१९०० सा ७ अनु १९५

इतिहास १९५

म. ग्रं. सं. ठाणें

विषय	लेखक	सन
इतिहास		१९३१
संग्रहालय क्रमांक	पुस्तकाचें नांव नेपाळी आंदोलनाचा उपक्रम	

१९५
इति

— हिंदुसंघटनात्मक —

नेपाळी आंदोलनाचा उपक्रम.

— प्रकाशक —

गणेश दामोदर सावरकर



मूल्य १२ आणे.



आगट

हें पुस्तक रत्नागिरी येथें श्रीयुत गजानन विश्वनाथ पटवर्धन बी. ए. (टिळक विद्यापीठ) यांनीं आपल्या 'बलवंत' मुद्रणालयांत छापिलें

तें

श्री. गणेश दामोदर सावरकर यांनीं खार, मुंबई

येथें प्रसिद्ध केलें.

१९३१

नं. ३५१

प्रस्तावना.

—***—

हिंदु संघटणाच्या दृष्टीनें भारताच्या भवितव्यतेची घडण करतांना नेपाळच्या अेकमात्र स्वतंत्र हिंदुराज्याच्या शक्तीचा कसून घेतां आला तर केवढा उपयोग होणार आहे, हें नेपाळासह अखिल हिंदुजगताचे ध्यानांत यावें आणि त्याप्रमाणें ध्येय त्या दिशेनें नेपाळांत हें संघटनीय नवचैतन्य [illegible] त्या शक्तीची भूः हिंदभूमींच्या कार्योन्मुख शस्त्रागारांत टाकावी यां [illegible]नें ह्या पुस्तकांत संकलित केलेले लेख गेल्या पांच वर्षांत वेळोवेळीं लिहिले गेले आहेत. ज्या 'स्वातंत्र्य' (नागपूर) 'केसरी' 'मराठा (पुणें) 'श्रद्धानंद' (मुंबई) इत्यादि पत्रांतून हे लेख मूळ प्रसिद्ध झाले त्यांचे आभार त्या लेखांच्या या संकलन समयीं आम्ही सनःपूर्वक मानीत आहों.

त्या सर्वांचें संकलित समालोचन केलें असतां असें आढळेल कीं, त्यांचे योगानें अवतीर्ण झालेल्या नेपालीय आंदोलनाच्या तीन अवस्था त्यांत प्रतिबिंबित होत आहेत. पहिले दीड दोन वर्षांतील लेख अखिल हिंदुसमाजास नेपाळचा प्रश्न ह्मणजे आहे तरी काय, किंबहुना नेपाळचा ह्मणून अेक प्रश्न आहे कीं काय, ह्याची तीव्र जाणीव उत्पन्न करण्यांतच व्यापलेले आहेत. प्रथम महाराष्ट्रीय पत्रांतून ते लेख येऊं लागल्यामुळें ती जाणीव प्रथमतः महाराष्ट्रास व्हावी आणि हळुहळू अनेक महाराष्ट्रीय हिंदुसभांनीं, संघटनीय पत्रांनीं आणि पुढाऱ्यांनीं ती उचलून धरावी हें साहजिक होतें. दुसऱ्या अवस्थेचा आरंभ ह्मणजे ती जाणीव अखिल हिंदुस्थानभर प्रसृत होत आणि हिंदी प्रमुख देशभाषीय वृत्तपत्रांतून त्या नेपालीय आंदोलनाचे धक्के बसत. हिंदुमहासभा आणि हिंदु राष्ट्र यां उभयतांसही नेपालीय शक्तीचा संभवनीय उपयोग प्रस्तुतच्या राष्ट्रीय ध्येयांत कसून घेण्याची उत्कट लालसा उत्पन्न होऊं लागणें ही होय. या पुढील नेपालीय आंदोलनाची तिसरी महत्वाची पायरी गेल्या दोन वर्षांतील लेखांत आक्रमलेली दिसेल. कारण पहिल्या दोन खंडांतील लेखांनीं अस्तित्वात

आणून प्रवर्धमान केलेलें हें नेपाळीय आंदोलन शेवटीं अपेक्षेप्रमाणेंच प्रत्यक्ष नेपाळीय हिंदूंच्या हृदयांतच प्रतिध्वनूं लागलें. भारताच्या महान आकांक्षा नेपाळच्या आज्ञपर्यंत भारतीय संवेदनास पारख्या झालेल्या अंतःकरणांत पुन्हां चेतूं लागल्या. हिंदु जगताच्या, हिंदु राष्ट्राच्या, स्वातंत्र्य गीताच्या ध्रुवपदाचा ताल, नेपाळचा पदविन्यास मधून मधून पण धरूं लागला. नेपाळीय आंदोलनाच्या दुंदुभीनें पार्श्वातील विचारवान् वीरवर्ग खडबडून जागा झाला.

नेपाळीय आंदोलनाचा संदेश नेपाळपर्यंत पोचविण्यास अशा प्रकारें हे लेख साधनीभूत झालेले पाहून लेखकास बरीच कृतकृत्यता वाटत आहे. महाराष्ट्रांतील पत्रांतून प्रथम हिंदी पत्रांत ते पूर्वी भाषांतर होत. त्यानंतर कधीं कधीं नेपाळच्या गुरखाली भाषेतच त्यांचें स्फूट भाषांतर करविलें जाई आणि पत्रकें वांटलीं जात. पुढें जेव्हां तीन चार वर्षांपूर्वी नेपाळीय लोकांतच भारतीय जागृतीची लाट शिरूं लागली आणि गुरखा लीग नांवाची संघटित संस्था स्थापन होऊन त्यांचीं एकदोन पत्रेंहि गुरखालींत चालू झालीं त्या वेळेपासून ह्या लेखांचें भाषांतर त्या गुरखापत्रांतून बहुशः नित्यनेमानें येत गेलें आहे.

भारताच्या ब्रिटिश सत्तेशीं चाललेल्या प्रस्तुत लढ्यांत नेपाळ प्रांताच्या शक्तीस राष्ट्रीयपक्षाकडे अुपयोजून घेण्याचा पहिला महत्वाचा प्रयत्न १८५७ च्या स्वातंत्र्य युद्धाचे प्रसंगीं श्रीमंत नानासाहेब पेशवे यांच्या पक्षांतील क्रांतिकारकांकडून करण्यांत आला. दुर्दैवानें नेपाळच्या समशेरजंगांनीं इंग्रजांचा पक्ष घेऊन क्रांतिकारकांवर अयोध्येच्या बाजूनें स्वारी केली तरीहि अगदीं शेवटीं क्रांतिकारकांचीं पिछेहाट होत होत जीं हजारों सैनिकांचीं सैन्यें तराईच्या आजूबाजूस एकत्र झालीं त्यांच्या वतीनें श्रीमंत नानासाहेब पेशव्यांनीं नेपाळच्या हिंदुसत्तेस क्रांतिकारकांस मिळण्याविषयीं एक कळकळीचें पत्र धाडून महत्वाचा प्रयत्न केला होता. 'आह्मी हिंदु, तुह्मी हिंदु ! आह्मी पेशव्यांचे उत्तराधिकारी, तुमचें पेशव्यांशीं पूर्वापार संधीनें मित्रत्वाचें नातें ! हें क्रांतियुद्ध आह्मीं स्वधर्मासाठीं अंगिकारीलें. हिंदवी राज्य हेंच आमचें उद्दिष्ट. या हिंदुस्थानांतून परका अिंग्रज काढावा एवढीच आमची अिच्छा. त्यांचे जागीं तें

राज्य आह्मास मिळावें असा देखील त्याचा आग्रह नाहीं. आपण आह्मास केवळ हो ह्मणा, कीं या हजारों क्रांतिकारकांसह आह्मी बिहारवर चालून जातों. तेथून बंगालपर्यंत सर्व मोकळें मैदान झालेलें आहे. (कारण इंग्रजी सैन्य कानपूर, झांशी, दिल्ली, लखनौकडे वर चढलेलें होतें.) आह्मी लढूं. आह्मी आमचा व्यय सोसूं. आह्मी प्रदेश जिंकूं आणि तो जिंकतांच नेपाळच्या साम्राज्यास जोडूं. या हजारों क्रांतिकारकांस केवळ तुमचें छत्र हवें आहे.— आणखी कांहीं सहाय नको! " अशा आशयाचें अेक विस्तृत पत्र नानासाहेबांच्या, पेशव्यांच्या राजमुद्रेनिशीं नेपाळ सरकारास जें गेलें तें मूळ अिंग्रजी भाषांतरावरून वि. सावरकरांच्या ' सत्तावन सालचें स्वातंत्र्यसमर ' या अिंग्रजी ग्रंथांत प्रसिद्ध झालेलें आहे. त्या पत्राचा अुपयोग कांहीं झाला नाहीं हें अुघड आहे. क्रांतिकारकांचा सर्वत्र विजय होत असतां ज्या जंग बहादुरांनीं अिंग्रजांशीं मिळून त्यांचेवर पन्नास हजार गुरख्यांसह चढाई केली तो त्या क्रांतिकारकांचा सर्वत्र उच्छेद झाला असतां त्यास राष्ट्रीय स्वातंत्र्य युद्धांत साह्य देण्याइतका अेकाअेकीं उदार किंवा स्वराष्ट्राभिमानी थोडाच होणार होता !

यापुढें भारतीय राजकारणास राष्ट्रीय सभेच्या याचक वृत्तीचें अगदीं निराळेंच वळण लागलें. ब्रिटिश भारत ह्मणजेच भारत हीच समजूत त्या काळीं अितकी बळावली होती कीं, संस्थानें देखील राष्ट्रीय सभेच्या कक्षे-बाहेरचीं झालीं, तेथें नेपाळ हा परदेश, a foreign Nation ह्मणूनच मानलें गेलें यांत काय आश्चर्य ! नेपाळचा विचार राष्ट्रीय सभेंतील अत्यंत नांवाजलेल्या कारस्थान्यांच्याहि डोक्यांत–जितका–तिबेटचा–तितकाच आला असेल नसेल ! कारण त्यांची दिशाच निराळी होती. ब्रिटिशांच्या अधिराज्यांत ' मा बाप ' सरकारापुढें आपलीं दुःखें सांगण्याचाच जिथें हेतु होता तिथें अर्ज, विनंत्या, शिष्टमंडळें हींच साधनें सुचणार ! ते अर्ज करणारांत नेपाळची सही असण्याचें कारण नव्हतें. ते अर्ज ज्यांस करावयाचे त्यांच्याशींही नेपाळचा वशिला पोंचत नव्हता.

परंतु १९०० सनाचे संधीस राष्ट्रांत राज्यक्रांतींचा संचार पुनरपि होऊं

लागतांच आणि भारतीय स्वातंत्र्य लक्ष्मीच्या अयजयकारानें भारतीय आकाश गुंजूं लागतांच भारतीय राजकारणाची दृष्टि पुन्हां अेकवारें विस्तृत आणि दिव्यदर्शी झाली. 'ब्रिटिश भारता' च्या भिकार सींगास धिक्कारून आसिंधु-सिंधु भारतभूमीनें तिचें तें सत्य स्वरूप तरुणांच्या दृष्टीला प्रकटावितांच अभिनव भारताच्या कार्यक्रमांत क्रांतिकारक पंथाच्या विशिष्ट धोरणानें नेपालीय उत्थानाचा अेक स्वतंत्र विभाग आंखला-गेला. शीख सैनिकांस चेतावण्यासाठीं क्रांतिकारक वाङमयाचीं हजारों पत्रकें ज्या वेळीं डाके डाकेनें विलायतेंतून येत, पंजाबपर्यंत रेजिमेंटांतून वांटलीं जात, पेकडलीं जात, तरीही वांचलीं जात, त्याचवेळीं गुरखयांसाठीं म्हणूनही तशींच पत्रकें गुरख्या पलटणींतही वाटण्याचा घडाका अभिनव भारताच्या विदेशीय केंद्रांतून होई. नेपाळी विद्यार्थी किंवा नेपाळी अॅफिसर विलायतेंत भेटला कीं त्यास गांठून हा क्रांतीचा पाढा वाचला जाई. त्याच वेळेस १९०८ चे संघर्षास नेपाळचे विगत प्रधान महाराज चंद्रसमशेर जंग बहादुर यांची स्वारी इंग्लंडांत गेली होती. त्याच्या तळावरील तो अेकमात्र हिंदुध्वज भर लंडनमध्यें फडकत असलेला पाहून अभिनव भारताच्या तरुण सभासदांस केवढी धन्यता वाटली! त्या डोंबेश्वरीं पुढील पत्र घाडण्यांत आलें. 'हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्य संगरांत जर आपण प्रगट पुढाकार घ्याल तर हा भारतीय साम्राज्याचा दैदिप्यमान मुकुट नेपाला धिपतींचे मस्तकावर विराजूं लागेल. आपण हिंदुस्थानचे डिक्टेटर एस्यनुअल व्हाल! साहस तेवढें करा!' अशा आशयाचें पत्र त्या तरुण क्रांतिकाराचे पुढाऱ्यांनीं लिहिलें. क्रांतीच्या परंपरेस क्रिकट शाभी साजत नाहीं. अशा पत्रास महत्व यावें अशी कोण चीहि राजसाम्य मुद्रा त्या निवांसींत, निराश्रीत, देशभक्तांपाशीं कुठली असणार! म्हणून ही उणीव आपल्या अत्युग्र निश्चयाच्या प्रदर्शनानें तरी भरून काढावी अेतदर्थ क्रांतिकारकांनीं त्यांच्या परंपरेस साजेशा रक्ताक्षरी शाईत सह्या करून तें पत्र घाडण्याचें ठरविलें. आणि बोटावर घाव करून त्या रक्तानें स्वाक्षरी केलेलें तें पत्र महाराजांच्या तळावर नेऊन दिलें

गेलें–देशवीर मगनलाल डिंगराकडून ! महाराजांस त्यांच्या पहारेकऱ्यानें तें दिलें कां फाडून टाकलें अिश्वर जाणें! पण दुसरे दिवशीं त्या पत्राचें उत्तर आणण्यास गेलेल्या गृहस्थास त्याच पहारेकऱ्यानें कळविलें कीं, 'पत्र पोंचलें. ईश्वर करील तें खरें !' मग तें पत्र जें पोंचलें तें प्रधान महाराजांना कीं या पहारेकरी महाशयांना, तें अजूनही कोणास कळलें नाहीं !

यानंतर Choose oh Indian Princess या नांवाची जी सुप्रसिद्ध पुस्तिका सर्व संस्थानांस उद्देशून अभिनव भारतानें प्रसिद्ध केली आणि तींत अभिनव भारताचें भावी राज्यघटनेची रूपरेखा आंखून तींत संस्थानांस अत्यंत स्फूर्तिदायक आणि आवेशयुक्त सांगितलें होतें कीं, 'अभिनव भारताच्या ज्या तरुणांस ग्वाल्हेरच्या संस्थानानें गुप्त कटासाठीं शिक्षा दिली त्यांत असा अेक आरोप होता कीं, अभिनव भारत लोकसत्तावादी आहे. ही गोष्ट खोटी नाहीं. परंतु लोकसत्ता ह्मणजे लोकांच्या मनाप्रमाणें चालणारी शासनसंस्था होय. मग तिचा प्रमुख अधिकारी, परिस्थित्यनुरूप सम्राट ह्मणविला जावो किंवा सर्वाध्यक्ष ह्मणविला जावो. त्याचा वाद अभिनव भारत आज घालूं इच्छित नाहीं. लोकमताचें वर्चस्व चालविणारी लोकसत्ता (पार्लमेंट) हें खरें शासन-केंद्र असल्यानें तेवढें मात्र अस्तित्वांत आलेंच पाहिजे. जो अशी नियंत्रित लोकसभा स्थापील, ह्या स्वातंत्र्य संगरांत अधिक धाडस आणि स्वार्थत्याग करील आणि कार्य तडीस नेअील तो संस्थानिक या भारतीय साम्राज्याच्या देदीप्यमान मुकुटाचा उत्तराधिकारी होईल ! तो राष्ट्राचा स्वयंवृणीत सम्राट होईल ! ! तथापि हें सहाय्य करणें तर दूरच पण उलट जर कोणी या क्रांतीच्या प्रलयौघास आडवूं पाहील तर तो मात्र त्या ओघाच्या क्रुद्ध भंवऱ्यांत सांपडून, नाशाच्या नक्राचा भक्ष झाल्यावांचून राहणार नाहीं स्वीकाराल तर हें असामान्य वैभवाचें आमंत्रण आहे, नाहींतर भयंकर नाशाचें आव्हान ! काय हवें तें बोला ! आमंत्रण कीं आव्हान ! " Choose oh Indian Princes" ही पुस्तिकाही सर्व संस्थानिकांसहच पण अेक विशेष पत्र घालून नेपाळचे महाराजासही धाडण्यांत आली होती. ह्या पुस्तिकेचा उल्लेख व्हलेन्टाईन

यांच्या Indian Unrest पुस्तकांत त्यांनीं केलेला असून त्याचे कांहीं उतारेहि दिलेले आहेत. बॅ. सावरकर यांच्या 'जन्मठेप' या पुस्तकांत अंदमानमध्येंहि नेपालविषयक प्रश्नांची चिंता त्यांस कशी लागून राहिली होती आणि सुटून येणाऱ्या देशभक्तांस त्याविषयीं कांहींतरी कार्य करण्याचा त्यांचा आग्रह कसा सतत चालू असे तें दिग्दर्शित होतच आहे.

अशा क्रांतिकारक जागृतीसाठीं नसलें तरी नेपाळशीं संबंध जोडतां आल्यास जोडून त्यांत धार्मिक, शैक्षणीक आणिं कांहींतरी सर्वसामान्य जागृति करावी म्हणून आर्यसमाजाच्या कांहीं पुढाऱ्यांनींहि प्रयत्न केला होता. लोकमान्य टिळकांचेंहि लक्ष नेपाळकडे केव्हां केव्हां जाई. श्रीमान् सरदार अजितसिंह या देशभक्तावर आणि त्यांचे बंधु सरदार किसनसिंग यांच्यावर राजद्रोहाचें वारंट सुटलें तेव्हां किसनसिंग आश्रयार्थ नेपाळांत शिरले. तेथें त्यांना जरी ठीक रीतीनें वागविण्यांत आलें आणि पकडण्यांत आलें नाहीं तरी नेपाळ सोडून जाण्याची आज्ञा करण्यांत आली. अर्थातच या सर्व गोष्टी नेपाळचें स्वातंत्र्य ब्रिटिशांनीं संपूर्णपणें मान्य करण्याच्या आधींच्या आहेत.

या सर्व तुरळक तात्कालीक आणि तुटक्या घटनांच्या आटवणी तेथें या प्रकरणाचीं अस्पष्ट पूर्वसूचना म्हणूनच ग्रथीत केल्या आहेत. क्रांतिकारकांचा दृष्टिकोण तसा होता पण आजच्या नेपालीय आंदोलनाचा संतत, संघटित, आणि सबळ आरंभ म्हटला म्हणजे तो चार पांच वर्षांपूर्वी हिंदुसंघटनाच्या सर्वग्राही कार्यक्रमांत जेव्हां या प्रश्नाचा समावेश झाला तेव्हांपासूनच आणि त्या संघटनाच्या दृष्टीनेंच होय. त्याचा सूत्रपात पुढील लेख संग्रहांतील पहिल्या पहिल्या लेखांत स्पष्टपणें दिसून येईल. त्या आंदोलनाची वाढही कशी कशी होत गेली हेंही त्यांतील उत्तरार्धावरून स्पष्ट होईल.

नेपाळच्या अितिहासाची किंवा भूगोलाची माहिती देणें हा कांहीं प्रस्तुत लेखांचा उद्देश नाहीं. तरीहि हिंदुसंघटणाच्या कार्यक्रमांत तो कोणतें स्थान घेऊं शकेल हें समजण्यास प्रस्तावनेपुरत्या कांहीं ठळक गोष्टी तरी माहीत असणें बरें; यासाठीं त्या अगदीं संक्षिप्तपणें खालीं देत आहों.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, पुणे. स्था

अनुक्रम

नेपाळचें क्षेत्रफळ सरासरीनें ५४ हजार चौरस मैल असून लोकसंख्या नेपाळी गणनाप्रमाणें एक कोटी आहे. अफगाणिस्थानची लोकसंख्या पाऊण कोटीहून कमी आहे. युरोपांतील स्वतंत्र नव्हे तर सबळ म्हणून गाजणाऱ्या देशांत अनेक देश नेपाळाहून लहान आहेत. तो स्विटझरलंड पाहा. क्षेत्रफळ १६००० चौरस मैल आणि लोकसंख्या अवघी तीस लक्ष. बेल्जमची साठ लक्ष लोकसंख्या; हॉलंडची पन्नास लक्ष; स्वीडनची पन्नास लक्ष; आणि नार्वेची तर अवघी वीस लक्ष आहे. मग पोलंड, लिथिओनिया, हंगेरी यांची गोष्ट दूरच. अमेरिकेंतहि पाराग्वेची लोकसंख्या ८० लक्ष, बोलीव्हीआ तेवीस लक्ष आणि युराग्वे अवघा दहा लक्ष आहे. तरीही त्यांच्या हातीं मोठमोठ्या विस्तृत देशाचें स्वामित्व नांदत आहे. भूबल, सिंधुबल, नभोबल या राजशक्तीच्या सर्व साधनांनीं तीं तीं चिमुकलीं राष्ट्रें रूज्ज आहेत. नवनिर्मितीतील नवीन शस्त्र, शिस्तशास्त्र, कला, उद्यम, यांहीकरून सुसंपन्न आहेत. पण नेपाळची निगूढ शक्ति आणि धनसंपन्नता तितकीच असूनहि तो जगांत कःपदार्थ झालेला आहे. हिंदुराष्ट्राच्या हातीं हें अितकें प्रबळ साधन असूनही तें साधन नुसतें धूळ खात पडलेलें आहे. आणि तें हिंदुराष्ट्र उलट तें साधनच निरोपयोगी ह्मणून रडगाणें गात आहे. अशा स्थितींत तें साधन काय करील! साधनांचा उपयोग साधकावरच पुष्कळ अंशीं अवलंबून असतो. एकच खड्ग; शकाराचे हातीं पडतांच रिंगण्यासारखा निर्वीय होतो, श्रीकृष्णाचे हातीं पडतांच कंसाचा शिरच्छेद करूं शकतो. तेंच मगधाचें साधन; नंदाचे हातीं हात तोंपर्यंत अंतःपुरांतील कलह मिटविण्या अितका देखील त्याचा धाक बसेना, पण चंद्रगुप्ताचे हातीं पडतांच शिकंदराच्या दिग्विजयी दलभाराचें दांत पाडू शकण्यास तेंच समर्थ झालें! बहुशः 'कार्यकर्त्याच्या गुणें कार्यभाग होतो.'

हेंच तत्व नेपाळच्या इतिहासांतील अगदीं अगदीं अर्वाचीन घटनावरूनहि व्यक्त होत आहे. नेपाळचें राज्य इ. स. १७४२ त पृथ्वीनारायण शहा या उदेपूरच्या सिसोदिया रजपुताच्या अेका वंशजानें स्थापलें. त्यापूर्वी अनेक लहान लहान रजपूत आणि दाक्षिणात्य वंश इत्यादि राजे तिकडे होते. त्या

बर्वीस अेक अेक करून जिंकून नेपाळवर अेकमुखी सत्ता राजा पृथ्वीनारायण आणि त्याच्या नंतर त्याचा पराक्रमी नातू राजा रण बहादूर शाहा यांनी स्थापिली. इ. स. १७९१ च्या संधीस तर नेपाळी वीरांनीं हिंदुस्थानची सीमा ओलांडून कांहीं भांडणामुळें तिबेटावर स्वारी केली. नेपाळच्या आणि तिबेट मधल्या या लढ्यांत चीनच्या सम्राटांनीं त्यांचा मांडलीक जो तिबेट त्याची बाजू घेऊन नेपाळशीं स्वतः युद्ध पुकारलें. परंतु जितपूर फेदीच्या तुमुल लढाईत चीनच्या आणि तिबेटाच्या संयुक्त सैन्याचा नेपाळच्या सैन्यानें पूर्ण पराभव करून पुरभत, प्रीसिंग, इस्नीया, धुल्लू, दालीआक, प्रीस्तीआ इत्यादि अनेक स्थळें स्वराज्यांत समाविष्ट केलीं. लगेच गढवाल इत्यादि हिंदुस्थानांतील नवीन प्रांतही जिंकून घेतले. अर्वाचीन अितिहासांत हिंदुस्थानचे अंत मुसलमानी साम्राज्य उलथून पाडून हिंदूंनीं पुनरपि हिंदुस्थाना बाहेर पडून ज्या दोन चढाया केल्या त्यांत नेपाळची ही तिबेटवरील चढाई पहिली असून रणजित-सिंगानें काबूल नदीपर्यंत मिळविलेले विजय आणि स्थापिलेली सत्ता ही दुसरी होय.

नेपाळच्या धुरिणत्वाचा मान जोंपर्यंत अशा शूर आणि साहसी वीराकडे होता तोंपर्यंत त्याची आकांक्षा आणि सत्ता अशी विजयी आणि वर्धमान होती. तसे. धुरीण जर पुन्हां लाभतील किंवा त्या राष्ट्रांत स्वयंधुरिणत्वाची राष्ट्रीय आकांक्षा प्रबल होअिल तर नेपाळ पहिल्याहूनहि अधिक दिग्जयी यश आजहि संपादन करूं शकेल. उभ्या हिंदुजगताचा ध्वज प्रबल वैभवाच्या हिमालयनि शिखरावर नेऊन रोवूं शकेल.

ही आशा सफल करण्याचें सामर्थ्य आज सापेक्षता पाहिलें असतां अितर हिंदुप्रांतापेक्षां नेपाळमध्यें अिश्वराच्या कृपेनें अधिक प्रमाणांत वसत आहे. हिंदुसंघटणाच्या भात्यांत नेपाळचा रामबाण आहे. पण तो बाण थोडा गंजलेला आहे. आणि तो धन्वीहि आपल्या भात्यांतील त्या बाणाचा उपयोग काय हें विसरलेला आहे. हीं दोन्हीं कार्यें संपन्न झालीं तर या लेखमालेचीं पूर्ण कृतकृत्यता होअिल. परंतु नेपाळला हिंदुध्वजाचें धुरिणत्व स्वीकारण्या अितकी

शक्ति आणि सामर्थ्य जरी आलें नाहीं, तेवढें प्रचंड साहस जरी त्यास झालें नाहीं, तथापि निदान हिंदुजगतांतील या अेक कोटी वीर जातीस त्यांची स्वतःची उन्नति करण्यापुरती चेतना जरी मिळाली, तो अेक कोटी समाज जरी संघटित झाला आणि हिंदु संघटनाच्या सेनापतित्वाची धुरा जरी त्यास न उचलतां आली तरी त्या हिंदु भवितव्याच्या सांस्कृतिक संग्रामांत अेक सैनिक ह्मणून झुंजण्याचें प्रत्येक हिंदुमात्राचें सर्वसामान्य कर्तव्य करण्यास जरी आमच्या नेपाळी देशबंधूंतील कांहीं भाग संसिद्ध झाला तरी देखील नेपाळीय आंदोलन आणि त्यास अस्तित्वांत आणून, सध्यांच्या प्रगति बिंदूवर नेऊन सोडण्यांत प्रमुखत्वेंकरून कारणीभूत झालेला हा लेखसंग्रह व्यर्थ गेला असें ह्मणतां येणार नाहीं.

राजकारणीय-दूरदृष्टींत अिंग्रजांचा हात धरणारा कोणी नाहीं. नेपाळचें हिंदुस्थानाच्या राजकारणांतील महत्व अिंग्रजांनीं आजच जोखून ठेवलें आहे. पर्सिव्हल लेंडन साहेबांनीं नेपाळीय आंदोलनाचें सूतोवाच होतें न होतें तोंच "नेपाळ" नांवाचा ७०० पानांचा ग्रंथ दोन विस्तृत खंडांत अलीकडे प्रसिद्ध केला आहे! त्यांत त्यांनीं दहत दहत कां होअीना पण अिंग्रजांना नेपाळविषयीं काय चेतावनी दिली आहे ती पहा आणि त्याच नेपाळविषयीं ७० पानांचें देखील अेखादें पुस्तक ज्या आमच्यांत कोणी लिहिलेलें नाहीं त्या आमची त्याविषयींची अनास्था पहा, तो अिंग्रज ग्रंथकार ह्मणतो :—

"It is no part of the task of the author to estimate the wisdom or the folly of recent attempts to develope the self Government of India. But if here were no other claim to the attention of English men, the fact that a grant of complete Home Rule to India would ptir up communal strife from one end of the peninsula to the other, invests Nepal with an importance that it would be

foolish to overlook. English men should attempt to understand a little more thoroughly the high position which Nepal holds in the general Southern Asiatic balance, and the great and growing importance that she will possess in the future, in the solution of the problems which beset the present state of India.

Nepal stands to day on the threshold of a new life. Her future calls her in one direction, and one only. In all the varied theatres of Indian politics there is nothing which surpasses in interest the ultimate destiny of Nepal. Inevitably she will become of greater and greater importance if we persist in our present policy of lessening British influence in India. It is not impossible that Nepal may even be called upon to control the destinies of India itself."

गणेश दामोदर सावरकर.

अनुक्रमणिका.

लेखांक	विषय		पृष्ठ
१	हिंदुसंघटनात्मक नेपाळी आंदोलनाचा उपक्रम	....	१
२	नेपाळास.....एक प्रांत गणलेंच पाहिजे.	...	३५
२	(अ) येती हिंदुसभा आणि नेपाळचा ठराव	...	३८
२	(ब) Appeal to the.....Nepal Maharaja	....	४२
३	नेपाळचे आंदोलनावरील विपक्षाची टीका.	....	५१
४	The Nepal Movement	...	५३
५	Awaken Nepal !	...	६०
६	Raja Mahendra Pratap & Nepal	....	६४
७	महाराष्ट्रांतील खत्री हे नेपाळीच आहेत.	....	६९
८	Nepal in the.....Hindu Conferance	...	७२
९	गुरखासंघको रत्नागिरी हिंदुसभाका पत्र	....	७३
१०	नेपाळचे महाराजांस रत्ना. हिंदुसभेचें पत्र	...	७४
११	नेपाळच्या महाराजांचें उत्तर	...	७५
१२	नेपाळची जागृति	....	७८
१३	नेपाळ हिंदूंत संघटनाची ज्योत	....	८४
१४	नेपाळ आणि श्रीयुत रामानंद चतर्जी	...	९०
१५	भिऊं नकोस; नेपाळा,.....भाग्यश्रीचें स्वागत कर !	....	९८
१६	अमीर,..... ...आह्मास आपला बळकट संशय येतो.	...	१०९
१७	नेपाळविषयक चर्चा	...	१२१
१८	अखिल भा. गुरखासंघाचें तृतीय अधिवेशन आणि नेपाळच्या महाराजांचें प्रस्तुतचें कर्तव्य	...	१२८
१९	हा पहा नरे बुडावू ' विटाळा ' चा प्रताप !	...	१३६

२०	नेपाळास शल्य सलूं लागलें !	.... १४४
२१	गुरखा संसार आणि 'श्रद्धानंद'	.... १४९
२२	नेपाळला काय वाटतें ?	.... १५१
२३	नेपाळा; तुला राज्य करण्याची आवश्यकता तरी अजून वाटत आहे ना ?	.... १५३
२४	नेपाळांत.....प्रगट चळवळ चालू झाली.	.... १६१
२५	स्वतंत्र नेपाळ व 'श्रद्धानंद'	.... १६४
२६	नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदु राज्यांत नवीन सुधारणांची योजना	.... १६५
२७	अफगाणिस्तान आणि नेपाळ	.... १६८
२८	नेपाळ इकडे लक्ष देईल काय ?	.... १७१
२९	'तरूण गोरख्या' ची तळमळ आणि या महिन्याचा कार्यक्रम	.... १७४
३०	नेपाळच्या नव्या महाराजांना आपल्या हिंदु बांधवांच्या सहानुभूतीहून दुसरें कांहीं एक अधीक संतोषप्रद नाहीं.	... १८०
३१	[परिशिष्ट] १९२३ चा आंग्ल नेपाळीय संधी	.... १

हिंदु संघटनात्मक
नेपाळी आंदोलनाचा उपक्रम.

(सन १९२४-२५)

या दोन तीन वर्षांत अखिल भारतवर्षांत अत्यंत महत्त्वाची व उज्वल भविष्याची जर एखादी चळवळ आरंभलेली असेल तर ती हिंदु संघटनाची चळवळ होय. या चळवळीच्या अंगप्रत्यंगाचा विकास व परिपोष जर योग्य प्रमाणांत व एकसारखा होत गेला तर तिचे सुपरिणाम केवळ भारतवर्षासच नव्हेत पण अखिल मनुष्य जातीस निराळें व हितकारक वळण लावतील यांत आह्मांस शंका वाटत नाहीं. जगांत प्रत्येक जातीच्या संघटनेच्या नौबदी सरसहा दुमदुमत आहेत. सर्व स्लॅव्ह जातीची पॅन स्लॅव्हिझम, सर्व निग्रो लोकांची पॅन एथिओपिझम्, सर्व मुसलमानांची पॅन इस्लामिझम् अशा एक न दोन अनेक जाती व धर्म आपापले गट व गोट नीटपणानें व नेटानें बळकट करीत आहेत. अत्यंत विलंबानें कां होईना पण हिंदु जातीही आतां आपल्या संघटनास प्रवृत्त झाली आहे. यद्यपि सगळ्यांच्या मागून तिनें संघटनास हात घातला आहे तथापि मागील इतिहासाच्या अनुभवावरून अशी आशा धरण्यास हरकत नाहीं कीं, सगळ्यांच्या मागून येऊन ती सगळ्यांच्या पुढें जाईल, व "खालीं असोनि सकलावरि होत" राहील. जर या हिंदु संघटनास योग्य तें व्यापक स्वरूप मिळेल, जर हिंदुत्वाची अत्यंत हितकारक नव्हे तर अत्यंत यथार्थ व्याख्या जो

आसिंधु-सिंधु-पर्यंता यस्य भारत भूमिका ।
पितृभूः पुण्यभूश्चैव सवै हिंदुरिति स्मृतः ॥

या व्याख्येच्या रुंद, खोल व बळकट पायावर या संघटनाचें भव्य मंदीर

उभारलें जाईल, व अनवरत उत्साहानें व उद्यमानें या कार्यास ती वाहून घेईल तर अशी एक प्रचंड शक्ति या जगांत उत्पन्न होईल कीं, एक नाहीं पण अशा दहा 'खिलाफतीसारख्या' आफती जरी उत्तरेकडून वा चहूंकडूनही हिंदुस्थानावर कोसळल्या तरी त्यांचा न्याय्य प्रतिकार करण्यास हें आपलें हिंदुस्थान वा हिंदुधर्म सुक्षम होऊं शकेल; इतकेंच नव्हे तर पूर्वेस आपल्या बुद्ध धर्मीय बांधवांच्या हातांत हात घालून पुनरपि अखिल मनुष्य जातीच्या अभ्युदयार्थ पुरोगामित्व व मार्गदर्शकत्व स्वीकारावयासही तें समर्थ होतील.

हिंदु संघटनेच्या अंगप्रत्यंगांतील कित्येक आवश्यक अंगांकडे आपल्यांतील पुढाऱ्यांचें व कार्यकर्त्यांचें लक्ष यद्यपि आज वेधलेलें आहे, यद्यपि शुद्धीकरण अंत्यजोद्धार, स्वयंसैनिकदल, देवस्थान, सुधारणा, इत्यादि अंगाच्या उन्नतीप्रीत्यर्थ थोडीफार मंडळी झटत आहेच, व यद्यपि हीं सर्व अंगें विशेषतः शुद्धीकरण व अंत्यजोद्धार—हीं महत्त्वाचींच अंगें आहेत तथापि तिकडे आज लोकांचें लक्ष वेधलें जात आहे ह्मणूनच येथें त्यांचा विचार फारसा कर्तव्य नाहीं. आज येथें मुख्यत्वेंकरून हिंदु—संघटनाच्या त्या एका अंगाचा विचार करण्याचें ठरविलें आहे, कीं जें अंग शुद्धिकरणाइतकेंच प्रतिकारक सामर्थ्यानें संपन्न असून अंत्यजोद्धाराइतकेंच निवारक शक्तीही राखीत आहे, व इतकें असूनही तिकडे आज लोकांचें लक्ष मुळींच वेधलेलें नाहीं. हिंदु—संघटनाचें हें महत्वाचें अंग आज जरी लोकांच्या लक्षांत नसलें तरी व आज तें त्यांच्यापुढें ठेविलें असतांही क्वचितच त्याचें पूर्ण महत्त्व जरी त्यांस समजणार नाहीं, तरीही थोडेच काळानंतर व थोडेही यत्न त्या दिशेनें जातांच या आपल्या हिंदु—संघटनाचें हें प्रत्यक्ष उत्तमांगही होऊं शकेल. तें अंग ह्मणजे नेपाळ होय.

हें केवढें आश्चर्य आहे, हा केवढा खेदजनक अपराध आहे कीं, आह्मां हिंदूंना आज तुर्कस्थानच्या खलीफासाठीं काढलेल्या चळवळीची जितकी कळकळ किंवा माहिती किंवा स्मृति आहे तितकी नेपाळच्या—कीं जो आपल्या देशाचा महाराष्ट्र, अंग—वंग कलींगाप्रमाणें प्रत्यक्ष भाग आहे—त्या नेपाळच्या हिंदु संस्थानाची वा त्यांतील लक्षावधि सख्ख्या भावा—बहिणींची नसावी! आज

या सर्व जगामध्यें जर कोठें हिंदुत्वाचा ध्वज फाटका तुटका कां होईना पण फडफडत असेल तर तो हिंदु बंधूंनो, नेपाल येथील पशुपतिनाथावर आहे. आज जरी साऱ्या जगतांत हिंदु संघटन मरणासन्न झालेलें असलें तरी मृत न होतां कसाबुसा आशेचा श्वासोच्छ्वास करीत असेल तर तें हिंदूंनो, या नेपालच्या भूमीच्या अंकावर करीत आहे. तुर्कस्थानच्या खलिफाच्या एका वाड्यांत काय उलाढाली होतात, अरबस्थानच्या कोपऱ्यांतील एका जिल्ह्या-एवढ्या संस्थानिकाचें नांव काय, त्याच्या बापाचें काय, तो काल कोठें हिंदून झाला, आज कोठें जाणार, अशा बातम्या छापण्यांत व त्यांच्या चर्चा करण्यांत हिंदुपत्रें गढलेलीं असतात, पण त्यांच्या अंकांचे वर्षोनवर्षांचे गट चाळून पाहिलें असतां त्यांत नेपाळचें नांव देखील आलेलें दिसत नाहीं ! पॅलेस्टाईनच्या कोण-च्याशा एका शहरांत एक मशीद परवां पडली. तिच्या धक्क्यानें हिंदुपत्रकारांच्या लेखणीच्या बोरूंतील अंतःकरणाला इतका मोठा धक्का बसला कीं, तिच्यासाठीं निधी उभारण्याचा व तिच्या पुनरोद्धाराची पै न पै हिंदुस्थानांत जमविण्याच्या प्रतिज्ञांच्या कच्च्या बातम्या, तारा व टिपणें हिंदुपत्रांतून प्रसिद्ध होत आहेत. परंतु परवां नेपाळच्या हिंदु महाराजाशीं एक नवीन संधी इंग्लंडनें केला असतां त्याविषयीं एखादेंही स्फूट व एखादीही विश्वसनीय बातमी देशांतील सहस्र हिंदुपत्रांपैकीं कोणी लिहिली नाहीं, कोणी मिळविली नाहीं वा मिळविणें आव-श्यक आहे अशी सूचना देखील प्रदर्शित केली नाहीं. तुर्कस्थानांत कोठें कांहीं माणसें निर्धन झालीं आहेत ह्मणून त्यांना अन्न वस्त्र देण्यासाठीं हिंदुस्था-नांत वर्गणी गोळा करण्याकरितां तिकडून इकडे एक मंडळ येत आहे हें ठीकच आहे ! कारण, हिंदुस्थानांत आजकाल धनधान्य इतकें विपुल झालेलें आहे कीं, सगळ्या तीस कोटींचीं पोटें भरून अतिरिक्त उरलेल्या धनधान्यास आतां ठेवावें तरी कोठें ह्मणून मोठा राष्ट्रीय प्रश्न येऊन पडला होता, व तें साठवून ठेवलें तर सडून बिडून जाऊन येथील जलवायु दूषित होण्याची भयंकर भीति सर्व देश-भक्तांना पडलेली होती. ती निराधारही नव्हती ! कारण मागें जितके प्लेग, इन्फ्लुएंझा, महामाऱ्या इकडे झाल्या व आतां येत आहेत तितक्या

सर्व स्ववयास कमी असल्यामुळें आलेल्या नसून लोकांस अजीर्ण होईतों स्ववयास मिळतें व उरलेलें धनधान्य विनाकरण सडून कुजून जाऊन जल वायु रोगट व दूषीत करतें ह्मणून होय ! तेव्हां अशा स्थितींत तुर्कस्थानच्या दुष्काळासाठीं हिंदुस्थानांत चळवळी व्हाव्यात हें ठीकच आहे ! आणि आजच्या महोदर मनूंत स्वदेशापेक्षां परदेशची अधिक काळजी घेण्यासारखे साधु बनण्याचें सोपें व स्वस्त साधनही उपलब्ध झालेलें आहे, तेव्हां तुर्कस्थान जर दुष्काळासाठीं तिकडून इकडे मंडळ धाडतें तर त्याच प्रसंगीं इकडील दुष्काळासाठीं तिकडेही एक हिंदुमंडळ धाडून त्यांनाही साधुत्व संपादण्याचें पुण्य उपार्जिण्यास संधी द्यावी अशी सूचनाही कोणी आणिली नाहीं ! तुर्कस्थान, अफगाणिस्थान, अरबस्थान—यांच्यासाठीं प्रत्यहीं स्तंभच्या स्तंभ खरडणाऱ्या, हिंदूंच्या द्रव्यावर व अंशतः वा पूर्णतः हिंदूंच्या लेखणीनें लिहिल्या जाणाऱ्या पत्रास नेपालमध्यें असणाऱ्या आमच्या क्षेत्रांची वा बंधुबहिणींची किंवा त्यांच्यांत कोणी उपाशी मरतो वा अर्धपोटीं आहे याची आठवणही न होणें साधुत्वाच्या आजकालच्या दांभिक व्याख्येस व तिच्या पंज्यांत सांपडलेल्या भोळसट निर्बुद्धास शोभेसेंच आहे. परंतु ज्यांना स्वदेशावर निदान परदेशाइतकें तरी प्रेम करणें पाप वाटत नाहीं, ज्यांना स्वतःच्या योग्य व न्याय्य वैभवाची व सन्मानाची निशान परकीयांच्या वैभवाइतकी तरी चाड आहे व जे आज हिंदु संघटनास निदान परधर्मीय व परजातीय संघटनाइतकें तरी योग्य मानतात त्या त्या पत्रकारांनीं, लेखकांनीं व लोकांनीं तरी यापुढें हिंदुसंघटनाच्या एका मुख्य अंगाकडे, नेपाळातील आपल्या, एका देशच्या, एका रक्ताच्या, एका जातीच्या, एका धर्मोच्या या लक्षावधी बांधवांच्या हालचालीकडे, शक्तीकडे व भवितव्यतेकडे अधिक लक्ष देऊन व अधिक कळकळ बाळगून केलेल्या चुकीचें व घडलेल्या अन्यायाचें परिमार्जन करावें हें अत्यंत आवश्यक आहे. हें कर्तव्य करून हिंदुजनतेमध्यें नेपाळशीं असलेल्या नेपाळेतर हिंदुस्थानच्या संबंधाचीच नव्हे तर एकात्म्याची जाणीव पुन्हां जागृत करण्यासाठी ही लेखमाला हातीं घेतली आहे.

इंग्रजी भाषेंत अशी एक ह्मण आहे कीं, एकदां कां एखादी 'थाप' हातां-

बून निसटली कीं, तिला धरण्यास निघण्यासाठीं 'सत्य' जो पायांत जोडा घालीत आहे, तों ती थाप पृथ्वीच्या भोंवतीं तीन प्रदक्षिणा देखील घालून येते वारंवार असत्याची पुनुरुक्ति होत राहील व सत्य स्वयंभू सामर्थ्याच्या वर्गात जर त्याचा निषेध न करितां चूप बसलें तर असत्याचीच छाप सत्यापेक्षां लोकांवर अधिक पडते हें अनेकदां इतिहासांत आढळून आलेलें आहे. हिंदुस्थान ह्मणून कोणी देशच नाहीं हें विधानही कांहीं काळ या हिंदुस्थानांत इंग्रजी लेखकांच्या व तदनुषंगिक हिंदु लेखकांच्या मज्जांत दुमदुमत होतें व आतांही केव्हां केव्हां त्याचा प्रतिध्वनि उमटत नाहींच असें नाहीं. शीख हिंदु नाहींत असें एकानें ह्मटलें, दुसऱ्यानें ह्मटलें व सत्यानें आत्मप्रतिष्ठीत मौन स्वीकारून त्याचा निषेध केला नाहीं. होतां होतां शिखांतच आपण हिंदु नाहीं ही भावना बळावून त्या मताचे आज हजारों लोक निघाले आहे. उलटपक्षीं त्यांचें हिंदुत्व त्यांस पटवून देण्याचे प्रयत्न करणारीं व्याख्यानें व लेख लिहिले जाऊं लागल्यानें आतां पुष्कळ शीख लोक शीख सनातनी नसेल तरी हिंदूच आहेत असें पुन्हां मानूं लागले आहेत.

एका काळीं स्वामी श्रद्धानंदांसुद्धां सर्व आर्यसमाजी हिंदु शब्दाचा द्वेष करीत व आपण हिंदु नाहीं असें मोठमोठ्यानें प्रतिपादन करीत. पण आतां हिंदु शब्दाचें मूल स्वरूप, उत्पत्ति व मर्म त्यांच्यापुढें जसजसें विशद करून मांडलें गेलें तसतसें सत्याचा प्रभाव पडून हजारों आर्यसमाजी आपण हिंदूच आहोंत असें निर्विकार मनानें मानूं लागले आहेत. बोलेल त्याची नाचणीही विकेल पण न बोलेल त्याचे गहूंही विकले जाणार नाहींत, ही जगताची रीतच असल्यानें नुकताच नेपाळ हा हिंदुस्थानचा प्रांतच नव्हे, नेपाळी लोक व त्यांचा देश हे एक हिंदुस्थानापासून सामाजिक व जातीय दृष्ट्याही स्वतंत्र राष्ट्र आहे, आशियामध्यें जसें इराणाशीं, जपानाशीं तसेंच व तितकेंच नेपाळाशीं हिंदुस्थान विभक्त वा संयुक्त आहे, अशा प्रकारची जी ओरड कांहीं स्वार्थपरायण लोकांनीं सुरू केली आहे तिचा वेळींच निषेध व संयुक्तिक निषेध करणें हें आह्मी अगत्याचें व आवश्यक कर्तव्य मानिलें पाहिजे. आश्चर्याची गोष्ट ही कीं, नेपाळ

हिंदुस्थानचा भाग नाहीं, तो निराळाच देश आहे, निराळेंच राष्ट्र आहे हें मत प्रतिपादन करण्याचा पुढाकार जरी इंग्रज लेखकांनीं घेतला आहे तथापि त्याचा प्रतिध्वनी आज अनेक हिंदी व हिंदु ह्मणविणाऱ्या अल्पज्ञ लोकांमध्यें उद्भवूं लागला आहे. थोडेच दिवसांत नेपाळास आशियाच्या उलाढालींत महत्त्व येण्याचा संभव असल्यानें व हिंदु जातीच्या संघटनेचा तो एक शक्तिमान घटक व बलवत्तर आधार झाला असतां ज्यांच्या स्वार्थलंपट आकांक्षा विफळ होणार आहेत त्यांना हिंदुजातीच्या गोटांतून नेपाळास फोडून नेण्याची अवश्यकता भासूं लागल्यानें, नेपाळी लोक हे हिंदुस्थानी नाहींत अशी कोल्हेकुई दिवसें-दिवस वाढत राहील, व तिचें जर वेळींच तोंड बंद केलें नाहीं तर नेपाळच्या अल्पज्ञ स्थितींत तिचा परिणाम होण्यासारखा असल्यानें या असत्य विधानाचें ढोंग उघडकीस न आणणें शेवटीं हानीकारक झाल्याविना राहणार नाहीं.

वास्तविक पाहतां नेपाळ हा हिंदुस्थानचा प्रांत नाहीं हें ह्मणणें, जर आज ईश्वर कृपेनें महाराष्ट्रांत छत्रपतीची हिंदुपद पादशाहीच अस्तित्वांत असती व जर मग कोणी शहाणे महाराष्ट्र हा हिंदुस्थानचा भाग नाहीं असें ह्मणते तर त्या विधानाइतकेंच निराधार व अर्थशून्य वाक्यमात्र असल्यानें त्याचा निषेध करीत बसणें ह्मणजे त्यास नसतें महत्त्व देणें होय. परंतु हिंदुस्थान हा देशच नाहीं असली विधानेंही निषेधाभावीं जेथें लोकांस भुरळ पाडूं शकतात तेथें नेपाळ हिंदुस्थान देशाचा व हिंदु जातीचा घटक नाहीं हें असत्यहि निषेधाभावीं अनेकांस फसवूं शकेल, हें उघड आहे.

भौगोलिक दृष्टीनें अमुक प्रांत अमुक देशाचा घटक आहे हें सांगणें नेहमींच सोपें असतें असें नाहीं. विस्तीर्ण समुद्र व उत्तंग पर्वत अशा कांहीं अत्यंत स्पष्ट मर्यादा मात्र देशापासून देशास विभक्त करूं शकतात. हिंदुस्थान हा अरबस्थानला आपला प्रांत समजूं शकत नाहीं. यद्यपि त्या अरबस्थानांत हिंदु संस्कृतीचा संचार झाला, तेथें हिंदुजातीनें जाऊन प्रत्यक्ष वस्ती जरी केली तरी देखील अरबस्थान हा हिंदुस्थान देशाचा प्रांत समजणें शक्य नाहीं. कारण अशा उदाहरणांत संस्कृति, जाती, राष्ट्र इत्यादि देशैक्याच्या इतर

लक्षणांहून भौगोलीक वैषम्य इतकें बलवत्तर असतें कीं, तीं इतर सर्व लक्षणेंहि त्या भौगोलीक भेदास निवारून त्या जनपदास एकदेशीयत्व देऊं शकत नाहींत.

परंतु जेथें असे स्पष्ट, चिरंतन व निसर्गकृत भौगोलिक भेद वसत नाहींत तेथें एक जनपद दुसऱ्या जनपदाचा प्रांत आहे, प्रदेश आहे वा स्वतंत्र व भिन्न देशच आहे हें भौगोलिक स्पष्ट लक्षणाचें अभावी ज्ञाती, संस्कृति, राष्ट्र, इतिहास वा संमति या इतर लक्षणांनींच ठरवावें लागतें. जर्मनी व फ्रान्स यांच्यामध्यें भौगोलिक विभिन्नतादर्शक कोणतेंही स्पष्ट चिन्ह नसल्यानें कोणता प्रदेश कोणत्या देशाचा हें आज हजारों वर्षे रणांगणाच्या सभांगणावर विवाद चालला असतां अजून ठरूं शकत नाहीं. तेथें जर्मनी व फ्रान्स यांच्यांतून ज्यांच्या इतिहासाशीं संस्कृतीशीं तो अधिक मिळत असेल तो प्रदेश त्या देशाचा हें लक्षण निर्णायक समजलें जातें. तीच स्थिति पोलंडची व रशियाची, अमेरिकेची व मेक्सिकोची, कोरियाची व चीनची.

भौगोलिक लक्षणांचें हें बलाबल ध्यानांत घेतां, नेपाळ हा हिंदुस्थानचा प्रांत प्रदेश आहे कीं नाहीं हा वाद निदान भौगोलिक दृष्टीनें तरी उपस्थितच होत नाहीं. कारण एशियापासून हिमालयासारखा दुर्लंघ्य पर्वत नेपाळास अत्यंत स्पष्टतेनें अलग करीत आहे. भौगोलिकतः नेपाळ हा एशियांतील इतर जनपदापासून जितका पूर्णतेनें अलग झालेला आहे तितक्याच स्पष्टतेनें उलटपक्षीं तो हिंदुस्थानास संलग्नपणें जोडलेला आहे. एकवेळ दक्षिण हिंदुस्थान हा केवळ भौगोलिक दृष्टीनेंच पाहिलें तर उत्तर हिंदुस्थानाकडून निराळा देश कल्पितां येईल पण नेपाळ हा बिहार इत्यादि हिंदुस्थानी प्रदेशांहून भिन्न देश कल्पितां येणार नाहीं. कारण त्यामध्यें विंध्याद्रिहून प्रचंडतर असा कोणताही अडसर आडवा येत नाहीं. एकवेळ बुंदेलखंड हा बिहारादिक प्रांतांहून भिन्न स्वतंत्र मानतां येईल पण नेपाळ मानतां येणार नाहीं. कारण एकदेशीयत्वास उरणारी कोणतीही गंगा, यमुना व द्रोणासारखी विस्तीर्ण नदनदी त्यामध्यें पसरलेली नाहीं.

परंतु वर सांगितलेंच आहे कीं, देशादेशाच्या मर्यादा या भौगोलिक कारणांनीं ठरविल्या जातात त्याहून अधिक प्रसंगीं त्या इतिहास, संस्कृति, जाति व संमति यांनींच बहुतेक ठरत असून मग भौगोलिक भेद हे त्यास केवळ आनुषंगिक साह्य देत असतात. भौगोलिक विभेदक अस्तित्वांत असून जर पंजाब व मद्रास हे एकाच मातृभूमीचे प्रत्यंग बनूं शकतात, एकाच देशाचे प्रदेश ह्मणून गणले जातात तर त्याच कारणाकरितां ज्यांत त्याहून स्पष्टतर भौगोलिक विभेदक वसत नाहींत असे नेपाळ व तदितर हिंदुस्थानी प्रदेश हे एकाच पुण्य व प्रीय भारतभूमीचे अंगप्रत्यंग कसे मानले जाणार नाहींत ? ते तसे आहेतच. परके त्यास मानोत किंवा न मानोत. कारण कीं हीं संस्कृति इतिहासादिक देशैक्याचीं निर्णायक लक्षणें हिंदुस्थानांतील कोणत्याहि प्रांतास तितकींच लागूं पडतात हें सिद्ध करण्यासाठीं प्रथमतः आपण संस्कृति व ऐतिहासिक संबंध यांचा अल्पस्वल्प विचार करूं.

हिमालयाच्या प्रचंड प्राकाराच्या बाहुवेष्टनांत कवटाळून नेपाळांस निसर्गानें बाह्य जगांतल्या अंगणांतून उचलून भारतभूमीच्या कडेवर ज्या दिवशीं दिलें त्या दिवसापासूनच नेपाळचा आह्मां भारतभूमीच्या संतानाशीं अच्छेद्य व अखंड प्रेममय असा सहोदराचा संबंध जडला. त्या दिवसापासून वैदिक पौराणिक बौद्धकालांत तो संबंध अविच्छिन्न वाहात व संस्कृतीच्या प्रेमपाशानें अधिक दृढतर होत आज नेपाळांत आर्य हिंदूंचा व हिंदु राजश्रीचा जो गौरव आहे तो प्रत्यक्ष काशीप्रयागालाहि उरलेला नाहीं. हिंदु संस्कृति ज्या वैदिक कालापासून उगम पावली त्या अत्यंत पुरातन कालींही नेपाळ हा तिचा एक आधारस्तंभ व तिच्या देवर्षींनीं रचिल्या जाणाऱ्या महामंदिराचें एक महाद्वार होतें अशी पूर्वेतिहास कथांची साक्ष आहे. वैदिक संस्कृति हिंदुस्थानांतच मूलतः उगम पावली हें मत क्षणभर बाजूस ठेवलें तरी आर्यांच्या वसाहती हिंदुस्थानांत येऊन वसत वसत व सुधारत सुधारत ज्या महान् संस्कृतीला जन्म देत्या झाल्या व जिचें रूपांतर व रूपविकास होत होत, आज हिंदु संस्कृतींत परिणत झालेलें आहे, त्या संस्कृतीस जन्म देणाऱ्या त्या गोत्रर्षींच्या चरणांनीं

ग.ह. ३५१

पवित्र होण्याचा मान अखिल हिंदुस्थानांत जितका पंजाबचा, जवळजवळ तितकाच नेपाळचा आहे. कारण इराण अफगाणिस्थानच्या बाजूनें आर्य हिंदुस्थानांत आले किंवा काश्मिरबाजूनें ते खालीं उतरले, या दोन्ही मतांस जितका ऐतिहासिक पुरावा पुरातन ग्रंथांत सांपडतो तितकाच आर्यांचें निदान कांहीं संघ तरी तिबेट नेपाळावरून हिमालय उतरून पुढें प्रवेश करिते झाले, या विधानासहि पुष्टि द्यावयास सांपडतो. त्रिविष्टप हें तिबेट शब्दाचें संस्कृत मूलरूप असल्यानें व त्रिविष्टप हें देवांचें वसतिस्थान ह्मणून सांगितलें असल्यानें आपल्यांतील कांहीं संघांस तरी त्यांचे पूर्वज तिबेटांतून इकडे आल्याचें स्मरण असावें असें दिसतें. पूर्व ग्रंथांतून अफगाणिस्थानच्या वर कोणतेंही मोठें धर्मस्थळ वा पुण्य क्षेत्र प्रसिद्ध असलेलें क्वचितच आढळतें. परंतु काश्मिर व विशेषतः वर नेपाळच्या मध्यें व वर हिमालयांत आपलीं अनेक पवित्र स्थळें व धर्मक्षेत्रें व नद्या पौराणिक कालापासून आजपर्यंत प्रसिद्ध व पूज्य मानिल्या जात आहेत. मानस सरोवर, गौरीशंकर, कैलास, पशुपतीनाथ हीं सर्व तीर्थें फार पुरातन व आपल्या पूर्वजांच्या देवांच्या निवासास केव्हां तरी पात्र झालेलीं अशीं असतील. उत्तर कुरु या नांवावरूनही इकडच्या ह्मणजे दक्षिण कुरूंतील वंशजांचा संबंध काश्मीरपासून नेपाळपर्यंतच्या भूमीशीं समांतर असलेल्या हिमालयाच्या बाजूच्या देशाशीं केव्हां तरी होता असें अनुमान निघूं शकतें. व इतर अनेक कारणावरून कांहीं ऐतिहासिकांचें असें मत आहे कीं, काश्मीर कुभा या मार्गानें कांहीं संघ हिंदुस्थानांत वसावयास आले, तसेंच त्याच आर्यांचे अन्य जातीचे आणखी कांहीं संघ त्रिविष्टप वा तिबेटमधून नेपाळांत व आजूबाजूच्या प्रदेशांतून हस्तिनापुराकडे उतरत गेले असावे. याहीपलिकडे जाऊन असें ह्मणतां येईल कीं, काश्मीर कुभाकडून आलेल्या आर्यांच्या संघापेक्षां नेपाळच्या दिशेनें खालीं उतरणारे आर्य तेथील मूळ जातींशीं अधिक संमिश्र होत होतच पुढें आले असावे व त्यांनाच द्रविड या नांवानें पश्चिमेकडून आलेल्या आर्यांनीं संबोधलें असावें. याविरहित हेंही विसरतां कामा नये कीं, यक्ष, गंधर्व, किन्नर व भूत या नांवांनीं संबोधित केलेल्या जातींची वस्ती

हिमालयाच्या पायथ्याशीं एकसारखी वसलेली असून त्यांच्याशीं संमिश्र होत होतच आजची हिंदु जातीय संस्कृति बनलेली आहे.

आणखी एक तर्क येथें सांगून ठेवणें इष्ट आहे कीं, वैदिक वा पौराणिक काळांतील पृथ्वीचीं वर्णनें व त्यावरील देश-जाती-खंड-विभाग निर्देश हे आज कितीही घोटाळ्याचे वा अर्थशून्य वाटत असले तरी ते ज्या काळीं मूळ लिहिले गेले तेव्हां अक्षरशः खरे नसतील असें ह्मणतां येत नाहीं. पुढें त्यांचे मध्यें अंधपरंपरेनें पुष्कळ अर्थशून्य वर्णनें चुकीनें वा अतिशयोक्तीनें दडपलीं गेलीं असतील पण जितकें मुळाकडे जावें तितकें त्यांत अधिक सत्य सांपडूं शकेल: आज पृथ्वीचे आपण पांच खंड समजतों पण कांहीं भौगर्भिक आघात गुदरून परवां जेथें टोकियो शहर होतें तेथें समुद्र आला तसें एखादें खंड गडप होऊन एखादा समुद्र वर आला तर त्यायोगें आजच्या भूगोलास भविष्यकालीन जनतेनें खोटें ठरविण्याचा प्रयत्न करणें जसें चुकीचें होईल, तसेंच पृथ्वी-देश-जाति इत्यादिकांच्या अनेक कालानंतर प्राप्त झालेल्या आजच्या नामरुपाशीं जुनीं नामरूपें मिळत नाहींत ह्मणून तीं केवळ कल्पित वा अज्ञानी लोकांनीं अनुभवाविना खरडलेलीं होतीं असें म्हणणें चुकीचें होईल. महाभारतादिकांत दिलेलीं पृथ्वीचीं वचनें त्या पूर्वीच्या ज्या कालांतील वर्णनावरून ग्रथीत केलीं असतील त्या कालांत (महाभारत कालीं नव्हे) यथार्थ व वास्तव असूं शकतील, इतकेंच नव्हे तर त्यांना वास्तव मानून इतर सर्व प्रमाणांशीं सुसंगत करण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यावरून कधीं कधीं महत्वाचें सत्यहीं उघडकीस येईल.

या दृष्टीनें विचार करतां यक्ष-रक्ष-गंधर्व-किन्नर-ऋक्ष-वानर इत्यादि नांवें घेतां जरी त्यांच्या नांवावर अनेक रूढ अर्थाचीं पुटें चढलेलीं असलीं तरी पूर्वी एका काळीं तीं खरोखरीच निरनिराळ्या मनुष्य जातीचीं नांवें होतीं असें मानावें लागतें. रक्ष वा राक्षस या नांवासंबंधीं घेतां बहुतेक एकवाक्यता आहे कीं तें नांव व त्याचप्रमाणें रामायणकालीन वानर ऋक्ष हीं नांवें त्या त्या जातीचीं असावींत. सिलोनांत रक्का (Rakkas) नांवाची एक

रानटी जाति अजून आहे असें समाज शास्त्रावरील एका इंग्रजी ग्रंथांत वाचल्याचें आह्मास स्मरतें. तीच गोष्ट यक्षाची ! हिमालयाच्या नेपाळ लगतच्या पायथ्याशीं 'यक्का' नांवाचे लोक अजूनही राहत असून त्यांच्याच विवाहादि चालिरीती यक्षांच्या पुराणांतील वर्णनाशीं पुष्कळ जुळतात. यक्ष शब्दाचेंच अपभ्रष्ट स्वरूप 'यक्का' हें असावें. याच दृष्टीनें पाहतां आह्मास असा संशय येतो कीं, आपल्या पूर्व ग्रंथांतून 'किन्नर' ह्मणून ज्या जातींच्या लोकांचें वर्णन येतें तेच लोक हळूहळू हिमालयाच्या पायथ्याची आपली जागा सोडून वैदिक संस्कृतीशीं देवाण घेवाण करीत एकात्म पावून पुढें 'कन्नड' या नांवानें संबोधले गेले असावेत. हें लक्षांत ठेवण्यासारखें आहे कीं, काश्मीरपासून नेपाळपर्यंत वसलेल्या हिमालयाच्या पायथ्यावरील या यक्ष-किन्नर-गंधर्व जातींचें उल्लेख आपल्या ग्रंथांतून राक्षसादिकांच्या उल्लेखाप्रमाणें द्वेषसूचक वा निंदागर्भ नसून त्यांचीं वर्णनें कौतुहल, स्नेह व क्वचितप्रसंगीं आदरभावही व्यक्त करणारीं आहेत. किन्नर जातीचेंच पुढें संस्कृत साहित्यांत प्रसिद्ध झालेलें कर्नाटक राष्ट्र हें रुपांतर असावें. वर उल्लेखलेली आमची कल्पना अर्थातच शब्द साद्दश्यावरून सुचलेली असल्यानें तिला ऐतिहासिक विश्वासार्ह प्रमाणें मिळेपर्यंत केवळ चर्चेसाठीं एक कल्पना म्हणूनच पुढें मांडली जात आहे हें निराळें सांगावयास नकोच. केवळ शब्द साद्दश्यानेंच पहावयाचें तर कानडा हेंहि कर्नाटक व कन्नड या शब्दाचें रुपांतर होऊं शकत असल्यानें तेथेंही कन्नड लोक वसत होते असें ह्मणावें लागेल ! ह्मणून केवळ शब्दसाम्यास अर्थसाम्य व ऐतिहासिक पुरावा मिळाल्याविना कोणाचाहि उल्लेख निर्णायक सिद्धांत ह्मणून करतां येत नाहीं.

हें कांहींही असलें तरी पूर्वग्रंथावरून जी गोष्ट अगदीं स्पष्ट आहे ती ही कीं, आज जी संस्कृति हिंदुसंस्कृति ह्मणून संबोधिली जाते ती जरी आर्यसंस्कृतीचें रूपविकसनच असलें तरी तींत अनार्य, द्रविड, यक्ष, किन्नर, गंधर्व इत्यादि पुरातन ग्रंथांतून उल्लेखलेल्या अनेक इतर जातींच्या व वंशांच्या रक्ताचा, विचारांचा व विकाराचा व कर्तृत्वाचा प्रभाव स्पष्टपणें दिसत असल्यामुळें व या सर्व जाती

नेपाळापासून काश्मीरपर्यंत वसलेल्या होत्या आणि निदान कांहीं आर्य संघ तरी या पूर्वमार्गानें हिमालयांतून हिंदुस्थानांत उतरले होते ही गोष्ट सिद्ध वा सूचित करणारीं बरींच प्रमाणें पुरातन ग्रंथांतून दिसून येत असल्यानें हिंदु राष्ट्राचा नेपाळाशीं व नेपाळचा हिंदु राष्ट्राशीं जातीय संबंध अत्यंत पुरातन कालापासून सुरू झालेला आहे हें सूचित होतें.

संस्कृतमध्यें भूत या शब्दास राक्षस या शब्दाप्रमाणेंच मागाहून जरी गुणवाचक व दुगुर्णवाचक अर्थ लक्षणेनें आला तरीहि राक्षस या शब्दाप्रमाणेंच भूत हा शब्दही प्रथम जातिबोधक होता असें आह्मांस वाटतें. यक्ष, गंधर्व, किन्नर, किरात इत्यादि हिमालयीन जातींचे उलेख संस्कृत वाङमयांत जसे कौतुकानें व प्रेमानें केलेले आहेत तसे जरी नसले तरी भूत जातीचा उलेख संस्कृतांत आर्यें तर परंतु नेहमीं आर्यांशीं संबंध घडलेल्या लोकांचा ह्मणून केलेला आहे. किन्नराच्या उलट भूत हा शब्द अपमानास्पद व कोणातरी संस्कृत भाषीयांस त्रास देणाऱ्या व बऱ्याच रानटी अवस्थेंत राहणाऱ्यासंबंधीं लावलेला आहे. पुढें तरे त्याचे अर्थ पालटत पालटत जे लक्षणेनें मृतात्मे भूत जातीय जिवंत मनुष्याप्रमाणें विचित्र व विक्षिप्त प्रकार मेल्यानंतर करतात त्यांनाही तो शब्द लावण्यांत आला. पण प्रथमतः भूत नांवाचे लोक हिमालयाच्यां पायथ्याशीं वसत असावेत हा आमचा तर्क किन्नर शब्दाच्या उपपत्तीचे तर्कापेक्षां अधिक दृढतर आहे. कारण नेपाळजवळ असणाऱ्या एका देशाचें नांव अजूनही जसेंच्या तसें ह्मटलें जात आहे. भूतान हा शब्द आह्मास वाटतें, भूतस्थान या शब्दापासून निघाला असावा. तेथील लोक अजूनही जवळ जवळ रानटीच आहेत. अजूनही शारिरीक दृष्ट्याही पूर्वी त्या जागीं आंगावर अत्यंत दाट केस असलेले लोक राहत असावेत असें कांहीं प्रत्राशी अजूनही तशा कांहीं व्यक्ती त्या बाजूस आढळतात ह्मणून जें ह्मणतात त्यावरून वाटतें. त्यांच्या चालिरीती वैदिक पद्धतीस अजूनहि इतक्या विलक्षण वाटणाऱ्या आहेत कीं, आपल्या हजारों वर्षांपूर्वीच्या आर्यांनीं जितक्या आश्चर्यानें यांस विक्षिप्त समजलें असतें व भूत ह्मणून ह्मटलें असतें, तितक्याच आश्चर्यानें आज आपल्याहि तोंडांतून तोच शब्द पण आतां जरा

लाक्षणिक अर्थानें निघेल ! भूत या जातिवाचक शब्दाचा असा लाक्षणिक अर्थ होऊन जीवितांचें मेलेल्यांशीं साधर्म्य कसें स्थापन झालें हें कांहीं आश्चर्य नाहीं. पिशाच्च शब्दाचा इतिहास हें सहज सिद्ध करील. आज पिशाच्च ह्मणजे मेलेलें भूत—जें अत्यंत त्रासदायक असेल तें—असें आपण व्यवहारांत समजतों, पण पिशाच्च शब्दाचें हें रूप होण्याचे आधीं तो शब्द एका जातीला, त्यांच्या भाषेला व त्या देशाला लावला जात होता हें सिद्ध आहे. वायव्य सिमेवरील रानटी, क्रूर व असंस्कृत लोकांच्या देशास पिशाच देश असें ह्मटलेलें पुराणांत स्पष्ट आढळतें. "गंतव्यं त्वया भूत पैशाचे देशधूर्तके" असा उलेख सिंधु पालिकडील देशांतील समिवेर रानटी 'धूर्त' जातीसंबंधीं भविष्य पुराणांत विक्रमानतरच्या कालविषयक खंडांत केलेला आढळतो. पैशाच भाषेचा उल्लेख तर करावयासच नको. आह्मास असेंही वाटतें कीं, पुश्तू भाषेचें हें अर्वाचीन नांव पैशाची या शब्दावरून पडलें असावें. पिशाचस्थान–पिश्तान–पिश्त–पुश्तु असा क्रम असूं शकेल. कारण पैशाची भाषा त्याच सीमानिवासी आडदांड 'पिशाच' लोकांची अजून आहे. या पिशाच व पैशाची जाती यांच्या रानटी, आडदांड, त्रासदायक व 'धूर्त' स्वभावाला—आजकालचा पठाण हे याच पिशाच व पार्थीयनांच्या मिश्रणाचें रूपांतर आहे–अनुलक्षून मेल्यानंतर त्रास देणाऱ्या आत्म्यालाही 'पिशाच' झाला ह्मणून ह्मणूं लागले, व तसेंच भूत शब्दाचेंही असावें. आणखी एका जातीवाचक शब्दाचाही उल्लेख येथें करतां येईल. तिर्यकयोनि ह्मणजे नीचयोनी ह्मणून प्रसिद्ध आहे. भूत वा पिशाच्च योनीप्रमाणेंच तिर्यक्योनीहि त्रासदायक जरी समजली गेली नसावी तरी ती गदळ, नीच व विक्षिप्त आहे असा समज होता. आह्मांस असें वाटतें कीं, मलबारमध्यें अत्यंत खालची जात कीं ज्यांना अजूनही ते हिंदु असतांहि–आयर नायर इत्यादि सर्व हिंदु अस्पृश्य व कोठें तर अदृश्य समजतात–जिचें नांव थिय्यर व थिया आहे तींच ही असावीं. या जातीच्या लोकांत राक्षसादि जातींच्या लोकांतील ग्रंथीत केलेल्या चालीप्रमाणेंच मायावी रूप घेण्याची चाल अजूनपर्यंत दिसून येतें. पूर्वी तर 'मायावी' ह्मणजे मनुष्यास

भय पडेल अशी विलक्षण गाढव, माकड, ह्रोस व अर्धगर्धभ—अर्धमर्कट अशी पशुपक्षांचीं विलक्षण सोंगें घेऊन व तसे टोप घालून रात्रीं बेरात्रीं एकाकी मनुष्यास भय दाखवीत फिरण्याची चाल सर्वत्र होती. कित्येकदां एखाद्या धीट मनुष्यानें पकडून टोप हिसकावून त्याचें खरें स्वरूप उघडकीस आणावें. परंतु वेडगळ समज एकदां समाजांत शिरला ह्मणजे तो काढून टाकणें, पूर्वी प्रसिद्धीचीं व प्रचाराचीं साधनें इतकीं उपलब्ध नसल्यानें, आजच्याहून कितीतरी कठीण असल्यानें तिर्यक्‌योनी ह्मणजे अर्ध मनुष्य, अर्ध पशु वा पक्षी अशी कोणाची तरी विक्षिप्त योनी असा समज झालेला असावा. ही तिर्यक्‌योनी ह्मणजेच आजकालचे हे थिया व थिय्यर हे लोक असले तर ते आर्य व द्रविड या उभयतांच्याहि पूर्वीच हिंदुस्थानच्या अत्यंत दाट अशा अरण्यांत वन्य स्थितींत राहत असावे व 'भूत' शब्दाप्रमाणेंच या जातींचें नांवहि पुढें लाक्षणिक अर्थानें विचित्र कल्पनाचें व विचाराचें निदर्शक होऊन तिर्यक्‌योनीच्या कल्पनेंत परिणमलें असावें.

यक्ष, रक्ष, किन्नर, पिशाच, भूत, तिर्यक इत्यादि नांवाच्या उपपत्तीचा प्रश्न हा येथें अनुषंगिकत्वानेंच आला असल्यानें त्याविषयीं आमच्या तर्काचा केवळ निर्देष करूनच इतकें सांगणें पुरें आहे कीं, यांतील बऱ्याच जाती वैदिक कालाच्या अंतास व पौराणिक कालाच्या प्रारंभास हिमालयाच्या पायथ्याशीं वसत होत्या, व त्या अत्यंत प्राचीन काळापासून नेपाळ व त्याच्या आजुबाजूच्या प्रदेशांत वसलेल्या या जातीच्या रक्ताचा, संस्कृतीचा व जीवनाच्या वैदिक रक्ताशीं, संस्कृतीशीं व जीवनाशीं संबंध व संमिश्रण होत आलेलें आहे, व वैदिक संस्कृतीचे व आर्य ह्मणविणारे अनेक संघही पंजाबांत वसले होते असें ह्मणण्यास जितका ऐतिहासिक आधार आहे, जवळ जवळ तितकाच त्यांच्यापैकीं कांहीं नेपाळांतूनही वसत होते असें मानावयास मिळूं शकतो.

भौगोलिक दृष्टीनें भूतानही नेपाळाप्रमाणेंच हिंदुस्थान देशाचाच एक पोट भाग होय. तथापि संस्कृतीच्या दृष्टीनें नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाचा केवळ एक भौगोलिक प्रदेशच नसून आमच्या हिंदु राष्ट्राचें एक प्रमुखांगच

झालेलें आहे. वैदिक काळाचे अंतीं व पौराणिक काळाचे प्रारंभीं तत्रस्थ जातीय वंश जसे हिंदु संस्कृतींत एकात्म्यत्व पावत गेले व ज्या रीतीनें जसें एकात्मत्व करून गेले तसें व त्याचरीतीनें या क्षणींही तिबेटांतून खालीं डुतरत वेळोवेळीं तेथें स्थिर वसती करणारे संघ हिंदुत्वांत विलीन होत आहित. वरून एखादी टोळी प्रथमतः नेपाळांत उतरून बसते, कांहीं वर्षांनीं तेथील रीतिभाती शिकते, हिंदूंचा धर्म व तत्वज्ञान यांच्या विचारांची छाप तीवर पडत पडत लवकरच हिंदु उपाध्याय तिच्या संस्कारास लागतात, आणखी कांहीं वर्षांनीं ती टोळी स्वतःस हिंदु ह्मणवून घेऊन त्या महान् संस्थेंत आणखी कोणातरी उपजातीची भर घालून अंतर्भूत होते, या आजही रूढ असलेल्या प्रघातानें यागेंहि आपल्या हिंदु संस्कृतींत नेपाळच्या महाद्वारांतून कशी भर पडत गेली असावी, नेपाळाच्या आचार-विचारांचा भारतीय संस्कृतीवर व भारतीय संस्कृतीचा तत्रस्थ संस्कृतीवर कसा एकसारखा परिणाम होत गेला असावा व त्यायोगें अंतीं या आर्य, अनार्य, द्रविड, गौड, भिल्ल इत्यादि नानाविध जातींच्या संमिश्रणांतून व संघटनेंतून उत्पन्न व विकसित झालेल्या आजच्या हिंदु संस्कृतीवर जितका आपणा महाराष्ट्रियांचा, बंगालचा व पंजाबचा तितकाच नेपाळाचाहि कसा पैतृक वारसा व औरस अधिकार आहे हें गोचर होतें.

तथापि संस्कृतिक दृष्ट्या नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाचा, आमच्या जातीचा, व राष्ट्राचा अविच्छिन्न भाग होय हें सिद्ध करण्यास पौराणिक इतिहासाच्या या विशेषतः आनुमानिक आधारावर अवलंबून राहावयाचें कांहींएक कारण नाहीं. वर उल्लेखलेल्या कित्येक उपपत्ति व अनुमानें किती अंशांनीं तथ्य आहेत व ग्राह्य आहेत हें सिद्ध करण्याचें प्रस्तुत स्थल व प्रसंग नसल्यानें आह्मी त्यांचा केवळ नामनिर्देशच केला आहे. पण ज्या घटना पौराणिक इतिहासाच्या अंधेरांतच पडून राहिलेल्या नाहींत, ज्यांचें वास्तविकत्व अर्वाचिन इतिहासांत जवळ जवळ सर्वमान्य झालेलें आहे, त्यांवरूनही नेपाळ हा भारताच्या ज्ञात इतिहासांत अविच्छिन्नपणानें भारतीय राष्ट्राचा, संस्कृतीचा व देशाचाच प्रांत व प्रदेश असल्याचें निर्विवाद सिद्ध होत आहे.

अशोकानंतर दुसऱ्या गुप्ताच्या साम्राज्यापर्यंत ज्या ज्या राजक्रांत्या भारतीय राष्ट्रांत झाल्या त्यांचा धक्का नेपाळास बसत गेला. जें जें धर्ममत, जी जी काव्यपद्धति, जी जी शिल्पधारी भारतांत उदय पावली व अस्तंगत झाली तिच्या त्या उदयास्ताचा परिणाम जितका अंग-वंग-कलिंगादिक भारताच्य तादितर अंग-प्रत्यंगावर झाला तितकाच तो नेपाळावरहि झालेला आहे. भारताच्या या विस्तीर्ण विराट पुरुषास ज्या वेदना व भावना होत गेल्या त्याची समवेदना आह्माप्रमाणेंच नेपाळास होत आलेली आहे. हा नेपाळाच्या इतिहासाचें विवरण करण्याचा प्रसंग नसल्यानें केवळ मुख्य घटनांचाच उल्लेख नेपाळाचें भारताशीं बुद्धकालीन तादात्म्य व देशैक्य सिद्ध करण्यास पुरेसा आहे. बुद्धकालाच्या अंतींही श्रीहर्षाचे साम्राज्यांतच नेपाळ अंतर्भूत होत होता. श्रीहर्ष सम्राट स्वतः तेथें गेले होते अशी कथा आहे. तिकडे भारतीय शकच चालू होता. श्रीहर्षानंतर हिंदुस्थानांत एक राजक्रांति होऊन नेपाळावर चीनच्या बुद्धधर्मियांनीं एक मोठी स्वारी केल्याचें इतिहास सांगतो. परंतु या स्वारीचे शेवटीं नेपाळावर व भारतावर त्यांचा चिरकालीन असा कांहींच परिणाम न होतां या देशांवर पुन्हां भारतीय सत्ताच नांदूं लागली. तेथपासून रजपूत कालापर्यंत व रजपूत कालापासून मुसलमानी सत्तेपर्यंत नेपाळावर हिंदु संस्कृतीचा व हिंदु राजसत्तेचा ध्वज अप्रतिहत डुलत राहिला.

चीनशीं तिबेटाशीं त्यांचीं युद्धें होत. केव्हां केव्हां एखादा हत्ती व थोडेसें द्रव्य धाडून देण्यापुरती चीनची सरशी होई तर केव्हां केव्हां आमचे नेपाळी वीर सीमा ओलांडून तिबेटांत घुसून परकीय सैनेचा धुव्वा उडवीत व त्यांचा गर्व परिहार करीत. पूर्वी गौड देशांत गेलेला प्रचंड देव व त्याचे अनुयायी यांनीं नेपाळावर राज्य केलें. त्यानंतर कर्नाटकामधील राजा नान्यदेव हाहि आपल्या हजारों अनुयायांसह नेपाळांत येऊन बसला. तेलंगणांतूनही आमचे आंध्र बंधु नेपाळामध्यें येऊन सत्ताधारी झालेले होते. नेपाळांत अजून तेलंगणी भाषा व त्या भाषेंतील लिखितें आढळतात. हरिसिंग देव नांवाचा राजा

अयोध्येहून नेपाळांत इ. स. १३२८ चे जवळपास प्रवेश करता झाला. हा राजानें आपणाबरोबर आपली महाराष्ट्रीय देवता 'तुळजाभवानी' ही आणून नेपाळांत स्थापिली व तिच्या पूजनासाठीं महिपवध सुरू केला. हा राजा व त्याचे तुळजाभवानीचे महाराष्ट्रीय भक्त नेपाळांत कांहीं दिवस सत्ताधारी राहिल्यानंतर रुद्रदेव, नरेंद्रदेव इत्यादि रजपूत व बंगाल देशीय राजे आपल्या अनुयायांसह येऊन राजसत्ता भोगिते झाले. अंतीं उदेपूरच्या घराण्यांतील गुरख्यांचा वंश १७६८ इसवींत येऊन नेपाळांत सत्ताधारी झाला. महाराजा पृथ्वी नारायणसिंगापासून आजपर्यंत हेंच घराणें नेपाळावर राज्य करीत आहे.

या नेपाळच्या अत्यंत त्रोटक दिग्दर्शनावरूनहि दिसून येईल कीं, वैदिक व पौराणिक कालाची गोष्ट बाजूस ठेविली तरीहि अर्वाचीन इतिहासाच्या निर्विवाद साक्षीवरून नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाशीं गेल्या २००० वर्षे राजकीय, सामाजिक, धार्मिक व सांस्कृतिक बंधनांनीं निगडीत झालेला असून ह्या देशाचाच नव्हे तर या जातीचा, रक्ताचा व संस्कृतीचा पंजाब, बंगाल व महाराष्ट्र, मद्रासेइतका औरस आहे. आज जर तेथें सुदैवानें अजून जिवंत असलेलें हिंदु राज्य हिंदुस्थानांतील इतर प्रांतांप्रमाणेंच मृत झालेलें असतें— ईश्वर अमंगलाचें निवारण करो—व जर मद्रासेपासून तिराईच्या रानापर्यंत सांडलेल्या रक्तमशीचे कांहीं बिंदु पुढें उडून नेपाळचे मानचित्रहि (नकाशाही) लाल झालेलें असतें तर बिहार हा जसा हिंदुस्थानचा प्रांत आहे कीं नाहीं ही शंका कोणाही लेखकास येत नाहीं तशीच नेपाळ हा हिंदुस्थानचा प्रांत आहे कीं नाहीं हीहि शंका कोणास आली नसती. केवळ आश्चर्याची गोष्ट आहे कीं, जातीनें, रंगानें, शीर्षमापनानें स्पष्टपणें हिंदुस्थान देशीयापासून विजातीय दिसणारा ब्रह्मदेश हिंदुस्थानचा प्रांत आहे ही गोष्ट ज्यांच्या बुद्धीला गटकन गिळतां येते त्यांना रक्त, रूप, रंग, इतिहास, संस्कृति इत्यादि देशैक्याच्या, राष्ट्रैक्याच्या व जात्यैक्याच्या सर्व लक्षणांनीं भारताचाच औरस पुत्र ठरत असलेला नेपाळ हा मात्र हिंदुस्थानचा प्रांत आहे हें विधान गिळतां गिळवत

नाहीं ! ब्रह्मदेशावर लाल शाई सांडली ह्मणून तो हिंदुस्थानचा प्रांत झाला व नेपाळावर तितक्या स्वातंत्र्याची सोनेरी कुंचली फिरत आहे ह्मणून तो विदेशीय ठरला ! जो समाज स्वतंत्र आहे तो हिंदुस्थानचा नव्हे अशी का हिंदुस्थानची व्याख्या हे लोक समजतात !

. या लेखांत नेपाळ हा प्रचलित राज्यव्यवस्थेंत हिंदुस्थानचा प्रांत मानावा किंवा नाहीं या प्रश्नाचा उहापोह करण्याचा मुळींच हेतु नसल्यानें किंबहुना तो प्रश्न हातीं घेतलेल्या प्रश्नाहून अगदीं स्वतंत्र असल्यानें केवळ एका राज्यव्यवस्थेखालीं जे भाग असतील तेच काय ते देशैक्यांत समाविष्ट होऊं शकतात, या विचित्र मताचा अधिक खल करण्याचें येथें कांहीं कारण नाहीं. प्रचलीत राज्यव्यवस्थेंत नेपाळ हा हिंदुस्थानचा प्रांत नाहीं हें कांहीं सांगावयास कोणी ब्रह्मदेश घेण्याची आवश्यकता नसून तें एखादें प्राथमिक शाळेंतील पोरहि सांगू शकेल. आणि नेपाळ हा पुढें कधींही हिंदुस्थान देशाचा एकछत्रांतर्गत राजकीय प्रांत होणारच नाहीं असें प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवही सांगावयास आला तरी तें विश्वासार्ह होणार नाहीं. अलसेस व लोरेन हे दोनही प्रांत फ्रान्स देशापासून जिंकून घेतल्यानें ते जर्मनीचे राज्यांत समाविष्ट झालेले होते. परंतु प्रचलित राज्यव्यवस्थेंत ते प्रांत व फ्रान्स देश भिन्न मानले गेले तरी ह्मणून ते फ्रान्स देशाहून भिन्न देशच आहेत असें कोणी ह्मटलें होतें कीं काय ? उलट पक्षीं फ्रान्सचे ते अखंड्य व अविच्छेद्य अंग प्रत्यंग होत, असेंच फ्रेंच लोक प्रतिपादीत नव्हते काय ? फ्रान्सच्या राजधानींत मातृभूमीच्या प्रख्यात व्यासपीठावर या दोन प्रांतांचे सुंदर पुतळे इतर प्रांतांच्या पुतळ्या शेजारींच उभारले होते. फ्रान्स देशाची त्या प्रांतांवरील प्रीति चाळीस वर्षांपर्यंत त्या पुतळ्यांपुढें विरहाचे वेषांत गुढगे टेकीत होती, व त्या प्रांतांचे प्रतिनिधी प्रचलीत राज्यव्यवस्थेंत नसले तरी सामाजिक, धार्मिक, जातीय, राष्ट्रीय व सांस्कृतिक अशा प्रत्येक फ्रान्सदेशीय उत्सवांत व कार्यांत इतर फ्रेंच प्रांतीय प्रतिनिधींबरोबर समान अधिकारानें, प्रीतीनें व भक्तीनें स्थान पावत असत व मान पावत असत. तिकडे जर्मनीनेंहि ते प्रांत जर्मन देशीय आहेत असें ठरविण्याचा प्रयत्न चालविला होता. पण

तो प्रयत्न देखील ते प्रांत फ्रान्स देशाहून भिन्न प्रचलित राज्यव्यवस्थेंत आहेत ह्मणूनच ते फ्रान्सचे प्रांत नव्हत तर त्या प्रांतांचा इतिहास—संस्कृति जाति वा संकृति आदिक पुराव्याची मांडणी ते जर्मनच आहेत अशा सिद्धान्तास अनुकूल दिसेल अशी करण्याचा प्रयत्न करून होय. या कामावर जर्मनींनें प्रख्यात प्रोफेसर इतिहासाज्ञ ट्रिश्के यांची नेमणूक करून त्यास एक प्रचंड ग्रंथ लिहावयास आज्ञापिलें होतें. या ग्रंथांतहि कोणता समाज वा प्रदेश कोणत्या देशाचा वा समाजाचा भाग वा प्रांत आहे हें प्रचलीत व चंचल अशा राज्यव्यवस्थेंत ठरवितां येत नसून तें वर निर्दिष्ट केलेलीं अनेक कारणेंच संमिश्र रीतीनें सिद्ध करूं शकतात असें प्रतिपादन केलेलें आहे.

अलसेस व लॉरेन हे प्रांत फ्रांस देशीय नसून जर्मन आहेत हें सिद्ध करण्यास जितका पुरावा प्रोफेसर ट्रिश्के यांना सांपडला त्याच्या पावपट पुरावाहि नेपाळ हा हिंदुस्थानीय प्रांत नसून तो कोण्या इतर देशाचा प्रांत वा विभिन्न देशच आहे हें सिद्ध करण्यास मिळणें शक्य नाहीं. सीमेवरील प्रांतामध्यें ज्या दोन देशांच्यामध्यें तो प्रांत असतो त्याच्या उभय जाति व संस्कृती थोड्या बहूत मिश्रित असतातच. त्याप्रमाणें नेपाळमध्यें कांहीं अगदीं तुरळक लोक अल्पण चीनमधून आलों असें ह्मणत असले व कांहीं अगदीं तुरळक संघाची भाषा चीनप्रमाणें वा तिबेटप्रमाणें मंगोलियन भाषा वंशाची असली तरी नेपाळ हा तिबेटचा वा चीनचा प्रांत होऊं शकत नाहीं. हें इतकें स्पष्ट आहे कीं, असें ह्मणण्याचें अजून इंग्रजी लेखकांचेंही धाष्टर्य झालेलें नाहीं. मग चीनी वा तिबेटी लोकांची गोष्ट तर दूरच. शीर्षमापनादि शारिरशास्त्रानुसार तर एक नेपाळी एखाद्या चीनी मनुष्यापुढें उभा केला असतां चीनच्या पिचक्या डोळ्यांना नेपाळचा शामलवर्ण हा आपला नव्हे हें क्षणार्धांत दिसून येईल. पण तोच नेपाळी पाटणा वा बनारस नगरांत आणून सोडून दिला असतां रंग, रूप, भाषा, संस्कृती इत्यादि लक्षणांनीं त्याची तत्रस्थ जनाहून जी विभिन्नता दिसून येईल ती एखाद्या महाराष्ट्रीयास वा पंजाबास वा ब्रह्मास त्याच नगरांत सोडला असतां त्याची जितकी दिसून येईल त्याहून फारशी अधिक असणार

नाहीं. यांचें कारण आह्मी वर जो नेपाळचा त्रोटक इतिहास दिला त्यावरून स्पष्ट दिसणारें आहे. तें हें कीं, नेपाळमध्यें आंध्र, कर्नाटक, महाराष्ट्र, वंग, अंग, कलींग, रजपूत व मगधादिक भारतीय जातींच्या झुंडीच्या झुंडी, वैदिक कालाची गोष्ट व किरातार्जुनीय पौराणीक कथा सोडून दिल्या तरी आज दोन हजार वर्षे एकसारख्या जाऊन राहिल्यानें, इतकेंच नव्हे तर तत्रस्थ लोकांनीं विवाहादिक संबंध अनुलोभ प्रतिलोभ पद्धतीनें सरसहा ठेवीत गेल्यानें जातीय दृष्ट्या जें नेपाळचें रक्त तेंच आमचें व जें आमचें तेंच नेपाळचें झालेलें आहे. तेव्हां शीर्षमापनादिक शारिरपरिक्षेंतही नेपाळ हा हिंदुस्थानचाच औरस ठरला पाहिजे हें उघड आहे.

याप्रमाणें भौगोलिक, ऐतिहासीक, संस्कृतिक, शारीरिक व जातीय लक्षणांचा विचार केला असतां नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाचा व राष्ट्राचा एक अविच्छिन्न व अविच्छेद्य प्रदेश, प्रांत वा घटक ठरत नाहीं असें कोणासही ह्मणतां यावयाचें नाहीं. पण तरीही जर कोणी दुराग्रहानें नेपाळ हा हिंदुस्थानचा व हिंदुस्थान हा नेपाळाचा संबंधी होऊं शकत नाहीं, असें ह्मणेल तर आह्मीं त्यास असें सांगतों कीं, आमचा कोण व आह्मी कोणाचे हा प्रश्न मुख्यतः संमतीचा—हृदयाचा आहे. आमचें हृदय नेपाळ आमचा आहे असें ह्मणतें, त्याच्या नामनिर्देशाबरोबर प्रेमानें व ममत्वानें तें भरून येतें ह्मणून नेपाळ आमचा ! हिंदुस्थान ही नेपाळची पितृभूमि आहे, हिंदुस्थान ही नेपाळची पुण्यभूमि आहे. जन्म होतांच नेपाळच्या मुलास त्याची माता हिंदुवीरांची व महात्म्यांची व हुतात्म्यांचीं गाणीं गातें व मृत्यू होतांच मृताच्या अस्थि त्याचे नेपाळी बांधव अपेस वा गगेंत आणून भक्तिभरानें परलोकाच्या पुण्यभूमींत त्याच्या आत्म्यास प्रविष्ठ करण्यासाठीं प्रवाहांत सोडून देतात, ह्मणून नेपाळ हा हिंदुस्थानचा आहे. या आमच्या प्रीतीचे व ममत्वाचे भू जल वायु तेज व आकाश हीं पंच महाभूतें लालनपालनच करीत आल्यानें व त्यांच्या अकृत्रिमत्वाचा साक्ष स्वतः इतिहास देत असल्यानें नेपाळ हा आमचा आहे व आह्मी नेपाळाचे आहोंत. काश्मीर जितका हिंदुस्थानचा आहे तितकाच नेपाळ हिंदुस्थानचा आहे. द्वारका जितकी

हिंदुस्थानची आहे तितकेंच पशुपतिनाथाचें क्षेत्रही हिंदुस्थानचें आहे. आणि जोंवर हिंदुस्थानांत व नेपाळांत हिंदु संस्कृति जिवंत राहील व जोंवर त्यास कोणता भयंकर सृष्टिप्रकोप, एखादा विस्तृत समुद्र खणून व एखादा दुर्लंघ्य पर्वत उभारून आह्मापासून हिसडून नेणार नाहीं तोंपर्यंत नेपाळ हा आमच्या हिंदुस्थान देशाचा असाच अविच्छेद्य विभाग राहणार. त्यास आम्हापासून लेखणीच्या फटकाऱ्यासरशीं विलग करणें कोणाहि मनुष्यास शक्य नाहीं.

हिमालयाच्या प्रचंड प्राकाराच्या बाहुवेष्टनांत कवळून नेपाळला निसर्गानें बाह्य जगांतल्या अंगणांतून उचलून भारतभूमीच्या अंकावर ज्या दिवशीं दिलें त्या दिवसापासूनच नेपाळचा आह्मा भारतभूमीच्या संतानाशीं अच्छेद्य व अखंड प्रेममय असा सहोदरत्वाचा संबंध जडला. त्या दिवसापासून वैदिक पौराणीक व बौद्ध काळांत तो संबंध अविच्छिन्न राहात व संस्कृतीच्या प्रेमपाशानें अधिकच दृढतर होत आज नेपाळांत आह्मा हिंदूंचा, आमच्या हिंदू-राजश्रींचा जो गौरव आहे तो प्रत्यक्ष काशी प्रयागालाही उरलेला नाहीं. काशी प्रयागचें पाणी अनेक वेळेला परकीयांच्या उन्मत्त पदप्रक्षालनानें गढूळ झालेलें आहे. काशी विश्वेश्वराच्या मंदिराची जिथें मशीद झाली, तिथें इतर देवतांची गोष्टच काढावयास नको! पण ईश्वरीकृपेनें श्रीपशुपतिनाथाच्या देवळाचा कळस हा तरी अशा एका स्थिर पायावर व शक्तिशाली मुहूर्तावर स्थापला गेला आहे कीं, तो अद्याप तरी अढळपणें हिंदु गौरवाच्या आकाशांत झळकत आहे. वैदिक काळांत वैदिक संस्कृतीचा भाग असलेले अफगाणिस्थानासारखे देश आज या संस्कृती सपारखे झाले आहेत. अफगाणिस्थानांतील हिंदूंचें शाहीराज्य ज्या दिवशीं मुसलमानी घणाखालीं चिरडलें गेलें त्या दिवसापासून एक दोन शतकांचे आंतच अफगाणिस्थान हा हिंदुत्वास नुसता विसरला इतकेंच नाहीं तर त्याचा परम विद्वेषी होऊन बसला. पण त्या मुसलमानी वणव्याच्या होळींत हजारों एरंडाचे वृक्ष कडकड करीत जळून खाक होत असतां एखाद्या पोलादी किल्ल्याप्रमाणें नेपाळ हजारों वर्षें निकाव धरीत केवळ हिंदुत्वास पारखा झाला नाहीं इतकेंच नव्हे तर आजही हिंदुत्वाच्या अभिमानानें त्याचें अंतःकरण ओतप्रोत भरलेलें आहे.

त्याच्या शिराशिरांतून आजहि हिंदु रक्त हिंदुत्वाचें प्रेमानें व भक्तीनें उसळत आहे.

कारण नेपाळचे प्रजेंत आज दोन धर्मपंथ प्रचलीत आहेत, दोन भिन्न धर्म नव्हेत त्यांतील जे लोक बुद्ध धर्माचे अनुयायी समजले जातात ते स्वतःस हिंदु म्हणविण्यासच नव्हे तर मानण्यासही मुळींच कचरत नाहींत. मूलतःच बौद्धधर्म हा हिंदुधर्मांतील अनेक पंथांपैकीं एक पंथ असून तो भिन्न धर्म कधींच नव्हता. आतांही नाहीं. पण त्यांतही नेपाळांतील बुद्ध धर्मियांच्या पुजाविधींत, तत्वज्ञानांत व देवीदेवतांत इतकें साद्दश्य व समवेदना आहे कीं, ते दोन्हीही हिंदुधर्मांतील एकाच पंथाचे अनुयायी नाहींत असें सांगितलें असतांही समजण्यांत येणार नाहीत. सनातनी व बौद्ध अशा दोन्ही पंथांचे जे अनेक उपग्रंथ आहेत तेही नेपाळांत हिंदुस्थानांतील इतर कोणत्याही भागाप्रमाणेंच आपापल्या भावानुसार भगवंताचे प्राप्तीचा मार्ग शोधीत राजमार्गांतून फुटणाऱ्या व त्यालाच कोठेंतरी येऊन मिळणाऱ्या अन्य मार्गांवर प्रवास करीत असलेल्या इतर जीवांशीं सहिष्णुतेनें संवाद करीत चालत असतात.

सामाजिक दृष्ट्या नेपाळांत गुरखे व नेवारी असे दोन भेद आहेत. गुरखे लोक हे मेवाडांत मुसलमानांनीं त्रस्त केलेल्या आपल्या पुरातन राजधान्या सोडून मागें इकडे येऊन हें राज्य संपादन करणाऱ्या राजपुतांचे वंशज होत. त्यांचें नांव त्यांच्या गोब्राह्मण प्रतिपालत्वाच्या महात्रीदानें पडलें असण्याचा संभव आहे. गोरक्षणास आपलें महत् कर्तव्य समजून बुद्धानुयायी मंगोलियन लोकांत ब्रह्मदेश, चीन, जपान, इत्यादि देशांतून अद्यापहि चालत असलेल्या गोमांसभक्षणास त्यांनीं नेपाळांत तीव्र प्रतिरोध व निषेध केला असेल व त्यावरून त्यांचें वैशिष्ट्य गोरक्षण या नांवाचें स्फूट होत गेलें असेल. पुढें गोरक्ष शब्दावरून गुरखा हा अपभ्रष्ट शब्द त्या जातीचाच वाचक झाला असावा. गुरख्यांच्या सर्व चालिरीती, त्यांचें शौर्य, त्यांचें धाडस, त्यांची विवाहपद्धति, त्यांची राज्यरचना, त्यांची बिरुदावली आर्य कुलांच्याच द्योतक आहेत. हे हिंदु धर्माचे कट्टर अनुयायी आहेत. दुसरे नेवारी नांवाचे जे लोक आहेत ते गुरखे लोक नेपाळांत

आर्यांच्या आधीचे निवासी होत. संभवतः नेवारी या नांवावरूनच नेपाळ हें नांव त्या देशास पडलें असावें. कारण नृपाल या शब्दावरून जरी तें पडू शकतें तरी नृपाल हें नेपाळाचेंच विशिष्ट स्वरूप केव्हां व कसें झालें हें समजणें ऐतिहासिक पुराव्याचे अभावीं कठीण आहे. नेपाळच्या जागीं पूर्वी ते नेवारी लोकही हिंदुधर्माचे व हिंदुत्वाचे कट्टे अभिमानी आहेत. गुरखे लोक हे हिंदु-धर्मातील सनातनपंथाचे आहेत. पण नेवारी लोक कांहीं बुद्धपंथी व कांहीं सनातनपंथी आहेत. पण पंथ कोणताही असला तरी हिंदुच आहेत. व त्यांचा बुद्ध-पूजाविधी सनातनीयांची एक जवळ जवळ प्रतच आहे, हें वर सांगितलेंच आहे. ह्यांच्या विवाहादिक रीतीभाती नेपाळांतील मागें उल्लेखलेल्या वैदिक व पौराणिक समयास निवास करणाऱ्या यक्ष, भूत, गंधर्व, किन्नर, किरातादिक मूल जातींच्या रीतीभातींचे अवशेष असावे किंवा तिबेटांतून वारंवार येत गेलेल्या उपजाति हिंदु धर्मांत व हिंदु जातींत विलीन होत जातांना त्याच्या पूर्वीच्या रीतीभातींचीं तीं हिंदु रूपें असावींत. गुरख्यांचे विवाहसंबंध अत्यंत कडक असून स्त्रीला एकपतीव्रत पाळावें लागतें, तर नेवारी लोकांत ते उभयपक्षीं अत्यंत ढिले व स्त्रीला पुरुषाइतकेंच लिंग स्वातंत्र्य उपभोगू देणारे असतात. नेवारी लग्नें जोंवर ती स्त्री व तो पुरुष प्रेमानें वा स्वेच्छेनें एकत्र नांदू इच्छितात तोंवरच टिकतात. पुरुषास तर काय पण स्त्रीसही जर वाटलें कीं आपणांस आतां तेथें राहणें परवडणार नाहीं तर तिच्या इच्छेला कोणीही आळा घालून तिला त्याच्याशीं बळानें तिरस्करणीय व प्रेमशून्य संभोग करण्यास भाग पाडीत नाहीं. ती केवळ एक सुपारी रात्रीं आपल्या नवऱ्याच्या उशाखालीं ठेवून निघून जाते. सकाळीं नवऱ्यानें ती सुपारी पाहिली कीं, तो व त्याचा समाज समजतो कीं तीं दोघेंही पुनर्विवाह करण्यास वा अविवाहित राहण्यास मोकळीं झालीं. त्यांच्या विवाहाची ही रीत पाहून यक्षगंधर्वादि स्त्रियांच्या पुराणांत वर्णिलेल्या लिंग स्वातंत्र्याच्या रीती आठवूं लागतात. व हे लोक त्या यक्ष गंधर्वादिक जातींचेच अवशेष असावेत हें अनुमान दृढ होतें. प्रीतिविवाहास गांधर्व हें नांव तो ह्याच गंधर्वांत रूढ असल्यानें मिळालें होतें, तथापि तिबेटांत

अजून सरसहा प्रचलीत असलेल्या वैवाहिक चालींचें अनुकरण करून सर्व पांडवांमिळून एकाच सती द्रौपदीशीं लग्न लावण्याची चाल मात्र तितकी आढळून येत नाहीं.

मलबारमध्यें स्त्रियांस जसा बहुपतित्वाचा अधिकार आहे तसाच येथील नायर जातींतील स्त्रीशीं ब्राह्मणांचा अनुलोभ विवाहही अजून प्रचलित आहे. मलबारमध्यें फार दिवसांपूर्वी जेव्हां बाम्हणाबरोबर आणलेल्या व तत्रस्थ मूळच्या जातींची संघटना आरंभिली गेली तेव्हां या अनुलोभ विवाहानें ब्राम्हणांचा व त्यांचा रक्त संबंध श्रेष्ठ जातीचे श्रेष्ठ गुण वा बीज नष्ट न होतां कनिष्ठास मात्र अधिकाधिक उच्चतरत्वास नेतां येईल या आशेनें आरंभिला गेला. ब्राह्मणांनीं आपल्या वडील मुलाचें लग्न ब्राह्मणीशीं लावावें व इतर ब्राह्मण मुलांनीं नायर कन्यकाशीं प्रेमानुरूप व नायर कन्यकांच्या आवडीस अनुसरून शरीर संबंध लावावे ही चाल पडली. समान परिस्थितींत समान उपाय सहजच सुचतात. त्यांतही आर्यांच्या पूर्व इतिहासाच्या अनुभवानें त्या त्या परिस्थितींत उत्कृष्ट ठरलेली ही अनुलोभ विवाहाची पद्धति समाजशास्त्रासही बरीच संमत होण्यासारखी आहे. तेव्हां नेपालांतही उच्च संस्कृतीचे रजपूत गुरखे व त्या संस्कृतीशीं तादात्म्य पावूं इच्छिणारे पण किंचित् कनिष्ठ प्रतीचे नेवारी यांच्या मिश्रणापासून एकजीव व एकप्राण राष्ट्र निर्माण करण्यास या अनुलोभ पद्धतीचाच अंगिकार केला गेला हें आह्मां हिंदूच्या परंपरेस युक्तच होतें. आज या दोन जातींचें रक्तच नव्हे तर भाषा, स्वरूप व संस्कृतिही एक होऊन मलबारमध्यें वा हिंदुस्थानांतील इतर प्रांतांत ब्राह्मण कोण वा शूद्र कोण हें सांगितल्याविना ओळखणें पुष्कळ वेळां कठीण व्हावें इतक्या साफ रीतीनें जसें मूळच्या नवागत लोकांच्या मिश्रणानें एकराष्ट्रीयत्व उत्पन्न होत आलें आहे त्याचप्रमाणें नेपाळांतही पुष्कळ अंशी झालेलें आहे. ही परकीय आगतास आपल्या विशाल हृदयत्वाच्या बाहूंस पसरून शीघ्रच आत्मसात करण्याची हिंदूंची प्रवृत्ति आजही तेथें तेंच कार्य व त्याच क्रमानें करीत आहे. दर दहा बारा वर्षांत तिबेटीय असलेल्या टोळ्या नेपाळांत

वसत वसत हिंदूंच्या उपाध्यायांच्या भजनीं लागतात, पूजाविधी, संकट बिकट वा आधिव्याधि निवारणाच्या वेळेस ते हिंदु उपाध्यायाचें शिष्यत्व घेत व हिंदु समाजातील चालीरीति उचलीत. या जाति हिंदु समाजामध्यें इतक्या साफपणें मिळून जातात कीं दोनतीन पिढ्यांचें आंत ती नवागताची टोळीची टोळी स्वतःलाच हिंदू समजू लागते व इतर हिंदूंत आणखी एक नवीन जात बनवून वा जुन्या एखाद्या जातींत मिसळून लय पावते. अशा रीतीनें नेपाळांत हिंदुधर्म व हिंदु-जाति यांचें स्वरूप विवर्धमान राहण्यास तेथील सहिष्णु रीतीभाती जितक्या कारणीभूत झालेल्या आहेत तितकेंच त्या लोकांचे शौर्य धैर्यादि सद्गुण व राजकीय शक्ति शालित्वही कारणीभूत झालेलें आहे.

आज अनेक शतकें नेपाळवर पूर्ण स्वतंत्र किंवा स्वातंत्र्यप्राय ध्वज डुलत आहे. पूर्वी केव्हां केव्हां चीनी-सम्राटाची नांवापुरती-एखादा हत्ती किंवा एखादी शालजोडी-सम्राटास पुरस्कार देवविण्यापुरती सत्ता असे, तर कधीं कधीं नेपाळचे वीर सीमा उल्लंघून तिबेटांत उतरून वरपर्यंत आपल्या शौर्याचा वचक बसवीत व तरवारीची धमक दाखवीत जात. पुढें इंग्रजाशीं झालेल्या एक दोन लढायांतही नेपाळनें बऱ्याच शौर्यानें आपला टिकाव धरल्यानें ब्रिटिशांचे पंजांतही तीं पूर्णपणें गुंतू शकला नाहीं. नेपाळच्या राजवाड्यांत वरचेवर बरेच घोटाळे उत्पन्न होत असत, पण अशाच घोटाळ्याचा व अंतः कलहाच्या लाभ घेऊन जेव्हां इंग्रज वर चढून येऊन पाहूं लागला तेव्हां त्या लागलेल्या ठोकरीपासून नेपाळ योग्य तो धडा शिकला व आज जवळ जवळ पन्नास पाऊणशें वर्षांत तेथील राज्यांत आपसांतील बखेडा उपजला नाहीं असें झटलें तरी चालेल.

तेथील राज्यव्यवस्थेप्रमाणें मुख्य महाराज हे राज्यांतील सेनापतीत्वासुद्धां सर्व कारभार आपल्या मुख्य प्रधानाकडे सोंपवितात. शाहू छत्रपतीप्रमाणेंच नेपाळच्या महाराजानींही हा अधिकार वंशपरंपरेनें आपल्या प्रधानाकडे सोपविला असल्याकारणानें राज्याचें व ह्मणूनच राष्ट्राचें धुरीणत्व त्या प्रधानाचेच स्कंधावर व कर्तबगारीवर अवलंबून असतें. आजकालचे प्रधानच नव्हे तर महाराजही कर्तव्यदक्ष, देशोदेशांत पर्यटन केलेले व जगताच्या उलाढालीस

ओळखून असणारे आहेत. नेपाळमध्यें असलेलें सैन्यें थोडें असलें तरी आपल्या हिंदुंच्या इतर संस्थानांतून तें जवळजवळ शोभेचें असतें तसें नसून तें खरें खुरें सैन्यच आहे. तें थोडें असलें तरी तें गुरख्यांचें असल्यानें व त्याला सशक्त, सुदसुटीत व कार्यक्षम करण्याकडे महाराजांचें व प्रधानांचें लक्ष वेधलेलें असल्यानें तें लक्षावधी बाजार बुणग्यास भारी आहे. सैन्याप्रमाणेंच नवीन शस्त्रांहेही नेपाळमध्यें अवश्य तितकीं नसलीं तरी शक्य तितकीं सज्ज ठेवण्यांत व वाढविण्यांत येतात. नेपाळचें कित्येक विद्यार्थी राजकीय आज्ञेनें जपानमध्यें व युरोपमध्यें नव्या तोफा ओतण्याची व नव्या शस्त्रास्त्रांची व सैनिक शास्त्रांची विद्या संपादण्यांस मधून मधून व थोड्या प्रमाणानें कां होईना पण जातात. मागें लढाईमध्यें भेट म्हणून उत्कृष्ट विमानांचा एक संच महाराजांनीं इंग्रजास दिला व कांहीं स्वराज्यांतही ठेवला. थोडे दिवसांत स्वराज्यापुरतीं विमानें करण्याचा कारखाना निघण्याचाही—अद्याप निघाला नसला तरी—पूर्ण संभव आहे.

परंतु नेपाळची शक्ति त्यांच्या या खड्या सैनेनें मापली जात नाहीं. नेपाळांत जितकी खडी सेना आहे त्याच्या अनेक पटीनें ब्रिटिशांच्या सैन्यांत नेपालचें गुरखे लोक सैनिक शिक्षण घेत असतात. महाराजांचें राज्यांतून गुरख्यांचीं तरुण पोरें ब्रिटिशांचे सैनेंत शिरून अनेक लढायांचा प्रत्यक्ष अनुभव घेऊन आजपर्यंतच्या उत्कृष्ट सैनिक शोधांचा व शास्त्रांचा प्रत्यक्ष उपयोग करून व पाहून परत पेन्शन घेतल्यावर आपल्या गांवीं जाऊन राहतात. गेल्या महायुद्धांत प्रत्यक्ष जर्मनाबरोबर लढलेले व महा समरांतही सामरीक डाव पेंचाचे, साहसाचे व आत्मविश्वासाचें अनुभव घेतलेले हजारों शूर गुरखे नेपाळांतही खेडोंखेडीं आपल्या नवीन तरुणांस व गांवकऱ्यांस ते डौलानें सांगत बसलेले असतील. आज बरेंच पिढ्या ते हाच व्यवसाय करीत आले असल्यानें सामरीक शिक्षा व युद्ध क्षमता या गोष्टी गुरख्यांच्या हातचा मळ झालेल्या आहेत. नेपाळांतील प्रत्येक झोंपडींत प्रत्यक्ष लढाई पाहिलेला एक ज्ञाताराा वीर, प्रत्यक्ष लढाई मारीत असलेला एक प्रौढ वयस्क व लहानपणापासून लढाईच्या

वीरोत्कर्षक कथा व प्रसंग ऐकत व तरवार, घोडा, बंदुक व कवाईत या खेळण्याशीं खेळत वाढलेला व समर शिबीरांत भरतीसाठीं जाण्यास निघणारा एक तरुण वसत आहे. अशारीतीनें गुरख्यांची जातीची जातीच एक मोठी खडी सेना आहे. व तिचें महाराजांस व त्यांच्या राष्ट्रास प्रेमाचें पाठबळ आहे. गुरखा तरूण झटला कीं, तो नेपाळांतिल स्वराज्याचे सेनेंत तरी भरती होणार किंवा ब्रिटिशांच्या सेनेंत तरी होणार हें ठरलेलें आहे.

हेंही ठरलेलेंच असतें कीं, जे ब्रिटिशांच्या सेनेंत भरती होतील ते तरुण ब्रिटिशांची आज्ञा पाळण्याची शपथ घेतांना असें स्पष्ट सांगतात कीं, जर कधीं ब्रिटिशांची व नेपाळच्या महाराजांचीच लढाई जुंपली तर स्वकीय, स्वधर्मीय व स्वराष्ट्रीय अशा आमच्या नेपाळच्या राजाशीं लढण्यास मात्र आह्मी या शपथेनें बांधलें गेलेलों नाहीं. अशा रीतीनें आज नेपाळांत युरोपांतील राष्ट्रा-प्रमाणें न्यूनाधिक प्रमाणानें घरोघर सक्तीचें सैनिक शिक्षण मिळाल्यासारखेंच झालेलें आहे. व त्या योगें खडी सेना जरी थोडी असली (व थोडी जरी ती आहे तरी इतर कोणत्याही हिंदी संस्थानापेक्षां अधिक, संख्येनें देखील अधिक आहे हें सांगणें नकोच.) तरी नेपाळच्या स्वातंत्र्यावर संकट गुजरलें असतां सर्व गुरखा जाती ह्मणजे एक नवीनांतलें नवीन सैनिक शिक्षण देऊन सज्ज केलेल्या सेनेचा एक तळच आहे.

त्या तळाभोंवतीं दुर्लंघ्य अशा प्रचंड पर्वतांचा, निबिड अरण्यांचा व अरुंद आणि डभट घाटांचा एक नैसर्गिक कोट त्या तळाचें रात्रंदिवस संरक्षण करीत उभा आहे. अशा बलिष्ट स्थलाचें व अशा शूर जातीचे अधिपती हिंदु आहेत. हाडामासाचे, रक्तबीजाचे, पुराण परंपरेचें, सूर्यवंशाचे, गो-ब्राह्मण रक्षक ब्रीदाचे हिंदु आहेत. आणि आज ब्रिटिशांनीं जो त्यांच्याशीं नवीन संधी केला त्यांत त्यांनीं या हिंदुमहाराजांचें स्वातंत्र्य मान्य केलें आहे.

या गोष्टीचें महत्त्व, हें हिंदूंनो, निदान १०० रुपयांच्या खादी विक्रया इतकें देखील नसेल कां ! व असेल तर दोन रुपडीची खादी सर्व दिवसांत विकली ह्मणून कृतार्थता मानणाऱ्या या अजागळ तरुण पिढीच्या डोक्यांत

नेपाळशीं झालेल्या संधीची बातमी ऐकून एक क्षणभर तरी कांहीं तेजस्वी विचार, कांहीं तीक्ष्ण दुःख, कांहीं थोर आशा, कांहीं धाडशी योजना उत्पन्न झाल्या होत्या काय? हजारांत, लाखांत, एखाद्याच्या कदाचित असतील!

अफगाणशीं तीन चार वर्षांपूर्वी एक नवीन संधी करून इंग्रजांनी त्यांचें स्वातंत्र्य मान्य केलें त्या योगें अफगाणिस्थानास इतका आनंद झाला कीं, प्रतिवर्षी त्या दिवसाची स्मृति ह्मणून एक स्वातंत्र्योत्सव अफगाणिस्थानावर दुमदुमत असतो. हिंदुस्थानांतही त्याचा प्रतिध्वनी निघत असतो. यंदाही त्या स्वातंत्र्याच्या उत्सवाप्रीत्यर्थ हिंदुस्थानांत प्रमुख मुसलमानांनीं व हिंदूंनींही थोडेच दिवसांपूर्वी एक भोजन समारंभ केलेला होता. फार काय पण हैद्राबादचा निजाम देखील आपला स्वातंत्र्योत्सव करीत असतो. व त्यांत मोठमोठ्या मुसलमान पुढाऱ्यांचीं अद्वातद्वा भाषणें होत असतात. ज्या हिंदुस्थानांत हैद्राबादच्या निजामच्या राज्याच्या स्थापनेचा उत्सव होतो व अफगाणिस्थानच्या स्वातंत्र्याकरितां भोजन समारंभ होतात त्याच हिंदुस्थानांत नेपाळच्या स्वातंत्र्यार्थ शाब्दिक का होईना पण ब्रिटिशांची मान्यता मिळाल्यासाठीं एखादें पानही आनंदाने हलत नाहीं.

नेपाळचें स्वातंत्र्य जवळजवळ दिखाऊ आहे? समजा! पण हैद्राबादेहून तरी तें अधिक दिखाऊ नाहीं ना? नेपाळचें स्वातंत्र्य शाब्दिक आहे? समजा—पण हैद्राबादेस शाब्दिक स्वातंत्र्यसुद्धां नाहीं. ह्मणा हिंदु जनतेस आजच्या एका नेपाळला शाब्दिक तरी पण स्वातंत्र्य आहे. त्याचें तें स्वातंत्र्य शाब्दिकतेतून काढून चरितार्थतेंत नेऊन सोडण्यासाठीं प्राणापालेकडे प्रयत्न करणें हें आपलें कर्तव्य आहे, कीं तें स्वातंत्र्य शाब्दिक आहे ह्मणून केवळ नांकें मुरडीत बसण्याचें आहे? आज जर आपण नेपाळशीं झालेल्या या संधीविषयीं चोहोंकडे सभा केल्या असत्या, त्या संधींत जें कांहीं बरें वाईट आहे त्याची उघड व स्पष्ट बातमी प्रसिद्ध करून वा करवून त्यासंबंधीं चर्चा केली असती व प्रेमभराने

नेपाळच्या या गौरवार्चें अभिनंदन सर्वतोमुखीं करून नेपाळच्या महाराजांस आपणां हिंदूंनीं हिंदु महासभेच्या वतीनें आपलें हार्दिक अभिनंदन कळविलें असेत तर नेपाळास अखिल हिंदूच्या पाठबळानें केवढी नैतिक शक्ति आली असती, त्यांचें हिंदुसंघटनाच्या चळवळीकडे किती लक्ष वेधलें असतें, व आमच्या गुरखा बंधूंच्या मनांत आमच्याविषयीं केवढें राष्ट्रप्रेम व जातीय अभिमान उत्पन्न झाला असता !

गुरखे लोक आह्मां हिंदूंशीं फटकून वागतात व वेळ प्रसंगीं आह्मावरुद्धहि जातात असा नेहमीं आक्षेप घेण्यांत येतो. पण या दोषांचें खापर जितकें गुरख्यांच्या शिरावर तितकेंच आपल्याही शिरावर फोडावयास नको काय ? आपण गुरख्यासंबंधीं केव्हां व कोणची व किती सहानुभूति दाखविली आहे कीं ज्यायोगें त्यांच्या मनांत आपल्याविषयीं जातीय प्रेम उत्पन्न व्हावें ! आमच्या राष्ट्रीय सभेस तर नेपाळ हा हिंदुस्थानांतला एक प्रांत आहे असेंहि वाटत नाहीं. इतकेंच काय पण ज्या हिंदु संघटनाचें कार्य नेपाळला त्या चळवळीचें केंद्र समजल्यानें शक्तिशाली व द्रुततर यशस्वी होण्याचा संभव आहे. व अखिल हिंदूंचें संघटन करणें हेंच ज्याचें उद्दीष्ट आहे त्या हिंदुसंघटनाच्या पुढाऱ्यांनींही अद्यूनपर्यंत नेपाळाची सहानुभूति संपादण्यास, नेपाळांत हिंदुत्वाची चळवळ आरंभण्यास कांहींही हालचाल केली नाहीं. मग गुरखे लोकांत नेपाळाबाहेरील हिंदुस्थानासंबंधीं औदासिन्य आहे यांत काय आश्चर्य ?

आह्मास पक्कें आठवतें कीं जवळजवळ सोळा वर्षांपूर्वी एका शीख गृहस्थाशीं आमचें जातीय जागृतिसंबंधीं बोलणें चाललें असतां अखिल पंजाबमध्यें जागृति कशी उत्पन्न करावी हा प्रश्न निघाला. ते गृहस्थ स्वतः उत्कट देशाभिमानी होते. ते निराशेनें मान हलवीत ह्मणाले, "तें कांहींहि करा ! पंजाबांतील शिखांत जागृति उत्पन्न करणें फार कठीण आहे !" आणि खरोखर त्या वेळचा शीख समाज शैथिल्य, कूपमंडूकता व देशाभिमान शून्यता यांत आजच्या गुरख्यांस हार गेला नसता. पण आह्मां त्या शीख मित्राची पाठ थोपटीत थोपटीत त्यास आश्वासिलें कीं, पहा, आपण ठरवीत आहों इतक्या

गोष्टी जर केल्या तर पांच वर्षांचे आंत शीख समाज जागृत होऊन खडबडून उठलाच पाहिजे ! पांच वर्षांचें आंत शीख लोक जातीय कार्यासाठीं आजच्या सनातनी तरुणासारखेच बलिदान करतील. पांच वर्षांचे आंत करतील !

शिखांत प्रचार करण्याचें कार्य ठरलेल्या मार्गानें झालें व पांच वर्षांचें आंतच अवघा शीखसमाज जातीय जागृतीनें खडबडून उठला !

हिंदुत्वाच्या अभिमानानें, जातीय प्रेमानें व आपलेपणानें गुरख्यांसही जर आपण जवळ करूं, हिंदुसंघटनेचा कल्पनेचा प्रचार त्यांच्यांत करण्यासाठीं त्यांना विनवूं, जर त्यांच्या मनांत ज्यायोगें हिंदु पूर्वजांचे पराक्रम, यांची स्मृति उद्दीपित होईल अशीं भाषणें व तदनुसार अत्यंत प्रेमळ कृति करूं तर शीख जसे पांच वर्षांचे आंत आम्हांस येऊन मिळाले तसे गुरखेही निश्चयानें मिळतील. त्यांच्यांत व आमच्यांत प्रस्तुत राजकारणाचें समदुःखोत्पन्न ऐक्य नाहीं हें अंशतः खरें आहे पण ही अत्यंत आनंदाची गोष्ट आहे ! आमच्याप्रमाणें त्यांचीं नाकें साफ कापलीं गेलीं नाहींत, आमच्या इतर संस्थानिकाप्रमाणें ते अर्थशःच नव्हेत तर अक्षरशः परतंत्र झाले नाहींत, तीर्थक्षेत्रांचें रक्षण करण्यासाठीं त्यांना अजून विधर्मी व विजातीय लोकांच्या राजपुरुषाचें सहाय्य घ्यावें लागत नाहीं व पंढरीच्या वाटेवर मुसलमानांनीं भूमि घेऊन जशी आलां या यात्रेस मनाई करण्याची उघड उघड भाषा बोलण्यास सुरवात केली आहे तशी पशुपती नाथास जाणाऱ्या लाखो यात्रेकरूस आडकाठी करण्याची कोणा अहिंदूची माय व्याली नाहीं हें आमचें महद्भाग्य होय. नेपाळ राज्यांत प्रचलीत व दुधखुळ्या राजकारणांत वा धर्मकारणांत आमचा समदुःख–सुखी नाहीं हेंच बरें. कारण त्यांत सर्व दुःख भरलेलें असून त्यांत मुळींच सुख नाहीं. आह्मी दुःखांत बुडालों तर बुडालों पण निदान आमचा एक भाऊ तरी तिकडे स्वतंत्रप्राय–असून आमच्या परीस अनेक पटींनें सन्मानांत व सुखांत नांदत आहे हें आपलें भाग्यच होय. तथापि या प्रचलित दुधखुळ्या राजकारणांत समदुःखसुखी नसला तरी नेपाळ आमच्या खऱ्याखुऱ्या राजकारणांत व धर्मकारणांत आमचा खराखुरा भागीदार व आह्मांशीं समदुःखसुखी आहेच आहे. कारण आज नेपाळही

हिंदु आहे. हिंदूंची जी अधोगति आज्ञांस जाचते तीच उद्यां त्यानांही जाचणारच. हिंदूंच्या हृदयांत संघटणाच्या उत्पन्न झालेल्या लोभनीय आकांक्षा सफल झाल्या तर त्यांत नेपालची शक्तीही वृद्धिगत व संघटीत होणारच. कारण राजकारणांत बरवर जरी त्यांचा संबंध दिसत नसेल तरी धर्मकारणांत नेपाळ व तदितर हिंदुस्थान यांच्या हिताहितांत व भावभावनेंत लेशमात्र भिन्नता नाहीं. पूर्व बंगाल्यांत गेल्या सन १९२६ च्या स्वदेशी आंदोलनाचे वेळीं जेव्हां मुसलमान गुंडांचें व गुरख्यांचें साह्य घेऊन सरकारनें हिंदु लोकांस चेपण्याचा बेत केला तेव्हां मुसलमानी गुंडांनीं खुशाल देवळांत शिरून हिंदूंना छळलें. पण हें कृत्य गुरख्यांना सहन झालें नाहीं. बंगाल्यांतील काली मातेचीं देवळें कांहीं बंगाल्यांचींच नव्हेत। तीं सर्व हिंदूंचीं आहेत. अशा देवळांत मुसलमान गुंड शिरतांना दिसतांच गुरख्यांचा धर्माभिमान एकदम जागृत झाला व हिंदूंचा पक्ष घेऊन ते त्यांच्यावरील अधिकाऱ्यांच्या अनुज्ञेची वाट न पाहतां मुसलमानावर तुटून पडले व त्यांनीं देवळाचें रक्षण केलें. तीच स्थिती मलबारची. मलबारमध्यें दोन तीन सालांपूर्वी मोपल्यांनीं जेव्हां अत्याचार आरंभिले व हिंदूंवर पिसाळलेल्या कुत्र्याप्रमाणें तुटून पडून देवांचा व धर्माचा उच्छेद त्यांनीं आरंभिला तेव्हां तिकडे व्यवस्थेसाठीं धाडलेल्या गुरख्यांनीं हिंदूंच्या देवळांचें व धर्माचें रक्षण इतक्या कळकळीनें केलें कीं, हिंदूंस ते कोणी धर्मरक्षकच आले आहेत कीं काय असें वाटलें! उध्वस्त देवळें पाहून व धर्मांतराचीं दुःखें ऐकून तो प्रसंग जसा कांहीं नेपाळवरच गुजरला आहे असें त्यांचें मन तळमळूं लागलें. व त्यांनीं मोपल्यास यथायोग्य शिक्षा करण्यास कमी केलें नाहीं! अशा उत्कट धर्माभिमानी बांधवांशीं आम्ही जाऊन जर त्यांची सहानुभूति हिंदु संघटणास याचूं लागलों तर ती आज नाहीं उद्यां मिळालीच पाहिजे.

गुरख्यांचा व आमचा संधी होण्यासच संधी नाहीं हें ह्मणणेंही न करत्याचा चार शनिवार या ह्मणण्याप्रमाणेंच आहे! अहो, दहा हजार कोसांवरून येऊन इंग्रजास त्यांचा परिचय करून घेतां आला, त्यांची भाषा शिकतां आली, त्यांचे राजवाड्यांतील खडान् खडा माहिती मिळवितां आली व आम्हां त्यांच्या सख्या

भाऊबंदांस, एका घरांत राहणाऱ्यांस त्यांचा परिचय होणार नाहीं–प्रयत्न केल्यासही होणार नाहीं असें म्हणणें आमच्या दुर्बलतेची, उत्साहशून्यतेची व ऐदीपणाची सीमाच होय! दर वर्षी हजारों यात्रेकरू नेपाळांत पशुपतीनाथाचे यात्रेस जातात व येतात. एक नाहीं दोन नाहीं हजारों व्यापारी लोकांचे तांडे द्रव्याची ने आण करीत असतात. नेपाळांतील डॉक्टर, उपदेशक, उपाध्याय, यांत्रिक, शिल्पी, प्रकाश लेखक (फोटोग्राफर) गायक, व्यवस्थापक शकडों प्रकारच्या अधिकारावर इकडून सुशिक्षीत लोक नेण्या आणण्यांत येतात आणि तुम्ही म्हणतां नेपाळशीं परिचय होणें कठीण!! तेंही राहो पण हजारों गुरखे प्रत्यक्ष ब्रिटिशांच्या सत्तेतील हिंदुप्रांतांतून राहात आहेत. श्रीकाशीला गुरख्यांची एक स्वतंत्र वसाहतच वसलेली असून त्याचे निमित्त गरीबगुरिबांपासून तों प्रत्यक्ष श्रीमंत प्रधानापर्यंत गुरख्यांची आवक जावक तेथें चालूं असते. बाजारा-बाजारांतून मोठमोठ्या सेना शिबीराच्या नगरांत ते तुमच्या घरांत, देवळांत भेटतात, दुकानांत बसतात, तीर्थांत स्नानें करतात, उत्सवांत भाग घेतात! तें कांहीं नाहीं इच्छा पाहिजे आहे. नेपाळशीं परिचय करणें कठीण आहे? नेपाळशीं तर काय पण उत्तर ध्रुवावरील पांच हिंदूंची जरी वसाहत असेल तरी तरी तेथें जाऊन त्यांचा परिचय करून घेणें हिंदुसंघटनाचें कर्तव्य आहे. हिंदु जातीचीं इतर सर्व लेंकरें एकत्र झालेलीं आहेत पण आमचा नेपाली बंधु कां बरें आला नाहीं? मातृभूमीच्या व स्वधर्माच्या रक्षणार्थ तिची पंजाबांतील, महाराष्ट्रांतील, बंगाल्यांतील, सिंधांतील, मद्रासेंतील सर्व लेंकरें सज्ज होऊं पाहात असतां नेपाळांतील तिचे लाडके पुत्र कुठें बरें राहिले? अशा तळमळीनें जर आपण त्यांस शोधावयास निघूं, हांक देऊं तर ते आपले धर्मबंधु त्वरीत आपणांस येऊन मिळतील यांत शंका नाहीं.

परंतु हिंदुस्थानावर फासला गेलेला ब्रिटिश क्रौर्याचा रक्तरंग पाहण्याची ज्यांना आजन्म संवयच झालेली आहे त्यांना हिंदुस्थानांतील तांबड्या रंगाच्या सीमेवरच हिंदुस्थानची सीमा वाटावी व पलिकडील पिवळा सोनेरी स्वातंत्र्याचा रंग पाहून त्या रंगाचा देश हिंदुस्थानाबाहेरील कोणता तरी देश आहे असें

वाटावें हें दुर्दैवानें ज्यांच्या डोळ्यांवर झांपड टाकलेली आहे त्यांना साहजिकच आहे ! व्यक्तीचीच गोष्ट काय ! संघांची व संस्थांचीही बुद्धि या विषयांत इतकीच अंध व बधिर झालेली आहे. राष्ट्रीय सभेंतील प्रांतांत नेपाळची गणना नाहीं ! हिंदुस्थानच्या स्वराज्याचा विचार करणाऱ्यांच्या डोक्यांत व त्यांच्या प्रत्यहीं शेकडोंनीं अन्मणाऱ्या व मरणाऱ्या हजारों स्वराज्य योजनेंत नेपाळचा उल्लेख नाहीं ! फार काय, पण स्वदेशाचा भाग ह्मणून त्यांना त्याची आठवण होत नाहीं, इतकेंच नव्हे तर विदेशाचा भाग ह्मणूनही त्यास कोणी महत्व देत नाहीं. कारण अफगाणिस्थान, इराण, तुर्कस्थान यांच्या किंवा फिलिपाईन व फिजी बेटाच्या तारांनीं, विचारांनीं व स्मृतींनीं गजबजलेल्या हिंदुपत्रांतून नेपाळच्या संबंधीं क्वचित् दुसरें स्फूट ह्मारा बारा वर्षांतही लिहिण्याची आवश्यकता कोणासही वाटत नाहीं. कारण काय ? तर नेपाळ अजूनपर्यंत स्वतंत्रप्राय आहे. नेपाल ही हिंदूंची एक सत्ता आहे. नेपाळांत हिंदु मंदिरांतील मूर्ती गजनवीच्या सोव्याखालीं चुरडल्या गेल्या नाहींत. नेपाळांत हिंदु भक्तांच्या दिंड्यास व हरिभजनाच्या थव्यास मशिदीवरून जातांना वाद्यें बंद करा, ह्मणून सांगण्याची व न ऐकलें तर त्यांचीं डोकीं फोडून, पालखी तोडून, 'अल्लाहो अकबर' ह्मणून गर्जना करण्याची कोणाची माय व्याली नाहीं. नेपाळचा रंग अजून पिंवळा आहे. नेपाळचा राजदुंदुभी अजून पुरता फुटला नाहीं. आमचें नाक जितकें साफ कापलें गेलें आहे तितकें नेपाळचें नाक साफ कापलें गेलें नाहीं. नेपाळ अजून चारी मुंड्या चीत झाला नाहीं. ह्मणून सहजच नेपाळ या नकट्या, पडरूाऊ, पण मुखदुर्बल हिंदूंना आपला वाटत नाहीं. या करतांच जर तो हिंदुस्थानच्या बाहेरचा गणला जाणार असेल तर देव करो व तो यावच्चंद्र दिवाकरौ असाच हिंदुस्थानच्या बाहेर राहो; आणखी पूर्णशः बाहेर जावो ! हिंदु धर्मावर व हिंदु श्रीवर स्वतंत्र श्वेतछत्र धरीत आहे त्याहून दूर जाऊन उभा राहो. नाहींतर हिंदुस्थानांतील स्पर्शजन्य दास्य सांथीच्या उत्तापानें हिंदूंच्या आशेचा हा अंतिम पल्लवही करपून जाईल.

राष्ट्रीय सभेच्या मंडपांत प्रांताप्रांतासाठीं विभाग राखून ठेवलेले असतात. हिंदुस्थानांतील सर्व प्रांत एक आहेत, मातृभूमीच्या मंदिरांत तिच्या पूजेसाठीं

भाऊबंदास, एका घरांत राहणाऱ्यांस त्यांचा परिचय होणार नाहीं–प्रयत्न केल्यासही होणार नाहीं असें ह्मणणें आमच्या दुर्बलतेची, उत्साहशून्यतेची व ऐदीपणाची सीमाच होय! दर वर्षी हजारों यात्रेकरू नेपाळांत पशुपतीनाथाचे यात्रेस जातात व येतात. एक नाहीं दोन नाहीं हजारों व्यापारी लोकांचे सांडे द्रव्याची ने आण करीत असतात. नेपाळांतील डॉक्टर, उपदेशक, उपाध्याय, यांत्रिक, शिल्पी, प्रकाश लेखक (फोटोग्राफर) गायक, व्यवस्थापक शकडों प्रकारच्या अधिकारावर इकडून सुशिक्षीत लोक नेण्या आणण्यांत येतात आणि तुह्मी ह्मणतां नेपाळशीं परिचय होणें कठीण!! तेंही राहो पण हजारों गुरखे प्रत्यक्ष ब्रिटिशांच्या सत्तेतील हिंदुप्रांतांतून राहात आहेत. श्रीकाशीला गुरख्यांची एक स्वतंत्र वसाहतच वसलेली असून त्याचे मित्र गरीबगुरिबांपासून तों प्रत्यक्ष श्रीमंत प्रधानापर्यंत गुरख्यांची आवक जावक तेथें चालूं असते. बाजारा-बाजारांतून मोठमोठ्या सेना शिबीराच्या नगरांत ते तुमच्या घरांत, देवळांत भेटतात, दुकानांत बसतात, तीर्थांत स्नानें करतात, उत्सवांत भाग घेतात! तें कांहीं नाहीं इच्छा पाहिजे आहे. नेपाळशीं परिचय करणें कठीण आहे? नेपाळशीं तर काय पण उत्तर ध्रुवावरील पांच हिंदूंची जरी वसाहत असेल तरी तरी तेथें जाऊन त्यांचा परिचय करून घेणें हिंदुसंघटनाचें कर्तव्य आहे. हिंदु जातीचीं इतर सर्व लेंकरें एकत्र झालेलीं आहेत पण आमचा नेपाली बंधु कां बरें आला नाहीं? मातृभूमीच्या व स्वधर्माच्या रक्षणार्थ तिची पंजाबांतील, महाराष्ट्रांतील, बंगाल्यांतील, सिंधांतील, मद्रासेंतील सर्व लेंकरें सज्ज होऊं पाहात असतां नेपाळांतील तिचे लाडके पुत्र कुठें बरें राहिले? अशा तळमळीने जर आपण त्यांस शोधावयास निघूं, हांक देऊं तर ते आपले धर्मबंधु त्वरीत आपणांस येऊन मिळतील यांत शंका नाहीं.

परंतु हिंदुस्थानावर फासला गेलेला ब्रिटिश क्रौर्याचा रक्तरंग पाहण्याची ज्यांना आजन्म संवयच झालेली आहे त्यांना हिंदुस्थानांतील तांबड्या रंगाच्या सीमेवरच हिंदुस्थानची सीमा वाटावी व पलिकडील पिवळा सोनेरी स्वातंत्र्यांचा रंग पाहून त्या रंगाचा देश हिंदुस्थानाबाहेरील कोणता तरी देश आहे असें

वाटावें हें दुर्दैवानें ज्यांच्या डोळ्यांवर झांपड टाकलेली आहे त्यांना साहजिकच आहे ! व्यक्तीचीच गोष्ट काय ! संघांची व संस्थांचीही बुद्धि या विषयांत इतकीच अंध व बधिर झालेली आहे. राष्ट्रीय सभेंतील प्रांतांत नेपाळची गणना नाहीं ! हिंदुस्थानच्या स्वराज्याचा विचार करणाऱ्यांच्या डोक्यांत व त्यांच्या प्रत्यहीं शेकडोंनीं अन्मणाऱ्या व मरणाऱ्या हजारों स्वराज्य योजनेंत नेपालचा उल्लेख नाहीं ! फार काय, पण स्वदेशाचा भाग ह्मणून त्यांना त्याची आठवण होत नाहीं, इतकेंच नव्हे तर विदेशाचा भाग ह्मणूनही त्यास कोणी महत्व देत नाहीं. कारण अफगाणिस्थान, इराण, तुर्कस्थान यांच्या किंवा फिलिपाईन व फिजी बेटाच्या तारांनीं, विचारांनीं व स्फुर्तीनीं गजबजलेल्या हिंदुपत्रांतून नेपाळच्या संबंधीं एखाद दुसरें स्फूट द्वारा बारा वर्षांतही लिहिण्याची आवश्यकता कोणासही वाटत नाहीं. कारण काय ? तर नेपाळ अजूनपर्यंत स्वतंत्रप्राय आहे. नेपाल ही हिंदूंची एक सत्ता आहे. नेपाळांत हिंदु मंदिरांतील मूर्ती गजनवीच्या सोव्याखालीं चुरडल्या गेल्या नाहींत. नेपाळांत हिंदु भक्तांच्या दिंड्यास व हरिभजनाच्या श्रव्यास मशिदीवरून जातांना वाद्यें बंद करा, ह्मणून सांगण्याची व न ऐकलें तर त्यांचीं डोकीं फोडून, पालखी तोडून, 'अल्लाहो अकबर' ह्मणून गर्जना करण्याची कोणाची माय व्याली नाहीं. नेपाळचा रंग अजून पिंवळा आहे. नेपाळचा राजदुंदुभी अजून पुरता फुटला नाहीं. आमचें नाक जितकें साफ कापलें गेलें आहे तितकें नेपाळचें नाक साफ कापलें गेलें नाहीं. नेपाळ अजून चारी मुंड्या चीत झाला नाहीं. ह्मणून सहजच नेपाळ या नकट्या, पडक्या, पण मुखदुर्बल हिंदूंना आपला वाटत नाहीं. या करतांच जर तो हिंदुस्थानच्या बाहेरचा गणला जाणार असेल तर देव करो व तो यावच्चंद्र दिवाकरौ असाच हिंदुस्थानच्या बाहेर राहो; आणखी पूर्णशः बाहेर जावो ! हिंदु धर्मावर व हिंदु श्रीवर स्वतंत्र श्वेतछत्र धरीत आहे त्याहून दूर जाऊन उभा राहो. नाहींतर हिंदुस्थानांतील स्पर्शजन्य दास्य सांधीच्या उत्तापानें हिंदूंच्या आशेचा हा अंतिम पल्लवही करपून जाईल.

राष्ट्रीय सभेच्या मंडपांत प्रांताप्रांतासाठीं विभाग राखून ठेवलेले असतात. हिंदुस्थानांतील सर्व प्रांत एक आहेत, मातृभूमीच्या मंदिरांत तिच्या पूजेसाठी

सर्व पुत्र आलेले आहेत, एकत्र झालेले आहेत, पण त्या पुत्रांत नेपाळचें स्थान कां बरें नाहीं दिसत ! नेपाळ हिंदुस्थानाबाहेर आहे काय ! त्या प्रांतासाठीं मंडपांतील एक भाग इतर प्रांतांप्रमाणें राखून ठेवून जर त्यावर ' नेपाळचें स्वागत असो ' ह्मणून करुणामय आमंत्रणाच्या अक्षरांनीं चिन्हित केलेली ध्वजा फडकत ठेवली तर तें दृश्य इकडे हिंदूंच्या मनावर व तिकडे नेपाळी बांधवांच्या मनावर केवढा नैतिक परिणाम करील बरें ! निदान हिंदुमहासभेनें तरी पुढील वर्षापासून ही व्यवस्था अवश्य करावी. जोंपर्यंत नेपाळसारखा हाडामासाचा हिंदूंचा प्रांत व जाती आमच्या संघटनांत प्रविष्ठ झालेली नाहीं व तिची आह्मास आठवणही होत नाहीं, तोंपर्यंत आमचें हिंदुसंघटन पूर्ण होणार नाहीं. एतदर्थ, आतां तरी प्रत्येक हिंदूनें जिकडून नेपाळ व तदितर हिंदु प्रांतांचा संबंध दाट जुळून येईल व इकडील नवजीवनाच्या लहरी तिकडे पोंचतील असा प्रयत्न करीत असावें. हिंदुपत्रांनीं वारंवार नेपाळच्या बातम्या, इतिहास, हालचाली यांवर स्फुटें लिहावीं. नेपाळांत जाऊन परत आलेल्या प्रवाशांचीं प्रवास वर्णनें छापावीं. नेपाळास न गेलेल्या लोकांनीं पूर्वीचे लोक जसे पशुपतीनाथाच्या यात्रेस धार्मिक कर्तव्य ह्मणून जात तितक्याच धर्म समजुतीनें हिंदु धर्माच्या पुनरुज्जीवनार्थ व हिंदु जातीच्या संघटनासाठीं आजही गेलें पाहिजे. हिंदुमहासभांनीं व त्यांच्या शाखांनीं नेपाळचे महाराजांच्या आयुरारोग्यासाठीं प्रार्थना केल्या पाहिजेत. हिंदु स्वातंत्र्याच्या ध्वजाचा तो एक पदर तरी अजून गत वैभवाची स्मृति जागृत ठेवण्याचें व उत्तेजित करण्याचें कार्य करीत आहे ह्मणून आनंद प्रदर्शित केला पाहिजे. गुरख्यांतील विद्वानांस व देशभक्तांस आमंत्रणें देऊन हिंदुसभांतून त्यांचीं व्याख्यानें करविलीं पाहिजेत. गुरखा भेटेल तेथें त्यास विनविलें पाहिजे कीं, ' तूं हिंदु, मी हिंदु ! बंधो ! तुझें रक्त तेंच माझें रक्त आहे ! आपण दोघेही एकाच हिंदु बीजाचे आहोंत, श्रीकृष्णाचें भक्त आहोंत ! आपणा दोघांसही एकाच मातृभूमीनें जन्म दिला आहे ! भारत ही दोघांची पुण्य भूमि आहे ! त्या भूमीवर, त्या धर्मावर, त्या जातीवर, त्या आपल्या हिंदुत्वावर आज अवन-

तीची छाया पडली आहे. त्या आपल्या हिंदु संस्कृतीची मुसलमान आज सुंता करूं ह्मणतात ! ख्रिस्ती लोक तिला बाप्तिस्मा देऊं पहातात ! परवशता तिचा गळा छाटूं पाहाते ! दुर्बलता तिचें हृदय पिळूं पाहाते ! उठ ! बंधो उठ ! जर तूंही उठशील, जर पशुपतीनाथाचें मंदिरांत हिंदु-संघटनाचें कार्यालय स्थापलें जाईल व नेपाळचा ध्वज होईल, तर बंधो ! तुझ्या व माझ्या मातृभूमीच्या भाग्याचा उदय सन्निध आला आहे ह्मणून समज !

हिंदुत्वाचे यज्ञागारांत इतर सर्व ऋत्विज जमले आहेत. केवळ तुझी वाट पाहात आहेत. जर माझ्या आशा तुझ्याही हृदयांत उद्दीपित होतील तर आपल्या हिंदु जातीची ती अत्युच्च व आज असंभाव्य वाटणारी आकांक्षाही यशस्वी होईल ! कोणची ती तुला मग सांगेन !

लेखांक २ रा.

—:***:—

नेपाळास राष्ट्रीय सभेनें

भारताचा अेक प्रांत गणलेंच पाहिजे.

आपल्या अेकमात्र स्वतंत्र राज्याविषयीं आपल्या हिंदु लोकांत किती अनास्था आहे, हें आपल्या लोकांच्या मनावर बिंबविण्यासाठींच की काय खिलाफतीच्या चालकांनीं अफगाणिस्थानांतील जो कोणी राजकीय वाटसरू हिंदुस्थानाच्या मार्गानें जातां येतां भेटेल, त्यास पानसुपाऱ्या करण्याचा परिपाठ घातलेला आहे. मागें प्रत्यक्ष अमीरच हिंदुस्थानांत आले होते. पण नेपाळचे राजकीय अधिकारी अनेक वेळां आपल्या प्रांतांतून जातयेत असतां त्यांचा गौरव करण्याची बुद्धि हिंदूंच्या अेकाहि संस्थेस अद्यापि कां बरें होऊं नये ! नेपाळावर हिंदु स्वातंत्र्याचा ध्वज अजूनही डुलत आहे, नेपाळांत आजही उत्कृष्ट युरोपियन सैनिक शिक्षणांत मुरलेला व जर्मनी सैनिकांच्या बरोबरीनें

विमानांतून, रथांतून, रणांतून झुंजलेला असा ६० हजार हिंदु सैनिक हिंदु सेनापतीच्या आज्ञेत हिंदु ध्वजाखालीं सज्ज आहे. तें कांहींही नसलें तरी नेपाळांत आज आपले सख्खे भाऊबंध अर्धा कोटी वसत आहेत अितकी गोष्टही आम्हा हिंदूंस त्यांच्याकडे आकर्षण करण्यास पुरेशी होती. तथापि नेपाळचें हिंदु राजकारणांत आज नांवही निघत नाहीं ! बंगलोर येथें नेपाळचे कर्नल राजा जय पृथ्वीसिंह बहादूर यांचे हस्तें पौर्वात्य वस्तूंचें प्रदर्शन उघडणार आहे असें म्हणतात. आतां हिंदूंच्या अनेक संस्थापैकीं कांहींनीं जर या आपल्या हिंदु वीराची – या कर्नेल महाशयाची गांठ घेतली व त्यांच्या मार्गाचा पत्ता काढून त्यांस ठिकठिकाणीं पानसुपाऱ्या केल्या तर नेपाळांत व आपल्यांत पडलेलें अेक प्रकारचें मनोमालीन्य दूर होऊन आपलें प्रेम व अैक्यभावना उद्दीपित होऊन अखिल हिंदुराष्ट्राची संघटना होण्यास कांहीं तरी सहाय्य झाल्याविना राहील काय ? प्रस्तुत प्रश्न केवळ राजा जय पृथ्वीसिंहाचाच नाहीं; परंतु जेव्हां जेव्हां आपल्या नेपाळी बंधूंतील पुढारी अिकडे येतील, तेव्हां त्यांचा असा सामाजिक सन्मान – राजकीय नसलें तरी राष्ट्रीय स्वागत करणें हें आपल्या हिंदु संघटनास अत्यंत उपकारक आहे, अितकेंच नव्हे तर हें आपलें निरपेक्ष जातीय कर्तव्य आहे.

× × × ×

इतकेंच नव्हे तर हिंदुमहासभेचें देखील हें कर्तव्य आहे. येत्या अधिवेशनाच्यें नेपालतर्फे कांहीं प्रतिनिधी आणविण्याची व्यवस्था केली जावी. हिंदूच्या त्या अेकमात्र व स्वतंत्रप्राय राज्याचें, त्या स्वातंत्र्याचें अभिष्टचिंतन व अभिनंदन करणारा अेखादा उद्बोधक ठराव हिंदुमहासभेच्या बैठकींत जर आणला जाअील व तदनुरोधानें हिंदुमहासभेचें अध्यक्ष जर नेपाळच्या महाराजास त्यांच्या अभिष्टचिंतनपर व अभिनंदनपर ठराव तारेनें वा विशिष्ट प्रतिनिधीद्वारा कळविंतील, तर आपल्या दूरस्थ देशबंधूंस, ज्ञातिबंधूंस व धर्मबंधूंस किती आनंद व अभिमान वाटेल बरें ! हिंदु संघटन म्हणजे कांहीं यशावलंबी हिंदूंचेंच संघटन नव्हे. गुलामगिरींत पडण्याचें महत्कार्य त्यांजकडून

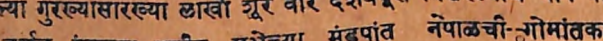
झालें नाहीं म्हणून आपले नेपाळी गुरखे हिंदुत्वालाच मुकले, असें तर कोणी समजत नाहींना ? मग प्रत्येक स्थानिक वा प्रांतिक हिंदुसभेत नेपाळचें स्वातंत्र्य ब्रिटिशांनीं मान्य केलें म्हणून आनंद व अभिमान प्रदर्शक ठराव कां आणण्यांत येत नाहीं.!

× × × ×

हिंदुसभेच्या चालकांत कोणी असें समजो वा न समजो; राष्ट्रीय सभेत तरी निदान अजून अशी समज असावी असें दिसतें. कारण हिंदुस्थान देशाचे म्हणून जे भाषावार प्रांत पाडण्यांत आले त्यांत नेपाळचा उल्लेख मुळींच नाहीं. राष्ट्रीय सभा ही आपणास हिंदुस्थानची राष्ट्रीय सभा म्हणविते. ब्रिटीश हिंदुस्थानच नव्हे, तर मग हिंदुस्थानांतील सर्व राज्य भक्तांस तींत प्रवेश करण्याचा अधिकार आहे. गोमांतक, पांदिचरी अित्यादि परदेशाच्या अंमलाखालीं असलेले प्रांत विभागसुद्धां आकर्षून एकजीव केले पाहिजेत. हिंदुस्थानचें भवितव्य ठरविण्याचा अधिकार हा ब्रिटिश हिंदुस्थानांतील लोकांस जितका आहे, तितकाच पोर्तुगीज किंवा फ्रेंच हिंदुस्थानासही आहे, व पारतंत्र्यांत पचत असलेल्या निर्जीव हिंदुस्थानाला जर हा अधिकार आहे तर त्या सजीव स्वतंत्रप्राय हिंदुस्थानास, नेपाळाच्या हिंदु राज्यास हिंदुस्थानची राष्ट्रीय भवितव्यता पाहाण्याचा अधिकार नाहीं असें म्हणावयाची कोणाची छाती आहे ? अखिल भारतियांचें अखंड अच्छेद असें भारतीय राष्ट्र होय. त्या राष्ट्राचा देशी संस्थानें हा घटक आहे. त्या राष्ट्राचा स्वतंत्र नेपाळ हा घटक आहेच आहे. मग जी राष्ट्रीयसभा त्या राष्ट्राचें भवितव्य आज घडवींत आहे, व देशी संस्थानें आपल्या कार्यक्षेत्राचा भाग समजत आहे, तिला हिंदुस्थानच्या कोणत्याहि अितर भागास आपल्या कक्षेबाहेर समजण्याचा अधिकारच राहत नाहीं. हिमालयापासून समुद्रापर्यंत व सिंधुपासून ब्रह्मपुत्रेपर्यंत असणारा अेकहि अणुरेणू त्यांतून कोणी निराळा करूं म्हणेल तर आम्ही जिवांत जीव असेपर्यंत तसें होऊं देणार नाहीं. या अखिल भारताचें अैक्यच नव्हे तर अेकात्मता प्रस्थापित करण्याच्या कामच्या ध्येयाची व निश्चयाची सार्वजनिक घोषणा राष्ट्रीय सभेनें—तिला राष्ट्रीय

झणविणें असेल तर-केलींच पाहिजे. हिंदुस्थानचे जे भाषावार प्रांत तिनें ठरविले आहेत, त्यांत देशी संस्थानें जशीं तिनें समाविष्टलेलीं आहेत तशींच तिनें कोणत्याहि ढोंगी कारणास वा राजकीय घोटाळ्यास न भितां गोमांतक, फ्रेंच हिंदुस्थान व नेपाळ यांचा समावेश केलाच पाहिजे. त्यास त्यांचे प्रतिनिधी राष्ट्रीय सभेस धाडण्याचा अधिकार दिलाच पाहिजे. यंदाच्या राष्ट्रीय सभेंत कोणीतरी हा प्रश्न काढील काय ? या प्रश्नानें तिकडच्या आपल्या हजारों देश-बंधूंस आपल्या राष्ट्रैक्याची जाणीव होअील व त्यांतूनही महत्वाची गोष्ट म्हणजे आपल्या गुरख्यासारख्या लाखों शूर वीर देशबंधूंस विसरल्याचें पाप परिमार्जित केलें जाईल. यंदाच्या राष्ट्रीय सभेच्या मंडपांत नेपाळची-गोमांतकाची-फ्रेंच हिंदुस्थानची एक एक कक्षा आंतर प्रांतांतील विभागाप्रमाणें राखण्यांत येअील काय ? येअील अशी प्रस्तुत लेखकाला आशा आहे.

येती हिंदुसभा आणि नेपाळचा ठराव.



(सन १९२४-२५)

बेळगांवास भरणाऱ्या हिंदुमहाभेच्या विशिष्ट अधिवेशनास जे कांहीं ठराव अवश्य संमत व्हावेत म्हणून आजपर्यंत सार्वजनिक सूचना आलेल्या आहेत, त्या सर्वांत नेपाळविषयक ठरावास आपण अग्रस्थान दिलें पाहिजे, असें पुष्कळ पुढाऱ्यांचें व हिंदुसभांचें मत आधींच प्रसिद्ध झालेलें आहे. तथापि एक दोन ठिकाणीं या ठरावाविषयीं ज्या कांहीं शंका प्रदर्शित करण्यांत आलेल्या आहेत त्यांचें समाधान सार्वजनिकपणें करणें भाग आहे.

" नेपाळच्या हिंदुमहाराजांचें स्वातंत्र्य ब्रिटिश सरकारनें मान्य केलें, त्याविषयीं अखिल हिंदूंना जो अभिमान व आनंद वाटत आहे व जीर्णशीर्ण का होईना, परंतु हिंदुत्वाचा जो अेकमात्र स्वतंत्र ध्वज नेपाळावर फडकत आहे

तो पाहून प्रत्येक हिंदूच्या मनांत ज्या आशा व भविष्यकालीन जातीय आकांक्षा जागृत होतात त्या व्यक्त व सूचित करण्यासाठी नेपाळच्या महाराजाधिराजांस अभिनंदनपर व अभिष्ट चिंतनपर पत्र लिहून, तें अेका प्रतिनिधीमंडळाचे हस्तें महाराजांचे सेवेंस प्रत्यक्ष सादर करावें, निदान डाकद्वारें प्रविष्ठ व्हावें" हा ठराव जवळ जवळ याच शब्दांत रत्नागिरीच्या हिंदुसभेनें, नाशिकच्या हिंदुसभेनें, व आणखी कित्येक हिंदुसभांनीं पसार केलेला आहे. तो अधिवेशनांत महासभेनेंही संमत करावा असें डॉ. मुंजे, श्री. अणे, श्री.शंकराचार्य इत्यादि पुढाऱ्यांचें मत अलिकडे प्रसिद्धच आहे. तथापि अजूनही कोणास शंका अस-ल्यास खालील कारणांचा विचार केला असतां त्यांच्या त्या शंकांचें निरसन होईल. तीं कारणें अशीं:—

(१) या ठरावानें नेपाळकडे सर्व हिंदु जनतेचें लक्ष आकृष्ट होऊनही त्याविषयीं ब्रिटिश सरकारास नेपाळविरुद्ध वैषम्य वाटण्याचा कांहीं संभव नाहीं. निदान कांहींही न्याय्य कारण नाहीं. (ह्मणून इंग्रजांस वैषम्य वाटेल ही भीति व्यर्थ आहे.) कारण या ठरावांतील नेपाळचें स्वातंत्र्य ब्रिटिशांनीं मान्य केलें म्हणून प्रदर्शित केलेलें अभिनंदन दोघांच्याहि कृत्यांचें आहे. इंग्रजांच्या राजानें व नेपाळच्या राजानें अेकमेकास सहेतुकतः परस्पर तारा केल्या त्या, His Majesty the King of England to his Majesty the King of Nepal अशाच होत्या, हें फॉरवर्डमध्यें प्रसिद्ध झालेलेंच आहे. तेव्हां हें अभिनंदन दोघांच्याहि, ब्रिटिशांच्याहि सौजन्याचें आहे.

(२) या ठरावाचा राजकारणाशीं कांहींअेक संबंध नसून, नेपाळचे स्वातंत्र्या-मुळें हिंदुसमाजास सामाजिक, धार्मिक व जातीय गौरव साहाजिकच प्राप्त होऊन हिंदुसंघटनेस जो अेक सबळ, आर्थिक व नैतिक प्रत्यक्ष आधार मिळणार आहे, त्यामुळें नेपाळच्या हिंदुमहाराजांचें अभिनंदन सर्व हिंदुसमाजास धार्मिक व जातीय दृष्टीनें अवश्य वाटणें अगदीं स्वाभाविक आहे, व हा ठराव इतकेंच सूचित करीत आहे म्हणून कांहींही राजकीय घोटाळा न्याय्यतः उत्पन्न होणें अगदीं अशक्य आहे.

(३) या बेलेस जरी मौन स्वीकारले तरी, केव्हांतरी हिंदु संघटणाच्या चळवळीस नेपाळचा पाठींबा आपणांस मिळविलाच पाहिजे. व जेव्हां जेव्हां कोणत्याहि रीतीनें आपण नेपाळविषयीं सार्वत्रिक जागृति करूं लागूं तेव्हां नेपाळास 'राजकारणी घोटाळ्यांत पाडाल हो!' म्हणून ओरडणारी, काल्पनिक भीति दत्त म्हणून पुढें उभी राहणारच. म्हणून नेपाळच्या जागृतीची चळवळ नित्याचीच सोडून द्यायची कीं काय ?

(४) आणखी अशा भलत्याच काल्पनिक व निष्कारण भीतीनें कोणास घाबरून सोडतां येईल अितकें कांहीं आपलें नेपाळचें राज्य शेणामेणाचें केलेलें नाहीं.

(५) आणि अशा अन्यायाच्या रीतीनें कोणी धमकी घातल्यास, आपल्या नेपाळी बांधवांत अनायासानेंच अकल्पित जागृति उत्पन्न होऊन, स्वसंरक्षणास ते अधिकच सज्ज व समर्थ होतील. व अशा रीतीनें ही भीति अिष्टापतीच ठरेल.

(६) त्यांतूनहि अत्यंत महत्वाची गोष्ट म्हणजे ही कीं हा ठराव आपण करीत आहोंत. यांत नेपाळच्या महाराजांचें कांहीं एक अंग नाहीं. तेव्हां त्याचें उत्तरदायित्व (Responsibility) सर्वस्वी आपल्या शिरावर आहे. तदर्थ नेपाळच्या महाराजांस कोणासही उत्तरदायी (Responsible) धरतां येणार नाहीं. राष्ट्रीय सभा ब्रिटिशांच्या हाताखालील संस्थानिकांना आपल्या कक्षेंत समजून त्यांच्याविषयीं वाटेल ती चर्चा करते म्हणून ब्रिटिशांनीं त्या संस्थानांस केव्हांही उत्तरदायी ठरविलें कीं काय ? मग नेपाळ तर स्वतंत्र राज्य आहे. आमच्या बऱ्या वाईट बोलाविषयीं त्यास उत्तरदायी कोण धरूं शकणार?

(७) सरतेशेवटीं हें ध्यानांत ठेविलें पाहिजे कीं, हा ठराव कांहीं आतां नवीनच प्रसिद्ध होणार आहे असें नाहीं. गेल्या वर्षांत नेपाळविषयक चर्चा उभ्या हिंदुस्थानांत सुदैवानें सुरू झालेली आहे. व हिंदुसंघटनाचें केंद्र, आधार निदान घटक तरी नेपाळच्या हिंदु राज्यास करावें अशी इच्छा व यत्न सार्वजनिकपणें सुरू झालेले आहेत. हाच ठराव अक्षरशः नाशिकच्या हिंदुसभेनें व आणखी कित्येक हिंदुसभांनीं प्रसिद्धपणें मान्य केलेला आहे व त्याची चर्चा व

अनुकूल चर्चा 'लोकमान्य' 'स्वधर्म' 'भारत मित्र' 'अग्रेसर' इत्यादि महाराष्ट्र, बंगाल, पंजाब, येथील पत्रांनीं स्फुटांतून व अग्रलेखांतून आधींच केलेली आहे. दुसरें असें कीं, नेपाळच्या महाराजांस हिंदुसभेचें अध्यक्षस्थानच द्यावयाची सूचना मोठमोठ्या प्रांतीय हिंदुसभांनीं परिषदांनीं केलेली आहे. फारवर्डला बॅरीस्टर सावरकर यांनीं त्याच अर्थाची दिलेली तारही प्रसिद्ध झालेलीच आहे. तेव्हां हिंदुसंघटनाचें लक्ष नेपाळकडे प्रमुखपणें वेधलेलें आहे व असणारच हें आतां सर्व जगास स्पष्टपणें आधींच कळलेलें आहे आणि त्यापासून जे कांहीं परिणाम व्हावयाचे, ते ह्या काल्पनिक भीतीविषयीं पाहतां आधींच झालेले आहेत, होणार आहेत. ह्मणून हिंदुमहासभेनें हा ठराव संमत केला असतां कांहीं नवीन गोष्ट केली असें होणारें नसून हा ठराव करण्यांत केवळ आपलें न्याय्य कर्तव्य तेंच तिनें केलें अितकेंच काय तें सिद्ध होणार आहे.

हीं सर्व कारणें पाहूनही जर कोणास या ठरावास निष्कारण विरोध करावासा वाटला तर, त्या कांहीं व्यक्तीसाठीं हा ठराव गाळणें कधींही उचित होणार नाहीं. विरोधावरच आलें तर कसून विरोधहि करून हा ठराव संमत करून घेतला जावाच. फॉर्वर्डमध्यें डी. ए. धर्माचार्य या नेपाळी गृहस्थानींच नेपाळच्या महाराजांनीं हिंदुसंघटणाचें पुढारीपण स्वीकारण्यास कांहींएक हरकत नाहीं, असें आपलें मत प्रसिद्ध केलें आहे. तेव्हां स्वतः नेपाळी लोकांस जी भीति शिवत नाहीं, तिचा आह्मी नसताच बागुलबोवा करून नेपाळविषयीं जागृति करण्याचें महत्कार्य करण्यास कचरावें हें सर्वथैव अयोग्य आहे.

———

Appeal To The Hindu Sabha And The Nepal Maharajah.

In the Sunday issue of "Forward", Mr. Savarkar of Bombay had wired "strongly advocating election of either the Maharajah or the Prime Minister of Nepal for the presidentship of the All-India Hindu Sabha to be held in Calcutta ....."

Again, in the meeting held some days ago by the said Sabha to elect or suggest the election of the President and the Chairman of the Reception Committee. The conveners of the meeting while suggesting the first name addressed Maharajah Sir Chandra Shum Shere Jung Bahadur Rana as the "ex-Prime Minister—"

As a Nepalese citizen just now living in Calcutta, I consider it a duty and privilege to correct the mis-statements that are being made by our Indian brethren and the Press.

In the first case, The Maharajah and Prime Minister of Nepal is a single personality and not more. The first one is a title or distinction given by virtue of his position; while the Prime Ministership is a qualification or an official post.

In the second case, I should like to inform the Hindu Sabha that Maharajah Sir Chandra Shum Shere Jung Bahadur is still holding the distinguished office of a Prime Minister and if time and opportunity allow it is quite desirable that he will continue to live and hold office for a few decades more, as he has by his progressive and tolerant policy, done unique services to the State. During his Premiership for the last two decades, he has been instrumental in the introduction of electric light, the canal system at Chandraganj, the aerial ropeways, the railway system (now in progress) up to 22 miles within Nepal and other improved systems. He is also responsible for the development of the educational and medical departments and the development of the status of Nepal to that of Afghanistan except that the British representative is still known as a British Envoy. His Highness the Maharajah is now above sixty, and the needs of the State and also of India with which Nepal is connected for its religions, literature and commerce, are that he should now, as the Indian rulers of old utilised his enlightened and tolerant policy for the betterment of the religions which the masses of Nepal follow.

I have already said that Nepal is an indepen-

dent State and kingdom. The King is known as Maharajadhiraj in Nepal and the Prime Minister is called the Maharajah. In all the royal and public functions of Nepal, His Majesty the King is supreme, besides he is the chief of the five governments into which the State has been classified: whereas the Maharajah and Prime Minister is the head of three governments. The former is officially known as the Panch Sarkar; while the latter is called Tin Sarkar. All foreign and administrative affairs of the State are under the control of the Prime Minister.

The readers might be aware that by the Treaty of Alliance between Great Britain and Nepal signed at Katamandu last year, the status of Nepal as a fully indpendent State and of the king was completely recognised and immediately after the Treaty telegrams were exchanged between His Majesty the King of Great Britain and Ireland, and His Majesty the king of Nepal offering congratulations on the success of the Treaty. The Treaty further provided for the free trade between Nepal and all other States of Asia, Europe and America–for the exemption of customs duty in the British ports, and also for the free imports of arms and ammunition from foreign

countries. The citizens of Nepal are now free to carry on commercial and international relations with all other countries of the world.

While discussing the demand of leading Hindus and especially the All-India Hindu Sabha for election of his Highness the Maharaja and Prime Minister of Nepal, as President of this session of the Sabha, we cannot but appreciate the keen foresight of the Sabha. Nepal is an ancient Hindo-Buddhist State with absolutely no other religious connection or control. It is the only State in the historic Indian Empire where the Buddhists and the Hindus have lived almost absolutely united and interconnected. Nepal has still preserved its ancient chronicles which describe how the Hiuuu Maharajas and people worked more for consolidation of Buddhism and how the Buddhists open-heartedly took part in the preservation and promotion of the Hindu religion. Although the Buddhists claim to have a lion's share in the socio-religious history of Nepal, and also as the original inhabitants of Nepal, almost all the rulers of Nepal came from Bengal, Oudh, Mithila, Karnataka etc. and belonged to dynasties which originated outside Nepal. Although the first ruler of Nepal is said to have come from

China and the Nepalese Buddhists claim to be descendants of the Chinese emigrants and also to be directly or indirectly related as regards their personal features monosyllabic language and other details of civilisation, the later Buddhists who came to Nepal carrying with them hundreds of manuscripts on the ancient Indian literature especially on Buddhism, were people of the four castes who had been converted to the Aryan doctrine preached by Buddha Sakyamuni, and came from many parts of India, especially from Bengal. The earliest Hindu Raja, Prachanda Deva who went to Nepal, became a bhikshu or Buddhist monk, became an acharyya to make the serpents give rain whenever there is drought in the valley of Nepal and whom more than 1000 Vajradharyyas to-day think it an honour to claim as their guru, was from Gaur which is popularly known as Bengal. It is Raja Nanya Deva who with a large number of followers consisting of all the castes and sub-castes of the Hindus, came and settled in Nepal from Nayera, a province in the Carnatic about a thousand years back. It is to these followers that the now national appellation of the "Newars" was given, becsuse they came from Nayera. They were Hindus, and

manuscripts written in Telugu are still found in Nepal where it is well known as Tailangi. It is Hari Simha Deva, Raja from Ayodhya who brought the Hindu goddess Turja Bhavani of Karnataka and introduced buffalo-killing in her name during the Durga. Puja days, in the 444th year of the Nepalese era, which is equivalent to 1324 A. D. Prominent Rajas like Rudra Deva of the Rajput Dynasty and Narendra Deva of the Thakuri dynasty and also Gunakama Deva, a descendant of the aforesaid king from Bengal were Kshattriya princes who not only took part in the Buddhist affairs but extended the influence of Buddhism and died as Buddhists. The present Gurkhali of Chaddravansi dynasty which is related with the Rajput Kshattriya dynasty of Udaipur and Chitaurgarh came into Nepal and was definitely established in 1763. when the Divine Virgin or Kumari Devi who is always personalized as a Buddhist virgin of immaculate and auspicious character, gave the tilak mark of kinghood on the forehead of the first Gurkha king of Nepal, Prithwi Narayana Shah. The influence of the Buddhist Virgin as Kumari Devi amongst the Hindus is quite undisputed. Even the present king of Nepal must formally respect

Her at least once a year. The Buddhist saint, Bodhisattwa Aryavalokiteswara is worshipped by the Hindus as the chief protector of Nepal. Four Bhairavas are represented in the four wheels of the greatest car festival held in his honour. On the eighth bright day of Kartik Pashupatinath whom 45,000 Hindus from all parts of India come to see on the Sivaratri day, puts on the head-dress of Buddha. The priest of half the Hindu Newars are still the Buddhists of Nepal. The Buddhist influence is still predominant. And it is this which has been for at least the last 2,000 years, the principal bridge of perfect unity and blood-relationship between the Buddhists and the Hindus in Nepal.

Again in the "Amrita Bazar Patrika" of the 18th and the 19th instant, the Bengal Provincial Hindu Sabha and Pandit Dev Ratna Sharma Secretary of the All-India Hindu Mahasabha Benares have repeated the same nomination of the Maharajah of Nepal as ex-Prime Minister. Will the Sabhas concerned let the public know how the statement can be justified as we have not heard of his having retired?

It is a matter of regret to hear that the suggestion of having the Prime Minister for the

Presi dentship of the Sabha has to be dropped owing to various reasons. The reason chiefly assigned, is that even if the Prime Minister be elected, he will not be in a position to take part personally in the proceedings of the meetings to be held by the Sabha throughout the whole year. He may not beble to do so, but is it not possible to have the honour of having him as an honorary president for the coming session only and let him nominate or let the Sabha elect another president to work until the next sesson. I believe His Highness will be able to come over here this year only and may not do so next year if we fail to invite him now. Besides, the annual session is going to be held after the special meeting of the Sabha. Pt. Dava Ranna further disappoints our hopes by saying "Nor is such an invitation desirable under the present circumstances of Bengal." He might know that we want to have him as President to guide us over the religious and social interests of the Hindus, to help us to solve the intricate problen of especially the Hindus and the Buddhists and lastly to patronise the sincere and keen efforts of the All-India Hindu Mahasabha to organise itself into one homogeneous and inter-religious whole or entity, based on the common platform of

brotherhood equality and tolerance. Neither the Prime Minister nor the citizens of Nepal will like that he should preside over affairs concerning Indian politics. The political constitutions of Bengal and Nepal are not the same. The Hindu Sabha should invite the Hindu Maharajah to preside over only the nonpolitical affairs of the Sabha. Besides, this long article is being written not to discuss political affairs of India or Nepal but to purely emphasise on the urgent need of co-ordinating the mutual interests not only of the Hindus and the Buddhists but of all other communities represented in the All-India Hindu Mahasabha and of making the same a perfect organisation. Buddhists will like to take interest in the socio-religious problems of India. I, therefore, want to draw the attention of the All-India Hindu Mahasabha and also the Indian National Congress and other Hindu organisations to make room for the Buddhists of all countries who are always eager to work for India which gave birth to their only Teacher, the Prince of Peace, on the above principles only.

If it be a useful article and to the interest of India I would like that it be published in as many papers as Possible.

Yours for the good of India.

D. A. DHARMACHARYYA.

Calcutta, Nov. 20.

लेखांक ३ रा.

नपाळचे आंदोलनावरील विपक्षाची टीका.

(सन १९२५)

अलाहाबादच्या लीडरमध्यें नेपाळ हें हिंदुस्थानचा भाग नाहीं म्हणून अेका इंग्रजी ग्रहस्थानें लावलेल्या अपूर्व शोधाचा मनोरंजक वृतान्त प्रसिद्ध होत आहे. या गृहस्थाच्या दृष्टीपथांत हा अपूर्व शोध आतांच कसा झाला हें जाणण्याची जिज्ञासा सर्वांसच होणें साहाजिक आहे.

कोणचीही महत्वाची चळवळ यशस्वी होण्याचे आधीं तिला तीन गंडांतरांतून आपला मार्ग आक्रमावा लागतो. या सामान्य नियमाप्रमाणें पाहिलें असतां नेपाळच्या विषयीं हिंदुस्थानमध्यें जी जागृति गेल्या वर्षांत झाली, तीमुळें विपक्षाचा राग अनावर होऊन त्यानें तिचा विरोध करण्यास पुढें यावें हें सुचिन्हच समजलें पाहिजे. कारण या योगानेंही नेपाळविषयक चळवळ उपेक्षा व उपहास या दोन गंडांतरांतून सुरक्षित पार पडून वर उल्लेखिलेल्या गंडांतरापैकीं शेवटच्याशीं सामना करावा लागावा इतकी सबळ झालेली आहे असें सिद्ध होत आहे.

नेपाळचें स्वातंत्र्य ब्रिटिश सरकारनें मान्य केल्याला जवळ जवळ दोन वर्षें होऊन गेलीं; परंतु नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदुराज्यासंबंधीं भारतवर्षांतील हिंदु लोकांत अितकी अनास्था व हिंदु संघटनाच्या कामीं त्या आपल्या सबळ, व सुसंघटित सत्तेचा किती महत्वाचा उपयोग होणार आहे याविषयींचें अितकें अज्ञान होतें कीं, या प्रश्नाकडे कोणत्याही हिंदु संस्थेचें लक्ष गेलें नाहीं. परंतु गेल्या वर्षापासून महाराष्ट्रांतील वृत्तपत्रांनीं जेव्हां हा विषय हातीं घेतला 'स्वातंत्र्य' (नागपूर) 'लोकमान्य' 'स्वधर्म' अित्यादि पत्रांनीं नेपाळ, विषयक जेव्हां लेख लिहिले व रत्नागिरी, नाशिक, पुणें, नागपूर अित्यादि हिंदुसभांनीं महासभेस नेपाळच्या स्वातंत्र्याविषयीं अभिनंदनपर ठराव करण्याची व शक्य तर तेथील महाराजांसच महासभेचें अध्यक्षस्थान स्वीकारण्याचें आमंत्रण देण्याची विनंति जेव्हां केली, तेव्हां या जागृतीची लाट पंजाब, बंगाल

व दिल्ली येथील हिंदुपत्रापर्यंत जाऊन पोहोंचली. आणि मग नेपाळविषयक लेख सर्वत्र येऊं लागले. हिंदुसंघटनाचें कार्य नेपाळमध्येंही आरंभून नेपाळांतील व अिकडील आजपर्यंत विलग झालेल्या हिंदु बांधवास पुन्हां अकेंदां अेकाच ध्येयानें उत्स्फूर्त आणि अेकाच शक्तीनें समर्थ व संघटित केलें असतां, अखिल हिंदुसमाजाचें उद्दीष्ट कार्य साधणें सुलभतर होअील ही गोष्ट हिंदुसमाजाच्या लक्षांत अधुक रीतीनें येऊं लागली. अंतीं बेळगांवास हिंदुमहासभेच्या पंडित मालवीयसारख्या अधिकारी अध्यक्षानें स्वतःच्या अधुक भावनेचा अधुक उच्चार करून नेपाळच्या एक मात्र उरलेल्या आपल्या स्वतंत्र हिंदु राज्याविषयीं अखिल हिंदूंच्या मनांत वाटत असलेला आदर व उद्भवणाऱ्या आशा प्रदर्शित करणारा ठराव महासभेपुढें मांडला आणि तो महासभेनें अेकमतानें संमतही केला.

परंतु हिंदुसमाजांत नेपाळविषयक ही जागृति होत असतां तिचें महत्व त्यास जितकें अधुक रित्या भासूं लागलें, त्यापेक्षां पुष्कळ स्पष्टपणें विपक्षास दिसूं लागलें होतें. म्हणून या जागृतीच्या डोळ्यांत धूळ टाकण्याचा प्रयत्नास त्यांनीं नुकताच आरंभ हि केलेला आहे. शीखास तुम्ही हिंदु नाहीं असें शिकविण्यांत आलें तसेंच गुरख्यांसही तुह्मी हिंदुस्थानचे कोणी लागत नाहीं, भौगोलिक, अैतिहासिक व राजकीयदृष्ट्या नेपाळ हें एक स्वतंत्र राष्ट्र आहे असें सिद्ध करण्यासाठीं लेखांची अेक मालाची माला अेका इंग्रज गृहस्थानें लिहिण्याचें कार्य आजच कां हातीं घेतलें किंवा तें त्याजकडून घेवविलें गेलें, हें वरील वृत्तांत वाचन वाचकांस सहज समजणारें आहे.

या गृहस्थाच्या वरील विचित्र विधानांचा पोकळपणा दाखविण्याचा यत्न करणें हें महाराष्ट्र अीश्वरकृपेनें व आपल्या पौरुषानें जर आज स्वतंत्र असतें व म्हणून तें हिंदुस्थानचा भाग नसून सिथियाचा एक भाग आहे असें कोणी इतिहासज्ञ 'लीडरच्या' क्या उंटावर बसून जर सांगावयास आलें असते तर त्या विधानांचा निषेध करण्याअितकेंच अनवश्यक व निरर्थक होणारें आहे.

केवळ या विधानाचा उल्लेख करण्याचें महत्वहि त्यास अितक्यासाठीं द्यावयाचें कीं, हिंदुसंघटनाचें चळवळीकडे विशेषतः तिला नेपाळच्या हिंदु राज्याच्या ध्वजाच्या छायेखालीं येऊं शकणाऱ्या धार्मिक, सामाजिक व जातीय महत्वाकडे संघटनाचे प्रतिस्पर्धी कसे डोळ्यांत तेल घालून बघत बसलेले आहेत हें आपल्या ध्यानांत यावें.

आज नेपाळ हा हिंदुस्थानचा भाग नाहीं असें म्हणण्याची ज्यांची प्राज्ञा झाली, त्याच्याच सारखा दुसरा एखादा बृहस्पती नेपाळी हे हिंदूही पण नाहींत असेंहि पण म्हणावयास धजावयाचा. तेव्हां हा दुसरा अपूर्व शोध लागण्याचें आधींच नेपाळांतील आमच्या हिंदुबंधूंनीं तिकडे हिंदुसभा स्थापन करून व कांहीं प्रमुख नेपाळी प्रतिनिधीस त्या सभांच्याद्वारें महासभेस धाडून ह्या आक्षेपकांचीं तोंडें उघडण्याचे आधींच बंद करून टाकावीं. त्याचप्रमाणें कानपूरच्या राष्ट्रीय सभेनेंही हिंदुस्थानचा नेपाळ हा अेक अविच्छेद्य व अखंड भाग आहे असें अधिकारयुक्तवाणीनें घोषित करावें.

—*—

लेखांक ४ था.

'The Nepal Movement'
(1925 A. D.)

Our doubts are traitors.
And make us lose the good we oft might win,
By fearing to attempt.

—*Shakespeare.*

It is very gratifying to note that the Nepal movement has recorded a satisfactory progress

during the last year. A couple of years ago Hindostan as a whole & even the leaders pf Hindu thought in general were totally unconscious of the far-reaching influence which the movement is likely to exercise, if well and ably handled, on the future of the Sanghaton movement. The Hindo press was too busp in writing columns after columns about the duty of Hindus owed to the Khatifa in Turkay or the famine striken poor folk in Constantinople. The Hindo public wss too much moved at the news that a cartain masques in Syria had fallen in a dilapidated condition & was busy gathering funds with M. Shoukat Ali to rebuild it; & the Hindu leaders led by the ablest of them, Mahatma Gandhi, who alwaye knows how to lead and who never knows where to lead, were straining every fibre of their punny hands to prop up the Khalifa on the throns of Turkey whom his own pepple wanted to get rid of, and were too much occupied in their efforts to save Mesapotamia and Arabia and Egypt and Sysia and in fact all the great world but, Hindustan-to care how Nepal that only independent Hindu kingdom fared.

When the independence of Afganistan was formally recognised by the British nation there

passed a wave of enthusiasm over the Hindu press and the Hindu platform and thousands of Hindues took part in the anniversary celebrations in memory of that event. But for months the formal recognisation by the British nation of the independence of the Hindu Kingdom of Nepal remained entirely unnoticed by the Hindu press. Even the news did not appear in the majority of the Hindu papers. The Anglo-Indian papers knew what the recognisation meant and noticed it with few suggeetive remarks. A khadi shop opened somewhere in the village in Assam used to receive more prominence in the great Hindu dailies and weeklies in Bombay and Madras and Caluutta and Lahore than the terms of this important treaty, that was signed between Britain and Nepal did. We are not exaggerating; matters stood exactly like that. Nay even to-day a section of the Hindu press is groping as hopelessly in this suicidal blindness to our own interests, and what is worse, is sticking it up as a feather into his cap. The Mohomedan will swagger to no and about his Amir and Sultan, but ask a Hindu if he had ever heard of an independent Hindu Kingdom that still flys flag, unsallied and unben. He will give you a blank look. Even when you mention

Nepal he will at the most, shriug his shoulders and growl out "Oh ! the Gnrkhas ! what traitors they are ! "

Against this criminal apathy that Hiudus exhibited to-wards Nepal and as a reaction Nepal had been guilty of exhibiting towards the Hindus outside Nepal, it was the Maratha press that was first to raise a powerful and vigorons protest. It opened the eyes of the Hindu public to the far reachiug consequences that the general awakening amongst the Hindus of Nepal and outside were likely to have, if the forces of Hinddom as a whole, were made to work towards a wide, definite and well outlined common goal. Sind and the Hindu press in Calcutta followed. The Arya Samaju papers soon caught the flame. The Hindu Mahasabha nearly offered its presidentship to the Maharajadhiraj of Nepal and although his majesty could not accept it for weighty reasons and although the question was dropped before it was pressed to the last stage, yet the special session of the Mahasabha unanimonsly passed a resolution at Belgaum congratulating His Majesty on the recognition of the independence of the Hindu Kingdom by England and France as well and expressed insignificant words the hopes and as-

pirations which the strength and the greatness of Nepal aroused in the hearts of Hindu patriots all over India.

This general awakening of Hindu mind naturally called forth opposition. Attempts to misguide and divide by raising false issues in the name of solemn history and disintersted sophistry which wanted to assure us that Nepal was not, had never been a part of India nor the people there had anything common with the Hindu outside Nepal were not wanting. But such disingenuous attempts to alienate the Gurkhas away from their brothern Hindus in India only intensified the interst of the general public on the question and the Nepal movement began to loom even larger and larger on the horizon of Hindu hope.

Just then the anniversaries of births of nis Majesty the King of Nepal and is Excellency the Prime Minister of that Kingdom furnished an occasion which proved that the movement had entered on the third stage of its existance. For the interests that the Hindus had begun to take in the affairs of Nepal has at last roused the Gurkhas to the sense of their own importance and

strength and let us hope of their duty too, which as the foremost section of the Hindus people they owe to Hindudom as a whole. This year the citizens of Nepal, Gurkhas and Newaries obeser ved in Calcutta the birth-days of their King & Minister as national festivals and several distinguished Hindus took prominent part in the proceedings. The National banner of Nepal was raised and all Hindus worshipped the colours of the only independent Kingdom with a fitting devotion and ceremony. National songs were sung by the Gurkhas which exhorted them to organise and serve their Mother-land and strive as champions of the Hindu Dharma and the Hindu race. There are the first signs of the awakening of a great people. That even the little interest and love which the Hindus outside Nepal manifested and extended towards our Countrymen and the brethern in Nepal should have within a years course, roused the Gurkhas and made them respond so deeply, it all augurs well for the Sanghatan.

The Hindu Sabhas of Ratnagiri and Nasik and Bombay and Sind and Poona and Calcutta set the example which was quickly followed by other Sabhas at Delhi and several other places of

राजा प्रथ्वी नारायण, वा. स्वयम्भू
अनुक्रमांक ५९ वि: .....

organising public meetings and conveying public congratulations to His Majesty and His Excellency on their respective birth-days and assure them of the deep love, regard and pride that the Hindus feel and cherish as regards the Hindu Kingdom and the confident hope that it will, God willing, serve as the main mast of the movement of Hindu Sanghatan.

Thus the work of a year is not disappointing, it is even gratifying, for not only the Hindus have grown conscious of Nepal but what is far more important, Nepal too has grown conscious of herself. Let us not forget that what is done is as nothing in respect of what is yet to be accomplished. For all movements that are at present agitating the heart of Hindudom none is so pregnant with results, great and glorious, as is the movement that aims to bring the Hindus of Nepal in line with their Coreligionists and countrymen outside Nepal and enthusing them with one hope and inspiring them with a great ideal, wield all Hindudom into an organic and mighty whole. This is what Hindu Sanghatan aims at.

लेखांक ५ वा.

—:*:—

Awaken Nepal

(1926 A. D.)

या भूमंडळाचे ठायीं । हिंदु ऐसा उरला नाहीं ।
हिंदु राष्ट्र राहिलें कांहीं । तुझा कारणें ॥

The 19th of July was the twenty first birth-day anniversary of His Majesty the King of Nepal, Rana Tribhuwan Veer Vikramdeo.

Hindudom heartily sends forth, to thee, oh Ranaji ! its loyal greetings in loving homage on this auspicious occasion.

Some three hundred years ago a hermit saint of Maharashtra went round on pilgrimage to all the four Mahadwars of Bharat-Varsha from attak to the Kanyakumari, Dwarka and Jagannath. Having thus serveyed the whole Hindusthan he came back to Maharashtra with a bleeding heart and be-wailed that throughout the world there was not a place where the Hindu banner could raise its head a new, no Hindu could champion the cause of his fallen race ! while his heart was bleeding thus with unutterable grief and anxiety his eyes caught the sight of a rising youth and his heroic

band. Patriotic joy swelled in his hermit bosom and the Prophet pointing out that heroic Hindu youth, with his brave band of followers, exclaimed But there ! even though no Hindu is left throughout the world who could lead his race to greatness and glory yet there in thee, oh Maharashtra, I discern some signs of hope in that heroic youth and his brave band ! Our nation and our faith may yet live through them.

'या भूमंडळाचे ठायीं, हिंदु ऐसा उरला नाहीं
महाराष्ट्र धर्म राहिला कांहीं, तुझा कारणें '

Saying so he handed over a gerua (भगवा) kerchief to them as a token of his divine blessings.

The hermit saint was Ramdas, the rising youth was Shivaji and the brave band of his followers were they, who and whose descendants raised the kerchief as their banner and carried it to Attak till it came to represent the strength and glory and the mission of a mighty Hindu Empire.

This was three hundred years ago.

But if the spirit of that patriotic saint Troubled at the news of this second calamity that has befallen his Hindu race comes down to visit our Earth to-day, then standing once more on the debris of crowns and coronets of Hindu kings and kingdoms and reviewing with a bleeding heart

the whole situation with a view to discern if possible a point which may yet serve as a position of vantage to start anew the movement, with means ever changing to suit changed circumstances but with the ideal full in view, Ramdas is sure to lay his unerring finger on thee oh, Nepal, as he did on Maharashtra then, and exclaim in prophetic accents anew.

" या भूमंडळाचे ठायीं । हिंदु ऐसा उरला नाहीं
हिंदु राष्ट्र उरलें कांहीं, तुझा कारणें "

Amidst this general wreck of Hindu crowns and coronets of Hindu aspirations and ambitions I still discern enthroned and living in thee, oh, Nepal, the seed of Hindu hope! God has not spared thee in vain. Through thee the Hindu race and the Hindu nation may yet scale the Himalayan heights of its ancient glory.

Destiny at times loves to conceal mighty meanings in ciphers that seem but trifling. Can it be then that, if what tradition tells be true and that gerua kerchief handed over by Ramdas to Shivaji has through strange vicissitudes receded to the strongholds of Nepal and is being preserved and worshiped along with the gadi of Peshawas in a temple at Khatmandu. Can it be that that emblem

and insignia that once authorised the Marathas to lead the cause of the Hindu race & religion have now been handed over to thee, Oh Nepal, to invest thee with the same rights and responsibilitis to champion the cause of Hindudom under changed circumsastances with means necessarily changed ? If the tradition is true, the Marathas are glad to find that these relics of their past should have been spared the humilitation of being exposed to the impudent and vulgar foreign gaze in one of the museums in the capital of their conquerors and should have found a safe and honourable asylum in Nepal where the standard of Hindu independence is still holding its own.

Our drooping hands hand over thee, Oh Nepal, the standard of Hindu cause. Hold it aloft ! Awake to thy new and mighty responribilities ! Lead the Sanghatan ! We will follow thee ! May the guardian Deities of our Hindu race inspire thee with mighty aspirations and high designs, add ever increasing strength to thy arms and may glory follow thee till Hindudom is restored to its rightful place in the common wealth of man and shines once more' even as it did in the days of shri Ram or Ashok the Priya-Darshin.

लेखांक ६ वा.

—:×:—

Raja Mahendra Pratap and Nepal.

The readers of this journal are not quite unacquinted with the Raja and his Movements. The last glaimpse we had of him, was when he had reached Japan en route, to Nepal. We know how he was cordially received there by highly placed personalities and state officers, how he thence went over to China with a band of Indian partriots when the Chinese mind was seriouly inflamed owing to the anti British riots at Shanghai, how the student world-the young China accorded to him a grand recexption and listened to his words with rapt attention, how a Sikh gentleman belonging to the party movingly apologised to the Chinese for the ugly action of Sikh soldiers in Shanghai who had to fire on Chinese masses under British orders and how the Chinese voiced forth their hearty sympathy with the Indian aspirations towards their national freedom.

Later on a horrible news appeared in the northern press to the effect that an attempt was made on the Raja's life by some European miscreants but fortunately the Raja, being long used

to such dastardly attacks, was on the guards and instantly floored the would be assailtant in a simple combat. The sad demise of his devoted wife whom he had left in India and who owing to his exile, had been passing lonely days for years and years, with the fond hope of welcoming sooner or later her husband back to home before she closed her eyes, moved every one who had a heart to fine one more daughter of our distracted motherland swelling the number of that brave band of our Indian girls who have silently and in solitude pined away their youth and life and fallen martyrs in the cause of the freedom of their nation, But even this personal grief failed to deter him from the path he had chalked out for himself. He seems to have some how managed to reach frontiers of Tibet. There he had great and serious misgivings as to how he should find a way through Tibet. But recently a letter has been received from him and therein he writes for public information that he succeeded in entering Tibet and is now well nigh approaching the frontiers of our Hindu kingdom of Nepal.

This letter is going round the Hindu press. The Raja writes from Tibet " My Indian friends must be knowing that I had left America for

Tibet, on the 19th of December. I reached Chandoo and stayed there for a month and a half. There I had three interviews with the provincial officers. This place is the capital of Eastern Tibet There was an interview with the Lama too. I had great misgivings when I towched the frontiers of Tibet as we had heard a good deal about the British influence in Tibet. It is dinned in the ear of the world that the Tibetians are being tired of their old civilisation and are becoming Mlenchhas, and have begun to worship England even more fervently than they used to worship Lord Buddha. But on my arrival here I found that all this falsehood has been invented by the enemies of our cause to malign Tibet. Tibet paid no head to the words of the English and refused to ill-treat us in any way. Nay they honoured us beyond expectations. They proved true to the relation they bear to us Indians, as the inhabitants of the land of lord Buddha. If the English try to bring any sort of pressure on the Tibetians to ill-treat us it would doubtless be constructed as an unwarranted meddling with duties enjoined in the religion of Lord Buddha. Because the land that gave birth to Buddha is to the Tibetians the land of light and everyone who is born of her,

must of duty ever be looked upon as deserving of honour at their hands. To us also Lord Buddha is an Autar ! Verily the Tibetians are our brothern in faith.

It is at once a religious duty and a right of every man to seek the company of his co-religionist. No one can deprive us of it. Even though the Great Dalai Lama requested us not to pay a visit to Lhasa, not on account of any order from the British Government, but to avoid any unnecessary international estrangements into which our visit might involve Tibet. Yet His Holiness issued orders to the Provincial Governers to honour us in every conceivable way. At the time of our departure the Lama made many valuable presents to us. We are now travelling by the northern route. We believe that His Holiness will allow us to proceed to-wards Nepal. He can surely rejoin to any overtures from England that if we could travel freely through those lands which own alien faiths we can surely do so through a land that owes allegiance to our own faith. Twice did Afganistan-a Muslim nation-refused point blank to yield to very pressing protests from the British Government against me and continued to accord me the right of a free man. What the brave Affgan

did. I have every reason to believe and hope that Tibet that is bound to us by the holiest of ties that of a common faith and our own Nepal cannot fail to do. For I come in pursuance of a mission that aims to bind the three countries in a tie of love. Surely this can neither be a sinful or harmful work. Oh my dear countrymen! if you are one with me in this mission, continue to cherish a grateful feeling towards the land and people who honour and receive me well and listen to me, my work, believe me, aims to realise the same ideal that the congress and you all have in view, even though I have to choose my own means in furtherance of its realisation."

It is to be fervently hoped that the Raja succeeds in entering Nepal and is enabled to devote his energy and his great international diplomatic influence to the service of our rising Hindu Kingdom of Nepal.

Let now Nepal also utilise the abilities of this our great countryman and patriot, abilities which failing to find an out-let in India had to beg from door to door and were consequently exploited by many an alien nation without any adequate and substantial recompense or results. Let the great Hindu now devote himself in advancing

the interests of the only independant Hindu Kingdom and in trying to make it great and powerful, enable us all to fulfil the great mission of our life. The dawn of Hindu hope is clearly discernible in Nepal. Stir up ye Priests, your sacrificial fires and ceasing to wander aimlessly in dark wilderness, advance with the holy Vedic hymns to greet her life-giving lights.

[हा लेख लिहून गेल्यातंतर पुढें बातमी आली कीं, या लेखांतील अपेक्षेप्रमाणें राजा महेंद्रप्रताप यांना नेपळांत प्रवेश करतां आला नाहीं. कारण त्यांच्या मार्गात इंग्रजी कारस्थानाची धोंड आडवी पडून त्यांस तिबेटमधून पुढील मार्ग आक्रमितां येईना. नेपाळशीं असलेल्या इंग्रजांच्या मैत्रीचें हें किती उत्कृष्ट उदाहरण आहे !]

लेखांक ७ वा.

—:*:—

महाराष्ट्रांतील खत्री हे नेपाळीच आहेत.

(ल. गोविंद बळवंत बाकळे.)

अस्पृश्य हे हिंदु नाहींत, नेपाळ हा हिंदुस्थानचा भाग नाहीं, अथवा नेपाळी लोक हिंदु नाहींत वगैरे सारखीं असत्य व असंबद्ध विधानें परकीय लोक बेधडक करीत सुटतात. त्यांचा योग्य काळीं परामर्ष न घेतला तर राष्ट्रास अपाय होण्याचा संभव आहे. ह्मणून 'नेपाळ व हिंदुस्थान' या मथळ्याखालीं दोन तीन लेख केसरींत प्रसिद्ध झाले आहेत. सदरहू लेख विद्वताप्रचुर आहेत. तथापि नेपाळी लोक स्वता हिंदु आहेत व त्यांचे खास भाऊबंद स्वतःस हिंदु ह्मणवून घेऊन हिंदुस्थानांतील प्रत्येक भागांत वस्ती करीत आहेत हें स्पष्ट रीतीनें त्यांस

दाखविलें नाहीं. ती उणीव भरून काढून हिंदु व नेपाळी लोक हे उभयतां एकाच रक्ताचे एकाच हाडामांसाचे व एकाच धर्माचे आहेत हें मी या लेखांत दाखविणार आहें.

खत्री, खेत्री अथवा क्षत्रिय म्हणवून घेणारे लोक हिंदुस्थानांतील बहुतेक भागांत आहेत. हे लोक नेपाळांतून मांडवगडांत व तेथून राजपुताना, गुजराथ, देवगड, वगैरेंतून दक्षिणेंत उतरले. सुमारें पांचशें वर्षांपूर्वी एकट्या विजापूरांत त्यांचीं १५०० घरें होतीं. आतां उपली बुरजाजवळ त्यांचें एक पडीत देवांचें देऊळ व फक्त दोन घरें राहिलीं आहेत! सदरहू देवळाचा पुजारी अद्याप काटीकर आडनांवाचा खत्री असमच असून त्याचेच ताब्यांत तें देऊळ आहे. सध्यां या लोकांचीं सोलापुरांत २०० घरें, हुबळींत १२०० घरें, गदग-बेटगिरी-मध्यें ४०० बेगरूळ येथें १००० आरमूर (निजाम) मध्यें ५०० वरंगळ येथें ४०० व खुद्द पुण्यांत व शेजारच्या लष्करांत मिळून सुमारें ५० घरें आहेत. याशिवाय कर्नाटकांतील गुळदगुड, इलकल, बागलकोट, अमिनगड, गुद्दूर निजाम प्रांतांतील हैद्राबाद, नारायण पेठ, गुलबर्गा, चितापूर, सोनपेठ, मानवत वगैरेमध्यें व मद्रास प्रांतांत शिवकंची, विष्णुकंची इत्यादि अनेक ठिकाणीं कोठें थोडी कोठें अधिक प्रमाणांत त्यांची वस्ती आहेच. सुरतेस सुमारें १५०० घरांची वस्ती असून अहमदाबाद, बडोदें, बलसाड वगैरे गुजराथेंतील शहरीं हे लोक असून मध्यप्रांत, वऱ्हाड व माळव्यांतही त्यांची वस्ती आहे.

सारांश, हिंदुस्थानांतील बहुतेक सर्व भागांत वस्ती करून राहिलेले अितके हे सर्व क्षत्रिय नेपाळांतील क्षत्रियांचे भाऊबंद असून "आमच्या जातीचा राजा नेपाळांत आहे" असें म्हणत असतात. हे क्षत्रिय लोक स्वतःस हिंदु म्हणवून घेतात, अितकेंच नव्हे तर वैदिक धर्माप्रमाणें मौंजीबंधन झाल्याशिवाय त्यांचा विवाह कधींही झालेला नाहीं. पांचवी, बारसें, मौंजीबंधन वगैरे समारंभांतील या लोकांचे विधी व नेपाळांतील क्षत्रियांचे विधी बहुतेक अेकच आहेत. येथील खत्री समाजास भगवद्गीता जितकी प्रीय व मान्य आहे तितकीच नेपाळांतील क्षत्रियानांही ती मान्य आहे. नेपाळांतील क्षत्रिय समाजांतील स्त्रियांमध्येंही

येथल्याप्रमाणें कुंकूं लावण्याचा प्रघात आहे. आश्विन मासांतील नवरात्राचे दिवसांत नेपाळांतील प्रत्येक देवीच्या देवळांत व घरोघर ज्या प्रकारची देवीची पूजाअर्चा होत असते त्याचप्रकारची पूजाअर्चा येथील क्षत्रिय समाजांतही होत असते.

महाराष्ट्रांत राव किंवा पंत हें बहुमानार्थी पद नांवापुढें लावण्याचा प्रघात आहे त्याप्रमाणें नेपाळांत शहा किंवा शाहूजी हें पद लावीत असतात. नेपाळांतील राजघराण्यांतील पुरुषांसमुद्धां हें पद लावलेलें आढळून येतें. रुद्रशहा, पृथ्वीपतिशहा, नरभूषशहा, प्रतापसिंहशहा, रणबहादूरशहा, विक्रमशहा, राजेंद्र विक्रमशहा, सुरेंद्र विक्रमशहा इत्यादि तेथील राजपुरुषांचीं नांवें अहेत. हीं नांवें हिंदुंचीं नाहींत असें कोण म्हणेल? गोविंदराव अगर विठ्ठलराव विठ्ठलपंत म्हणण्याऐवजीं नेपाळांत गोविंदशहा अगर गोविंदशाहूजी असें म्हणत असतात. तीच नामोच्चार पद्धति येथील उपरीनिर्दिष्ट खत्री समाजांत अद्याप रूढ होऊन बसलेली आहे. मात्र 'शाहूजी' शब्दाचा अपभ्रंश 'साबूजी' व 'शहा' या शब्दाचा अपभ्रंश 'शा' अथवा 'सा' असा झालेला आहे.

येथील खत्री समाजांतील प्रत्येक पुरुषास हें पद लावतात. गोविंदसा, रामचंद्रसा अगर गोविंद साबूजी, रामचंद्र साबूजी याप्रमाणें हे लोक नांवें उच्चारीत असतात. त्यांची भाषा, त्यांच्या चालीरीती, त्यांचे देवधर्म व आचारविचार वगैरे सर्व बाबतींत नेपाळच्या क्षत्रीयांशीं त्यांचें पुष्कळ साम्य आहे. इतकें निकट साम्य हिंदुस्थानांतील इतर जातींत आढळून येत नाहीं. नेपाळ गोरखपुरांत राहणारे (गोरखे) गुरखे क्षत्रिय आहेत व त्यांचेच जातिबांधव येथील खत्री समाज आहे. आमचें राज्य मांडलीक नसून स्वतंत्र आहे याचा या खत्री समाजास सात्विक अभिमान वाटत आहे. प्रस्तुतचा लेखक त्याच खत्री समाजापैकीं अेक आहे. व त्यानें आपल्या क्षत्रिय माहात्मा ग्रंथांत या सर्व गोष्टींचा उल्लेख पूर्वीच केलेला आहे. असो. हिंदुस्थानांतील हिंदु धर्माशीं इतका अेकजीव झालेला आमचा नेपाळ आमच्या हिंदुस्थानाहून भिन्न आहे म्हणणें आपणास सूर्य बर्फापेक्षां थंडगार आहे असें म्हणण्यासारखेंच नव्हें काय!

लखांक ८ वा.

—:*:—

Nepal in the Bombay session of the Hindu Conference.

1926

Another, yet more significant feature of the conference that deserves to be specially emphasised was the presence and the thrilling speech of Shriyat Agamgiri, a Nepali leader, who came all the way from Calcutta to Bombay with a set purpose of representing the feelings of our Nepali Hindu Brethern towards the Sanghatan movement.

The Sanghatan movement cannot be said to be the spocksman and cannot claim to represent the Hindus as a whole as long as it fails to enlist not only the sympathy but the actual and active participation of the most powerful and prominent and the only organised section of the Hindus—the Hindus of Nepal. The moment Nepal steps in and assumes the lead of the Sanghatan, it will be a power that could no longer be safely despised or neglected by any one in the world. Nepal as the only organised Hindu power owes it as much to herself as to us all. Whatever affects us Hindus as Hindus must affect our brothers and

co-religionists in Nepal too. This pan Hindu consciousness must be instilled down into the heart of the humblest of the humble of the Nepali Hindu. With this end in view for the last two years or so constant attempts have been made through the press and platform to rouse amongst the people a sense of the importance of this Nepali question. Last year a proposal to offer presidential chair of the Mahasabha at Calcutta to His Majesty the King of Nepal or to his Excellency the Prime Minister was deliberately put forward from the chair was unanimously adopted at the special session of the Maha-Sabha at Belgaum congratulating the King on his progressive policy & assuring him of the feelings of deepest love & loyal pride that all Hindus cherish towards our brethern in Nepal. This interest which the Hindus on our side began to evince in Nepal, naturally disturbed some people whose energy is ever employed in one single mission, to keep the Hindus divided in castes and creeds and provinces and sects and sections. Queer and mischievous theories were cooked up insinuating that Nepal was no more a part of India than Tibet was. Nor was she racially, communally or any way organically connected with us, the

Hindus outside Nepal. The mischief was transparent and yet unfortunately some Nepali Hindu too did fall a victim to its specious reasoning and said, 'we are not Indians; we are Nepalis. The Sanghatan has nothing to do with us.

To defeat this ignoble attempt to alienate Nepali Hindus from Sanghatan and open the eyes of those simple-minded Nepali Hindus who fell a victim to it, required that some prominent Nepali Hindus should come forward, publicly participate in the session of the Hindu Sabhas and response the cause of Hindu Sanghatan in no uncertain terms. With this end in view the leaders of the Bombay Hindu Conference acting on a request submitting to them though a resolution paseed by the Ratnagiri Hindu Sabha, sent a special invitation to our Nepali brothers in Calcutta requesting them to send some prominent gentleman who could grace the assembly by his presence and acquaint us with feelings of our Nepali Brothers to some extent or the other as regards the Sanghatan Movement. They were fortunate in securing a man of Mr. Agamgiri's standing who had been one of the moving spirits in organising the Gurkha Sanghatan Society in Calcutta and who wrote in the Krishna-Sandesh, a leading

weekly in Calcutta, every now & then exhorting our Nepal friends to participate in the Pan-Hindu Movement. His speech in the conference was the most effective rejoinder that could be given to those who hoped to alienate Nepal from the Sanghatan Movement. In the very opening sentence the Nepali gentleman emphatically declared that the Gurkhas and the Nepalies look upon Bharatwarsha as their fatherland and their Holy land. Nepal is and will ever continue to be an inalienable part of Bharat warsha, of Hindustan. Whatever he said affected the fortunes of Hindus outside Nepal must affect her too. Socially, culturally, religiously communally in all aspects of life and in all questions that relate to Hindudom and Hindu society as a whole, it was impossible to think of Nepal apart from Bharatvarsha. As a Nepali he movingly assured the assembly that the deepest sympathy was being felt with the Hindu sufferers who had been subjected to wanton attacks and humiliation and declared that Nepal will not only not remain unaffected but will stand shoulder to shoulder with her Hindu brothers all over India in defence of Hindu culture, Hindu religion, the Hindu temple and the honour of Hindu race whenever and by whom-

soever they be attacked. The receiption that was accorded to him when he rose and the way his speech was received by the assembly must have proved to all who have sense to understand and honesty to acknowledge that Nepal is sure to fall in rank before long and boldly espouse the cause of Hindu Sanghatan. On points of civil, communal, culture, religions and racial interests we Hindus all, whether Punjabis, or Pahadis Marathas or Madrasis Nayars or Nepalis, are one, feel as one and mean to make a common stand, before long they will come to realise this all.

———

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थ
लेखांक ९ वा. दि: .....
बों: दि: .....

—×—

गुर्खासंघ को रत्नागिरी हिंदुसभा का पत्र

(सन १९२६)

रत्नागिरी की हिंदु सभा ने गुर्खा संघ के मंत्री को निम्नलिखित पत्र भेजा है:—नमस्ते ! " श्रीकृष्ण संदेश " में श्रीयुत आगमगिरीसिंहजी का लिखा हुआ गोरखा लीग का उद्देश और स्थापना का वृत्तांत पढकर हर्ष हुआ, रत्नागिरी हिन्दुसभा गोरखा लीग के प्रगति को उत्सुक नैत्र से देख रही है !

गोरखा जाति अर्थात नेपाळ आज हिंदू जाति की एक मात्र आशा है, आपकी जातीय उन्नति—जिस हिन्दु जाति के और हिंदू राष्ट्र के आप और हम सब हिंदू अवयव हैं, उस हिंदू जाति की उन्नति है। हमारे रक्त—बीज—इतिहास—जाति और भवितव्य के प्यारे भाई यो। अीश्वर नेपाल को सुदृढ और विजयी रखे।

हमारे सहानभूति का किंचित मात्र प्रदर्शन करने के लिये आपके ' लीग ' को ५ रुपये रत्नागिरी हिंदू—सभा भेज रही है—" पत्रं पुष्पं फलं तोयं " यह गीता न्याय से उसको मान लिजीये।

आपके संघके नाम में ' लीग ' यह अहिंदु शब्द अनावश्यक होनेसे आपके स्वाभिमान को हानीकारक है, इसलीये आपके संघ का नाम " गोरखा संघ " या और कोई भी हिंदवी (संस्कृतोत्पन्न) शब्दों मे करना चाहिये, यह सूचना आप अवश्य मानलें गे, ऐसी आशा है।

उत्तर और पैसेकी पहूंच अवश्य भेजनेकी कृपा होना चाहिये।

धर्मबंधु और देशबंधु,
रत्नागिरी हिन्दुसभा.

(रत्नागिरी हिंदु सभेच्या या पत्राला गुरखा संघाकडून आलेलें उत्तर)

प्रीयेबर महोदयजि,

जै श्री रघुनाथजि की

आप का भेजा हुवा कृपा पत्र और उस्के साथ दान का रूपीया हमारे कार्यालय में आज पहुचा. हमारि रत्नागिरी नीवासी धर्मबांधव और देशबांधव ने जो संदेश जातीय सहानुभूति और प्रेम गोर्खा लीग द्वारा गोर्खा जाती को भेजा है उस्के लीये आपको और हिन्दु सभा रत्नागिरी को बारम्बार हार्दीक धन्यवाद है. आप को यह बताने की कोई आवश्यक्ता नही है की हिन्दु धर्म की रक्षा करना और हिन्दु जाती की उन्नती कर हिंदु समाज के गौरव को बराना प्रत्येक गोर्खा अपना परम कर्तव्य समझता है. आशा है की जिस समय हमारा डिपुटेशन दक्षीन की ओरं आवेगा उस समय हम लोगोंको रत्नागिरी जैसे पवीत्र स्थान कीभी यात्रा करने का और आप बांधवोंके दरशन प्राप्त करनेका भी औसर मीलेगा.

रसीद आपकी सेवामें ईस चिठी के साथ भेजी जाती है ॥

आपका हितचिंतक भाई
शेर बहादूर खत्री सुबेदार
जेनरल सेक्रेटरी, गोर्खा लीग
देहरदुन

लेखांक १० वा.

नेपाळचे महाराजास रत्नागिरी हिंदुसभेचें पत्र.

(१९२६)

गेल्या जुलै महिन्यांत नेपाळचे महाराजांना त्यांचे जन्मदिवसानिमित्त रत्नागिरी हिंदु सभेनें खालील पत्र पाठविलें होतें.

" श्रीमान श्रीमहाराजाधिराज नेपाळके सेवा में.

रत्नागिरी हिंदुसभा हिंदुओंके एकमात्र स्वतंत्र सिंहासनाधिश्वर राणा त्रिभुवन वीर स्वामिके वर्षदीन–जन्मदिनके निमित्त राणाजीका अभिनंदन करती है.

और एक विनंति करती है. हिंदु राज्यके पत्रव्यवहारमें ' हुकूमसुजानिह ' ' बडा काजी ' इत्यादि म्लेंच्छ शब्द शोभा नही देते; इसलिये इनको निकालकर संस्कृतोत्पन्न शब्दकाव्यवहार किया जाय. श्री शिवाजी महाराजनें स्वतंत्र होतेही " राज्य व्यवहार कोश " नामक ग्रंथ रचनेकी पंडीत परिषद् को आज्ञा दी थी. और शुद्ध हिंदवी शब्द व्यवहार आरंभ कीया था.

जो स्थान श्रीशिवछत्रपतीका उस समय था वही आज नेपाळके राणाजी का है, ऐसी हिंदुओंकी भावना हो रही है.

इसलीये राणाजी राज्यव्यवहारमें शुद्ध हिंदी का प्रकार करके म्लेंच्छ शब्द हटावेंगें ऐसा हमारा विश्वास है.

या पत्राचा आभारपूर्वक स्वीकार केल्याचें उत्तर महाराजांकडून आलेलें आहे.

लेखांक ११ वा.

नेपाळच्या महाराजांचें उत्तर.

" हिंदूंची उन्नती तीच माझी उन्नति आणि त्यांची अवनति तीच माझी अवनति "

—नेपाळचे महाराज

(रत्नागिरी हिंदु सभेच्या या पत्राला गुरखा संघाकडून आलेलें उत्तर)

प्रीयेबर महोदयजि,

जै श्री रघुनाथजि की

आप का भेजा हुवा कृपा पत्र और उस्के साथ दान का रूपीया हमारे कार्यालय में आज पहुचा. हमरि रत्नागिरी नीवासी धर्मबांधव और देशबांधव ने जो संदेश जातीय सहानुभूति और प्रेम गोर्खा लीग द्वारा गोर्खा जाती को भेजा है उस्के लीये आपको और हिन्दु सभा रत्नागिरी को बारम्बार हार्दीक धन्यवाद है. आप को यह बताने की कोई आवश्यक्ता नही है की हिन्दु धर्म की रक्षा करना और हिन्दु जाती की उन्नती कर हिंदु समाज के गौरव को बराना प्रत्येक गोर्खा अपना परम कर्तव्य समझता है. आशा है की जिस समय हमारा डिपुटेशन दक्षीन की ओरं आवेगा उस समय हम लोगोंको रत्नागिरी जैसे पवीत्र स्थान कीभी यात्रा करने का और आप बांधवोंके दरशन प्राप्त करनेका भी औसर मीलेगा.

रसीद आपकी सेवामें ईस चिठी के साथ भेजी जाती है ॥

आपका हितचिंतक भाई
शेर बहादूर खत्री सुबेदार
जेनरल सेक्रेटरी, गोर्खा लीग
देहरदुन

लेखांक १० वा.

नेपाळचे महाराजास रत्नागिरी हिंदुसभेचें पत्र.

(१९२६)

गेल्या जुलै महिन्यांत नेपाळचे महाराजांना त्यांचे जन्मदिवसानिमित्त रत्नागिरी हिंदु सभेनें खालील पत्र पाठविलें होतें.

" श्रीमान श्रीमहाराजाधिराज नेपाळके सेवा में.

रत्नागिरी हिंदुसभा हिंदुओंके एकमात्र स्वतंत्र सिंहासनाधिश्वर राणा त्रिभुवन वीर स्वामिके वर्षदीन–जन्मदिनके निमित्त राणाजीका अभिनंदन करती है.

और एक विनंति करती है. हिंदु राज्यके पत्रव्यवहारमें ' हुकूमजानिह ' ' बडा काजी ' इत्यादि म्लेंच्छ शब्द शोभा नही देते; इसलिये इनको निकालकर संस्कृतोत्पन्न शब्दकाव्यवहार किया जाय. श्री शिवाजी महाराजनें स्वतंत्र होतेही " राज्य व्यवहार कोश " नामक ग्रंथ रचनेकी पंडीत परिषद को आज्ञा दी थी. और शुद्ध हिंदवी शब्द व्यवहार आरंभ कीया था.

जो स्थान श्रीशिवछत्रपतीका उस समय था वही आज नेपाळके राणाजीका है, ऐसी हिंदुओंकी भावना हो रही है.

इसलीये राणाजी राज्यव्यवहारमें शुद्ध हिंदी का प्रकार करके म्लेंच्छ शब्द हटावेगें ऐसा हमारा विश्वास है.

या पत्राचा आभारपूर्वक स्वीकार केल्याचें उत्तर महाराजांकडून आलेलें आहे.

लेखांक ११ वा.

नेपाळच्या महाराजांचें उत्तर.

" हिंदूंची उन्नती तीच माझी उन्नति आणि त्यांची अवनति तीच माझी अवनति "

—नेपाळचे महाराज

रत्नागिरी हिंदु सभेनें हातांत घेतलेल्या कार्यांपैकीं नेपालीय आंदोलन हेंही एक असल्यानें त्याविषयीं या संस्थेच्या अल्पस्वल्प शक्तीप्रमाणें ती प्रथमपासून झटत आली आहे. गतवर्षी नारळी पौर्णिमेच्या दिवशीं त्या संस्थेनें अनेक थोर पुढाऱ्यांना राख्या धाडल्या त्यांत अग्रपूजेचें स्थान नेपाळच्या महाराजांचें होतें. त्या सुंदर राखीचा स्वीकारही महाराजांनीं प्रेमपूर्ण पत्र धाडून केला होता. गुरखासंघ स्थापन होतांच त्याची प्रथम प्रसिद्धि महाराष्ट्रांत या सभेनेंच केली. आणि तिच्या एका पुढाऱ्यानें अलिकडेच १५ रुपये संघास धाडले आहेत.

त्यानंतर या सभेनें मुंबईस भरणाऱ्या प्रां. हिंदु. परिषदेच्या वेळीं एक ठराव करून धाडला होता कीं, त्या समयीं नेपाळच्या कुणातरी प्रमुख गृहस्थास आमंत्रण देऊन हिंदुसंघटनेविषयीं नेपाळचें हिंदुबांधवास किती महत्व वाटतें हें सांगण्यास संधि द्यावी. त्या ठरावानुरूप मुं. हिं. सभेच्या चालकांनीं श्री. आगमगिरी या गुरख्यांच्या एका पुढाऱ्यास कलकत्त्याहून आमंत्रण देऊन सन्मान्य पाहुणे म्हणून सभेस बोलाविलें होतें. त्यांचें मुंबईच्या हिंदुपरिषदेंत जें भाषण झालें आणि त्या भाषण समयीं त्यांचें त्या प्रचंड हिंदु सभासदाच्या समुदायानें जें स्वागत केलें त्यावरून नेपालमधील हिंदु संघटनास लोकमत कसें अनुकुल होत चाललें आहे हें दिसेल. श्री. आगमगिरी यांनीं केलेल्या भाषणाचा दूरवर परिणाम होत आहे. त्यांच्या भाषणाचें गुरखाली' या नेपाळच्या मुख्य भाषेंत भाषांतर होऊन प्रसिद्ध झालें आहे. त्या भाषणानें आणि त्यांनीं मुंबईच्या हिंदु सभेंत घेतलेल्या भागानें नेपाळी लोकांत जागृति होण्यास पुष्कळच भर पडली असून दार्जिलिंग येथें गुरख्यांनीं हिंदुसभेंत समाविष्ट व्हावें म्हणून गुरख्याचे लेख प्रसिद्ध होत आहेत. दार्जिलिंगकडे कित्येक नेपाळी हिंदु मुली परधर्मीय लोकांच्या घरीं प्रथम सेविका म्हणून ठेविल्यानंतर बाटविल्या जातात; या गोष्टीकडे आतां त्यांचें लक्ष वेधलें असून हिंदु सभा स्थापन करून संघटीतपणें या भयंकर प्रकाराचा विरोध करावा असें वाटत आहे.

त्याचप्रमाणें फेब्रुवारी १९२६ मध्यें दिल्लीस भरणाऱ्या हिंदुमहासभेचें अध्यक्षस्थान नेपाळचे महाराज यांसच द्यावें अशी सूचना प्रथमतः या सभेनें

सर्व हिंदुमात्रास केली ती दिल्लीच्या 'अर्जुन' पत्रानें श्री. गणेशपंत सावरकर यांचे पत्रासह प्रसिद्ध केली. तिचा उपयोग होऊन ज्या प्रांतांनीं इतरांचीं नांवें सुचविलीं होतीं त्यांनीं तीं मागें घेऊन महाराजांचें नांव सुचविलें आणि शेवटीं अखिल भारतीय हिंदुसभेनें महाराजास अध्यक्षपद सादर केलें. यद्यपि महाराजांस तें स्वीकारतां आलें नाहीं तथापि त्यांचें जें उत्तर हिंदुमहासभेस आलें त्यांत त्यांनीं जें अध्यक्ष पदावरून सांगणें तें सांगून टाकलेंच.

हिंदुस्थानांत हिंदु संघटनाची चळवळ निघाल्यावर ह्या जगांतील एक मात्र स्वतंत्र असें जें नेपाळचें हिंदुराज्य, त्यालाही या संघटणाच्या चळवळीचे धक्के बसून नवीन चैतन्य उत्पन्न होणें क्रमप्राप्तच होतें! दोन वर्षांपूर्वी नेपाळचें नांव फारचं थोड्यांस माहीत होतें. नेपाळच्या हिंदु राज्याच्या शक्तीचा जर योग्य विनियोग केला गेला, तर त्या शक्तीच्या हिंदुसंघटणास होणाऱ्या कल्पनातीत उपयोगाची जाणीव उभ्या हिंदुस्थानास दहापांच जणांस होती वा नव्हती, परंतु २ वर्षे नेपाळ विषयक लेखांनीं, चर्चेनें आणि नेपाळांतील गुरखा लीग संस्थेनें हिंदुसंघटणाच्या वाङ्मयाचा प्रचार करीत असल्यानें गुरखे लोकांनीं 'आपण हिंदु आहोंत आणि अखिल हिंदुस्थानचें जें सुखदुःख तेंच आपलें सुखदुःख' ही भावना तीव्रतेनें उत्पन्न होऊं लागली. हैद्राबादच्या हिंदुसभेनें नेपाळच्या महाराजांचें स्वातंत्र्य इंग्रज सरकारनें देखील मान्य केल्याबद्दल जेव्हां अभिनंदनपर ठराव केला, तेव्हां त्या ठराबाच्या उत्तरांत आणि नुकत्याच दिल्लीस भरलेल्या हिंदु महासभेचे अध्यक्षस्थान नेपाळच्या मुख्य प्रधानास देण्याविषयीं एकमतानें जो ठराव झाला त्या ठरावाचे उत्तरांत नेपाळचे प्रत्यक्ष महाराजांसही हिंदुत्वाच्या अभिमानाची भावना व्यक्त केल्याविना राहवलें नाहीं.

अखिल हिंदुमात्र हा माझा धर्मबंधु असल्यानें त्याची उन्नति तीच माझी उन्नति आणि त्याची अवनति तीच माझी अवनति असें मी समजत असल्यानें हिंदु जातीच्या अभ्युन्नत्यर्थ माझें हृदय हें सर्वदा चिंता वहात आहे, आणि त्या कार्यीं माझा हस्त यत्न तत्पर राहणार आहे" असें अभिवचन त्या उत्तरांत नेपाळच्या महाराजांनीं दिलेलें आहे.

गेल्या कलकत्त्याच्या दंग्यांतही जेव्हां सर्व हिंदुलोकांवर संकट कोसळलें तेव्हां त्याच्या प्रतिकारार्थ गुरखे लोक पूर्वीप्रमाणें उदासिन न राहतां हिंदूंच्या खांद्यास खांदा भिडवून देवालयाचें संरक्षण करतांना आणि आततायी विधर्म्यांचा प्रामुख्यानें सूड उगवितांना आढळून आलें. मुंबईच्या प्रांतिक हिंदुसभेंत नेपाळच्या ज्या प्रतिनिधीस हेतुपूर्वक आमंत्रित केलें होतें, त्या श्री. आगमगिरींचें थरारून सोडणारें भाषण ज्यांनीं ज्यांनीं ह्मणून ऐकलें व वाचलें असेल, त्याला गेल्या दोन वर्षांच्या चळवळीनें आपल्या नेपाळी धर्मबंधूंस हिंदुत्वाची, हिंदुराष्ट्राच्या दृढ प्रेमाची आणि त्याच्या उन्नत्यर्थ आपणही कसून प्रयत्न केला पाहिजे या निश्चयाची केवढी जाणीव उत्पन्न झाली आहे हें स्पष्ट दिसून आलेंच असेल. झालें हें जें व्हावयाचें कार्य आहे त्याचें नुसतें सूतउबाच आहे.

लेखांक १२ वा

—**—

नेपाळची जागृति

(१९२७)

गेल्या तीन वर्षांमध्यें नेपाळच्या आपल्या विस्मृत देशबांधवांविषयी आपल्या नेपाळेतर हिंदु प्रांतांत जशी प्रभावाची जाणीव बळावत चालली आहे त्याचप्रमाणें आणि आंशिकतः त्या आपल्या जाणिवेच्या आणि नेपाळविषयक जागृतीच्यामुळेंच आपल्या नेपाळी बंधूंतही अखिल हिंदु समाजाविषयीं उत्कट सहानुभूति आणि ममत्व उत्पन्न होत चाललें आहे. हिंदुसंघटनाच्या डिंडिमाचे प्रतिध्वनि नेपाळांतील थोर पुढाऱ्यांच्या आणि विचारी लोकांच्या मनांत आणि कृत्यांत अधिकाधिक स्पष्टपणें उठत आहेत. तीन वर्षांपूर्वी हिंदुस्थानांत अितस्ततः पसरलेल्या आपल्या लक्षावधि गुरखा बंधूंस अितर हिंदुसमाजाचें सुखदुःखाशीं आपलें सुखदुःख आणि हिंदूंच्या भवितव्याशीं आपणही हिंदूंचे असल्यानें आपलेंहि भवितव्य अगदीं अविच्छेद्यपणें निगडित झालेलें आहे, ही भावना जबर

जवळ नव्हतीच असें झटलें तरी चालेल. त्यामुळें हिंदूंमध्यें ते आपले नेपाळी बंधु उदासीनपणें रहात असत. आपल्यांतील अनेक उत्क्षोभक चळवळींतही ते, आपणांशीं समवेदना अनुभवीत नसत. आपल्या अखिल हिंदुजगताच्या आशा आणि आकांक्षा ते अखाद्या तटस्थ परकी समाजाप्रमाणें निर्मम वृत्तीनें पहात. इतकेंच नव्हे तर त्यांच्या त्यांच्यांतही राष्ट्रीय भावनेनें प्रेरित झालेले संघटनात्मक प्रयत्न करण्याची कोणी खटपट करीत नसे. परंतु गेलीं तीन वर्षें हिंदुसमाजाचा नेपाळ हा अेक अविच्छेद्य भाग असून अखिल हिंदु जगतांत त्या आपुल्या नेपाळी हिंदूंस त्यांचें स्वातंत्र्य त्यांनीं अजून स्वपराक्रमानें अबाधित राखिलेलें असल्यामुळें, अग्रपूजेचा मान मिळाला पाहिजे अशा प्रवृत्तीनें प्रेरित झालेली नेपाळ–विषयक चळवळ जी चालत आली तीमुळें आपणां नेपाळेतर हिंदूंस नेपाळचें महत्त्व कळून येत चाललेलें आहे. इतकेंच नसून नेपाळी हिंदूसही त्यांचें स्वतःचें महत्त्व पूर्वी कधींहि कळलें नव्हतें तसें स्पष्टपणें कळून येत आहे. आपल्या सुखदुःखाशीं तेहि समरस होऊं पहात आहेत. आपल्या आशा हळुहळू त्यांच्याही हृदयांत उगवूं लागल्या आहेत. आपल्या अग्रपूजेचा मान स्वीकारीत असतां त्या अग्रपूजेनें ध्वनित केलेलें आपणां सर्व हिंदूंचें प्रमुखत्व पावणाऱ्याच्या शिरावर, आपणां सर्व हिंदूंच्या त्या महान् ध्येयसाठीं झटण्याचें उत्तरदायित्वहि प्रमुखपणें त्यांस जाणवूं लागत आहे. 'हे हिंदु, आपण हिंदु. हा हिंदुस्थान आपल्या हिंदूंची पितृभूमि आणि पुण्यभूमि. ह्याच्या प्रीत्यर्थ प्राणपणानें झटणें हें ह्या आपल्या नेपाळी हिंदूप्रमाणेंच आपलेंहि परम कर्तव्य आहे. किंबहुना नेपालेतर हिंदु आणि नेपाली हिंदु हे भेदही केवळ राजकीय परिस्थितीच्या तात्कालिक योगायोगग्नें पडले आहेत. ते स्वाभाविक नाहींत. जसा बंगाल जसा महाराष्ट्र, तसाच नेपाळः ह्या आसिंधुसिंधु हिंदुभूमीचा अेक प्रांत, ह्या हिंदुस्थान देशाचा अेक प्रदेश, ह्या हिंदुराष्ट्राचा केवळ अेक नागरिक मात्र आहे. अशी राष्ट्रैक्याची भावना, अशी हिंदुत्वाची उत्कट समवेदना नेपाळांतील अनेक विचारी पुरुषांच्या हृदयांत संचरूं लागली आहे. आणि हिंदुसंघटनाच्या महनीय ध्वजाखालीं ते आपणां सर्व हिंदूंबरोबरच सुखदुःखाचे समान वांटेकरी होऊन

हिंदु जगताच्या महान् आकांक्षा सफळ करण्यासाठीं प्रकटपणें सम्मीलित होऊं पहात आहेत.

ह्या नवीन आशेचा उदय आणि ह्या नवीन कार्याची जाणीव उत्पन्न होतांच आजवर दृष्टीस न पडलेली जागृति नेपाली समाजांत दिसून येऊं लागली. महान् ध्येयाचे दर्शनासरशींच राष्ट्रीय माणसांत महान् शक्ति संचरूं लागतात. नेपाळांत राष्ट्रीय जागृतीचीं हीं प्रादुर्भूत होणारीं चिन्हें कोणतीं आहेत, त्यांच्यांत काय उलाढाली चालल्या आहेत आणि हिंदुसंघटनेच्या दृष्टीनें त्यांचा काय उपयोग आहे हें आपणां सर्वांस विदित असणें अत्यंत आवश्यक आहे. त्याच प्रमाणें आपल्या चळवळीचे प्रतिध्वनि त्यांच्यांत उत्पन्न करण्याचीहि तितकीच आवश्यकता आहे. ह्या दोन्ही उणीवा भरून काढावयाच्या असतील तर परस्परांच्या विचारांशीं संलग्न असणारीं आणि आचारांस संलग्न करणारीं वृत्तपत्रें त्यांच्यांत आणि आपल्यांत निघालीं पाहिजेत. अवघ्यासाठीं गेल्या ३ वर्षांच्या प्रयत्नांचा परिणाम होत होत गुरखा जातींतच नव्हे तर उभ्या नेपाली जनतेंत अशा प्रकारच्या वृत्तपत्रांची रुचि उत्पन्न झाली आहे हें ऐकून कोणाहि हिंदूस आनंदच वाटेल. स्वतःचें महत्व त्यांस कळूं लागल्यावर त्यांच्यांतील प्रमुख मंडळींनीं ब्रिटिश हिंदुस्थानांत विस्कटलेल्या जवळ जवळ दहा लक्ष नेपाली हिंदूंस संघटित करण्याचे प्रयत्न करण्याचें ठरवून कलकत्ता आणि डेहराडून येथें संघ स्थापन केले असून डेहराडूनच्या संघानें तर चांगलीच चळवळ चालविली आहे. त्यांच्या द्वारा दोन उत्तम प्रकारें चालविलेलीं पत्रें प्रसिद्ध होऊं लागलीं असून त्यांपैकीं अिंग्रजी पत्राचें नांव "Hymalyan Times" असें असून नेपाळी भाषेंत प्रसिद्ध होणाऱ्या पत्राचें नांव "गुरखा समाचार" हें आहे. नेपाळी भाषेंत प्रसिद्ध होणाऱ्या पत्राची लिपी नागरीच असल्यानें आणि ती भाषा आपल्या संस्कृतोत्पन्न हिंदुभाषासंघांतीलच असल्यानें हिंदीप्रमाणेंच सर्वांस थोड्या परिचयानेंच कळण्यासारखी असते. ह्या दोन वर्तमानपत्रांचे प्रसिद्ध झालेले चारपांच अंक आमच्याकडे नियमितपणें त्यांचे संपादक श्री. ठाकुर चंदनसिंह ह्या विद्वान् आणि देशभक्त गृहस्थांनीं धाडलेले आहेत. त्यांचे ह्या आठवणीवि-

षयीं आह्मी येथें प्रकट आभार मानीत आहों. ह्या पत्राच्या योगानें त्यांचे विचार आमच्या लोकांस कळविण्याचें चांगलें साधन झालें असल्यामुळें त्यांतील महत्त्वाचे लेख आणि वृत्तांत वेळोवेळीं आह्मी या वृत्तपत्रांतून वाचकांस सादर करणार आहोंत.

या खालीं भाषांतरित केलेल्या लेखांवरून हिंदुसंघटनाची लाट नेपाळांत पसरविण्याच्या तीन वर्षांच्या प्रयत्नास कसें यश येऊं लागलें आहे, आणि नेपाळी जनतेंत आपल्या आशांचे आणि प्रयत्नांचे पडसाद कसे स्पष्टपणें उमटूं लागले आहेत हें गेल्या तीन वर्षांतील नेपाळविषयक चळवळीचें ज्यांस ज्ञान आहे त्यांच्या तत्काल लक्षांत येईल. वर उल्लेखिलेले नेपाळी लेखक ठाकुर चन्दनसिंह आपल्या हिमालयन टाइम्स ह्या इंग्लिश पत्रांत लिहितातः—

"हिन्दुस्थानी साम्राज्याच्या उत्तर, पूर्व आणि वायव्य या तीन दिशांस तीन भिन्न देश, तीन भिन्न संस्कृतीचे आणि धर्माचे प्रतिनिधिस्वरूप होऊन निवसतं आहेत. अफगाणिस्थान, सयाम आणि नेपाळ हीं तीं बीन स्वतंत्र राज्यं होत. हिंदुस्थानांतील हिंदुजगताच्या हितसंबंधाच्या आणि ममत्वाच्या दृष्टीनें ह्या तिन्हींत नेपाळचें राज्य हेंच अत्यंत महत्त्वाचें गणलें गेलें पाहिजे. तरीहि यद्यपि आग्रा, अयोध्या, बिहार आणि बंगाल ह्यांना हें राज्य अगदीं लगडून आहे तरी नेपाळची माहिती आणि परिचय नेपाळेतर हिंदूंस अगदींच नाहीं म्हटलें तरी चालेल. परंतु सुदैवाची गोष्ट ही कीं, अलीकडे मात्र नेपाळेतर हिंदूंच्या हृदयांत नेपाळी बंधूंच्या आणि नेपाळच्या महाराजांच्याविषयीं उत्कट प्रीति उत्पन्न होऊं लागली असून नेपाळविषयीं आपलें ममत्व ते वारंवार प्रदर्शित करूं लागले आहेत. नेपाळच्या महाराजांचा वाढदिवस हिंदुस्थानांत अनेक ठिकाणीं उत्साहानें पाळण्यांत येऊं लागला आहे. ब्रिटिश हिंदुस्थानांत नेपाळी राजघराण्यांतील किंवा सत्ताधिकाऱ्यांतील कुणीहि उच्चपदस्थ गृहस्थ येतांच त्याचें तत्रस्थ हिंदु जनता मोठ्या प्रेमानें स्वागत करूं लागली आहे. आणि नेपाळीय हिंदु जनतेविषयीं नेपाळेतर हिंदूंचीं हृदयें दिवसेंदिवस अधिकाधिक आकर्षण आणि भाकि अनुभवूं लागलीं आहेत. आह्मांस ही प्रवृत्ति अगदीं स्वाभा-

विक आहे असें वाटतें. कारण ह्या जगतांत सर्व राष्ट्रांत या आपल्या हिंदुराष्ट्राची परिस्थिति फारच शोचनीय आहे.

जगाच्या राजकारणांत आज ख्रिश्चन राष्ट्रें सर्वतोपरि प्रबळ आणि अग्रगण्य झालेलीं आहेत. मुसलमानांची सत्ता जरी आज फारच खालावली असली तथापि अिराण, अफगाणिस्थान, आणि तुर्की यांच्या बळावर पुन्हा केव्हां तरी आपण डोकें वर काढून ह्या सर्व आशियांतील देशांत मुसलमानी सत्ता स्थापूं अशी प्रकट आणि उत्कट महत्त्वाकांक्षा त्यांस अजून घेरून राहिली आहे. जपान, चीन, सयाम, हीं बौद्ध राष्ट्रेंही प्रगतिपर आणि प्रबळ होत आहेत.

परंतु हिंदु राष्ट्रांची स्थिति किती शोचनीय आहे! अेका काळीं ह्या हिंदुस्थानांत हिंदु राष्ट्रच कायतें निवसत होतें. परंतु अवनतीच्या फेऱ्यासरशी ती स्थिति पालटून आज अेक तृतियांश लोकसंख्या मुसलमानी पंजांत गवसलेली आहे. अशा स्थितींत प्रत्येक राष्ट्र आपआपल्या भवितव्यतेसाठीं झटत असतां ह्या चढाओढींत आपलें काय होणार ह्या चिंतेनें हिंदु जनतेस विचलित करावें हें साहाजिकच आहे. त्यांना असें वाटणें साहजिक आहे कीं, आपलें राज्य धुळीस मिळालेलें असतांना, आपल्यामध्यें ज्या धर्मास इतर धर्मांतून ज्याच्या ज्याच्यावर हात मारतां येईल त्यास त्यास आपल्या गोटांत ओढून आणणें हें धार्मिक कर्तव्य ह्मणून वाटतें, अशा आक्रमशील धर्माचे लोक घुसून घर करून राहिलेले असतांना, आणि जगतांमध्यें नैतिक किंवा राजकीय साहाय्य किंवा सहानुभूति देणारी कोणतीहि अन्य जाति अस्तित्वांत नसतांना, जें अेक लहान परंतु प्रबळ हिंदु राष्ट्र अद्यापहि जिवंत उरलेलें आहे, त्या नेपाळच्या हिंदु राज्याच्या आधाराची अपेक्षा करणें हा आमचा अधिकार आहे नेपाळच्या त्या स्वतंत्र हिंदु राज्याचें तो आधार आणि ती स्फूर्ति आपल्या ह्या उभ्या हिंदु जगतास देणें हें कर्तव्य आहे. नेपाळी जनतेंतही आपल्याच धर्माच्या, आपल्याच संस्कृतीच्या, आपल्याच अितिहासाच्या, रक्ताच्या ह्या पुरातन हिंदु राष्ट्राविषयीं अत्यंत प्रीति आणि ममत्त्व वसत आहे ह्याविषयीं आह्मांला मुळींच शंका नाहीं. ह्या आपल्या दोन्हीहि देशांच्या

कल्याणासाठीं ही गोष्ट अत्यंत आवश्यक झालेली आहे कीं नेपाळ आणि हिंदुस्थान ह्या उभय देशांतील लोकांत निसर्गतःच वसत असलेली ही प्रीति आणि ममत्व ज्यायोगें अेकसारखें वृद्धिंगत होत राहील अशा प्रकारचे प्रयत्न दोन्ही राष्ट्रांकडून सारखे केले गेले पाहिजेत. दळणवळणाचीं साधनेंही सुधारलीं पाहिजेत आणि ह्या आपल्या हिंदूच्या दोन देशांमध्यें घनिष्ठ बंधुभाव उत्पन्न झाला पाहिजे. "

वरील नेपाळी संपादकांच्या ह्या भाषांतरित लेखाच्या शेवटीं आणि मध्यें तरीहि नेपाळ आणि हिंदुस्थान हे दोन भिन्न देश आहेत असा ध्वनि उत्पन्न करणारीं कांहीं वाक्यें आलेलीं आहेत तीं अगदीं न कळत आलेलीं आहेत ह्यांत शंका नाहीं. परंतु शब्दांच्या अस्पष्ट आणि हानिकारक उपयोगानें विचारही हळुहळू अस्पष्ट आणि हानिकारक बाहूं लागतात हा नियम असल्यानें असल्या अत्यंत महत्त्वाच्या विषयाविषयीं बोलतांना आह्मीं सर्वांनींच प्रथमपासूनच तोलून तोलून शब्द व्यवहृत केले पाहिजेत अशी आमची सर्व हिंदु लेखकांस प्रेमाची विनंति आहे. नेपाळ आणि हिंदुस्थान हे दोन देश आहेत हेंच तर तत्त्व आपले विपक्षी आपल्या डोक्यांत कोंबून कोंबून भरूं पहात आहेत. आणि या हिंदु राष्ट्राचे अखंडत्वास भंग करूं पहाणाऱ्या तत्त्वांचा तीव्र निषेध करून नेपाल आणि हिंदुस्थान दोन देश नाहींत, नेपाळ आणि नेपालेतर हिंदुस्थान हें अेकजीवी, अेकप्राण, अेक अखंड राष्ट्र आहे असें आपण सर्व सिद्ध करूं पहात आहोंत. एतदर्थ 'महाराष्ट्र आणि हिंदुस्थान हे दोन देश, किंवा बंगाल आणि हिंदुस्थान हे दोन देश किंवा यार्कशायर आणि इंग्लंड हे दोन देश, किंवा प्रशिया आणि जर्मनी हे दोन देश, हीं वाक्यें जशीं वदतोव्याघाताच्या दोषानें लिप्त असल्यामुळें त्याज्य आहेत, तसेंच नेपाळ आणि हिंदुस्थान हे दोन देश आहेत हें वाक्यहि आपण सर्वांनीं त्याज्यच मानलें पाहिजे. नेपाल हिंदुस्थानचा अेक प्रांत आहे. हिंदुस्थान हा देश. महाराष्ट्र किंवा बंगाल किंवा नेपाळ हे त्यांचे प्रांत वा प्रदेश (Provinces). आज नेपाळ सुदैवानें स्वतंत्र उरला आणि इतर नाहींत; पण जसा महाराष्ट्र स्वतंत्र उरला

असता तरी तो तेवढ्यासाठीं हिंदुस्थानाबाहेरचा अेक स्वतंत्र, विभिन्न देश झाला नसता तसेंच नेपाळ हाहि होऊं शकत नाहीं. भेद दाखविणेंच तर नेपाळ आणि हिंदुस्थान हीं दोन राज्यें आहेत असें म्हणावें. पण राष्ट्र, देश असा हिंदुस्थानच ! तो योगायोगानें आज झालेल्या चंचल राजकीय परिस्थितीमुळें खंडत्व पावूं शकत नाहीं, हें तत्त्व आपणां सर्व हिंदूनीं अत्यंत काळजीनें लक्षांत बागवून त्याची स्पष्ट व्यक्तता होअील अशी भाषा प्रथम पासूनच बाप-रावी ही आमची नम्र परन्तु आग्रहाची विनंति सर्व हिंदु लेखक लक्षांत बाळगतील अशी आह्मांस उत्कट आशा आहे.

लेखांक १३ वा.

—:*:—

नेपाळ हिंदूंत संघटणाची ज्योत.

(एप्रील १९२७)

आपला नेपाळ प्रांत आपल्या हिंदुस्थान देशाच्या विस्ताराच्या मानानें आपणास जरी लहान वाटला तरी जगांतील कित्येक स्वतंत्र देशांहून त्याचा विस्तार आणि लोकसंख्या अधिक आहे, हें आपल्या ध्यानांत आपण नेहमीं बागविलें पाहिजे. त्यांचें एकंदर क्षेत्रफळ ६०००० चौरस मैलांचें आहे. नेपाळी लेखकांचा असा आक्षेप आहे कीं, इंग्लिश ग्रंथांतून आणि प्रतिवृत्तांतून नेपाळच्या विस्तारास आणि लोकसंख्येस शक्य तितकें हीन आणि अल्प करून दाखविण्याचा प्रयत्न केलेला असतो, आणि हें साहाजिकच आहे. कारण या अखिल हिंदुस्थानांत हिंदुजगताला आपली भवितव्यता पुनः उज्वल करून घेण्यास ज्या कांहीं राष्ट्रीय शक्ती उपयोगी पडण्यासारख्या आहेत त्यांत या नेपाळच्या स्वतंत्र आणि सुघटित पराक्रमी राष्ट्राची गणना प्रामुख्यानें होत आहे. ह्मणूनच त्या राष्ट्राच्या शक्तीकडे आपलें लक्ष वेधलें जाऊं नये, हें आपल्या विपक्षास अत्यंत

अिष्ट वाटणें साहाजिकच आहे. इंग्रजांसारख्या राजनीतिपटु लोकांस अेवढ्यासाठींच नेपाळचें सामर्थ्य जितकें न्यून करून दाखवितां येईल तितकें दाखविणें इष्ट आहे. परंतु वस्तुस्थिति तशी नाहीं. नेपाळची लोकसंख्या इंग्रजी गणनेनें कितीहि अल्प दाखविली तरी, नेपाळी लेखकांच्या मताप्रमाणें अेक कोटीची आहे, यांत कांहीं शंका नाहीं. युरोपमधील बेल्जम, हॉलंड, स्पेन, पोर्तुगाल किंवा स्वित्झर्लंड या आणि इतर अनेक सर्व्हिया, बलगेरिया इत्यादि राष्ट्रांच्या लोकसंख्येहून आणि बळाहून नेपाळचें आपलें स्वतंत्र हिंदुराज्य कमी नाहीं. त्यांतही पराक्रमाचे दृष्टीनें तर तें ह्या राष्ट्रांतील कित्येकांहून निःसंशय श्रेष्ठ आहे. ही गोष्ट प्रत्यक्ष युरोपच्या रणांगणावर जर्मन लोकांसारख्या शूरवीर राष्ट्रांशीं झालेल्या सन्मुख समरांत त्यांनीं आजकालच सिद्ध करून दिलेली आहे. ह्या अेक कोटीच्या हिंदु राष्ट्रांत दहा लक्ष सैनिक—अगदीं लढाई आणि शिबिरांत जन्म काढून पटाईत झालेले सैनिक—नेपाळच्या हांकेसरशी रणांगणांत उतरूं शकेल, इतकी त्याची समरशक्ति प्रबळ आहे. कारण नेपाळचीं प्रत्येक झोपडीं ही एक एक शिबिरच असते. त्यांतील वृद्ध पुरुष सैनिकस्मृति (पेन्शन) घेणारा कोणी कसलेला सैनिक असतो. त्यांतील तरुण नेपाळच्या किंवा इंग्रजाच्या नोकरींत कुठे तरी सेनेमध्यें नोकर असतो. त्यांतील किशोर लहानपणापासून आपल्या बापाच्या किंवा आजाच्या लढाईंतील प्रत्यक्ष अनुभविलेल्या रणकथांस ऐकत कृपाणांशीं, खुरकीशीं, आणि नव्यांतील नव्या बंदुकीशीं खेळत असतो. नेपाळचें राष्ट्रचें राष्ट्र एक सैनिकांची छावणीच आहे. त्यांतहि आतां त्यांनीं आपल्या राज्यांतच बंदुकांचे, तोफांचे आणि इतर शस्त्रांचे कारखाने काढले असून त्यांत नेपाळी शिल्पयांत्रिक स्वत तोफा ओतितात. आणि नेपाळी कारागीर शस्त्रें घडीत असतात. विमानांचीं कलाही त्यांस अभ्यस्त असून विमान-विभागांची उन्नतीही झपाट्यानें व्हावी म्हणून प्रयत्न सुरू आहेत. नवीन संधीप्रमाणें नेपाळला शस्त्रास्त्रें पाहिजे त्या देशांतून आणण्याची मोकळीक आहे, असें इंग्लिशांनीं मान्य केलेलें आहे.

अशा या सापेक्षतः प्रबळ शक्तीचा विनियोग हिंदुस्थानच्या महान् आकांक्षांचे पूर्तीस्तव कसा करावा, ती कूर्मकुशलता जर आपणांत असेल तर हिंदु-

स्थानच्या परमोच्च भाग्याचा तो दिवस आपणांस एका शतकानें जवळ आणतां येईल !

अेतदर्थच नेपाळी आंदोलनाचें सूतोउवाच आलेलें आहे. त्याचें पहिलें पाऊल म्हणजे महान् शक्तीच्या अस्तित्वाची जाणीव हें होतें. ज्या मारक सैल्-टाचे पेचांत आपलें हें हिंदु राष्ट्र, आज अगदीं कासावीस होऊन राहिलेलें आहे त्यासच मारण्यासाठीं, हातारींच एक साधन पडलेलें आहे याची जाणीव हिंदु राष्ट्रांत उत्पन्न करणें हें पहिलें काम होतें. हिंदुसंघटणाच्या लाटा नेपाळांत पोंच-वून आपल्या नेपाळी बंधूत आणि धर्मबंधूत आपणांविषयींचें वसत असलेलें नैसर्गिक महत्व चेतवावयास पाहिजे होतें. आणि नेपाळेतर प्रांतांतील हिंदूंस ह्यां नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदुराज्याच्या शक्तीच्या विनियोगाचा मंत्र उपदेशिण्यास पाहिजे होता. हिंदु संघटणाच्या प्रत्येक पुरस्कर्त्यास ही गोष्ट नवीन उत्साह दिल्यावांचून राहाणार नाहीं कीं तें राष्ट्रीय महत्व, तो अखिल हिंदु अभिमान आणि तद्विषयक त्यांचे कर्तव्याची जाणीव नेपाळी जनतेंत झपाट्यानें उत्पन्न होत आहे. नेपाळचें महत्व आणि अखिल हिंदु दृष्टीनें आपल्या राष्ट्रीय जीवनाचें धोरण ठरविण्याची उत्कट इच्छा नेपाळांत स्फुरूं लागली आहे. नेपाळी हृदयांत हिंदुसंघटणाचा प्रबळ प्रतिध्वनि उठूं लागला आहे.

कांहीं दिवसांपूर्वी नेपाळी जनतेंत अखिल हिंदु जागृति कशी होत आहे ह्याविषयीं कांहीं माहिती दिली होती. त्यांच्यांत नवीन वर्तमानपत्रें निघून कांहीं ठिकाणीं त्यांचे गुरखा संघही स्थापन झालेले आहेत, हें आह्मीं त्या लेखांत सांगितलेंच होतें. त्याचप्रमाणें नेपाळी लेखकांचे लेखांत हिंदुत्वाचा आणि हिंदु-राष्ट्राचा गौरव वाढविणें, हें नेपाळचें अगदीं विशिष्ट आणि अत्यंत पवित्र कर्तव्य आहे, ही जाणीव कशी उत्पन्न होऊं लागली आहे हें दाखविण्यासाठीं त्या लेख-कांचे एकदोन उतारेहि आह्मीं दिलेले होते. हिंदुसंघटणाच्या विषयाकडे नेपाळी लोकांचें लक्ष कसें आकृष्ट होऊं लागलें आहे हें गेल्या दोन महिन्यापूर्वी डेहरा-डूनला जो अेक शुद्धिसमारंभ झाला त्या वेळेस त्यासंबंधीं नेपाळसंघाचे पुढारी श्री. ठाकूर चंदनसिंग यांनीं केलेल्या भाषणावरून व्यक्त होत आहे. ते म्हणालेः—

" मी ह्या सभेत गुरखा संघाचा प्रतिनिधी ह्मणून उपस्थित झालों आहे. स्वामी श्रद्धानंद यांच्या बलिदानानें आपण सर्व हिंदूंनीं एक होण्याच्या आणि विधर्मी लोकांस हिंदु धर्माची दीक्षा देण्याच्या आंदोलनास अेक प्रकारचें धार्मिक पावित्र्य आणलेलें आहे. आतां अशी वेळ आली आहे कीं, कोणत्याही विचाराच्या हिंदूंनीं शुद्धीपासून फटकून राहतां उपयोगी नाहीं. मुसलमान पुरुषांना शुद्ध करून घेण्यापेक्षां मुसलमान स्त्रियांना शुद्ध करून घेण्याकडे आह्मीं अधिक लक्ष दिलें पाहिजे. आह्मीं गुरखे सनातनपंथीय आहोंत. पण शुद्धिआंदोलनांत कोणाच्याहि मागें राहणार नाहीं. "

अशा रीतीनें गुरखासंघाचे वतीनें हिंदुसंघटणाचे कार्याविषयीं ठाकुरचंदनसिंहानें जें आश्वासन दिलें, त्याचें प्रत्यंतरहि ठिकठिकाणीं येत आहे. पतुआखालीच्या सत्याग्रहाची माहिती 'श्रद्धानंदाचे' वाचकांस आहेच. ज्या चिकाटीनें आपल्या हिंदुबांधवांनीं आज सहा महिने प्रत्यहीं भजनी मेळे वाद्यांसह मशिदीवरून वाजत नेत राहून आपला वाद्यें वाजविण्याचा अधिकार सरकारास, सशस्त्र शिपायांस, मुसलमानी गुंडगिरीस न जुमानतां गाजवीत आणिला आहे, त्या वीरोचित झुंजीच्या दर्शनानें वीर जाति गुरख्यांचें रक्तही उद्दीपित झालें नसतें तरच आश्चर्य होतें. नैनितालच्या गुरखा समाजानें आपल्या हिंदु बंधूंच्या सत्याग्रह मंडळास लेखी वचन दिलें आहे कीं, साह्यास गुरखेही येत आहेत. त्यांच्यापैकीं कित्येकांनीं त्या सत्याग्रहांत प्रत्यक्ष भाग घ्यावयाचा ठरवून गुरखा वीरांची पहिली टोळी पत्वाखालीस सत्याग्रह करण्यास लवकरच जाणार आहे. या वेळपर्यंत ती गेली अखत्याचें कळतें. पत्वाखालीच्या सत्याग्रहांत काय किंवा कलकत्ता कोहाट आदिक दंग्यांचे स्थळीं काय किंवा पूर्वी राजकीय वा धार्मिक अशा कोणत्याहि चळवळीचे वेळीं शांतता रक्षणाचें नांवाखालीं हिंदु लोकांचे अधिकार पायाखालीं तुडविण्यासाठीं जेव्हां जेव्हां सशस्त्र सेना धाडण्याचा प्रसंग येअी तेव्हां तेव्हां गुरखे लोकांस धाडण्यांत येई. परंतु आजवर त्यांच्यात अखिल हिंदुत्वाची आणि हिन्दी देशाभिमानाची जाणीव उत्पन्न झालेली नसल्यानें त्याचें वर्तन अगदीं अेखाद्या भाडोत्री

विदेशीयांसारखें घडत असे. परंतु या गेल्या दोन तीन वर्षांतील नेपाळी आंदोलनाच्या परिणामानें आणि सार्वजनिक जागृतीनें आपल्या नेपाळी बंधूंत अखिल हिंदुत्वाची आणि हिंदी राष्ट्रैक्याची उत्कट जाणीव आणि योग्य अभिमान उत्पन्न होऊं लागला असल्यानें, आतां पत्त्याखालीला दिसूं लागलीं आहेत तशीं दृश्यें दिवसेंदिवस अधिक दिसूं लागतील यांत कांहीं शंका नाहीं. एका बाजूला सरकारच्या सेनेतील सशस्त्र गुरखे हिंदूंस वाघांची बंदी करण्याकरितां संगिनी रोखून उभे राहतील तर दुसऱ्या बाजूला देशभक्त आणि धर्मसेवक गुरखे अखिल हिंदुध्वजाखालीं झुंजत त्या संगिनींचीं टोकें बोथट करीत असतील. आणि अशा रीतीनें हळूहळू या धर्माभिमानी गुरख्यांचें हिंदुत्वाचें प्रेम आणि तेज पाहून त्या स्वजनाविरुद्ध लढणाऱ्या गुरखा सेनेतही स्वदेशप्रेम आणि धर्मवीरत्वाचें तेज उत्पन्न होईल. आणि आज जसा त्यांचा उपयोग त्यांच्या हिंदुधर्माचे आणि स्वदेशाचेच आकांक्षाविरुद्ध सहज आणि बिनधोक करतां येतो तसा

" हिंदुस्थान देशाचें हिताहित तेंच आपलें हिताहित आणि हिंदु जगताचें उन्नति-पतन तेंच आपलें उन्नति-पतन आहे " हें आपल्या गोरखा बंधूंस कळकळीनें सांगत त्यांचें गुर्खालीगचें प्रमुख पत्र ' गोरखा संसार ' (१५-२-१९२७) ह्मणतें

" .....हायहाय आमच्या हिंदू लोकांचें हें केवढें पतन ! मूठभर मुसलमान खैबर घाटांतून येतात ते काय आणि हिंदुस्थान जिंकतात तें काय ! अजूनही जर आह्मीं स्वतःचें संघटन करून त्यांत अस्पृश्यांस, ह्मा कोटि कोटी धर्मबंधूंस आपाविणार (आपले करणार) नाहीं तर शीघ्रच हा आमचा हिंदुस्थान, हिंदुस्थान न राहतां त्यास इस्लामस्थान ह्मणावें लागेल !

" हे हिंदूंनो, आतां तरी जागे व्हा ! हे गुरखा वीरहो, आजवर आपल्या हिंदुजातीला जगविण्यास, हिंदुजातींत उत्तेजन उत्पन्न करण्यास, तिची रक्षा करण्यास, ह्मा भारतवर्षांत भविष्यकाळीं हिंदुधर्माचे जयध्वज गौरवानें फडकवीत ठेवण्यासाठीं झुंज घेण्यास आज जर हिंदुसमाजांत कोणा जातीस इतरांहून कांहींतरी अधिक शक्ति असेल तर हे गुरखावीरहो, ती तुह्मांस आहे,

सध्यां आपल्या गुरखा जातींत विद्येचा अभाव आहे. पण आपण बलधारी शूर वीर आहोंत. आपणांस हिंदूंचे शत्रू हे (Japs without brains) गुरखे हे मस्तकशून्य जपानी आहेत! ह्मणून ह्मणतात. जर आपण धैर्य धरून आपली वर्तमान स्थिति सुधारली तर हें जग आपणास आज जपानी लोकांस ह्मणतें त्याचप्रमाणें ह्मणेल कीं, हे प्रज्ञावंत आणि पराक्रमी गुरखा लोक! These enlightened and enterprising Gurkhas!

" हे गुरखा जाती, ह्मणून ऊठ. बुद्धि आणि शक्ति हीं दोन्हींहि संपादन कर. ह्या जगतांत ह्या गुणांनीं युक्त होत्साती तूं आपला हा हिंदुधर्म आणि आपला हा आर्यावर्त देश ह्यांना गौरवाचे उच्च शिखरावर नेऊन बसीव. हरघडी, हरदम ह्या कर्तव्याची आठवण ठेव तर भविष्यत्काळीं स्वदेशाचें आणि स्वधर्माचें कल्याण होईल. नाहींतर तूंही जर अप्रसन्न होऊन ध्येय विसरून पडलीस तर न हिंदुधर्म उरेल, न हिंदुस्थान उरेल."

वरील उताऱ्यावरून आपल्या नेपाळी बंधूंत हिंदुस्थानच्या आणि हिंदुधर्मांच्या भवितव्याचा भार हा सर्वांपेक्षां आपल्याच शिरावर अधिक आहे आणि त्या कर्तव्यसागरांत—हिंदुराष्ट्राचें अग्रेसरत्व पत्करून आह्मीं धर्मक्षेत्रांत उडी घेतली पाहिजे तरच आह्मीं धर्माचे हिंदू, ही जाणीव उत्पन्न होऊं लागली आहे हें सहज दिसून येईल. नेपाळी बंधूंच्या अंतःकरणांत—

" ह्या भूमंडळाचे ठायीं, हिंदु ऐसा उरला नाहीं! हिंदुधर्म राहिला कांहीं तुह्मां करणें " ह्या महान् मंत्रांतील गूढ दिव्यार्थ प्रस्फुरित होऊं लागला आहे. नेपाळी आंदोलन सफल होऊं पहात आहे.

तरी अजून कांहींच झालें नाहीं. हें नुसतें बीज रुजलें इतकेंच. कार्य तें पुढेंच आहे. धर्मक्षेत्रांत अजून पराक्रमाचे पाऊस पडावयाचे आहेत. हंगाम तर त्याचेहि पुढें आहे!! नेपाळी लेखक ह्मणतो, " जपानचें उदाहरण आमच्या त्याचेहि पुढें आहे!! नेपाळी लेखक ह्मणतो, " जपानचें उदाहरण आमच्या समोर आहे. जर आह्मीं गुरखे यत्न करूं तर आमचें हिंदुराष्ट्रही जपानसारखेंच जगांत वर्चस्व पावेलच पावेल."

बंधो! तथास्तु! ही आकांक्षा, हा आत्मविश्वास तुमच्यांत उत्पन्न व्हावा,

तुमचा पराक्रम सुतींतून जागृत व्हावा ह्मणून ही सारी रात्र आह्मीं तुह्मांत करुणरवानें हांका मारीत तुमच्या भवितव्यावर पहारा देत बसलों होतों !

गेल्या फेब्रुवारी महिन्यांत नेपाळच्या इतिहासांत लिहिण्यासारखी आणखी एक गोष्ट घडून आली. नेपाळच्या राज्यांत रेलवेचा प्रवेश झाला. स्वतः नेपाळसरकारनें आपल्या देखरेखीखालीं आणि आपल्या सत्तेचीं पहिली रेलवे बांधवून तिचा त्या दिवशीं महाराजाधिराजांचे हातून उद्घाटन समारंभही केला. नेपाळी सैनेनें आपल्या स्वतंत्र अधिपतीचें प्रचंड उत्साहांत आणि बंदुकांच्या फैरींत स्वागत करून त्यांची मोठी मिरवणूक काढली होती. त्या वेळीं महाराजाधिराजांच्या मार्गावर फुलांच्या पायघड्या घातल्या होत्या. ह्या रेलवेमुळें नेपाळांतील प्रवास फारच सुखकर झाला आहे. त्यामुळें भारतीय नव्या विचारांचा प्रवाहही तितकाच द्रुततर होणारा आहे. हा लोहपथ ह्मणजे नेपाळी आणि नेपाळेतर हिंदु यांच्या अंतःकरणांस आणि क्रियेस जोडणारा अेक प्रबळ ज्ञानतंतूच होणारा आहे.

लेखांक १४ वा.

—*—*—

नेपाळ आणि श्रीयुत रामानंद चतर्जा

'प्रवासी' नांवाच्या बंगाली मासिकांत श्री. रामानंद चतर्जी यांचा नेपाळ आणि अफगाणिस्थान या विषयावर अेक लेख प्रसिद्ध झाला आहे. त्यांत त्यांनीं अफगाणिस्थानची आणि नेपाळची तुलना केली आहे. अफगाणिस्थानची लोकसंख्या आधकांत अधिक ६४ लक्ष असून, त्यांत लढाईचे वेळीं उपयुक्त असे फार फार तर ३० लाख शस्त्रधारी निर्मू शकतील. नेपाळची संख्याहि ५६ लाख इंग्रजी ग्रंथकार देतात. (परंतु स्वतः नेपाळी लेखक ९० लक्ष ते एक कोटिपर्यंत नेपाळी लोकसंख्या आहे ह्मणून सांगतात.) साहस, पराक्रम, रणकौशल्य यांत

नेपाळी लोक अफगाणांच्या तोडीस तोड आहेत. मुसलमान लोक अफगाणांची हिंदुस्थावर स्वारी कधीं होअील अशा उत्सुकतेनें तिची मार्गप्रतीक्षा करीत आहेत. आणि तशी ती स्वारी होतांच अफगाणी मुसलमानांसाठींच इंग्रजांच्या राज्यास उलथून टाकून हिंदुस्थानांत अफगाणी-पण मुसलमानी-राज्य स्थापूं ह्मणून हे हिंदी मुसलमान मोठ्या आवडीनें मनचे मांडे खात आहेत.

"परंतु" पुढें प्रवासीकार सांगतात कीं, "कोण्याहि हिंदूनें असें स्वप्नांतहि आणिलें नाहीं कीं, अिंग्रज जातांच नेपाळचें हिंदुराष्ट्र हिंदुस्थानावर राज्य करूं लागेल! आह्मीं हिंदु लोक इतकें चिंतित आहों कीं, भारतवर्षांतून जेव्हां अिंग्रज निघून जातील तेव्हां हा देश स्वाधीन होईल आणि अफगाणिस्थान, नेपाळ, तिबेट आणि चीन इत्यादि शेजाऱ्यांशीं बंधु-प्रेमानें वागेल!"

हिंदुस्थान आणि नेपाळ काय दोन आहेत?

श्री. रामानंद चतर्जीसारख्या विज्ञ, अनुभवी आणि विचारी लेखकांचे हातून वर उल्लेखिलेलें वाक्य लिहिलें जावें याचें आह्मांस राहून राहून आश्चर्य वाटत आहे! हिंदुस्थान हा अेक देश, आणि नेपाळ हा अेक तिबेट चीनसारखा दुसरा देश-ही अगदीं अडाणी कल्पना, राजकारणाच्या जुन्या चाकोरींतच जन्मभर रखडत पडल्यानें ज्यांच्या नवीन भौतिक, धाडसी आणि क्रांतिकारक अशा कोणत्याहि विचारांस ग्रहण करण्याच्या शक्तीच नष्ट झालेल्या आहेत अशा हिंदूंतील प्रमुख सभजल्या गेलेल्या शेकडों जणांची अजूनहि आहे, हें आह्मांस माहितच आहे. परंतु श्री. चतर्जीसारख्या पुष्कळ प्रसंगीं स्वतंत्र आणि विशाल विचारांस ग्रहण करण्याची क्षमता ज्यांच्या अंगीं दिसून आलेली आहे, अशा लेखकानेंहि नेपाळ आणि हिंदुस्थान हे दोन निरनिराळे देश आहेत असें अद्याप सभजत रहावें यांचें आह्मांस आश्चर्यच नव्हे तर तीव्र दुःख वाटतें.

लहानपणच्या भूगोलांत नेपाळ हा "स्वतंत्र" देश आहे ह्मणून सातव्या वर्षी जें पाठ केलें, तें सत्तराव्या वर्षी देखील आमचे लोक विसरूं शकत नाहींत. भारतियांची स्मृतिशक्ति श्रेष्ठतम आहे ह्मणून उगीच नाहीं जगांत तिचा इतका

गौरव होत! नेपाळ "स्वतंत्र" देश आहे—ह्मणजे तो हिंदुस्थानचे अितर प्रांतांप्रमाणें ब्रिटिशांच्या जबड्यांत गवसून परतंत्र झालेला नाहीं अितकाच त्याचा अर्थ घेतला पाहिजे, ही गोष्ट आमच्या विद्वान् लोकांसहि अजून समजत नाहीं! त्यांस आह्मीं असें विचारतों कीं, नेपाळला हिंदुस्थानच्या शेजारचा अेक तिबेट-सारखा दुसरा देश ह्मणून जें आपण ह्मणतां तें कोणच्या कारणासाठीं? 'ब्रिटिश हिंदुस्थान ह्मणजेच हिंदुस्थान' अशी विकृत व्याख्या आपणा सर्वांच्या डोक्यांत जी खोल जाऊन बसलेली आहे, तिचाच हा परिणाम नव्हे का? नाहीं तर हिंदुस्थानच्या अनेक प्रांतापैकींच नेपाळहि अेक प्रांत असतां, हिंदुस्थान देशाचा आणि राष्ट्राचा अेक उपांग—अेक घटक असतां, त्यास शेजारचा अेक विदेश ह्मणून समजण्यास आपणांस, तो प्रांत अजून सुदैवानें स्वतंत्र आहे, याहून दुसरें कोणचें गमक उपलब्ध झालें आहे? ब्रिटिशांच्या हातांत न गवसणें ह्मणजे हिंदुस्थानच्या राष्ट्रापासून विलग होणें ही का स्वराष्ट्र आणि विराष्ट्र यांची व्याख्या आहे? हिंदुस्थान ह्मणजे परतंत्र असणारा देश!—जो स्वतंत्र भूभाग तो हिंदुस्थानी राष्ट्राचा भाग होईल तरी कसा? नेपाळ स्वतंत्र आहे. तेव्हां तो दुसरा देश असलाच पाहिजे, अशी अत्यंत दास्यप्रवण आणि दास्य सुलभविचारप्रणाली नेपाळास हिंदुस्थानच्या बाहेरचा अेक विदेश आहे ह्मणून ह्मणणाऱ्यांच्या त्या विधानांत अंतर्भूत झालेली असते. त्यांनीं या विचार—विभ्रमांतून आपली सुटका करून घेण्यास नुसतें अितकेंच स्वतःस विचारावें कीं, जर दुर्दैवानें हिंदूंचें हें अवशिष्ट उरलेलें अेकमात्र स्वतंत्र राज्य पंजाबप्रमाणेंच इंग्रजांच्या हातांत गुरखायुद्धांत अपजयी होऊन सांपडलें असतें आणि त्याचा बिहारप्रमाणेंच अेक प्रांत होऊन दिल्लीच्या गव्हरनर जनरलच्या हातीं त्याचीं सूत्रें असतीं व विधिमंडळांत त्यांचे निवडून आलेले प्रतिसहकारी प्रतिनिधी आणि राष्ट्रीय सभेंत त्यांचे निवडणुकींत पडलेले असहकारी प्रतिनिधि येते जाते तर, नेपाळ हा हिंदुस्थानपासून विलग असलेला अेक विदेश आहे, अेक परराष्ट्र आहे असें आपणांस कधीं तरी वाटतें का? बंगाली, मराठी किंवा पंजाबी जसे अेका राष्ट्राचे घटक असून राष्ट्रीय सभेंत अेकत्र बसतात, तसेंच नेपाळीहि बसत

असते तर त्यांना विदेशी ह्मणून निवडून काढण्यास कोणचें तरी दुसरें गमक सांपडणें शक्य झालें असतें का? पण केवळ ब्रिटिशांनीं वधिलेल्या आपल्या स्वातंत्र्याच्या रक्ताच्या लाल रंगानें बिहारपर्यंतच हिंदुस्थानी भूगोल लाल झालेला दिसतो आणि नेपाळवर त्याचे शिंतोडे उडालेले दिसत नाहींत ह्मणून नेपाळ हा विदेश वाटूं लागला. स्वातंत्र्य गमावणाऱ्या गमाऊपणाच्या कर्तबगारीनें आह्मीं मराठे-बंगाली-पंजाबी हिंदुस्थान देशाच्या नागरिकत्वास पारखे झालों! नाहीं.-बिचारा नेपाळः त्यानें स्वातंत्र्य गमावलें नाहीं, हिंदुत्वाचा देववंद्य ध्वज आपल्या दृढ अशा वीरबाहूंच्या बळावर अजूनहि कसाबसा सन्मानाच्या उंच आकाशांत फडकावित ठेविला आहे, या पापासाठीं तो हिंदुस्थान देशाच्या नागरिकत्वास मुकला! भारत वर्षाच्या बाहेर आह्मीं त्याला हांकून दिलें; कारण भारतवर्षाचें मुख्य राष्ट्रीय लक्षण जें "गमाऊपणा" तें त्या नेपाळांत इतकें उत्कटपणें दिसून येत नाहीं! अिंग्लिशांच्या भूगोलांत नेपाळाउ विदेश ह्मणोत; पण नेपाळ अिंग्रजांच्या हातीं गवसला नाहीं ह्मणून आपणहि त्याला 'विदेश' समजावें काय? खरें पाहिलें असतां आज

नेपाळ हाच काय तो खरा हिंदुस्थान आहे

आणि आह्मींच हिंदुस्थानच्या राष्ट्रीयत्वाचे अधिकारापासून पदच्युत झालेले आहोंत. खरें भारतवर्ष आज जर कोठें जिवंत असेल, तर तें नेपाळांत आहे. बंगाल, महाराष्ट्र, पंजाब अित्यादि आमचे प्रांत भारतवर्षाचें केवळ स्मशान आहे. कारण येथें आह्मीं भारताचें स्वातंत्र्य आणि हिंदुराष्ट्राचा ध्वज पारतंत्र्याच्या चितेवर जाळून टाकिला! श्रीकृष्णाच्या आणि वेद भगवानाच्या भारताचा आज जर कोणी खरा उत्तराधिकारी असेल-केवळ वंशावळींच्या चिटोऱ्याच्या पुराव्यानें नव्हे तर त्या पुराव्यासहच त्याहूनहि निःसंदिग्धतर अशा पराक्रमाच्या पुराव्यानें जर आज श्रीकृष्णाच्या स्वदेशाचा उत्तराधिकारी होण्यास आह्मां हिंदूंत कोणी योग्य असेल-तर तो नेपाळच होय! त्यानें हिंदुस्थान देशाचें हिंदुपण अजून राखिलें आहे. या पितृपरंपरागत भारतावर आह्मां

सर्व बुडाऊ आणि अकर्मण्य कुलांगारांपेक्षां त्या वीरवर कुलदीपकांचाच अधिक अधिकार आहे.

स्वतंत्र राहिला ह्मणून नेपाळ ब्रिटिश हिंदुस्थानच्या बाहेर पडेल पण हिंदुस्थानच्या बाहेर पडणार नाहीं !

जर स्वतंत्र राहिला ह्मणून भारतवर्षांत समाविष्ट होण्याचा अधिकार नेपाळला उरत नसेल, तर परतंत्र झाल्यामुळें आह्मांस भारतवर्षाचें नांव काढण्याचाहि अधिकार उरत नाहीं. राजकारणाच्या काकतालीय घटनेनें नेपाळ आज आपल्या हिंदुस्थानच्या इतर प्रांत संघाच्या कक्षेबाहेर अेकटा पडला आहे ह्मणून तो हिंदुस्थान देशाचा अेक प्रांत नसून अेक विदेश आहे असें अजूनहि कोणास वाटत असेल, तर त्यांनीं स्वतःस असें विचारावें कीं, जर आज

महाराष्ट्र किंवा बंगाल स्वतंत्र असता

तर केवळ अेवढ्यासाठीं आपण त्यास 'विदेश' ह्मणून समजलों असतों का? स्वदेश कोणता आणि विदेश कोणता, हें राजकीय उलाढालींच्या अपघातानें मुख्यतः ठरत नसतें तर तें जाति, भूजल, निसर्ग, इतिहास आणि मुख्यतः अिच्छा अित्यादि कारणांवरून निश्चित होत असतें; ही गोष्ट आमच्यामधील बहुश्रुत विद्वानांसहि सांगावी लागावी हें केवढें आश्चर्य आहे.

आणि जर कोणा हिंदु लेखकास नेपाळ हा जाति, भूजल-निसर्ग, इतिहास इत्यादि प्रमुख कारणांसाठींच हिंदुस्थानी देशापासून विभिन्न असा अेक विदेश वाटत असेल, तर ती गोष्ट वरील आश्चर्याहूनहि अधिक आश्चर्यकारक समजली पाहिजे. आज दोन तीन वर्षें या विषयाची इतकी चर्चा हिंदुस्थानांतील कित्येक अिंग्रजी आणि देशी पत्रांतून झालेली आहे कीं, मासिक पुस्तकाच्या संपादकासारख्या अद्यावधि (up-to-date) माहिती असणें अवश्य असणाऱ्या गृहस्थास ती माहित झाली नाहीं असें सहसा घडावयाचें नाहीं. नेपाळ हा हिंदुस्थानचाच अेक प्रांत आहे आणि हिंदुस्थान जेव्हां स्वतंत्र होईल आणि त्याचे सर्व भाग विभाग संयुक्त करून अेक राष्ट्र बनविण्यांत येईल, तेव्हां त्यांत नेपाळ हा प्रांतहि

बंगाल महाराष्ट्राप्रमाणेंच अगदीं नैसर्गिक अधिकारानेंच समाविष्ट होअीलच होअील, ही गोष्ट गेल्या दोन तीन वर्षांच्या चळवळीनें बहुतेक हिंदु पुढाऱ्यांच्या आणि सुशिक्षितांच्या कानावर गेलेली आहे—त्यास पटत चालली आहे. अितकेंच नव्हे तर मुसलमानांस त्या नेपाळविषयक हिंदु जागृतीची भीति पडावी अितका तिचा गवगवा आधींच झाला आहे.

दिल्लीच्या खिलाफत परिषदेच्या अध्यक्षांनीं देखील

अेका वर्षापूर्वीच हिंदु महासभेच्या पुढाऱ्यांवर असा आक्षेप केला होता कीं, 'मुसलमानांच्या अफगाणिस्थानाविषयींच्या आकांक्षांस प्रत्युत्तर म्हणून हिंदु लोक नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदु राज्याशीं संगनमत करूं लागले असून, नेपाल हा भारतवर्षाचा अेक सहजसिद्धच प्रांत आहे म्हणून प्रचार करीत फिरत आहेत. या अेका नवीन संकटासहित मुसलमानांस तोंड द्यावें लागल!' ह्या खिलाफत परिषदेच्या अध्यक्षांच्या भाषणांत आह्मांस तरी कांहींच आक्षेपार्ह दिसत नाहीं. नेपाळशीं आमचें संगनमत होणारच होणार. कारण तें कोणास प्रत्युत्तर म्हणूनच केवळ करावयाचें नसून, तें नेपाळचें आणि आमचें संगनमत, निसर्गानें ज्या दिवशीं भारत घडलें त्याच दिवशीं घडवून आणिलेलें आहे.

हिंदुस्थान आणि नेपाळ हे दोन देशच नाहींत

जसे हिंदुस्थान आणि बंगाल हे दोन देश नाहींत, बंगालचें आणि आमचें, महाराष्ट्राचें आणि आमचें, पंजाबचें आणि मद्रासचें संगनमत जसें आह्मीं सर्व अेका हिंदुस्थानी राष्ट्राचे अविभाज्य आणि सहज अवयवच असल्यानें निसर्गानेंच घडविलेलें आहे, तसेंच नेपाळशींहि आमचें संगनमत सहज—उपजत घडलेलें आहे. हिंदुस्थान हा नेपाळी, बंगाली, मराठी अित्यादि सर्व हिंदुमात्राचा स्वदेश आहे. आह्मीं सर्व हिंदु अेकराष्ट्र आहोंत, होतों आणि असणार आहोंत.

कोणत्या कारणासाठीं तुह्मीं नेपाळ विदेश आहे म्हणून म्हणतां ?

तें हिंदुस्थानच्या अगदीं उत्तरेकडील पर्वतावर वसलेलें आहे म्हणून ? पण

मग काश्मीर कुठे वसलेलें आहे ? त्यास कसें हिंदुस्थानचा भाग समजतां ? नेपाळांत तिबेटमधल्या मानव वंशाचें मिश्रण आहे म्हणून ? पण मग बंगालमध्यें मंगोलियनांचें, महाराष्ट्रांत सिथियनाचें, राजपुतान्यांत हूणाचें, पंजाबांत पिशाचाचें मिश्रण आहे म्हणून शेकडों दंतकथा आणि कथा प्रचलित आहेतच कीं नाहीं ? बंगालचा किंवा महाराष्ट्राचा हिंदु हा जितका तिबेटी किंवा अंग्रजी मनुष्याशीं विसदृश दिसतो आणि अेकमेकाशीं सुसदृश दिसतो, तितकाच नेपाळी हिंदूहि त्यांच्याशीं विसदृश आणि आमच्याशीं सुसदृश दिसतो. नेपाळांत मराठी, रजपुती, बंगाली, आंध्र आदि अनेक हिंदुप्रांताच्या वसाहती जाऊन रक्तामांसानें अेकजीव झालेल्या आहेत आणि नेपाळांतून अनेक वसाहती या महाराष्ट्र प्रांतापर्यंत येऊन आमच्यांत अेकजीव होऊन गेलेल्या आहेत. इतिहासानें म्हणाल तर पांडवांचे काळापासून चंद्रगुप्तापर्यंत पौराणिक साक्षीवरून आणि गुप्तापासून गुरख्यापर्यंतच्या ऐतिहासिक साक्षीवरून भारतवर्षाचा किंवा हिंदुस्थानच्या राष्ट्राचा नेपाळ हा, महाराष्ट्र-पंजाब-बंगाल्याअितकाच अविच्छिन्न अवयव झालेला आहे. किंबहुना चंद्रगुप्ताच्या पूर्वीपासून तों हर्षाच्या साम्राज्यापर्यंत नेपाळ हा, महाराष्ट्र-बंगालहूनहि भारतीय साम्राज्याचा निकटवर्ती आधार आणि उपांग होता. तेव्हां कोणच्या आधारावर किंवा कोणच्या कारणासाठीं तुम्ही बिहारपर्यंतच हिंदुस्थानची सीमारेषा आंखून, आमच्या रक्ताच्या, बीजाच्या आणि धर्माच्या नेपाळला मात्र हिंदुस्थान देशाच्या आमच्या भारतवर्षाच्या बाहेर ढकलूं पाहतां ? ही विक्षिप्त कल्पना केवळ

ब्रिटिश हिंदुस्थानच्या भूगोलांत नेपाळचा उल्लेख नाहीं

म्हणूनच कायदी लोकांच्या डोक्यांत नकळत घुसली. दीड दमडीच्या परक्यांनीं रचेलेल्या भूगोल पत्रकाच्या चिटोऱ्यानें टिपून टाकितां येईल अितकें कांहीं नेपाळच्या आणि आमच्यामधील अेकजीव रक्तभिसरण आजहि झालेलें नाहीं ? तेव्हां आमची सर्व हिंदु जनतेस अशी विनंति आहे कीं, नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाचा अेक अविच्छेद्य भाग आहे, आमच्या राष्ट्रशरिराचें तो अेक

अेकजीवी उपांग आहे ही भावना रात्रंदिवस जागृत ठेवा ! ब्रिटिश हिंदुस्थानच्या भूगोलाचें चोपडें आज आहे आणि उद्यां फाटलें जाईल. त्या ब्रिटिश हिंदुस्थानच्या भूगोलाविरहित निसर्गनिर्मित असा हिंदुस्थालचा अेक, दुसरा अमर भूगोल आहे. आणि त्या

हिंदु हिंदुस्थानच्या भूगोलांत नेपाळचा उल्लेख आहे !

तो मात्र कोणाच्याहि धाकदपटशानें पुसला जाणार नाहीं. हिंदुस्थान आणि नेपाळ अशी भाषा देखील नकळत्या राष्ट्रद्रोहाचें लक्षण आहे. हिंदुस्थान आणि महाराष्ट्र हा जसा वदतोव्याघात आहे, तसेंच वरील वाक्यहि आहे. आमच्या आमच्या

नेपाळी स्वदेशबंधूंस आणि स्वधर्मबंधूंस विनंति

आहे कीं, अशा भाषेचा प्रतिवाद आणि निषेध जसा आम्ही करितों तसा त्यांतींहि प्रकटपणें करावा. या दोन तीन वर्षांतील नेपाळ-विषयक जागृतीमुळें नेपाळी लोकांत हिंदुसंघटनेचीं तत्वें प्रसृत होत आहेत, त्यांचे संघ बनत आहेत. देहराडूनचीं 'गोरखा समाचार' आणि 'हिमालयन टाईम्स' अशीं हिंदुस्थानास, भारतवर्षास आपला स्वदेश समजणारीं राष्ट्रवादी पत्रें नेपाळी कर्ते पुरुष चालवीत आहेत. त्यांनीं नेपाळ हा हिंदुस्थान देशाचा महाराष्ट्राइतकाच नैसर्गिक, अैतिहासिक आणि जातीय विभाग नाहीं, अशा अर्थाच्या विधानांचा तीव्र निषेध करावा. नेपाळ ब्रिटिश हिंदुस्थानचा भाग नसेल; पण हिंदु हिंदुस्थानचा भाग आहेच आहे. भारताचें तो अविभाज्य आणि राष्ट्रीय पूर्वजपूजित शिरोभूषण आहे. भारताची जी भवितव्यता तीच नेपाळची खरी भवितव्यता आहे. आम्हांस नेपाळी हे कोणी विदेशी लोक नाहींत; तर ते आमच्या स्वदेशीय बंगाल, पंजाब प्रांतस्थांप्रमाणें राष्ट्रबंधु आहेत. ह्मणूनच

राष्ट्रीय सभेंतहि

नेपाळास स्थान मिळालेंच पाहिजे. जसें मुंबई, बंगाल इत्यादि विभागाचे गट ठेवलेले असतात तसाच अेक नेपाळच्या नांवानें त्या राष्ट्रीय महासंघि-

राच्या सभामंडपात अक उपमंडप राखून ठेविला जावा आणि नेपाळी प्रतिनिधींस आमंत्रून राष्ट्रीय समेंत समाविष्ट होण्याचा त्याचा राष्ट्रीय अधिकार त्यास देण्यांत यावा. राष्ट्रीय सभा भारतीय राष्ट्रसभा आहे. "ब्रिटिश इंडियन काँग्रेस" ह्मणून ती स्वतःस ह्मणवीत नाहीं तर "इंडियन नॅशनल काँग्रेस" असें ह्मणविते. अेतदर्थ पांदेचरी, गोमांतक यांसहि त्यांत समाविष्ट होण्याचा जसा अधिकार आहे, तसाच नेपाळलाहि आहे. अितकेंच नव्हे तर बंगाल, महाराष्ट्रादिक कोणाच्याहि प्रांतापेक्षां नेपाळला भारतीय राष्ट्रीय समेंत प्रवेश करण्याचा अधिकार अधिक आहे. कारण भारतीय राष्ट्राचें स्वातंत्र्य त्यानें आपल्या विभागांत तरी अजून राखून ठेविलें आहे; ज्यानें भारतीय स्वातंत्र्याचा ध्वज अद्याप परशूपुढें न नमवितां कसावसा पण अशरणपणें फडकवीत ठेविला आहे, त्या नेपाळला भारतीय राष्ट्रसभेंत नुसता समावेशच नव्हे तर अग्रपूजेचा मान मिळाला पाहिजे.

लेखांक १५ वा

भिऊं नकोस; नेपाळा, ऊठ आणि दाराशीं ठोठावीत असलेल्या या भारताच्या भाग्यश्रीचें स्वागत कर !!

(डिसेंबर १९२७)

'साहसे श्रीः प्रतिवसति'

आगामी महायुद्धाचें मुख्य रणांगण रशियामध्यें पडणार. तें युद्ध रशियादिक राष्ट्राचा अिंग्रजी समाज्यावर निकराचा हला असल्यानें, त्याचें मुख्य लक्ष

त्या ब्रिटिश साम्राजाचें वाळींज असलेली जी हिंदुस्थानांतील ब्रिटिश सत्ता, तींच असल्यानें हिंदुस्थानच्या उत्तर सीमेच्या आजूबाजूस असलेल्या लहान लहान राष्ट्रांतील जीं अफगाणिस्थान आणि नेपाळ हीं दोन प्रमुख राष्ट्रें आहेत, त्यास या युद्धाच्या दृष्टीनें अत्यंत महत्व प्राप्त होणार हें उघड आहे. हें महत्व अफगाणिस्थाननें ओळखिलें आहे—पण नेपाळ ?

नेपाळ आज हिंदूंच्या आशेचा खड्ग आहे. त्यानें जर हें महत्व वेळींच ओळखिलें आणि त्या संधीचा लाभ घेण्यासाठीं वीरोचित धडाडीनें यत्न केला, तर हिंदूंचा ध्वज भाग्याच्या परम उच्च बिंदूवर पोंचविण्याची ही अभूतपूर्व संधि त्यास साधतां येण्यासारखी आहे. पण नेपाळांत ही महान् महत्वाकांक्षा जागृत झाली आहे काय ?

गेल्या दोन तीन वर्षांत हिंदुसंघटनाच्या विजेचा धक्का नेपाळी राष्ट्रासहि थोडा थोडा तरी बसून, आमच्या गुरखा जातात कांहीं नवचैतन्य उत्पन्न झालेलें आहे, ही समाधानाची गोष्ट आहे. त्यांच्या नवीनच स्थापन झालेल्या गुरखा संघाची द्वितीय वार्षिक बैठक डिसेंबरांत डेहराडूनला भरणार आहे, पण तींत मुसत्या विधवाविवाह, हुंडा अित्यादि स्वयंपाक घरांतील उलाढालींची चर्चा होणार असेल, तर अशा बैठकींत कांहीं विशेष तात्पर्य आहे असें नाहीं. या सुधारणा उपयुक्त आहेत; पण त्या बायाबापड्या देखील करूं शकतील. गुरख्यांच्या वीरबाहूंना या पोळपाट लाटण्यांत धुवीत बसण्यासाठीं देवानें उत्पन्न केलें नसून, त्यांकडे एका महान् राष्ट्राच्या उद्धाराचें वीरकार्य आज देवानें सोंपविलें आहे. त्यास साजेलशी भीषण भव्य महत्वाकांक्षा त्या संघार्थ अकत्र जमणारे गुरखा वीर धरितील काय ? नेपाळ अेक स्वतंत्र राष्ट्र आहे—जगांतील स्वतंत्र राष्ट्राच्या वीर्यशाली चढाओढींत त्यांचा विजयाश्व निधड्या छातीनें उडी येईल काय ? उभें गुरखा राष्ट्र, उभे नेपाळ, हिंदुत्वाच्या देवास मस्तकीं धरून कार्यक्षेत्रांत हलकल्लोळ उडविण्यास पुढें सरसावेल अशी प्रचंड खळबळ जर हे गुरख्यांचे संघ उत्पन्न करितील, तरच त्यांच्या जन्माचें साफल्य !

गेल्या दोन महिन्यांपूर्वी अफगाणिस्थाननें आपला स्वातंत्र्योत्सव गाज-

विला. त्या वेळीं काबलच्या राजाचे पायांपुढें एका मुसलमानानें सलाम करून भर उत्सवांत गहिंवरून विचारलें कीं, "काबुलके बादशाह, आपल्या मस्तकावर हिंदुस्थानच्या बादशाहीचा मुगुट चढविण्याचा धन्य दिवस कधीं उगवेल!" या मुसलमानाच्या तोंडचा हा प्रश्न अफगाणिस्थानच्याच नव्हे, तर हिंदुस्थानांतीलहि लाखों मुसलमानांच्या हृदयांतील गुप्त आशेचा अेक प्रतिध्वनि होता. त्यास काबुलच्या राजानें जें उत्तर दिलें तें वर वर कितीहि गुळचट असलें, तरी गेल्या जर्मन युद्धापासूनचें अफगाणी गुप्त राजकारण ज्यांस माहित आहे, ते त्यामुळें फसले जाणार नाहींतच. अिंग्रज तर फसले जाणार नाहींतच नाहीं. ते सर्वजण हें जाणून आहेत कीं, हिंदुस्थानचा बादशहा होण्याची भयंकर महत्वाकांक्षा अफगाणिस्थानांतील राजापासून रंकापर्यंत सर्वांस वेडावून सोडीत आहे. मुद्दाम हिंदुस्थानावर पसरविलेल्या या बातमीनें तरी नेपाळचे डोळे उघडावयास नकोत काय? याचा भीषण अर्थ आणि त्यापासून घेण्याचा बोध नेपाळनें घ्यावयास नको काय? गुरख्यांच्या नसांनसांतून नवचैतन्याची विद्युत त्या बातमीसरशी भरावयास नको काय?

अफगाणिस्थान आणि नेपाळ! या दोघां राज्यांच्या आजच्या चैतन्यांत आणि कर्तृत्वांत केवढा फरक पडत चालला आहे! वास्तविक पाहतां अफगाणिस्थानची लोकसंख्या ६० लाख असून नेपाळच्या हिंदु राज्याचीहि कमींत कमी तितकीच आहे. अफगाणिस्थानास पूर्ण स्वातंत्र्य मिळलेलें आहे.तर नेपाळहि आज पूर्णपणें स्वतंत्रच आहे. नेपाळांत प्रत्येक नागरिक सशस्त्र आहे; अितकेंच नव्हे तर नेपाळांत प्रत्येक बयांत आलेला मुलगा हा अेक सैनिकच आहे. नेपाळांतील प्रत्येक झोंपडी ही अेक लहानसें शिबीर, अेक लहानशी शिपायांची छावणीच असते. कारण तीमध्यें जो वृद्ध आजोबा असतो, तो अिंग्रजांच्या किंवा नेपाळच्या सैनेंत युद्ध कर्मांत जन्म घालवून अवसर (पेनशन) घेतलेला कोणी तरी वृद्ध वीर असतो. त्या झोंपडींतील कर्ता पुरुष त्या अवसरप्राप्त वृद्ध वीराचा मुलगा किंवा सुनण्या, नेपाळच्या किंवा अिंग्रजांच्या सेनेंत कुठें तरी चाकरीवर असलेला किंवा कोणच्या तरी रणांगणांत प्रत्यक्ष लढाअि घेत

असलेला झुंजार वीर असतो. आणि त्या झोंपडींतील वयांत येऊं घातलेला नातू, त्या झुंजार वीराचा बचा, आपल्या आजोबाच्या आणि बापाच्या तोंडून ते लढत असलेल्या युद्धाचीं वर्णनें ऐकत, आपल्या तरवारीशीं, खुरकीशीं आणि बंदुकीशीं खेळत बसलेला असतो. नेपाळातील हे सैनिक ह्मणजे कोणी आपल्या अिकडच्या परतंत्र संस्थानांतलि बुद्धिबळांतलि प्यादे नसतात. तर त्यांनीं मारिलेल्या लढायांत त्यांनीं अर्वाचीन युद्धकलेंतलि नव्यांतील नव्या आयुधांचा उपयोग केलेला असतो, ते शूरांतील शूर जर्मनाच्या तोफांवर तुटून पडलेले असतात, अफगाणांच्या कडव्यांतील कडव्या सीमान्त रानवटाच्या छातींत खुरकी खुपसून उभे राहिलेले असतात, विषारी धुराच्या वातावरणांत ठाण मांडून झुंजलेले असतात, वरून भयंकर नवांन स्फोटकें वर्षणाऱ्या जर्मन विमानांस खालून गोळ्या घालून पक्षासारखं टपकन भूअीवर पाडून टाकलेले असतात. आपल्या अिकडील जे लोक अिंग्रजी सैनिकांबरोबर युरोपिय युद्धांतहि न हटतां लढत राहिले, तसे तर ते लढलेले असतातच; पण त्यावांचून अिंग्रजांच्या आधिपत्याखालींच काय ती झुंज घेण्याची परावलंबी संवय, स्वतंत्रपणें झुंज देण्याची संधीच त्यास न मिळाल्यामुळें जशी आपल्या इकडच्या हिंदी शिपायांस लागलेली असते, तशी आपल्या नेपाळांतल्या हिंदु शिपायांस लागलेली नसून, ते आपल्या हिंदु सेनापतींच्या आज्ञेखालीं स्वतंत्रपणेंहि शिस्तीनें युद्धें लढूं शकतात. नेपाळांत सैनिकच नव्हे तर प्रबळ हिंदु सेनानी आणि सैन्य संचालनांतहि युरोपसारख्या युद्धशास्त्रांत अग्रणी झालेल्या खंडांतच ज्यांनीं आपलें सेनापतित्व निष्णतापूर्ण रीतीनें गाजविलें असे हिंदु सेनापतीहि असतात. नेपाळांत जपान अित्यादि देशांतून शिकून आलेले युद्ध सामुग्रीकार शिल्पी आहेत; इतकेंच नव्हे तर नवीन तोफा ओतणारे आणि तोफांच्या आणि इतर अग्निनलिकांच्या रचनेंत सुधारणा करून नवीन आयुधें निर्माण करणारे कांहीं कल्पकहि निघत आहेत. पूर्वी नेपाळास सर्व शस्त्रास्त्रें ब्रिटिश हिंदुस्थानांतूनच आणावीं लागत; पण आतां ती भेट नेपाळनें तोडून घेतली असून, आतां नेपाळला इतर कोणत्याहि स्वतंत्र राष्ट्राप्रमाणें आयतीं शस्त्रास्त्रें वाटेल त्या देशांहून आणतां येतात.

अफगाणिस्थानांत अेकंदर लढाऊ लोक जास्तींत जास्त पंचवीस लक्ष उभारतां येतील, तर नेपाळलाहि तितकेच उभारतां येण्यासारखे आहेत. अफगाणिस्थान आणि नेपाळच्या आर्थिक सामर्थ्यांत किंवा निसर्ग सामर्थ्यांतहि कांहीं ह्मणण्यासारखा फरक नाहीं. हिमालयाच्या दुर्लंघ्य तटाचें नेपाळास चोहोंबाजूनें संरक्षण मिळत आहे. नेपाळास समुद्रतट नसल्यानें त्याचा कोंडमारा होतो, तर अफगाणिस्थानचीहि तीच स्थिति आहे. आणि ह्मणून तर अफगाणिस्थान कराची बंदर घशांत टाकण्यासाठीं अितका हपापलेला आहे.

सध्यांच्या जागतिक राजकारणाच्या उलाढालींतहि नेपाळाहून अफगाणिस्थानचें भाग्य कांहीं फारसें अधिक उघडलेलें नाहीं. अफगाणिस्थानच्या अेका बाजूस अिंग्रज उभा आहे, तसा नेपाळच्याहि आहे. अफगाणिस्थानच्या मागें रशियासारखी बलाढ्य आणि इंग्रजांच्या मुळावर आलेल्या प्रजासत्ताक शक्ति उभी आहे, तर नेपाळच्या सीमेलाही तीच शक्ति तितक्याच उत्सुकतेनें पाठिंबा देण्यास उभी आहे. रशियनांचें योद्धे, विमानें, सेनापति, शास्त्रज्ञ, अपार शस्त्रसामुग्री दार उघडतांच अफगाणिस्थानांत ओतली जाऊं शकेल, तशीच ती नेपाळांतहि अेक्या घटकेच्या आंत पोंचू शकेल. अफगाणिस्थानच्या पश्चिमेस त्याच्या संस्कृतीची आणि त्याच्यासारखींच इराण, तुर्कार्ची राष्ट्रें आहेत, तर नेपाळच्याहि पूर्वेस चीनचें विस्तृत, जिवंत आणि समर्थ बनत चाललेलें आणि नेपाळच्या हिंदु संस्कृतीस देवसंस्कृतीप्रमाणें पूज्य मानणारें बुद्ध राष्ट्र त्याच्या हातार्शी हात घालण्यास सज्ज आहे. अफगाणिस्थानास हिंदुस्थानांतील अफगाणाचे धर्मबंधु सात कोटि मुसलमान यश चिंतीत आहेत, तर नेपाळास त्याच्या रक्तामांसाच्या धर्मबंधूंचाच नव्हे, तर स्वदेश बंधूंचीहि २२ कोटि हिंदु जनता यश चिंतीत आहे.

नेपाळ आणि अफगाणिस्थान हे प्रस्तुत असे जवळ जवळ सबळ असतांहि आणि दोघांच्या दाराशीहि अेक अत्यंत भव्य, दिव्य आणि महान् भवितव्यता विजयमाला घेऊन उभी असतांहि, तिच्या स्वागतासाठीं अफगाणिस्थानचें हृदय इतकें उतावीळ, साहसी आणि उत्कट कां ? आणि नेपाळचें हृदय इतकें

थिल्लर, भयभीत आणि उद्विग्न कां ? त्या महान् भवितव्यतेचें तेज पडतांच अफगाणिस्थानचे डोळ्यांत वीरश्रीचें पाणी चकाकूं लागलें आहे; पण त्याच तेजानें नेपाळचे नेत्र दिपावल्यासारखे होत आहेत. त्या तेजस्वी महत्वाकांक्षेचा संचार होतांच अफगाणस्थानचे वीरबाहु फुरफुरूं लागले आहेत, पण नेपाळचे बाहु कंपायमान होत्साते त्यांचें शरसंधान चकूं लागलें आहे. कोण्या अद्भुत आशेच्या शिखरावर चढून चढून अफगाणिस्थान आगामी भाग्यश्रीच्या दुंदुभीचे निनाद ऐकण्यासाठीं हपापत आहे, तर नेपाळ त्या निनादाचे पडसाद जसजसे जवळ येत चालले आहेत तसतसा अधिकच संत्रस्त होऊन कानांत बोटें घालूं पहात आहे. हें असें कां ?

नेपाळा, असें करूं नकोस. भारतश्री तुझ्या दारांशीं ठोठावीत आहे ! नेपाळा, ऊठ; भिऊं नकोस, तर रामचंद्राच्या आणि विक्रमाच्या वंशास साजेल अशा साहसानें पुढें होऊन तिचें स्वागत कर ! ती विजयश्रीची माळ तुझ्याच गळ्यांत रुळावी ह्मणून ही भारतीय आशेची सीता उत्कंठित झालेली आहे ! तरी हे हिंदु वीरा, आतां हिंदुत्वाची लाज राख. तूं उदयपूरच्या महाराण्यांचा वंशज, उदयपूरचे महाराणे स्वतःस हिंदुपाते ह्मणून ह्मणवीत आले. तो मान तुझा ! मग हें काय ! आमचे सगळ्यांचे हात तुटले तेव्हां हिंदु स्वातंत्र्याचा ध्वज देवानें तुझ्या हातीं सोंपवून दिला. ते तूं अजूनहि तोळून धरीत आहेस. मग आतां भाग्याचा आणि विजयाचा मुहूर्त अगदीं हाताशीं आला असता, हा व्यामोह तुला शोभत नाहीं ! तर भिऊं नकोस, साहसे श्रीः प्रतिवसति !

नेपाळचे महाराज आणि अफगाणिस्थानचा अमीर हे दोघेहि कालगतीनें सध्यां अशा एक भाग्य बिंदूवर येऊन पोंचले आहेत कीं, एक पाय चुकला, भीतीनें तो एक क्षणभर जर रेंगाळला तर सहस्र सहस्र वर्षांनींच कायती एकदा येव्हां तरी सामोरी येणारी राष्ट्रलक्ष्मी पाठमोरी होऊन निघून जाईल; पण सुनिश्चित साहसाचा दृढ हस्त पुढें करण्याचा अवकाश कीं सहस्रोंसहस्र वर्षांच्या राष्ट्रीय तपस्या फलोन्मुख झाल्या तरच जो एखाद्या वीरपुंगवास लाभूं शकतो,

असा अेक दैदीप्यमान् महान् मुगुट विजयश्री त्याच्या मस्तकावर स्थापन करील!

अशा निर्णायक क्षणीं या दोन्ही राष्ट्रांच्या कार्यक्रमांत आणि साहसांत केवढा फरक पडत चालला आहे! या डिसेंबरमध्यें काबूलचा राजा आणि नेपाळचा महाराजा हे दोघेहि फिरतीवर निघणार आहेत. पण काबलाचा राजा हिंदुस्थानची गिधाडी पहाणी करून लगेच युरोपमध्यें निरनिराळ्या राजधान्यास भेट देणार. तो अिंग्लंडला जाऊन अिंग्लंडच्या सम्राटाबरोबर गाडींत अेक स्वतंत्र राष्ट्राच्या अधिपतीच्या अधिकारानें मिरवून, अिंग्लंडनें आपलें स्वातंत्र्य मान्य केलें आहे याची युरोपभर नाटकी थाटामाटानें घोषणा करील. तो फ्रेंच अध्यक्षास भेटेल, जर्मन राष्ट्राचे अध्यक्ष वीरवर हिंडेनबर्ग याच्याशीं कानगोष्टी करील, बहुधा रशियनाच्या बलाढ्य आणि त्याच्याशीं स्नेहसंबंध स्थापित केलेल्या सोव्हियट सरकारास भेट देऊन केवळ अिंग्रजांस चिडविण्यासाठींच मॉस्कोच्या जनसमुदायाकडून होणाऱ्या त्याच्या जयघोषाचा मार्गातून स्वीकार करील आणि मुसेलिनीला नसला तरी तुर्कस्थानच्या केमालपाशाला प्रत्यक्ष भेटून येअील. अशा रीतीनें अफगाणिस्थान ह्मणून अेक निर्जीव नांवच्च कायतें ज्या जगानें अैकिलें होतें, त्या जगांत अफगाणिस्थान हें अेक जिवंत राष्ट्र असून जगाच्या घडामोडींत त्याचें अेक स्वतंत्र स्थान आहे, अितकेंच नव्हे तर जगांतील बलाढ्य राष्ट्रांशीं जीविषयीं चर्चा करणें अवश्य आहे आणि जिचा धाक त्या बलाढ्य राष्ट्रांसहि पडावा, अशी अेक महान् महत्वाकांक्षा त्याच्या हृदयांत शिरूं शकावी इतका तो साहसप्रबळ झालेला आहे, अशी तो जगतास प्रत्यक्ष प्रचीति पटवून सोडील.

वास्तविक पहातां अफगाणिस्थान ह्मणजे अेक टीचभर देश; न समुद्रतट न सरोवर; न शोण-गंगेसारखी नदनदी. पण अिंग्लंडसारख्या प्रबळ सुंदाची रशियासारख्या प्रबळ उपसुंदाशीं जी टक्कर जुंपलेली आहे आणि जी आतां लवकरच हातघाअीवर येणार आहे, त्या दोघांच्या झुंजींत या लहानशा अफगाणिस्थानचें स्तोम सहजगत्या अितकें वाढलें आहे कीं, मॉस्को आणि लंडन या दोन्ही बलाढ्य राजधान्यांत जर्मनीची किंवा अमेरिकेची जितकी चर्चा चालते, तितकीच या भावी संग्रामार्थ अफगाणिस्थानच्या शत्रुमित्रत्वाची धाकधूक लागून

राहिली आहे. अफगाणिस्थानने स्वाच्या भाग्यश्रीनें खालेली असंभाव्य उचल सुरती ओळखिली आणि तिच्या हलकाव्यासरशी चक्कर येऊन घावरून न जातां, तो तिचा पूर्णपणें उपयोग करून घेण्याचें साहस करूं शकला आहे, यांतच त्याच्या प्रस्तुत यशाची आणि भावी विजयाची मुख्य किल्ली आहे. भावी महायुद्धाच्या अभूतपूर्व उलाढालींत आपलें भाग्य उघडून घेण्यासाठींच अफगाणिस्थानचा अमीर युरोपला जात आहे. तो तिकडे प्रत्येक राजधानींत हिंडून आंतर्राष्ट्रीय संगनमतें करून, गुप्त आणि प्रकट कारस्थानें रचून, आंतर्राष्ट्रीय बाजारांत आपल्या कर्तृत्वाच्या नाचण्या ओरडून अधिकात अधिक दरानें विकल्यावांचून राहणार नाही. नेपाळच्या गव्हांहूनहि असंभाव्य अधिक दरानें अफगाणिस्थानच्या नाचण्या विकल्यावांचून रहाणार नाहींत. कारण अफगाणिस्थान युरोपच्या आंतर्राष्ट्रीय बाजारांत राज्यांच्या देवघेवीची भाषा भयरहित साहसानें स्पष्टपणें बोलूं लागला आहे.

पण नेपाळ? तो आंतर्राष्ट्रीय बाजारांत तर राहोच, पण स्वतःच्या मनाशीं देखील या साहसी देवघेवीची भाषा बोलण्यास दचकत आहे! दुसरे आपल्या नाचण्या देखील ओरडून विकीत असतां, नेपाळ आपले गहूं देखील जगास दाखविण्यास कचरत आहे. भाजारभाव टिकाऊ नसतात ह्मणून शंकाविव्हळ हृदयानें आह्मीं आमच्या नेपाळी देशबंधूंस चेतावणी देत आहोंत कीं, वीर हो, वेळींच सावध व्हा; नाहींतर परके नाचण्यांवारीं साम्राज्यें विकत घेतील आणि आपल्या गव्हांसही, ही असंभाव्य सधि निघून गेली कीं, कोणी थुंकूनहि विचारणार नाहीं!

अफगाणिस्थानचा राजा युरोपांतील बलाढ्या राष्ट्रांशीं भावी महायुद्धाचीं कुटकारस्थानें करण्यास लंडनपासून मॉस्कोपर्यंत दौरा करण्यास निघाला असतां नेपाळचे महाराजहि डिसेंबरांतच दौऱ्यावर निघणार आहेत. पण तो दौरा कोठपर्यंत?—तर कलकत्त्याच्या कुंपणापर्यंत! तेथें ह्मणे व्हाइसरॉयांशीं कांहीं बोलणीं होऊन ते परत नेपाळांत जाणार! कां; अफगाणिस्थानचा राजा मोठ्या डौलानें स्वतःच्या स्वतंत्रपणाचा ध्वज फडकावीत काबुलापासून युरोपखंडाच्या

राजधान्यास जाऊन येण्यास निघाला असतां नेपाळच्या महाराजांनीं सिंहाचें कातडें पांघरून कळकत्त्याच्या कुंपणापर्यंतच काय तें सरपटून थांबावें !—हें असें कां ? जी महत्त्वाकांक्षा अमीरास—अफगाणिस्थानच्या बाहेर वीरश्रीचा संचार करतीत आहे, तत्समान कोणा महान आशेचा स्पर्श नेपाळच्या हृदयास झालाच नाहीं कीं काय ? नसेल तर या पक्षाघाताचें कारण काय—याचा दोष कोणाकडे—यास काय उपाय योजावा ?

यांचें कारण ह्मणजे साहसाची शक्तीच—आत्मविश्वासाचा दुर्दीतपणा—हिंदूंच्याहि ललाटीं भाग्यश्रीचीं महान भवितव्यता लिहिलेली अशूं शकेल ही भावनाच आपल्या हिंदु जातींत नामशेष झालेली आहे, हें होय. चाणक्याची चंद्रगुप्ताची, विक्रमाची परंपराच मृतप्राय झालेली आहे हें होय.

याचा दोष एकट्या नेपाळच्या महाराजांचा किंवा कोण्या अधिकाऱ्याचा नसून तो दोष अवघ्या हिंदुजातीचा आहे. महाराज काय अेक व्यक्ति—उभ्या राष्ट्राच्या पाठिंब्यावांचून ते तरी काय करणार ? आणि तो पाठिंबा असतांहि ती अेक व्यक्ति मागें पुढें कसं लागली, तर तिची कथा तरी काय आहे ! राष्ट्रानें केलेला निश्चय आणि केलेलें साहस त्यांस झेपणार नाहीं तर त्या व्यक्ति दूर सारून राज्यवर्धिष्णु शक्तीनें संपन्न असा दुसरा अग्रणी राष्ट्रास निवडतां येईल.

याचा उपाय आतां हा अेकच आहे कीं, उभ्या हिंदुजातीच्या तिच्याच अकर्मण्य भीरुतेमुळें झालेल्या या पक्षाघाताच्या रोगास निरस्त करून तिच्यांत नवचैतन्य भरविण्याकरितां—त्या हिंदुजातींत प्रस्तुत वीरतेचें, संघटनेचें आणि स्वातंत्र्याचें सामर्थ्य ज्यांच्यामध्यें सापेक्षतः अधिक प्रमाणांत निवसत आहे, त्या आमच्या नेपाळी वीरवरांनीं—गुरखा जातीनें हिंदूंचा प्रकट पुढाकार घेऊन जगांत जी राज्या—साम्राज्यांच्या देवघेवीची भीषण चढाओढ लागली आहे तिच्यांत निर्भीडपणें उडी घ्यावी ! ते स्वतंत्र आहेत, ते राजस आहेत, ते वीर आहेत. अफगाणिस्थानच्या प्रतिस्पर्धेस हाणून पाडून भाग्यश्रीची वरमाला वरण्याचें त्यांच्यांत सामर्थ्य आहे. ह्मणूनच आह्मीं त्यांसच उभ्या गुरखा जातीसच, ही साग्रह विनंति करीत आहों कीं, त्यांनीं आतां आपल्या दाराशीं ठोठा-

वेत उभ्या असलेल्या या महान् भारतीय भवितव्यतेचें स्वागत करण्यास हिंदु-स्वाचा ध्वज उत्तोलून आणि " देव मस्तकीं धरून " कर्मक्षेत्रांत उतरावें, अढळ ठाणे मांडावें, कर्तव्यावर अचुक शरसंधान करावें.

जर नेपाळांतील गुरख्यांस प्रकटपणें आपल्या महत्त्वाकांक्षा समजत नस-तील, तर गुरख्यांच्या पुढाऱ्यांनीं त्यांस त्या समजावून द्याव्या. अफगाणिस्थान ज्या निर्भय साहसानें पुढें जात आहे, त्याच गतीनें आणि परिस्थितीस अनुरूप आणि अनुकूल पडेल त्या भिन्न किंवा समान साधनांनीं आणि मार्गांनीं त्यांनीं नेपाळ राष्ट्रास रणक्षेत्रांत उतरण्यास भाग पाडावें.

जी सुवर्ण संधि अफगाणिस्थानास हांक मारीत आहे, तीच नेपाळास हांक मारीत आहे. बलाबल समान आहे. शत्रु मित्र समान आहेत. अफगाणिस्थान स्वातंत्र्योत्सव जसा डौलांत गाजवितो, तसा नेपाळानें कां गाजवूं नये ? अफ-गाणिस्थानानें रशियादिक युद्धशास्त्रांतील वैमानिक, सैनिक, सामुद्रिक आणि आर्थिक तज्ञ आणून आपलें वैमानिक, सैनिक सामर्थ्य वाढविलें तसें नेपाळनेंहि इंग्रज, जपान, रशिया अित्यादि राष्ट्रांतील तज्ज्ञांस आणून आणि डोअीजड होअोतों कोणत्याहि एका राष्ट्राचे तज्ज्ञांच्या हातीं आपली शेंडी न देतां आपली वैमानिक आणि सैनिक सिद्धता निदान अफगाणिस्थानाअेतकी तरी प्रबळ कां करून घेऊं नये ? अफगाणिस्थानानें युरोपांत फ्रेंच, जर्मन, अिटली अित्यादि राष्ट्रांत आपला राष्ट्रप्रतिनिधी नेमून स्वतंत्र राष्ट्राचे अधिकार गाजविले, तसे नेपाळानेंहि आपले राष्ट्रप्रतिनिधी युरोपांतील प्रत्येक राजधानींत स्वतंत्रपणें कां स्थापूं नये

या अेका गोष्टीचा देखील किती दूरवर परिणाम होअील ! उभ्या जगांत हिंदूंनें स्वतंत्र राष्ट्र असूं शकतें ही कल्पनाच लुप्त झाली आहे. नेपाळचा स्वतंत्र हिंदु ध्वज पॅरिस, बर्लिन, मास्को, लंडन, रोम, न्युयॉर्क येथें त्या त्या देशांतील आपल्या स्वतंत्र राजदौत्यागारावर (कॉनसलेटवर) तर फडकत राहील, तर हिंदूंचेंहि अजून एक तरी स्वतंत्र राष्ट्र जिवंत आहे ही घोषणा उभ्या जगांत होणारी आहे, हिंदूंची पत उभ्या जगांत वाढणार आहे. अितकेंच नव्हे तर ही

जाणीव होतांच आज अफगाणिस्थानची जी महती युरोपास वाटत आहे तीच नेपाळचीहि वाटूं लागून नेपाळच्या स्वातंत्र्यास तीं राष्ट्रें धडाधड मान्यता देऊं लागतील. पेशव्यांचे पुणें पडल्यापासून परराष्ट्राचे राजदूत हिंदूंच्या राजवाड्यांपाशीं येणें बंद झालें तें पुनः येरझारा घालूं लागतील. काटमांडूच्या हिंदु राजवाड्यांच्या महाद्वारापाशीं फ्रेंचांचे, जर्मनीचे आणि रशियाचे राजदूत येऊन वाट पाहात उभे राहतील. आणि अफगाणिस्थानाशीं परराष्ट्रीय राजकारण बोलून त्याच्या मैत्रीची जशी याचना करीत आहेत, तशी नेपाळची करूं लागतील यायोगें नेपाळचे राष्ट्रबलास जागतिक नैतिक बळाचा पाठिंबा मिळून इंग्रजांस, आज असलेली मैत्री अधिक दृढ करण्याची प्रबळ अिच्छा होईल.

तसेंच अफगाणिस्थानाप्रमाणें नेपाळनेंहि आंत राष्ट्रीयसंघांत, लीग ऑफ नेशनमध्यें, आपले स्वतंत्र राष्ट्र--प्रतिनिधि धाडून आपलें स्वातंत्र्य कां प्रस्थापूं नये ? युरोपांत जर्मन युद्धाचे वेळीं आमच्या गुरख्यांनीं गाजविलेल्या शौर्यामुळें त्यांच्या शूरत्वाविषयीं आदरच नव्हे, तर वचक उत्पन्न झालेला आहे. पण गुरखे म्हणजे अिंग्रजांचे दास, ही त्यांची समजूत आहे. ती नेपाळ खोटी कां पाडित नाहीं ? रशियाशीं टचिभर अफगाणिस्थान तुल्यारिमित्रत्वाचा संधि करितो--नेपाळनेंहि तसा नको, पण निदान व्यापारी संधि तरी स्वतंत्रपणें कां करूं नये ? आज नेपाळचें स्वातंत्र्य लंडनास कागदावर काय तें नोंदलें आहे. त्याचा उपयोग आणि उपभोग घ्यावयाची अिच्छा नसेल तर त्याचा काय उपयोग ? तुर्कस्थान, चीन आणि अिराण आणि शक्य तर जपान यांच्याशींहि अफगाणिस्थानाप्रमाणेंच आपल्यास हितकर ते ते संधि नेपाळ कां करीत नाहीं ? कमींत कमी अेकदां स्वतः नेपाळचे महाराजा, प्रधान महाशय हे युरोपांतील राष्ट्रांस स्वतंत्र राष्ट्राच्या अधिकारानें जाऊन भेट कां देत नाहींत ? मुसोलनी काय म्हणतो तें कां ऐकत नाहीं ? हिंडेनबुर्गशीं हस्तांदोलन करून, ट्रॉटस्कीच्या कानाशीं लागून, फ्रेंच अध्यक्षांशीं मंत्रणा करून, लंडनच्या सम्राटांचे बरोबरीनें खुर्चीशीं खुर्ची टाकून, केमालपाशाच्या अंतरंगांत डोकावून नेपाळचा वीर प्रधान कां परत येत नाहीं ? नुसत्या कलकत्त्याच्या कुंपणापर्यंत धावणारा

सरडा होऊन तो कां राहतो ? कां ? भय ? कोणाचें ? कां ? एकदां युरोपच्या आंतरराष्ट्रीय घडामोडींत बोट खुपसा कीं, हे हिंदुपते ! असलेलें भय नष्ट होईल, नसलेलें बळ प्राप्त होअील ! थोडें साहस करा—कीं आपल्या पूर्वजांच्या दहा दहा पिढ्यांचीं भाग्यांचीं स्वप्नें आज या पिढींत खरीं ठरतील आणि तो सोन्याचा दिवस उगवेल ! सरड्यासारखें नाहीं, आतां सिंहासारखे चला.

अिंग्लंड तुमचें मित्रराष्ट्र. तुमच्या न्याय्य महत्त्वाकांक्षेस सहाय्य करणें हेंच मित्राचें कर्तव्य. तशांत तुम्ही स्वतंत्राहि आहांत. अफगाणिस्थानचे आकांक्षांना ते आजहि प्रत्यवाय करीत नाहींत. तुम्हीहि निर्भततेनें न्याय्य आकांक्षा संपादन करण्यास लागा. शूर गुरख्यांचें वीरराष्ट्र तुम्हांपुढें आहे. हे २२ कोटि हिंदु तुमच्या पाठीशीं आहेत. आंतरराष्ट्रीय भव्य भीषण उलाढालीची संधि हातांशीं आहे. ह्मणून श्रीश्वरावर भरंवसा टाकून हे गुरखा जाती ! आपलें भाग्य आपल्या हातानें लिहून काढ. इंग्लंड आज तुझा मित्र आहे. त्याहून दसपट मैत्री तोच तुझ्याशीं त्याच क्षणीं दाखवूं लागेल कीं ज्या क्षणीं तूं तुझ्या या दाराशीं ठोठावीत असलेल्या भारताच्या भाग्यश्रीचें स्वागत करण्यास तुझा निद्रिस्त वीरबाहू पुढें करशील ! अेतदर्थ याच क्षणीं हें क्षुद्र हृदयदौर्बल्य त्यत्त्वा, उत्तिष्ट परंतप ! ! तुझें कार्य न्याय्य (Just) आहे ! तुझीं साधन वैध (Legitimate) आहेत ! नेपाळा, तुला विजयश्री माळा घेऊन बाहींत आहे !

लेखांक १६ वा.

अमीर, आपण इतके गोड बोललांत कीं,— आह्मांस आपला बळकट संशय येतो.

(५।१।२८)

साध्वाचारो साधुना प्रत्युपेयः । मायाचारो मायया बाधितव्यः ॥

काबूलच्या अमीरांनीं विलायतेस प्रवास करण्याकरितां हिंदुस्थानांतून

जाण्याचें ज्या दूरदर्शी उद्देशानें ठरविलें होतें तो त्यांच्या मनांतील उद्देश आशातीतपणें सफळ झाला, यांत कांहीं शंका नाहीं. कराचीपासून मुंबईच्या धक्क्यापर्यंत लाख लाख मुसलमानांनीं त्यांचें प्रचंड आणि अगदीं मनःपूर्वक स्वागत करून अमीर त्यांच्या मनांतील ज्या भावनेचा ठाव पहात होते, त्या भावनेचें उत्कट अस्तित्व त्यांच्या प्रत्ययास आणून दिलें. अमिरानें जें न बोलतां विचारलें तें हिंदी मुसलमानांनीं न सांगतां कळविलें.

सरकारनेंही अमीराच्या स्वागतास शक्य तितकें भव्य स्वरूप देण्यास हयगय केली नाहीं. वास्तविक पाहतां अमीराहून हैद्राबादचा निझामदेखील जवळ जवळ तितक्याच उत्पन्नाचा धनी आहे आणि अमीर जितक्या प्रदेशांवरु किंवा लोकसंख्येवर राज्य करतो, तितक्या किंवा त्याहून जास्त प्रदेशावर आणि लोकसंख्येवर राज्य करणारे राजेही हिंदुस्थानांत दुर्मिळ नाहींत. परंतु हैद्राबादेचें निझाम किंवा म्हैसूर महाराज किंवा सूर्यकुलोत्पन्न उदयपूरचे राणे मुंबईस कधीं येतात आणि कधीं जातात याचा सामान्य जनतेस पत्तादेखील लागूं नये अितक्या दुर्लक्ष्यानें जें सरकार त्यांस वागविते, तेंच सरकार आणि त्याचे व्हाइसरॉय आपल्या बायकामुलांनिशीं अेकाद्या सम्राटासारखा बडेजाव ठेवण्यांत दंग झाले होते, याचें अेक महत्त्वाचें कारण स्वातंत्र्य होय. अफगाण स्वतंत्र आहे. अेतदर्थ त्यानें आतां पांच सहा वर्षांपूर्वीच इंग्रजांशीं उघड उघड युद्ध केलें असतांही आज त्याचे जीवश्च कंठश्च मित्र म्हणून राजकीय थाटामाटानें स्वागत केलें जातें आणि त्याच्या इतकाच उत्पन्नाचा आणि प्रजेचा धनी असणाऱ्या निझामानें मध्यंतरीं थोडी बरोबरीनें दृष्टीस दृष्टि मिळविण्याचे प्रयत्न करतांच त्याची मान यःकश्चित पोलिसी दंडुक्यानें पुन्हा खालीं चेपण्यांत आली.

अमीर स्वतंत्र आहे म्हणून इंग्रज सरकारनें त्याचा अेवढा उदो उदो केला. हें जरी असें खरें आहे, तरी त्याच्या आगमनास अेवढें महत्व येण्याचें दुसरेही एक परिणामकारक कारण होतें हें विसरून चालणार नाहीं. तें कारण म्हणजे अफगाणिस्तानच्या भोंवतीं असलेल्या रशिया, तुर्क आणि इराणेक स्वतंत्र राष्ट्राचें इंग्रजांविरुद्ध रचले गेलेलें कूट हें होय. जर शक्य असतें तर सरकारनें

अमीराला हिंदुस्थानांतून प्रसिद्धपणें सार्वजनिक स्वागत स्वीकारीत आणि आपल्या केल्या गेलेल्या सरकारी बडेजावानें मुसलमानांतील बाजारबुणग्यांचे मनावर इग्रजी सत्तेची क्षुद्रता आणि अफगाणांची नसती प्रबलता याचा विकृत परिणाम होऊं देऊन, हिंदी मुसलमानांचे डोळ्यास अंधेरी आणणारी, अफगाणी राज्य हिंदुस्थानावर करविण्याची, भयंकर महत्त्वाकांक्षा जागृत करण्याची चूक केली नसती. अमीराच्या स्वागताची संधि साधून हजारों खिलाफती गुंडांनीं, मुसलमानांत मुसलमान बादशाहीविषयीं घातुक लालसा उत्पन्न करण्याचा कावा साधून घेतला.

हें अिंग्रजास कळत नाहीं असें नाहीं. अमीराचे आणि त्याच्या पुढेंमागें नाचणाऱ्या खिलाफती पुढाऱ्यांचे मनांत काय चाललें आहे ह्याचा ठाव न लागण्याइतकी तीं मनें खोल नव्हतीं; किंवा त्या उथळ मनांतील मर्मही दिसूं नये इतकी दृष्टी अंधळी असण्यास अिंग्रज म्हणजे कांहीं कोणी हिंदूंतील राजकारणी बाया बापड्याहि नव्हत. परंतु अमीरानें स्वागत राजकीय डामडौलानें करण्याचा आणि सार्वजनिकपणें हिंदी-मुसलमानांस करूं देण्याचा घातुक परिणाम दिसत असूनही इंग्रजांस अमीराला सार्वजनिकपणें हिंदुस्थानांतून भिरवत जाऊं द्यावें लागलें:-कारण त्याच्यामागें उभा असलेला इराण आणि तुर्कस्थान; पण मुख्यत्वें रशिया! जर अमीरास हिंदुस्थानांतून भिरवत जाऊं देण्यांत आलें नसतें, तर तो द्वेषानें अधिकच जळफळत रशियाच्या मार्गानें यूरोपांत उतरून त्याच्या मनांत उद्दीपित झालेली साम्राज्याची महत्त्वाकांक्षा सफळ करण्यासाठी रशियादिक अिंग्लंडच्या शत्रूंशीं अधिकच प्रकटपणें लगट करूं लागता. अेतदर्थ वरवर तरी असलेली गोडी बिघडवून घेण्याची चूक अिंग्रजांनीं केली नाहीं. अमीराच्या स्वागतार्थ जी जी अिंग्रजी तोफ सुटत होती ती अमीराच्या प्रेमाची तितकीशी द्योतक नव्हती, परंतु ती रशियाच्या प्रतिस्पर्धित्वाची आणि भीतिसंकुल संशयाची द्योतक होती.

अमीराच्या दौऱ्यास जें अेवढें गाजावाजाचें स्वरूप आलें, त्यानें मुसलमानी बाजारबुणग्यांपासून तों खिलाफती पुढाऱ्यांपर्यंत जगांत अखंड मुसल-

मानी बादशाही स्थापित करण्याविषयीं सदोदित धुमसत असलेल्या धर्मांध महत्त्वाकांक्षेस अमीर बळी पडण्याचा उत्कट संभव आहे, हें जसें एक कारण; अफगाण स्वतंत्र आणि बलवंत असल्यामुळें त्याचा गौरव बरोबरीनें करण्याचें थोडे फार भागच पडलें आणि तसें जर न केलें तर तो रशियाच्या हातांत अधिकच त्वरेनें जाऊन पुढें मागें हिंदुस्थानवर रशियाची स्वारी झाल्यास तो इंग्रजांच्या विरुद्ध रशियाच्या हातांत अेक अधिकच प्रबळ साधन-हीऊं शकेल हा सरकारास पडलेला पेच हें जसें दुसरें कारण तसेंच तिसरें एक कारण त्या दौऱ्यास अितकें बडेजावाचें स्वरूप आणण्यास निमित्तभूत झालेलें होतें. तें म्हणजे प्रस्तुत अमीराची व्यक्ति होय. हा अमीर काबूलच्या सिंहासनावर बसलेल्या राजांमध्यें एक अत्यंत कर्ता आणि महत्त्वाकांक्षी पुरुष आहे ह्यांत शंका नाहीं. नादिरशहा आणि अहमदशहा यांच्याप्रमाणें तो हिंदुस्थानच्या बादशाहीचे मांडे मनांतल्या मनांत पूर्वीतरी खात होताच हें निश्चित असल्यानें तो त्यांच्या-सारखा महत्त्वाकांक्षी आहेच आहे. ती महत्त्वाकांक्षा प्रत्यक्षपणें व्यवहृत करून दाखविणाऱ्या कर्तृत्वांत तो त्यांची बरोबरी करूं शकेल की नाहीं ही गोष्ट जरी अजून सिद्ध व्हावयाची आहे तथापि काबूलचें सिंहासन हस्तगत करण्यांत, उभ्या अफगाणांच्याच नव्हे तर उभ्या हिंदी मुसलमानांच्या धार्मिक आणि राजकीय आशेचा केंद्र आपणांकडे ओढून घेण्यांत आणि रशियासारख्या अिंग्रजांच्या शत्रूशी उघडपणें सूत्रें जुळवून आणि संधि स्थापून त्यानें अिंग्रजांस ज्या साहसानें दाबांत ठेवलें आहे तें साहस दाखविण्यांत, त्यानें विलक्षण कर्तृत्वशक्ति आधींच व्यक्त केलेली आहे. त्यांची प्रगतिप्रियता ही कमालपाशाहाच्या वळणावर जात आहे. अशा कर्त्या, राजकारणी, महत्त्वाकांक्षी आणि साहसी राजाचें तेज हें वाखाणल्यावांचून शत्रूसही रहावणार नाहीं हें साहजिक आहे आणि ह्यामुळेच त्याचे एवढे देव्हारे माजविण्यांत राजकीय धोरण घातक होणारें आहे हें मनांत डांचत असणाऱ्यांनाही काबूलच्या या पौरुषशाली अफगाण राजाचें वैयक्तिक तरी स्वागत करावें असें जें वाटलें, तें पराक्रमाची प्रशंसा करणाऱ्या मनुष्याच्या उपजत प्रवृत्तीचेंच एक द्योतक होतें.

ज्या व्यक्ति–महत्तेनें अमीराचें स्वागत इतक्या गाजावाजासह घडवून आणलें, त्याच व्यक्ति–महत्तेनें त्या प्रचंड स्वागताचा जसा कारस्थानी उपयोग करून घ्यावयास पाहिजे होता तसा करून घेणारा गंभीर आणि मर्मभेदक अभिनय करण्याची शक्तीही अमीरास प्राप्त करून दिली. मुसलमान लोक तर अफगाणी राजास आपला बादशाह मनांतल्या मनांत मानतातच आहेत. आणि त्यांची त्याच्या भारतीय राजकारणाविषयक भयंकर आकांक्षास सक्रिय सहानुभूतीहि मिळणारीच आहे, ह्याचें अमीरास गेल्या महायुद्धापासून त्यासारखें प्रत्यंतर मिळतच होतें. परंतु त्याच्या मनाला हिंदुजनतेची आपणाविषयीं काय भावना आहे हें अजमावून पहावयाचें होतें. हिंदूंची सहानुभूति संपादन करावयाची होती. त्या उद्देशास तो लाख लाख मुसलमानांच्या 'अल्ला हो अकबर'च्या आणि 'अफगाणी बादशाहाकी जय'च्या गर्जनांच्या वादळांतही विसरला नाहीं. त्या लोकसमुद्राच्या अपूर्व लाटांवर आरूढ झाला असतांही त्याची मांड ढळली नाहीं. तें स्वागत आपला जन्मदत्त अधिकारच आहे अशा सहज थाटानें त्यानें स्वीकारून हिंदूंच्या मनास जें सहज वश करून घेईल असेंच वर्तन आणि भाषण तो निर्यभपणें करता झाला. वास्तविक पाहतां अमीर हिंदूंविषयीं अितके कळकळीचे उद्गार न काढतां तरीही हजारों हिंदु त्याच्या स्वागतार्थ जमा झालेच असते आणि शेंकडों लघाळ व लाळघोटे लोक त्याच्यापुढें पुढें करण्यासाठीं लाळ घोटीत उभे राहिलेच असते. कारण लतकोडगेपणाच्या आणि परधार्जिण्या भिकारडेपणाच्या जिण्याचें हिंदूंमध्यें आजकाल तर नुसतें पेंवच फुटलें आहे. हिंदूंच्या ह्या उपजत 'उदो उदो' करण्याच्या प्रवृत्तीस त्या विलक्षण अफगाणानें तत्काळ ओळखन टाकलें आणि सरासरी वीस बावीस गोंडस वाक्यांत त्यानें लाखो हिंदूंस लाखों मुसलमानांप्रमाणेंच आपल्या वर्चस्वाचे दास करून सोडले. त्या वीस बावीस वाक्यांसरशीं अफगाणच्या अमीराच्या राजकीय धोरणाचा सुगावा असलेल्या हिंदु वृत्तपत्रकारांसही त्यानें त्याचा विसर पाडला. उभें हिंदु मुद्रालय (The press) त्यानें वीस बावीस वाक्या-

सरशी विकत घेतलें. आजकालची लतकोडगी उदारता तर इतकी भाळली कीं, तिनें अमीराच्या त्या बावीस वाक्यांस अेखाद्या नवीन वेदाचा आविर्भाव कल्यून त्यांचें श्रवण मनन निदिध्यास करण्यासाठीं त्यांची परम भक्तिभावानें साप्ताहिक आणि दैनिक पारायणेंच सुरू केलीं.

हिंदूविरुद्ध ते वाईट बोलले असते, तर कोणी अमीराचें तोंड थोडेंच धरणार होतें ! तरी पण ते हिंदूंविषयीं भितकया न्याय्य दृष्टीनें बोलले हें त्यांच्या थोरपणाचेंच लक्षण आहे असेंहि कोणाला वाटेल. अेका स्वतंत्र राष्ट्राचा राजा ह्या दृष्टीनेंही त्यांचीं कांहीं वाक्यें स्मरणीय वाटतील. "ही प्रजेचा सेवक आहे" हें वाक्य शक्य तों त्यांच्या राज्यांत ते आचरणांत आणतात याविषयीं कांहीं शंका नाही. त्यांनीं मुसलमानांस सडेतोड उपदेश केला कीं " तुम्ही हिंदु धर्माचा सन्मान केला तर हिंदु तुम्हांस सन्मानतील; त्यांच्याशीं भांडतांभांडतांसुद्धां वागण्यांत तुम्हीं तुमच्या धर्मासच कलंक लावीत आहां; धर्मांधतेचीं बीजें पेरणारे मुल्ला हेच तुमचे खरे शत्रू असून हिंदू नव्हत. " असें त्यांनीं लाखों मुसलमानांस बजावून सांगितलें. मुसलमानांस इतकें निक्षून हीं वाक्यें सांगण्याचें साहस अजूनपर्यंत कित्येक लालघोड्या हिंदूंसही होत नाहीं. पण तें त्या वीर्यशाली अफगाणानें केलें. मुसलमानांच्या अत्युत्साही जयजयकारानें तो हुरळून जाऊन त्यांना दूर करण्याचे भयानें हिंदूंची सहानुभूति संपादण्याच्या आपल्या मुख्य उद्देशापासून तो विचलित झाला नाहीं. त्याच्या या धीरोदात्त, चाणाक्ष, न्याय्य आणि समयोचित वर्तनाविषयीं हिंदु जनतेनें त्यांचे आभार तेवढ्यापुरते तरी मानले पाहिजेत असेंच कोणालाहि वाटेल. परंतु अमीराच्या झालेल्या स्वागताविषयीं इतकी चर्चा केल्यानंतर आणि हिंदूंविषयीं त्यांनीं काढलेल्या अनेक न्याय्य उद्गाराविषयीं त्यांचे आभार मानल्यानंतर शेवटीं जो मुख्य प्रश्न उभा राहतो तो हा होय कीं, अमीरांच्या हिंदुस्थानांतील या सर्व उठाठेवींचा राजकीय हेतु काय होता आणि त्यांनीं हिंदूंविषयीं काढलेल्या या उद्गारांचा राजकीय अर्थ कायनिघतो, तें स्पष्ट झाल्यावांचून या उद्गारास हिंदूंनीं खरोखर महत्त्व किती द्यावें आणि अमीराच्या या दौऱ्याचे हिंदुस्थानच्या राजकीय परिस्थितीवर जे इष्टा-

निष्ट परिणाम घडणारे असतील त्यांचा पुरस्कार वा परिहार कसा करावा हें निश्चितपणें ठरवितां येणारें नाहीं.

प्रथमतः आपण हें ध्यानांत ठेवलें पाहिजे कीं, हिंदी जे लाखों मुसलमान लोक अमीरास आपल्या बादशाहीप्रमाणें जाणून बुजून मान देत होते ते सर्व आपणां हिंदूंच्या पूर्ण परिचयाचेच गृहस्थ आहेत. त्यांच्या खिलापती आकांक्षा आणि सहारणपुरापर्यंत काढलेल्या रेघा आपणांस ठाऊक आहेत. जर अमीर हिंदुस्थानवर स्वारी करील तर त्यास्लामी गौरवाकरितां आह्मीं त्याविरुद्ध न लढतां त्यांचे यशश्चिंतनच करूं ह्मणून प्रकटपणें ह्या लोकांनीं उद्गार काढलेले होते. ह्यांच्यांतले शेकडों जण मुसलमानी राज्यच हिंदुस्थानावर झालें पाहिजे असें मत धर्ममत ह्मणून धारण करणारे आहेत. बरें, ज्या अफगाणांवर अमीर राज्य करतो आणि ज्यांचेच आधारावर तो आपल्या राजकीय महत्त्वकांक्षेचे मनोरे बांधीत आहे ते अफगाण हिंदूविषयीं काय समजतात आणि कशा प्रवृत्तीचे लोक असतात हें कोहाट आणि पेशावरच्या आगीच्या डोंबांतही ज्यांस दिसलें नसेल, तीं मनुष्यें नसून निर्जीव प्रेतेंच असलीं पाहिजेत. अफगाण ह्मणजे पठाण आणि पठाण ह्मणजे काय हें मुंबई कलकत्यांतील एकाचा पानविक्या हिंदूसही सांगितल्यावांचून समजणारें आहे! अशा आडदांड आणि हिंदूविषयीं निर्दय तिरस्कार आणि उपजत द्वेष बाळगणाऱ्या पठाणांच्या सेनांचा अमीर हा सेनापति आहे आणि हिंदुस्थानास इस्लाममय करण्याचा चंग बांधलेल्या लाखों मुसलमानांचें नेतृत्त्व उघडपणें घेण्याची तो अिच्छा करणारा आहे, अितकी अेक गोष्ट जरी आपणां हिंदूंतील प्रत्येकजण डोळ्यापुढें ठेवील तरी त्यास हें सहज समजून येईल कीं, हिंदूशीं न्यायानें वागण्याचा अमीराचा उपदेश हा शब्दतः कितीही चांगला असला–आणि तो जितक्या प्रमाणांत चांगला आहे तितक्या प्रमाणांत आपण अमीरांचे आभारीही आहों–तथापि त्या उपदेशाचा आंतील हेतु हा आपल्या हिंदूंच्या मनांत अमीराच्याविषयीं प्रेम उत्पन्न करून, त्याचे आधारावर हिंदुस्थानचे राज्यावर काबूलचा जो पूर्वीपासून डोळा आहे त्या उद्देशाचे मनोरे उभारण्याचा असावा, नव्हे जवळ जवळ असलाच पाहिजे.

ह्या अमीराचें पूर्वचरित्र आपणास ठऊक आहे. याच्या पूर्वीच्या अमीरानें महा-युद्धांत हिंदुस्थानावर स्वारी करून, आपली मुसलमानी बादशाही स्थापन कर-ण्याची महान पर्वणी साधली नाहीं ह्मणून हिंदुस्थानांतील खिलाफत पंथीय धर्मांध मुसलमान आणि ह्मणून सारा अफगाणी मुसलमान त्या पूर्वीच्या अमी-रावर चिडून गेला होता आणि त्याची हत्त्या होतांच त्या क्रांतीय उलाढालींत त्या लोकक्षोभाचा पुरस्कारक ह्मणूनच हा अमीर राजा होऊं शकला. आजही त्याची लोकप्रियता त्याच्या हातून हिंदुस्थानावर स्वारी करवून तो मुसलमानी बादशाहीचें रम्याद्भुत युग पुन्हां आणूं शकेल, याच अेका आशेनें प्रेरित झालेली आहे हें लाखों मुसलमानांच्या आणि पठाणांच्या तोंडून प्रत्यहीं जे उद्गार निघतात, त्यावरून निर्विवादपणें सिद्ध होत आहे. हिंदुस्थानावर याच अमीरानें जेव्हां उघड उघड स्वारी केली होती तेव्हां हिंदी मुसलमानांशीं संग-नमत करून आपण, हिंदुस्थानांत उतरतांच त्यांनीं ठिकठिकाणीं 'अल्ला हो अकबर' ह्मणून आपल्या साह्यार्थ प्रचंड उठावणी करावी अशीं कारस्थानें ह्यानेंच रचलेलीं होतीं. आणि त्या वेळेस विफल झालेली ती महत्त्वाकांक्षा त्यानें आतां सोडून दिली आहे असें निदर्शविणारें अेकही कारण आजपर्यंत घडलेलें नाहीं. उलट त्या त्याच्या भयंकर डावास आतां अधिकच रंग भरत चालला आहे. जसें जसें रशियाचें आणि इंग्रजांचें वितुष्ट वाढत जात आहे आणि महायुद्ध जवळ जवळ येत आहे, तसतशी हिंदुस्थानावर अशा महायुद्धांत होणाऱ्या या अफगाणी स्वारीची भीषण निश्चितीही वाढतच जात आहे. अमी-राची, त्याच्या धर्मोन्मत्त प्रजेची, सहायकांची, आणि हिंदुस्थानांत दिल्लीपासून मद्रासपर्यंत प्रमुख मुसलमान तितका सुंबआर्ष अेक होऊन अमीराचा जो उदो उदो करता झाला त्या हिंदी मुसलमानांच्या हिंदी-भारत-विद्वेषी प्रवृत्तीचीही हिंदु-भारताच्याच हितास अत्यंत भयप्रद असलेली वस्तुस्थिति आणि परिस्थिति स्पष्टपणें आणि निर्भीडपणें त्यांचेपुढें मांडून आह्मीं आमच्या हिंदु-बांधवांस विचारतों कीं, या परिस्थितीच्या प्रकाशांत अमीराचीं हीं भाषणें वाचलीं असतांच त्यांचा त्यांतील खरा उद्देश आणि त्यांचा खरा मतितार्थ कळूं शकेल हें स्पष्ट आहे नव्हे काय ?

अमीरसाहेब, आपण इतके गोड बोललांत कीं, आपली आह्मांस बलवत्तर शंका येते! आपण आपल्या राज्यांत गोवध बंदी केलेली आहे हें आपण आह्मांस वारंवार सांगितलेंत आणि त्याविषयीं आह्मी आपलें आभारी आहोंत. आपण हिंदुमुसलमानांस अगदीं अगदीं समानतेनें वागवितां हें ऐकूनही आह्मांस गुदगुल्या झाल्या. पण आपण त्याबरोबरच हेंही कां बरें सांगितलें नाहीं कीं, आपल्या राज्यांत हिंदूंना जिझीया कर अजूनही द्यावा लागतो! जिझीया ह्मणजे जो मुसलमान नसेल, तो मुसलमान नाहीं ह्मणून, काफर आहे ह्मणून, त्यावर बसविलेला विशिष्ट करः या उपमर्दकारक कराचें औरंगजेबानें नुसतें नांव काढतांच उभा राजपुताना आणि महाराष्ट्र आपली संतप्त तरवार उपसून रणांगणांत उतरला होता.! तो जिझीया "काफरांचा कर" हिंदूंस अफगाणिस्थानांत द्यावा लागतो ना? त्याचप्रमाणें अफगाणी राज्य मुसलमानी राज्य असल्यानें येथील मुठा सोळवीस मुसलमानी धर्माचा प्रसार करण्याची आणि काफरांस मुसलमान करून घेण्याची परवानगी असते. परंतु हिंदूंस मात्र आपल्या धर्माचा उपदेश करून मुसलमानांस हिंदु करून घेण्याची सुक्त ना असते, ही गोष्टहि सत्य आहे कीं नाहीं? हिंदूंत आणि मुसलमानांत मी कांहींच फरक करीत नाहीं हें सांगण्यांत, आपल्या राज्यांत धर्मबेडाचा लवलेशहि उरला नसून सर्व नागरिक आपआपली धर्ममतें निर्बंधपणें आचरूं शकतात असें दाखविण्याचा आपला उद्देश जर असेल, तर आह्मीं विचारतों कीं, हिंदूंची गोष्ट तर राहोच, ते तर जाणून बुजून प्रत्येक पठाणाच्या दृष्टीनें "काफरच" असणार, त्यांस जिझीया दिलाच पाहिजे। पण जे मुसलमान, त्यांस तरी आपले राज्यांत निर्बंध समानतेनें वागवितात काय? मुसलमानांतील अहमदिया किंवा कादियानी हा पंथ आपल्या सुन्नी पंथापासून कांहीं विषयीं भिन्न असल्यामुळें त्यांस-मुसलमानांसहि-कांहीं मतें भिन्न एवढ्यासाठीं, संगसारीच्या दगडांनीं ठेंचून मारण्याच्या शिक्षा या एक दोन वर्षांतच देण्यांत आल्या आणि मुसलमानी निर्बंधास अनुसरून, आपण त्यांचा कुराणी न्याय अनुसरून सात आठ कादियानी मुसलमानांस दगडफेकीनें ठार मारण्यांत आलें हें खरें नाहीं काय? या गोष्टी धडधडीत पुढें दिसत

असतां आपण केवळ गोवध बंद केलात–आणि तितकें उत्तमच केलेंत–ह्मणूनें आपल्या पठाण राज्यांतील राक्षसी धर्मवेड पार उच्छेद पावलें असून हिंदु अगदीं रामराज्यांत नांदत आहेत, या मायावी वार्तावर कोणता चाणाक्ष मनुष्य विश्वासूं शकेल ! पण आश्चर्य कीं, या अमीरांच्या भाषणाच्या या मायावी मृगास पाहतांच हुरळून जाणारी हिंदूंच्या लतकीड्या भाबडेपणाची प्रवृत्ति या मायेस खराखुराच कांचनमृग समजून, मला तोच हवा ह्मणून इच्छा वृत्तपत्रोपत्रीं प्रदर्शित करीत आहे !

बरें समजा, अमीर अगदीं साधुपुरुष आणि न्यायपरायण राजा आहे; पण त्याची प्रजा ! हे कडवे पिढ्यान पिढ्या पाळण्यांतच हिंदूंच्या द्वेषाचें बाळकडू प्यालेले आणि हिंदुस्थानांतील स्त्रिया आणि संपत्ति लुटणें हाच आपला पूर्वजार्जित वारसा आणि अभिलाषणीय पराक्रम आहे अशी अंगाईचीं गीतें ऐकलेले हे पठाण ? हे कोहाटचे, पेशावरचे आणि या सहामाहींतच धर्मोन्मुख होऊन हिंदूंची उभी वस्ती मारून हुसकून देणारे सीमान्तवासी पठाण ? जर हिंदुस्थानांत तरवार उपसून हें पिशाचदल कधीं घुसलें, तर अमीर अगदीं साधुवृत्ति आहेत असें गृहीत धरलें तरी या भूतबाधेच्या पायीं हिंदुस्थानची राखरांगोळी होणार तीं होणारच नाहीं काय ? अहमदशहा आणि नादिरशहा आणि महंमद घोरी यांच्या वेळचे आणि त्यांच्या भाष्याचेंच कुराण अजून अफगाणचा बच्चा बच्चा वाचीत आहे, विश्वसत आहे–त्यांची टोळधाड आजहि हिंदु हिंदुस्थानास तितकीच, किंबहुना अधिक भयप्रद होणारी आहे कीं जितकी गझनीचे आणि घोरीचे वेळीं तीं झाली ! बारा शतकांच्या हलाहलाहून कडु अशा या राक्षसी वृत्तीवर अमीरांची दहा बारा गुळचट वाक्यें कशीं विरजण घालूं शकतील ? त्या अनुभवजन्य भयाच्या हलाहलाची गोळी कशी गोड करूं शकतील ! तेव्हां आपण हिंदूंस समानतेनें वागवितों आणि गोवध बंद करितों आणि मुसलमानांस हिंदूंशीं सख्यानें रहावयास शिकवितों हें पुनः पुनः सांगण्यांत अमीराचा उद्देश जर असा असेल कीं, या वाक्यांमुळें हिंदूंच्या तोंडास पाणी सुटावें आणि त्यांस अफगाणी बादशाही हिंदुस्थानांत

झाली तर केवळ रामराज्य सुरू होईल आणि मुसलमानांच्या धर्मवेडापासून आपली सुटका होईल, अशी लघळ आशा उत्पन्न व्हावी; जर आपला हा हेतु असेल कीं, आपल्या भारतावरील भविष्यत्कालच्या अखाद्य स्वारीस हिंदी मुसलमानांप्रमाणेंच हिंदूंचीहि सक्रिय सहानुभूति मिळावी, तर अमीर! आपला तो उद्देश विफल होणारा आहे! तो हेतु अत्यंत दुष्ट असून हिंदुहितास अत्यंत घातक असल्यानें, त्या हेतूच्या रावणी घाल्यास संधि मिळवावी म्हणूनच केवळ आपण या गोड गोड भाषणांच्या मायावी कांचनमृगास हिंदूंच्या आशेच्या सीतेसमोर अतें नाचविलें आहांत, असें आपणास स्पष्टपणें सांगण्याचें साहस करणें हें आम्ही आपलें परम पवित्र कर्तव्य समजतों.

बारा गोड वाक्यांचें काय, इंग्लंड जेव्हां हिंदुस्थानचे घरांत घुसण्यासाठीं असें लालचावलें होतें, तेव्हां त्यांच्या राजांनीं आणि गव्हरनरांनीं अशींच बाराशें वाक्यें उच्चारलीं होतीं! सर्व धर्मीच्या प्रजेस आम्ही अगदीं समानतेनें वागवित असतों आणि वागवूं, असें त्यांनींहि देवाच्या शपथेवर हजार वेळां सांगितलें होतें. हिंदुस्थानचें कल्याण हेंच आमचें उद्दिष्ट, आम्ही केवळ व्यापारी, राज्याचा आमचा मुळींच लोभ नाहीं, असेंच ते सांगत होते. ते असेंच गोरे-गोमटें हिसलें आणि अशाच गोडवचनांच्या कांचनमृगाच्या मायावी सौंदर्यानें हिंदी आशेस त्यानीं मोहून टाकिलें आणि त्यांचा विवेक दुरावतांच त्यांच्या राजश्रीवर झडप घातली! फार लांब नको, आतां महायुद्धामध्येंहि इंग्लंड हें 'लहान राष्ट्रांच्या स्वातंत्र्यासाठींच" महायुद्धांत पडलें नव्हतें का? आणि शेवटा अनेक लहान राष्ट्रांस गटकन गिळून ताड पुशीत बाहेर आलें!

अमीर गोड बोलले, उत्तम! आभार आहेत त्यांचे! ते स्वतःच्या प्रजेस समानतनें वागवितात! खरें असेल तर आम्ही हिंदु अभिनंदितों—पण दुरून! ते प्रजेस सवक ठेवितात! आम्ही हिंदु त्यांस प्रशंसितो—पण दुरून! सर्प विंचु नारायण—परी बंदावें दुरून!

परंतु जर हिंदु हिंदुस्थानचें मन त्यांच्या त्या 'प्रजेस समानतेनें वागविणाऱ्या' औदार्याचा उपभोग घेण्यास या भुलथापांनीं वळेल अशी ते आशा करीत असतील, तर त्यांचे डोळे जितके लवकर उघडतील तितकें आतां उत्तम! हिंदु-हिंदुस्थानास कोणाच्याहि प्रजापणाच्या समानतेचा उपभोग नको आहे. त्यास आतां राजेपणाचें स्वातंत्र्य हवें आहे! त्या राजेपणाचे स्वातंत्र्याचे कार्यार्थ हिंदुस्थान अफगाणिस्थानच्या अमिराच्या मैत्रीचा आणि शक्तीचाहि आंतरराष्ट्रीय राजकारणांत शक्य तो उपयोग करून घेईल-पण दुरून! जर विरोधावरच वेळ आली, तर विरोधहि करण्यास तो मागें पुढें पाहणार नाहीं. त्या नादिरशाही आणि अहमदशाही महत्वाकांक्षेचें तक्त दिल्लीस ज्या घणानें फोडून चक्काचूर केलें, तो हिंदु घण ईश्वरी कृपेनें त्या महत्वाकांक्षेच्या या नव्या अवताराचेहि मनोरथ तसेंच पूर्ण करून टाकण्यास समर्थ होईलच होईल! अहिंदु साध्वाचारास आमचा हिंदु साध्वाचार, अभिनंदित राहील—मायाचारास मायाचार हाणून पाडील!

लेखांक १७ वा.

—:×:—

नेपाळविषयक चर्चा

(ता. १९।१।२८)

नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदु राज्यांविषयीं हिंदु राष्ट्रांत दिवसेंदिवस अधिक अधिक चर्चा होत आहे ही आनंदाची गोष्ट आहे.

× × ×

जर कधीं अिंग्रजांची आणि रशियांची लढाअी जुंपली—आणि जी निकट भविष्य काळींच जुंपेल असा पूर्ण रंग दिसत आहे—तर अफगाणिस्थान आणि नेपाळ या दोन्ही राज्यांस सैनिक दृष्टीनें अत्यंत महत्व प्राप्त होणारें आहे. युद्धमान राष्ट्रांच्या महायुद्धांतील हीं दोन्हीं राज्यें मुख्य रणक्षेत्रें बनल्यावांचून रहाणार नाहींत. त्या दोघांच्या हातींच हिंदुस्थानच्या साम्राज्याच्या किल्ल्या पडणार आहेत. अिंग्लिश साम्राज्याचे मुख्य युद्धसचिव हिंदुस्थानांत येण्याचा जो अपूर्व योग अितक्या तांतडीनें आज येत आहे, त्याचें हेंच अेक मुख्य कारण आहे. नेपाळच्या महाराजांचें कलकत्त्यास त्याच वेळीं होणारें आगमन ही कांहीं आकस्मिक घटना नसून, तिच्यामागें राजकीय डावपेच खेळले जात असावेत हें अुघड आहे. या विषयाकडे हिंदुस्थानांतील लोकांचें लक्ष हळू हळू वेधलें जात आहे ही गोष्ट खालील अेक दोन अुताऱ्यावरून स्पष्ट होईल.

\+ \+ \+

कलकत्त्याचें " श्रीकृष्ण संदेश " हें प्रमुख हिंदी साप्ताहिक ' महान घटना ' नामक शीर्षकाखालच्या अग्रलेखांत लिहितें कीं, " अफगान अमीरके आगमनके बाद लगभग इतनें ही महत्वकी अेक और घटना होनेवाली है। उत्तर पश्चिमसे यदि अफगान अमीर आ रहे हैं तो उत्तरपूर्वसे नेपालके महाराज आ रहे हैं। अफगान अमीर कराची और बम्बअितक आवेंगे तो नेपालके महाराज कलकत्तेतक आवेंगे। अफगान अमीर बम्बअी वाअिसरायका आतिथ्य ग्रहण

करके ही चार दिनमें चले जायंगे। परन्तु नेपालके महाराज वाअिसरायका आतिथ्य ग्रहण करनेके बाद भी यहा स्वतंत्र रूपसें रहेंगे। अुनका विचार कलकत्तेमे १५ दिन रहनेका है। ता० २६ दिसम्बर को महाराजका यहां शुभागमन होगा। हमारे सहधर्मी और स्वाधीन हिन्दूराज्यके विधाता श्री ३ महाराज चन्द्र शमशेर जङ्ग बहादूर राणाका अुस अवसरपर कलकत्ता वासियोंकी ओरसे, कलकत्ता कारपोरेशनकी ओरसे तथा कलकत्तेके हिन्दुओंकी ओरसें महान् स्वागत होना चाहिये। नेपाल-महाराज अपने सेनापतियोंके साथ आ रहे हैं। नेपालके महाराज, नेपालके सेनापति, ब्रिटिश सरकारके युद्धमंत्री तथा विज्ञानमंत्री इन सब युद्धदेवताओंका अेक साथ भारतमें आगमन हो, यह कोअी साधारण समाचार नहीं हो सकता। यह कोअी महान् राजनीतिक महत्वकी घटना है। अफगान अमीरके आगमन और विदेशभ्रमणका जो राजनीतिक महत्व है, वही नेपालके महाराजके आगमनका भी है। नेपालका स्वाधीन हिन्दूराज्य हिन्दु स्वाधीनता और गौरवके संकोचका प्राप्त हुआ अंश है और प्राकृतिके नियमानुसार अिसका फिरसे वैसा ही या अुससे भी अधिक विस्तार होना अवश्यम्भावी है।"

× × ×

श्रीकृष्ण संदेशानें आणखी असेंहि लिहिलें आहे कीं, "अफगाणिस्थानचा अमीर हा मोठा महत्वाकांक्षी पुरुष आहे. त्यांतहि रूससारख्या अिंग्लिशांच्या कट्या द्वेष्ट्यांचें राष्ट्र अफगाणिस्थानच्या पाठीसच असल्यानें, आज त्या परिस्थितीचा पुरा पुरा लाभ घेण्याचा अमीराचा निश्चय दिसत आहे आणि त्यांच्यांत तसें साहसहि वसत आहे.—अेकंदरींत अफगाण अमीराचें आगमन आणि विदेशयात्रा यांचें जें राजकीय महत्त्व आहे, तेंच नेपाळच्या महाराजांचेंही आहे. नेपाळचें हिंदु राज्य हें हिंदु स्वातंत्र्याचा आणि गौरवाचा जो संकोच होत आला, त्याचा अंतिम अंश आहे. आणि ह्मणूनच निसर्गनियमाप्रमाणें त्या संकोचाच्या अंतिम बिंदूपासूनच त्या हिंदु स्वातंत्र्याचा पहिल्यासारखा किंवा त्याहूनहि अधिक विकास आणि विस्तार पुनः होणें अवश्य भावीच आहे"

× × ×

या पत्रासंबंधीचें गुरखा लीगचें मुखपत्र हिमालयन टाअीम्स " हेंहि या संधीचा पुरता अर्थ ओळखून आहे. त्यानेंहि त्यावर अग्रलेख लिहिला असून, नेपाळचे महाराज कलकत्त्यास येतील तेव्हां हिंदुस्थानभर पसरलेल्या लाखों गुरख्यांनीं त्यांचे चरणीं आपली अुत्कट राजनिष्ठा व्यक्त करावी असें लिहिलें आहे. कलकत्त्यास ५०००० गुरखे आहेत !

× × ×

नेपाळी लोकांत गेलीं दोन वर्षें होत चाललेली जागृति ही किती महत्त्वाची गोष्ट आहे, यांचें प्रमाणपत्र हिंदुजनतेचें तिच्याकडे जें अधिकाधीक लक्ष वेधलें जात आहे, त्यावरूनच प्रमाणित झालेलें असून, त्यास आपल्या कृपाळू ब्रिटिश सेवक सत्तेचें (ब्यूरॉक्रसीचें) अेक अुदार प्रमाणपत्र आलिकडेच मिळालें आहे. कारण गुरखासंघावर गुप्त पोलीस विभागाची वक्रदृष्टि होण्यास आरंभ झालेला असून, ती संस्था राजद्रोही अुलाढाल्या करणारी (Seditious Body) आहे, असें गुप्त पोलिसचें प्रतिवृत्त तिच्याविरुद्ध गेल्याचें त्या संघाकडून प्रसिद्ध झालें आहे ! हिंदुस्थानांत कोणतीही संस्था श्रीडें फार अुपयुक्त काम करूं लागतांच तिला C. I. D. ची ' राजद्रोही ' किंवा ' संशयित ' ह्मणून पदवी मिळायचीं हें ठरलेलेंच असतें. याच सिद्धांताचा अुपसिद्धांत ह्मणजे गुप्त पोलिसांनीं अेखाद्या संस्थेस " संशयित " किंवा " राजद्रोही " ह्मटलें ह्मणजे तीं बहुधा कांहीं तरी राष्ट्रास अुपयुक्त असें कार्य करीत आहे असा विश्वास लोकांनीं बाळगावा, हा होय. या अुपसिद्धांतावरून सी. आय. डी. ची वक्रदृष्टि गुरखा संघाकडे वळली, हें त्या संस्थेच्या हातून कांहीं तरी जिवंतपणास शोभेसें राष्ट्रकार्य होत असाव यांचेंच द्योतक आहे. आपल्या अुपयुक्ततेचें प्रमाणपत्र सरकारी मुद्रेसह त्या गोरखा संघास असें अितक्या लवकरच मिळालें हें त्या संस्थेस खरोखरच अभिमानास्पद आहे. नेपाळच्या आमच्या धर्मबंधूंस C. I. D. नें " संशयित " ह्मणावें, अितकी जागृति होत चाललेली पाहून प्रत्येक हिंदूंस मनःपूर्वक आनंद होत आहे.

× × ×

नेपाळच्या हिंदुराष्ट्रास अिंग्रज सरकारनेंच हें प्रमाणपत्र दिलें आहे असें नमून, मागें जर्मनीच्या कैसरनेंहि त्या हिंदुराष्ट्राचें महत्व असेंच वाखाणलेलें होतें. सन १९१४ ते १८ व्या वर्षांत जे महायुद्ध चाललें होतें, त्यांत श्रीयुत राजा महेंद्रप्रताप याच्या हस्तें जर्मन सम्राट कायसर यांनीं नेपाळचे महाराजांस अेक आणि अमीराला अेक, अशीं दोन पत्रें एकत्रच दिलेलीं होतीं. त्यांत अमीराप्रमाणेंच नेपाळच्या हिंदु महाराजासही, स्वतंत्र राष्ट्राचें अधिपति म्हणून गौरवून नेपाळचें स्वातंत्र्य जर्मन सरकार मानीत आहे आणि मानीत राहील असें आश्वासन दिलेलें होतें. नेपाळचे महाराजास His Majesty असें बरोबरीच्या नात्यानें अिंग्रजांचे राजानें म्हणण्याचे पूर्वीच जर्मन सम्राटानें तसें संबोधिलें होतें. आणि नेपाळच्या राज्याचा विस्तार दिवसेंदिवस होत जावा म्हणून अुत्कट अिच्छा प्रदर्शित केली होती. अिंग्लिशांच्या फूटनीतीमुळें श्री. महेंद्रप्रताप यांस तिबेटांतूनच परत फिरविण्यांत येअून तें पत्र नेपाळच्या महाराजांच्या हातीं न पडूं देण्याचा जो चिवट प्रयत्न करण्यांत आला तो कांहीं अुगाच नव्हे.

× × ×

जर्मन सम्राट, अिंग्लिश गुप्त पोलीस आणि अिंग्लंडचे मुख्य युद्धसचिव (The minister of war) यांना ज्या नेपाळच्या राजकीय भविष्याविषयीं अितकी चिंता वहाविशी वाटते आणि त्याच्या जागृतीकडे लक्ष लावून पहाणें महत्त्वाचें वाटतें, त्या नेपाळच्या राजकारणाची नुसती वास्तपुस्तहि करण्यास आमच्या राष्ट्रीय सभेच्या पुढाऱ्यांस वेळ कां सांपडत नाहीं, याचें कित्येकांना आश्चर्य वाटेल, पण त्यांत त्यांचा कांहींच दोष नाहीं. 'रॉयल कमिशन' वर साक्ष द्यावी कां देअूं नये आणि नीलच्या पुतळ्यावर हातोडा मारावा की नुसता चिखल मारावा, या अत्यंत बिकट आणि राष्ट्राचें सर्व जीवित ज्यावर अवलंबून आहे, अशा महत्त्वाच्या प्रश्नाची राष्ट्रीय काथ्याकूट करण्याचें सोडून, अफगाण आणि नेपाळ या सीमेवर, रशिया तिकडून आणि अिंग्लंड अिकडून काय डाव खेळत आहेत, इत्यादि यःकश्चित् पोरखेळांत वेळ दवडण्याअितके कांहीं ते अदूरदृष्टि लोक नाहींत ! असले पोरखेळ अिंग्लंडच्या युद्धसाचिवासारख्या उनाड

आणि रिकामटेकड्या लोकांनीं खेळावे ! आमच्या पुढाऱ्यांसारख्या थोर, राजकारणपटु आणि उत्तरदायी लोकांना तिकडे लक्ष घालणें मुळींच शोभणारें नाहीं ! तेंहि जर असले रिकामटेकडे आणि स्वप्नाविष्ट (dreamy) उद्योग करूं लागले, तर नीलच्या पुतळ्यावर चिखल कोण फेंकणार ? हिंदुस्थानांत इतका गाळ आणि चिखल असतां नीलच्या पुतळ्यावर तो फेंकण्याचें सोडून, हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यार्थ अिंग्लंडरशियाच्या धकाधकींत घुसण्याचें काय प्रयोजन आहे ! त्यांस आपला चरखा आणि चिखल हींच अमोघ साधनें पुरे आहेत !

× × ×

परंतु गुरखा लोक राजकारणाच्या ह्या चिखलांत अजून आमच्या सत्याग्रह्यांइतके आकंठ रुपये नसल्यानें त्यांची राजकीय जागृति निराळेंच रूप घेऊं लागली आहे हें वर दिलेल्या माहितीवरून आणि विशेषतः C. I. D. च्या प्रमाणपत्रावरून स्पष्ट होत आहे. यावेंच आणखीहि अेक द्योतक ह्मणज हें कीं. नेपाळेतर हिंदुस्थानांत नागरिक ह्मणून निवसत असलेल्या नेपाळी लोकांसही विधिमंडळांत प्रतिनिधित्व मिळावें ह्मणून नेपाळी लोकांत एक महत्त्वाची चळवळ सुरू झाली. ब्रिटिश हिंदुस्थानांत जवळ जवळ दहा लक्ष नेपाळी लोक आहेत. अशाच अल्पसंख्येच्या शीख हिंदूंस जर आपले विशिष्ट प्रतिनिधि विधिमंडळात धाडतां येतात, तर नेपाळी हिंदूंस तें धाडण्याचा अधिकार अवश्य मिळाला पाहिजे. जाति–विशिष्ट प्रतिनिधित्व आमूलाग्र बंद झालें तर सर्वोत्तमच, पण जर मुसलमानादिकांस तें देणें पडत आहे, तर तें हिंदूंसही कांहीं काळ देणें अवश्य आहे. विशेषतः नेपाळी लोकांत हिंदी राजकारणाची जिवंत कळकळ आणि ज्ञान उत्पन्न होण्यास त्यांचे नेपाळी प्रतिनिधी विधीमंडळात नेमले जाणेंच अिष्ट आहे. रॉयल कमिशन् हिंदुस्थानात येतांच गुरख्यांचे वतीनें हा प्रश्न त्यांचे पुढें मांडण्यांत येणार आहे. नेपाळी–हिंदुस्थानांतून ब्रिटिश–हिंदुस्थानांत येऊन राहिलेल्या दहा लाख नेपाळी हिंदूंस सध्यां दोन्हीकडच्या अधिकारास आणि प्रतिनिधिक सत्तेस मुकावे लागतें हा अन्याय आहे. यासाठीं विधिमंडळांतून आणि कलकत्ता, डेहराडून, काशी अित्यादि ज्या ज्या ठिकाणीं नेपाळचे लोक

पुष्कळ निवसलेले आहेत तेथील स्थानिक संस्थांतून गुरख्यांस (नेपाळ्यांस)। त्यांचेच विशिष्ट प्रतिनिधी धाडण्याचा अधिकार अवश्य मिळावा. आमचे आमच्या नेपाळी बंधूंस अशी आग्रहाची सूचना आहे की, त्यांनी राष्ट्रीय सभे सही गुरखा संघाच्या वतीनें प्रतिनिधि निवडून धाडण्यास आतां सत्वर आरंभ करावा. विधिमंडळांत, स्थानिक संस्थांत आणि राष्ट्रीय सभेत गुरख्यांचें विशिष्ट प्रतिनिधि जसजसे जाऊं येऊं लागतील, तसतसें हिंदी राजकारणांशीं त्यांचें जीवन समरस होईल. आमच्या राजकीय सुखदुःचे प्रतिध्वनि आमच्या अिकडच्या नेपाळी बंधूंच्या रक्तांत उठूं लागतील आणि त्यांचे भावभावनांनीं तिकडील नेपाळस्थ गुरख्यांचीं अन्तःकरणें चेतूं लागतील. अशा रीतीनें नेपाळचें आणि नेपाळेतर हिंदी विभागांचें राजकीय जीवन अेकाच चेतनेनें रसरसूं लागून कर्मीत कसा उभे हिंदु हिंदु भाने तरी एकाच ध्येयानें स्फूर्त होऊन संभूय प्रयत्नानें अपिलें भाग्यशाली भविष्य घडूं लागेल.

स्वतंत्र हिंदु राष्ट्राचा कर्ता पुरुष.

सध्या जगांत हिंदूंचा अभिमान धरण्यासारखें नेपाळ हें अेकच अेक हिंदु राष्ट्र आहे. त्या राष्ट्रांतील लोक नवयुगाच्या चालीवरोबर चालूं लागले असून आधुनिक सुधारणा, यंत्रविज्ञान इत्यादींचा आंत शिरकाव होऊं लागला आहे. घातुक रूढीमुळें हें उत्थान होण्यास जरी अवधि लागत असला तरी नेपाळच्या स्वतंत्र राज्यांतील अनेक पुरुष परिश्रम करीत आहेत. अशा पुरुषांत नेपाळचे महाराज सर चंद्रसेन शेरगंज बहादुर राणा हे होत. नुकतेच हे कलकत्त्यास आले असतां त्यांचा जो सन्मान झाला तो सुप्रसिद्ध आहे. आज त्यांचें वय ६५ वर्षांचें असलें तरी मुख्य प्रधानकीचें कार्य ते अत्यंत कुशलपणें पार पाडीत आहेत. गेलीं पंचवीस वर्षें त्यांनीं अत्यंत परिश्रम करून राज्यकारभाराची धुरा यशस्वीपणें ओढली यावरून त्यांना लोकांविषयीं वाटत असलेलें प्रेम दिसून येतें. काटमांडूच्या निसर्गसुंदर, नितांत रम्य अशा नगरांत सिंगदरबार ह्या राजवाड्यांत आधुनिक सुधारणेचीं साधनें जरी गजबजून दिसत असलीं तरी महाराजांची

राहाणी अत्यंत साधी असते. कोणाहि व्यक्तीनें जाऊन त्यांना भेटावें, आपल्या सुखदुःखाच्या गोष्टी सांगाव्या, आपलीं गाऱ्हाणीं कानांवर घालावीं. दुपार झाली कीं, आपल्या लवाजम्यानिशीं ते प्रत्यहीं नगरसफरीस बाहेर पडतात व प्रजेचे प्रणाम स्वीकारीत स्वीकारीत ते परततात. कर्मनिष्ट ब्राह्मणाप्रमाणें त्यांचे प्रत्यहीचें वर्तन असतें, त्यांची प्रजेवर विलक्षण छाप असून निःपक्षपाती न्यायाधीश ह्मणून त्यांना लौकिक शाजत आहे. महाराजांचे आठ पुत्र नेपाळमध्यें आपल्या स्वतंत्र राष्ट्रावी सेवा करीत त्यांचा गौरव वाढवीत आहे. सेनापति सर मोहन व सर बावर सैनिक दलाचे प्रमुख आहेत. सर कैसर हे राज्यकारभारांतलि एका विभागाचें काम पहात असून सेनापति सिंग हे धर्मार्थ संस्थांवर प्रमुख आहेत. सेनापति कृष्ण, सेनापति विष्णु, सेनापति शंकर व मदन हे त्यांचे चारी पुत्र नेपाळच्या सैनेत मोठमोठे अधिकारी आहेत. आज नेपाळची जी प्रगति दिसत आहे तिला महाराज कारणभूत आहेत. अनंत काळपर्यंत चालत आलेली गुलामांच्या व्यापाराची पद्धत महाराजांनींच नष्ट केली व त्यासाठीं त्यांचा सर्व जगभर नांव-लौकिक झाला. त्याचप्रमाणें नेपाळीराज्यांत पहिली रेल्वे बुघडण्याचा मानहि महाराजांसच लाभलेला आहे. काटमांडूच्या आसमंतांतील एकाद्या पर्वताच्या शिखरावरून नगरकडे दृष्टि फेकल्यास नव्या सुधारणांनीं नटलेली ती नगरी आहे असें कोणासहि वाटेल. अशा ह्या आमच्या स्वतंत्र हिंदु-राज्याच्या कर्त्या-पुरुषाला आयुरारोग्य लाभावें अशींच कोणाहि हिंदु-बांधवाची इच्छा असणें साहाजिक आहे.

लेखांक १८ वा.

—:*:—

आखिल भारतीय गुरखा संघाचें तृतीय अधिवेशन
आणि
नेपाळच्या महाराजांचें प्रस्तुतचें कर्तव्य.

(१९२८)

"When we compare the conditions now arising with marvellous rapidity in Afganistan where we behold batches of several hundred young Afgans being sent every year by their Government to foreign countries all over this world for training and reforms being carried out in every branch of administration of that country we cannot but heave a sigh of grief to observe the contrast which conditions in Nepal present! .... Nepal is the hope of the Hindus, Nepal is the shield of India, and if Nepal will not reap the fruit of the immence potentialities which are open to it and boldly enter with the realms of modern civilization and progress, the future history of this vast country of the Hindus shall be written in letters of blood and tears: and if Hinduism falls there shall be no hope for Nepal either."

The Hymalayan Times

8th January 1928.

"अफगाणिस्थानास जागतिक राजकारणांत जी महती प्राप्ती झालेली आहे, ती अफगाणिस्थानाप्रमाणेंच समबल असणाऱ्या नेपाळास प्राप्त झाली नाही

ह पाहून गुरख्याच्या अंतःकरणांत कालवाकालव होऊं लागली आहे ! हिंदू राष्ट्राची नेपाळ ही ढाल आहे. आज नेपाळ ही उभ्या हिंदु जगताची आशा आहे. एक महान भवितव्यता नेपाळास पाचारीत आहे ! जर नेपाळनें तिचें स्वागत करण्याचें साहस न केलें, तर उभ्या हिंदुराष्ट्राचा इतिहास अश्रूंनीं आणि रक्ताच्या बिंदूंनीं लिहिला जाईल आणि जर हिंदुराष्ट्र विनष्ट झालें तर त्यासहच नेपाळचाही नाश होणारच ! जो हिंदुराष्ट्राचा विनाश तोच नेपाळचाही विनाश !" असे कळकळीचे आणि हृदय हालवून सोडणारे उद्गार वरील उताऱ्यांत गुरख्यांतील प्रमुख पुढाऱ्यानें काढलेले आहेत !

गुरखा जातीच्या एकमात्र प्रमुख पत्रांतील वर उध्दृत केलेल अवतरण वाचून आम्हांस अत्यंत आनंद झाला. आज दोन तीन वर्षें झालेले त्रुटित आणि एकाकी प्रयत्नही इतके फलद्रूप झालेलें पाहून मनास अर्थातच अधिक प्रयत्न करण्यास अधिक उत्साह प्राप्त होत आहे आणि अशी निश्चिति वाटूं लागत आहे कीं आणखी दोन तीन वर्षें जर हे वाढत्या प्रमाणावरचे प्रयत्न आणखी वाढत्या परिमाणानें आणि प्रबळतेनें केले जातलि, तर हिंदूंचें हें एक मात्र स्वतंत्र राज्य, वरील अवतरणांत आमच्या गुरख्यांच्या पुढाऱ्यानें ह्मटल्याप्रमाणें अखिल हिंदु राष्ट्राची ढालच नव्हे तर तलवारही होअील.

गुरखा राष्ट्राच्या उद्धारार्थ जे कांहीं थोडे देशभक्त आखिल हिंदुत्वाच्या अभिमानानें प्रेरित झालेले आणि आजच्या जगाच्या परिस्थितीचें मर्म ओळखण्याइतकी पात्रता आणि प्रगतिप्रियता असलेले झटताहेत, त्यांत वरील उतारा लिहिणारे ठाकूर चंदनसिंग हे एक हात. गेल्या तीन वर्षांत नेपाळी लोकांत जी एक नवी जागृति झालेली आहे, तिला केंद्रीभूत करण्याचें कार्यी त्यांनीं काढलेल्या Hymalayan Times आणि 'गुरखा समाचार' या दोन पत्रांचा फार उपयोग झालेला आहे. सध्यां नेपाळी संपादकानें चालविलेलीं अशीं तींच दोन पत्रें आहेत. त्या व्यतिरिक्त गुरख्यांच्या जातीय संघटनासाठीं 'गुरखा संघ' ह्मणून जी संस्था गेल्या दोन तीन वर्षांत स्थापन झालेली आहे, तिचें प्रमुख चालकांत ठाकूर चंदनसिंग ह्यांचें नांव अग्रगण्य झालेलें आहे. अशा

प्रमुख गुरखा गृहस्थानें वरील लेख लिहिला आहे, यावरून गुरखा जातींत हिंदु-संघटनाच्या तत्त्वांचा आणि महत्त्वाकांक्षांचा संचार कसा झपाट्यानें होऊं लागत आहे, हें स्पष्ट होत आहे.

ह्याच आशेनें "श्रद्धानंद" ही आज वर्षभर नेपाळास हालवून हालवून, ढवळून ढवळून जागें करण्यास झटत आला! श्रद्धानंदांतील ऋषीराचे आगमनाविषयींचे आणि नेपाळच्या उद्बोधनासाठीं कळवळून हांका मारणारे लेख, दिल्लीचें 'अर्जुन,' कलकत्त्याचें 'श्रीकृष्ण,' पंजाबांतील आर्यसमाजी उर्दू पत्रें आणि 'गुरखा समाचार' ह्यांच्यांत भाषांतरित होऊन आणि इतर अनेक साधनांच्या द्वारें, नेपाळच्या कानांशीं आज वर्षभर सारखे ध्वनित होत आहेत. आज त्यांचा प्रतिध्वनि नेपाळच्या अंतःकरणांतून स्पष्टपणें उठला. हिंदुराष्ट्राच्या उद्धाराचें उत्तरदायित्व आज अिश्वरानें नेपाळच्या कर्तव्यावर सोंपवून दिलें आहे, ही जाणीव नेपाळच्या पुढाऱ्यांत उत्पन्न झाली! आरंभ तर ठीक झाला!! नेपाळच्या राष्ट्रीय कर्तव्यपराङ्मुखतेस लावलेला महत्त्वाकांक्षेचा पहिला सुरुंग तर ठीक उडाला!!

हजारों गुरख्यांचा राष्ट्रीय उत्साह

आणि ह्या सुरुंगासरशीं त्या महान् महत्त्वाकांक्षेचे प्रतिध्वनि केवळ कांहीं निवडक पुढाऱ्यांच्या अंतःकरणांतच उठले असें नसून, ते हजारों गुरख्यांच्या रक्तांत निनादत जात आहेत ही गोष्ट ज्यांनीं ज्यांनीं डेहरादूनला झालेलें गुरख्या संघाचें ह्या वर्षाचें तृतीय अधिवेशन पाहिलें आहे त्यांच्या त्यांच्या प्रत्ययास आल्यावांचून राहिलें नाहीं. त्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष सरदार जीवनसिंग हे कर्तेल-आमराच्या महायुद्धांतील प्रख्यात वेढ्याचे प्रसंगीं त्या वेढ्यांत सांपडलेले आणि त्यांतून जे फारच थोडे लोक वांचून परत आले, त्यांतील एक खंदे योद्धे आहेत. त्याचप्रमाणें गुरख्या सैन्यांतील अितर अनेक सुभेदार आणि अितर वरिष्ठ अधिकारी या अधिवेशनांत समाविष्ट झालेले असल्यानें या चळवळीमुळें अिंग्रजी सत्तेच्या पोटांत दुखूं लागावें हें साहजिकच होतें.

नेपाळच्या जागृतीचें वैशिष्ट्य हेंच आहे कीं,

ती चळवळ अिंग्रजांच्या हिंदुस्थानांतील आजवर अत्यंत आधारभूत मानल्या गेलेल्या अगदीं राखीव अशा सैनेतच फैलावत जाणारी आहे. कारण, हिंदुस्थान हातांत ठेवण्यास जी हिंदी सेना अिंग्रजांनीं ठेवलेली आहे, तिच्यांत कालपर्यंत मुख्यत्वेंकरून शीख आणि गुरखा पलटणी ह्याच त्यांच्या अगदीं अंध, आणि ह्मणूनच अगदीं राखीव अशा असत. सत्तावनचें राष्ट्रीय क्रांतियुद्ध हा शीख आणि गुरखा पलटणींच्या तरवारीनेंच अिंग्रज मोडूं शकले त्यापैकीं १९०५ ते १९१० पर्यंतच्या राष्ट्रीय चळवळीच्या धक्क्यानें शीख जागा झाला. तो अजूनहि सैनिक आहेच; पण आतां तो देशभक्तहि झालेला आहे. पण गुरखा मात्र अजूनहि जुसता अेखाद्या यंत्राप्रमाणें शब्दाबरोबर—बार उडविणारा एक शून्यहृदय सैनिकच होता.

शीख आणि गुरखे.

अिंग्रजी सत्तेच्या हिंदुस्थानांतील विषारी तरवारीच्या दोन धारा होत्या; पंकीं शीख, सैनिक असूनही देशभक्त होतांच त्या तरवारीच्या एका बाजूच्या धारेचें विष उतरलें. राहिला होता गुरखा तोही आतां देशभक्तीनें रसरसूं लागला तर त्या दुसऱ्या बाजूची विषारी धारही बोथट होऊन जाअील. गुरखा हा जागृतहृदय झाला, तरी तो सैनिक राहीलच. पण तो अेक देशभक्त सैनिक होऊन राहील. पहिल्याप्रमाणें अंध अन्यायाच्या विषाचें पाणी चढविलेलीं तरय वार तो हातीं धरणार नाहीं आणि असें होण्याचा संभव असल्यामुळेंच कांहीं अन्याय्यप्रवण आणि स्वार्थांध अिंग्रजी राजनीतिज्ञांचे पोटांत गुरख्यांची राष्ट्री जागृति पाहतांच भीतीचा गोळा उठूं लागतो. परंतु सुदैवानें डेहराडूनच्या य अधिवेशनांतल्या प्रसंगीं तेथील अिंग्रजी अधिकाऱ्यांनीं तुटेल तों ताणण्याचा वेडेपणा न करतां वीर गुरख्यांच्या न्याय्य आकांक्षांस वाचा फुटूं द्यावी असेंच ठरविलें आणि त्या अधिवेशनांत अनेक गुरखा सैनिक, सुभेदार आणि अितर सनानी यांस प्रकटपणें भाग घेण्यास येथील अिंग्रजी सैनिक अधिकाऱ्यांनीं ना

केली नाहीं. महाराजा नाभा हेही अधिवेशनास उपस्थित होते. अनक गुरखा रेजिमेंटचे ठिकठिकाणाहून अभिनंदनपर संदेश आले होते. झालाबादचे महाराज,. गडवालचे महाराज, सरकारीचे महाराज, सिक्रिमचे महाराज आणि अितर थोर व्यक्तींच्याही सहानुभूतीच्या तारा आल्या होत्या. संमत झालेल्या ठरावांत मुख्य म्हणजे

परदेशगमननिषेधाचा निषेध.

हा ठराव होता. आपणास हा अेक यःकश्चित् सामाजिक सुधारणेचा ठराव वाटेल. पण नेपाळच्या परिस्थितींत ह्या ठरावाचें राष्ट्राय महत्व अितकें आहे कीं, आज नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदुराज्याचे वृक्षाचें वाढ खुंटविण्यास जर अेखादी विषारी कीड कारणीभूत होत असेल, तर ती ही यःकश्चित् दिसणारी पण्डाहीन पण्डितांची परदेशगमननिषिद्धतेची आज्ञा होय. नेपाळ स्वतंत्र झालें असतांही त्यांस जगतांत आपलें स्वातंत्र्य रशिया, इटली, अमेरिका, फ्रान्स अित्यादि राष्ट्रांत आपले राजदूत स्थापून प्रथित करतां येत नाहीं. कारण परदशगमन निषिद्ध ! त्यामुळें नेपाळचे भू-पतीस तर काय पण प्रधानांच्या जामातासही मास्कोला जाऊन स्टालिनची, रोमच्या मुसोलिनीची, तुर्कीच्या कमालची भेट घेतां येत नाहीं. आपले शेकडों कामगार तिकडे धाडून नविनांतील नवीन सैनिक व शास्त्रीय कला आणि साधनें शिकतां येत नाहींत ! कारण, परदेशगमननिषिद्धतेचा हा घरघालु सोवळेपणा ! रशियादिक राष्ट्रांची प्रत्यक्ष परिस्थिति पाहून त्यांच्याशीं संबंध जोडतां न आल्यानें, आज सर्वस्वी इंग्रजांचे हातांतील खेळणें बनत आहे. अफगाणिस्थानचा परिचय आणि मैत्री उभ्या जगाशीं घट्टं लागतांच, रशियाच्या द्वारें अिंग्रजांस आणि अिंग्रजांच्या द्वारें रशियास त्यास चाप्तां येतें.पण नेपाळास हिंदुस्थानाच्या आडाबाहेर पडतांच येत नसल्यानें, त्याला त्या आडांतील सगळ्या मंडूकांत मोठ्या असणाऱ्या इंग्रजी कूप-मंडकाचीं हांजी हांजी करून रहावें लागत आहे. सर हेनरी कॉटनसारख्या कांहीं अिंग्रजांस देखील नेपाळला अिंग्रजांनीं किती अन्यायानें वागविलें आहे, तें सांगितल्यावांचून राहवत नसून ' मित्राचा

विश्वासघात' अशा आशयाची नेपाळच्या विषयावर त्यांनीं खरमरीत टीका मधून मधून केलेली आहे. नेपाळास परराष्ट्रीय व्यापार, परराष्ट्रीय राजकारण, परराष्ट्रीय गौरव कांहींच संपादतां येत नाहीं कारण त्याचे पाय या परदेशगमननिषिद्धतेच्या दोरीनें बांधून टाकलेले आहेत! नेपाळच्या राज्याच्या शक्तीच्या कंठास ही अेक यःकश्चित दिसणारी रूढि अेखाद्या फांशीच्या तांतासारखी करकचून धरीत आहे. नेपाळच्या हिंदूराष्ट्राचे आणि त्यामुळें उभ्या हिंदुजगताच्या स्वातंत्र्याच्या आणि वैभवाच्या उत्तुंग आकांक्षेस ही एक रद्दी पोथीच्या फाटक्या पानांतील पुसट ओळ आडवी यावी–आणि तिनें दिग्विजयोत्सुक राष्ट्राचा रथ आडवावा!! पण गोष्ट तशीच घडत आहे खरी! नेपाळ–राज्याच्या मुख्य प्रधानांनीं प्रांजलपणें प्रसिद्ध केलें कीं, परराष्ट्रांत राजदौत्यागारें उघडून नेपाळची शक्ति वृद्धिंगत करण्यासाठीं नेपाळी लोकांस परदेशीं धाडणें अत्यावश्य असतांही तें करणें दुर्घट होत आहे. कारण आमच्या राजपंडितांनीं परदेशगमन निषिद्ध ह्मणून घोषित केलें आहे!

ह्या राजपंडितांचें असें हें घर बुडव सोवळें

आतां जाळून टाकलें पाहिजे! परदेशांत जाण्यानें त्यांचें स्वदेशी सोवळें विटाळतें: पण परदेशास स्वतःच्या देशांत घेण्यानें मात्र त्यांचें सोवळें विटाळत नाहीं! हिंदुस्थाननें दुसऱ्याच्या म्लेंच्छ देशांत जाऊं नये; पण दुसऱ्या वाटेल त्या म्लेच्छानें हिंदुस्थानांत येऊन यांच्या सिंहासनावर बसलें तरी त्यांत त्यांचा धर्म बुडत नाहीं! अशा या आत्मघातकी कूपमंडूकांचा निषेध यापूर्वीच झाला पाहिजे होता. तो उशीरानें कां होईना, पण गुरख्यांच्या गेल्या अधिवेशनानें केला ही अत्यंत समाधानाची गोष्ट आहे.

तीन चार हजार गुरख्यांनीं

एकमतानें गर्जना करून घोषित केलें आहे कीं, आह्मी परदेशगमन करणार! आह्मी जागतिक उलाढालींत भाग घेणार! या ठरावाप्रमाणेंच ब्रिटिश हिंदुस्थानांत वसलेल्या तीस लाख गुरख्यांना विधिमंडळांत प्रातिनिधिक अधिकार देण्यांत

यावेत याविषयीं ठराव झाला. अस्पृश्यांच्या एका शिष्ट मंडळानें संघाचे बैठकींत प्रवेश करून आपलीं दुःखें सांगितलीं तेव्हां,

शुद्धि, अस्पृश्यतानिवारण आणि संघटण

ह्या तीन चळवळीसही गुरखा जातीचा पूर्ण पाठिंबा असल्याचें संघानें घोषित केलें. हिंदु जातीच्या जीवन मरणाचा प्रश्न ह्या शुद्धि-संघटनाशीं संबद्ध आहे. शुद्धि-संघटन करूं तरच आम्हीं हिंदु जगूं असें गुरख्यांनीं निस्संदिग्धपणें समर्थन केलें. अिंतरही अनेक उपयुक्त आणि प्रगमनशील ठराव संमत करण्यांत येऊन अखिल हिंदुसंघटणाच्या नवचैतन्याचा संचार होतांच गुरखा जाति कशी खडबडून जागृत होत आहे हें कोणासही कळून चुकावें, अशा अपूर्व राष्ट्रीय उत्साहांत हें अधिवेशन उठलें. आतां ह्या उत्साहाचा लाभ घेण्याचें

नेपाळच्या महाराजांचें कर्तव्य

आहे. त्यांच्या राष्ट्राचा त्यास पाठिंबा आहे. त्यांनीं आतां परराष्ट्रीय राजकारणांत अफगाणिस्थानाप्रमाणें धडाडीनें भाग घेण्यास आरंभ करावा. मेलेल्या आणि मारक युगाच्या पोथ्या रद्दीच्या फळींवर फेंकून देऊन, नवयुगाच्या नवीन स्मृतीच्या पोथ्या उघडाव्या. अिंग्रजांशीं येत्या महायुद्धांत मित्रत्वाचा व्यवहार करणें तो ज्यायोगें तें मित्रत्व नेपाळच्या आणि अखिल हिंदु राष्ट्राच्या लाभास आणि गौरवास अनुकूल होईल, अशाच रीतीनें केला पाहिजे. अिंग्रजांस निक्षून सांगावें कीं, नेपाळ दुर्बल दासासारखा तुह्मांस आतां यापुढें

बिनअट सहाय्य देणार नाहीं.

महायुद्धांत अिंग्रजांना नेपाळच्या मैत्रीची अत्यंत आवश्यकता आहे, तेव्हां निदान मागें ब्रिटिशानें घेतलेले सिमल्याचे वाजूचे प्रांत आणि इतर कांहीं प्रदेश नेपाळ सरकारास अिंग्रजाकडून परत मिळाले पाहिजेत असें निःसंकोचपणें महाराजांनीं सांगून टाकावें. कलकत्त्यास कारस्थानें घाटत आहेत, त्याच वेळीं महाराजांनीं जें काय बोलणें तें उघड आणि स्पष्ट आणि निर्भयपणें बोलून टाकावें. नेपाळच राजे अेकवेळ पाटणा नगरीं नांदत होते. नेपाळ जर अिंग्रजांचा

मित्र आहे, तर ते त्या राजांचें पूर्वजार्जित घर अिंग्रजांनीं नेपाळास परत कां देऊं नये ? नेपाळी लढाअति नेपाळचा जो भाग ब्रिटिशांनीं शत्रू ह्मणून जिंकून घेतला, तो भाग आज दोन पिढ्यांचा मित्र ह्मणून अिंग्रजांनीं नेपाळास परत कां करूं नये ? महायुद्धांत साह्य देण्यापुरतेंच जर " Our allies " आमचे स्वतंत्र साथीदार ह्मणून नेपाळास गौरवावयाचें असेल तर ही असली सुकी साथी कवडीच्या मोलाची नाहीं. ' तुझें तें माझें, आणि माझें तें माझेंच ' हा डाव अिंग्रजांनीं टाकल्यास नेपाळच्या महाराजांनीं तो यावर हाणून पाडण्यास भिऊ नये, मग जें होईल ते होवो. गुरखा जातीच्या हृदयांत नवा उत्साह, नवी आकांक्षा, नवें बळ संचरत आहे. उभें हिंदु राष्ट्र महाराजांच्या न्याय्य पक्षाचें समर्थक आहे. तेव्हां नेपाळच्या वाढत्या विस्तारास आणि महत्त्वास आणि महान् आकांक्षांस शांभेल आणि अनुकूल पडेल अशीच स्वहितकारक मैत्री करोन, नाहीं तर भलत्याच झंझाटांत पडणें आह्मांस साफ परवडत नाहीं असें त्यांनीं निक्षून सांगून टाकण्यास या वेळीं मुळींच कचरूं नये, अशी आमची त्यांस साग्रह विनति जाहे.

नेपाल-महाराजका स्वागत

रत्नागिरी-हिन्दू सभाका अस्ताव

रत्नागिरी हिन्दू-सभाने नेपाल महाराजकी सेवामें यह स्वागतपत्र भेजा है-हिन्दुओंके एकमात्र स्वतंत्र राज्यके अधिपति महाराजाधिराज नेपालके मुख्य प्रधान श्रीमहाराज चन्द्रसमशेर जंग बहादूर राणा कलकत्तेमें पधारनेवाले हैं, यह सुनकर यह सभा उनका स्वागत करके अखिल हिन्दुजनताकी उनके उपर जो हार्दिक निष्ठा और पुज्यबुद्धि और प्रीति है उसे व्यक्त करती है ! और ऐसी आशा प्रदर्शित करती है कि हिन्दुजातिके महान भविष्यके नेतृत्वका ध्वज अपने प्रबल हाथमें लेकर नेपाल शीघ्रही कार्यक्षेत्रमें पदार्पण करेगा !

उपाध्यक्ष,
श्री हिन्दू सभा
रत्नागिरी.

वरील ठरावास महाराज मुख्य प्रधान नेपाल यांचें उत्तर त्यांचे अमात्य (Private Secretary) यांचें हस्तें आलें आहेः—

38 Theatre Road, Calcutta.
२२ पौष ८४

प्रिय महाशय,

रत्नागिरी हिन्दु-सभाका श्रीमान महाराजका स्वागत प्रकाशक आपका पत्र पाया. सभाका प्रीतिपूर्वक का स्वागत तथा शुभेच्छा के लिये हार्दिक धन्यवाद स्वीकार हो.

आपका प्रेमाभिलाषी
मरीची मानसिंह
वडा काजी

श्रीयुत उपाध्यक्ष
हिंदुसभा
रत्नागिरी
प्रेसिडेन्सी

लेखांक १९ वा

—:*:—

हा पहा घरबुडावू 'विटाळा' चा प्रताप!

(१९२८)

हिंदुस्थानचे पाय परतंत्रतेच्या बेड्या ठोकून परकीयांनीं जखडले आहेत. त्या परकीय बेड्या अत्यंत जड आणि विषदिग्ध आहेत; परंतु त्या पायांतल्या परक्यांच्या दास्यशृंखलांहूनही हिंदुस्थानचा जीव जर आज कांहीं अंशीं अधिक तीव्रतेनें व्याकूळ होत असला, तर तो ह्या विटाळवेडाच्या ज्या बेड्या आपण

स्वतःच आपणांस ठोकून घेतल्या आहेत त्यामुळेंच होय. परक्यांच्या बेड्या पायांत पडल्या आहेत; पण ह्या 'विटाळा' च्या स्वकीय बेड्या आमच्या हृदयासच जखडून धरीत आहेत.

ह्या 'विटाळा' पायीं

खाण्यापिण्याच्या विटाळापायीं–धर्मचा धर्म, जातीची जाती, वंशचा वंश हिंदुत्वास मुकतो अशा अत्यंत बाष्कळ आणि विमूढ समजुतीपायीं, पांच कोटींवर हिंदु पराकीयांस बाटविलां आले! जे आज आठ नऊ कोट हिंदु स्वराष्ट्रास मुकून बळें बळ परधर्मांत आह्मीं ढकळले आणि स्वतःचे शत्रू करून घेतले, त्या नऊ कोटींत निदान पांच कोटि हिंदु तरी निव्वळ या विटाळवेडाचे पायीं बाटले गेले! ख्रिश्चनांच्या किंवा मुसलमानांच्या हातचें पाणी किंवा फडताळांतील पाव त्यांनीं खाला ह्मणून ते बाटले ह्मणून वंशपरंपरा आह्मी त्यांस मुकलों-आजही मुकत आहोंत.

ह्या 'विटाळा' पायीं

अेका ब्राह्मण वर्णाचे अेक हजार ब्राह्मणवर्ण झाले. अेका क्षत्रियाचे अेक हजार वर्ण झाले. बंगाली ब्राह्मण, कनोजी ब्राह्मण, सारस्वत ब्राह्मण, मद्रासी ब्राह्मण–बहुतांशीं केवळ त्यांच्या खाद्याखाद्याच्या भिन्नतेमुळें, आणि आपण खात नाहीं तें दुसऱ्यांनीं खाईं ह्मणजे त्यांच्या पंक्तिस्पर्शानें देखील आपण बाटतों, आपणांस विटाळ होतो, ह्याच विलक्षण समजुतीनें मुख्यतः हा आजचा चातुर्वर्ण्याचे चार हजार वर्ण करणारा राष्ट्रविघातक जातिभेद मुख्यतः उत्पन्न झाला.

ह्या 'विटाळा' पायीं

परदेशगमन निषिद्ध झालें. परदेशांत सोंवळें अन्न आणि सोंवळें पाणी मिळणार नाहीं, शिवाशिव होईल, ह्मणून–मुख्यतः ह्मणूनच परदेशगमन निषिद्ध झालें. त्यामुळें परदेशांतील उलाढाली कळेनाशा झाल्या. परसहवासाचा विटाळ, त्यानें हिंदुत्वाचा मुकटा बाटतो, पण केवढें आश्चर्य कीं, तो विटाळ आपण परदेशांत गेलों ह्मणजेच काय तो होतो! परके आपल्या देशांत आले ह्मणजे होत

नाहीं ! ! आज अरेबियांत जितके मुसलमान नसतील तितके हिंदुस्थानांत आहेत. उत्तरेस तर हिंदूच्या घरास मुसलमानाच्या घराच्या भिंती खेटून असतात. पण तो विटाळ नाहीं. परक्यांच्या देशांत जाऊन तिकडून दोन पैसे, दोन तोळे सोनें किंवा दोन चार राज्यें कमावणें हा विटाळ, पण परदेशी यांना आपल्या देशांत येऊं देऊन आपले दोन पैसे गमावणें, दोन तोळे सोनें देऊन टाकणें, दोन चारच काय, पण सारींच्या सारीं राज्यें त्यांस घेऊं देणें हा विटाळ नाहीं. हें अगदीं धर्मकृत्य ! वास्तविक पाहातां परदेशचा मनुष्य आपल्या देशास शिवूं देणें हा 'विटाळ' हिंदूनीं मानिला असता, तर अेक वेळ अितकें असभ्य आणि आत्मघातक होतें ना. पण कुठली उलटी बुद्धि सुचली पहा: हिंदूनीं अटक ओलांडूं नये; राघोबा दादांच्या सिंधुपार उडूं पाहाणाऱ्या विजयी घोड्यानें देखील अटक उतरूं नये: नाहीं तर हिंदूंची जात जाते ! पण मुसलमानांचे हजार महंद घोरी आणि गजनी आणि सैंट झेवियर आणि ख्रिअिव्ह मुअीची आणि पाण्याची अटक उतरून देवळें फोडीत आणि स्वराष्ट्र झोडीत आंत घुसले, तर त्यानें कांहीं विटाळ होत नाहीं, हिंदूची जात जात नाहीं ! ! शेवटच्या बाजीरावाचे वेळेपर्यंत अिंग्रजांचीं मोजकीं माणसेंच नव्हत–तर सेनाच्या सेना हिंदुस्थानांत घुसल्या होत्या, हिंदुस्थानांतील राज्यांची, राजद्वान्यांची, राजवाड्यांची खडान् खडा माहिती–त्यांच्या सेना किती, त्यांच्या गल्ल्या किती, त्या राजवाड्यांत खोल्या किती–राणी कोणत्या खोलींत राहाते आणि तिच्या दासींपैकी कोणती बातम्या देण्याअितकी तोंडाळ आणि पोटाळ आहे ही सर्व बित्तंबातमी ते अिंग्रज मिळवून टिपून ठेवीत प्रत्यक्ष गारपिरावर उभे होते. पण त्यानें हिंदूंची जात गेली नाहीं; हिंदूंचा मुकटा विटाळला नाहीं. पण राघोबा दादानें दोन हिंदु विलायतेस–अिंग्लंडचें राज्य घेण्याकरितां नव्हे तर नुसतें राजकीय बोलणें करण्यासाठीं अिंग्लंडास धाडले, तर त्यांची 'जात' बाटली, विटाळ झाला, त्यांना प्रायश्चित्तांमागें प्रायश्चित्तें करतां करतां मरणी 'मरण' येऊन' यांनिप्रवेश' करावा लागला ! मुंबअीच्या दगडी योनींतून लाक्षणिक पुनर्जन्म घ्यावा लागला! मग काय आश्चर्य कीं, अिंग्रजांच्यावर युरोपांत काय पेंच आहेत, किंवा त्यांच्या

वर काय पेंच मारतां येण्यासारखे आहेत, हें ज्ञान तर राहोच; पण अिंग्रजांची लोकसंख्या तरी किती आहे याची देखील माहिती हिंदूंना सिळूं नये आणि त्यांनीं त्या वेळच्या पत्रांतील उताऱ्यांतील पुढील वाक्यांप्रमाणें अेकमेकांस आश्चर्य विचारावें कीं, 'हे शिंचे अिंग्रज आहेत तरी किती!' कारण ह्या विटालवेडापायीं परदेशगमन निषिद्ध झालें!

ह्या विटाळवेडापायीं

आह्मांस मुकुटापेक्षां मुकव्याची काळजी अधिक वाटली. परदेशाचें राज्य घेण्यासाठीं देखील परदेशांत जाणें ह्मणे—विटाळ! पण परदेशानें स्वदेशांत येऊन स्वदेशाचें राज्य घेतलें, तरी तो कांहीं नाहीं होत विटाळ! मुकुट गेल्याचा विटाळ नाहीं—मुकटा सोवळा राहिला ह्मणजे झालें. ह्या मुकव्यापायीं मुकुट दवडले. परदेशगमन निषिद्ध करून परकीय राजकारण ठार बुडवून राज्यें गमावलीं. अरेबियांत मुसलमानांचें रेताळ वादळ उठल्याची पहिली बातमी येतांच हिंदु सेना अरेबियावर चालून जात्या तर? ह्या वेळेस बलुचिस्थान हिंदु होतें—अफगाणिस्थानावर हिंदु राज्य होतें. पण त्याचवेळीं परदेशगमन निषिद्धतेची अवदसा आठवूं लागली होती. मग अरेबियाची बातमी मिळणार कशी! पुढें अफगाणिस्थान पडलें—हिंदूंना अटकेची नित्याची अटक झाला. मुसलमान आंत आले; पण हिंदुबाहेर पडेना. नाहींतर मुकटा विटाळताना! त्यावेळचें परदेशाविषयींच्या आत्मघातक आज्ञानाचें अेक व्यंग्य चित्र 'गोमांतक' काव्यांत दोन श्लोकांत खेचलें आहे तें किती यथार्थ आहे! सर्वसामान्य जनतेस परदेश माहिती किती आणि कशी मिळे त्याची कल्पना त्यांतील अेका भटक्या साधूच्या वर्णनावरून बरोबर येते. गांवच्या मारुतीचे देवळांत किंवा पिंपळा—वडांच्या पारावर गोसावी बैरागी आला कीं, त्याचे भोंवतीं लोक जमत.

"ये तिर्थें फिरता साधूः धुनी पेटवुनी बसे।
प्रार्थितां बहुतीं सांगे, लव देश कुठें कसें॥
वेद चिलमिच्या शब्दीं शब्दी सोडीत तो धुरा॥
विलायत कशी आहे काशीच्याच पुढें जरा॥"

ज्या वेळीं त्याच विलायतच्या अिंग्रजाचे हजारों लोक हिंदुस्थानांत घुसून आपला व्यापार शिंळकृत करीत होते, आपलीं भांडणें अैकत होते, आपल्या किल्ल्यांतील भगदाडें अिंचाअिंचांनीं मोजून टिपीत होते आणि शेवटीं बाजीरावाच्या अर्ध्या सिंहासनावर अेक पाय ठेअून चढले देखील होते, त्या वेळेस त्याच अिंग्रजांच्या देशाविषयीं आणि त्यांच्या शत्रूंच्या देशाविषयीं हें घोर अज्ञान आपल्या सामान्य जनतेंत पसरलेलें होतें ! राज्य बुडण्याच्या अनेक कारणांपैकीं हें परदेशगमननिषिद्धतेचें—ह्या विटाळवेडाचें—कारण हें अेक प्रमुख घटक होतें यांत यावर देखील कोणास शंका असणें शक्य आहे काय ! खरोखर या विटाळवेडानें मुकुटापायीं मुकुट घालविला ! तें मागचें राहो; पण अत्यंत दुर्दैवाचा गोष्ट ही कीं,

ह्या विटाळवेडापायींच आजही

हिंदुचा अेकमात्र अवशिष्ट असलेला मुकुटही नाशाचे जबड्याच्या छायेंत निस्तेज होअून पडला आहे. तो मुकुट नेपाळचा. ती नाशाची छाया ह्मणजे हें विटाळ—वेड. नेपाळ आणि अफगाणिस्थान यांची तुलना केलेला 'श्रद्धानंदां' तील लेख आमच्या वाचकांना आठवतच असेल. त्यांत अमीर युरोपमध्यें जाअून केवढ्या महत्त्वाच्या राजकीय अुलाढाली करीत बसला आहे आणि नेपाळचे महाराजही जर युरोपमध्यें तशाच स्वतंत्र महाराजांच्या नात्यानें जाते, तर हिंदु राष्ट्राचाही केवढा गौरव आणि हित होण्याचा संभव होता हें विशद केलेलें होतें. पण नेपाळचे महाराज हिंदु : त्यांच्या पायांत परदास्याच्या परकी बेड्या जरी सुदैवानें पडलेल्या नसल्या, तरी स्वकीयांच्या या विटाळवेडाच्या विषारी बेड्या त्यांच्या हृदयांस जखडून धरीत आहेत. त्या परदेशगमन त्यांस करूं देत नाहींत. त्यांस तर काय, पण त्यांचा अेक जांवअी विलायतेंत—युरोपांत—जाअूं पाहात होता, त्यास देखील राजपंडितांच्या आज्ञेवरून धरून विलायतेच्या प्रवासास जाण्याची अेखाद्या महान अपराध्याप्रमाणें बंदी करण्यांत आली आहे ! न जाणों महाराज नाहींत तर त्यांचा जांवअी कां होअीना—पण युरोपांत जातां

तर हिंदूंचें अेक तरी स्वतंत्र राज्य अुरलें आहे हें युरोपास कळून त्यांच्याशीं संधि स्थापित करून हिंदुस्थानांत अेखादें मोठें राजकारण अुभें राहील !

त्यांतही ह्या विटाळवेडाच्या निर्लज्जपणाची पराकाष्ठा व्यक्त करणारी गोष्ट ह्मणजे ही कीं, सालें अेकदां हेच महाराज–प्रधान आणि जर्मन युद्धाचे वेळीं हजारों गुरख्यांच्या पलटणी युरोपमध्यें गेल्या होत्या ! पण तेव्हां अिंग्रजांची आज्ञा झाली होती. मग राजपंडित काय नि स्मृति कायः सगळ्या गप्प ! महार हिंदु पण त्याचा विटाळ : अिंग्रज अहिंदु पण त्याचा विटाळ नाहीं ! तसेंच हें अिंग्राजाच्या वतीनें अिंग्राजी गौरवासाठीं परदेशगमन केलेलें चालतें. त्यानें मुकटा विटाळत नाहीं. पण स्वतांच्या राज्याचे गौरवार्थ, स्वतःच्या देशस्वातंत्र्यार्च संपादनार्थ परदेशगमन निषिद्ध : विटाळ होतो ! खाण्यापिण्याच्या अत्यंत बाष्कळ अशा

ह्या विटाळवेडापायीं

पांच कोटी हिंदु बाटविले गेले, अस्पृश्यता जातिभेद अित्यादि गाढवपणाच्या फाटाफुटींनीं हिंदुराष्ट्राच्या जीवनास खंडित करून त्यांचे तुकडे तुकडे उडविले. परदेशगमन निषिद्ध करून मुकुट्यापायीं मुकुट घालविले ! हें सर्व कसें झालें आणि कसें होंत आहे, ही शिवाशिवीची अवदसा राष्ट्रास पाऊल ह्मणून पुढें कसें टाकूंच देत नाहीं–अेकवेळ ती परदास्याची लोखंडाची बेडी तोडणें सुलभ पण हा जातीय हृदयास घट्ट जखडून टाकणारा मुकट्याचा गळफांस सोडविणें किती दुष्कर झालें आहे हें पुन्हां अेकदां प्रत्ययास आणून देणारें वर उल्लेखिलेलें नेपाळच्या महाराजांच्या जांवयास परदेशगमनाची बंदी करून टाकणारें प्रकरण वाचकांस त्या जामातांच्याच कळकळीच्या शब्दांत सांगून टाकतों.

नेपाळच्या मुख्य मंत्र्यांचे अेकुलते अेक जामात आणि नेपाळी राज्यांतील चेंजंग प्रदेशाचे अेका काळचे अधिपति राजे कर्नेल राजा जयपृथ्वी बहादुरसिंग यांची ' बंगलोर डेली पोस्ट ' च्या प्रतिनिधीनें, नेपाळ मंत्र्याबरोबर ते कलकत्ता छावणीमध्यें असतां त्यांच्या अेकाअेकीं आश्चर्यकारक नाहींसे हो याविषयीं

हिंदी पत्रांनीं नुकत्याच केलेल्या नाना प्रकारच्या विधेयांविषयीं खरा प्रकार स्पष्ट व्हावा ह्मणून, बंगलोर येथें नुकतीच भेट घेतली. खरोखर वस्तुस्थिति काय होती त्याविषयीं राजेसाहेब ह्मणतातः—

" मी अेका विद्वान् गृहस्थाच्या साहाय्यानें ' मनुष्यस्वभाव ' या विषयावर मनुष्यजीवन व मनुष्यज्ञान यांची सांगोपांग चर्चा करणारें अेक शास्त्रीय पुस्तक वैयक्तिकरीत्या लिहित आहें. तें जवळजवळ पुरें झालें असल्यामुळें आणि वारवार घडणाऱ्या धार्मिक माथेफिरूपणा, जातीय वैषम्य, राष्ट्रीय द्वेष वगैरे प्रकारांनीं, अखिल मानुषकाला कसा भयंकर त्रास सहन करावा लागत आहे हें दृष्टीस आणल्यानें, माझ्या मनांत अेक निराळाच विचार बळावला आणि तो ह्मणजे अखिल मनुष्य जातीवरील या संकटाची तीव्रता कमी करण्याच्या हेतूनें अेक सार्वजनिक संस्था काढणें हा होय. अशा संस्थेपासून अिच्छित हेतु साध्य करण्याचा प्रयत्न करतांना जगांतील निरनिराळ्या देशांतील तत्त्वज्ञानी आणि शास्त्रीय संस्थांचीं माहिती करून घेणें अपरिहार्य आहे असें वाटल्यामुळें, त्याकरितां आणि त्याचबरोबर माझ्या त्या पुस्तकावर अभिप्राय घेण्यासाठीं ह्मणून मी जगभर प्रवास करण्याचा निश्चय केला.

" पण माझे देश-बांधव नेपाळी राज्यांतील अेकाही हिंदु मनुष्याला हिंदु धर्मानें घालून दिलेले निर्बंध व रूढि मोडण्याची मोकळिक देत नाहींत; देणार ही नाहींत. जलमार्गानें अत्यंत दूरच्या देशास जाणें आणि हिंदु उच्च वर्णियेतर लोकांच्या हातचें अन्न घेणें ह्मणजे हिंदु धर्माचें उल्लंघन करणें असें मानलें जातें. तात्विक दृष्ट्या मी जरी कोणाहि हिंदूइतकाच हिंदु आहें तरी हिंदूंमधील धार्मिक अंधश्रद्धा आणि भोळेपणा हीं माझ्या मताला केव्हांही न पटणारीं आहेत. आणि ह्मणून माझें काम तडीस नेण्यास मला दोहोंपैकीं अेकच मार्ग मोकळा होता. अेक ह्मणजे महाराजांपाशीं (नेपाळमंत्री) परवानगी मागणें आणि त्यांनीं नाहीं ह्मणतांच " मला आपल्या परवानगीची आवश्यकता नाहीं " असें ह्मणून निघून जाणें. पण हें करणें प्रशस्त वाटेना. आणि दुसरा मार्ग ह्मणजे त्यास योग्य ह्मणा किंवा अयोग्य ह्मणा पण कोणच्या तरी मार्गानीं लोकापवाद टळावा ह्मणून

कोणासही न कळवितां पळून जाणें. ह्यांपैकीं मी दुसरा मार्ग पसंत केला आणि माझ्या हालचालींचा किंचितहि सुगावा लागूं न देतां मीं कलकत्त्याहून पळालों. माझ्या शोधानें थोडे दिवस हिंदी पत्रांत मोठीच खळबळ उडवून दिली. मी मुंबईस आहें असें नेपाळमंत्र्यास कळतांच त्यांनीं माझ्या अपेक्षेप्रमाणें मला थोपवून धरण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला. निर्बंध, बंधनें आणि रूढी हीं फरक केलीं जाण्यास योग्य असतात, इतकेंच काय पण त्यांत वेळोवेळीं दुसऱ्या देशांतून फरक होत आलेलाही आहे हें जरी मला ठाऊक आहे, तरी मला हें मान्य करणें भाग आहे कीं, महाराज (नेपाळमंत्री) हे असलीं बंधनें तोडण्याइतकी नेपाळची सिद्धता आहे कीं नाहीं हें ठरविण्यास माझ्याहून फार योग्य मनुष्य आहेत. परंतु मी हें वैयक्तिक उत्तरदायित्वावरच करणार आहे आणि हिंदुस्तानांत मी गेलीं चौदा वर्षें राहात आलों असल्यामुळें, माझ्या कोणत्याही कृत्यानें नेपाळी लोकांना केव्हांही दुःख होऊं नये अशी अिच्छा असल्यानें महाराज व मी मिळून या प्रकरणांत कांहीं तरी उपाय काढूं अशी मला फार उमेद आहे. अशा कांहीं तरी समेटावांचून हिंदुस्तान सोडणें हें केव्हांही मला श्रेयस्कर नाहींच.

"कांहीं पत्रांनीं प्रसिद्ध केल्याप्रमाणें माझ्या डोळ्यांना औषधोपचार हाही परदेशांत जाण्यांत माझ्या अनेक हेतूंपैकीं अेक होता. माझ्या अपरिपक्व मार्गांनीं अखिल मानुषकाची सेवा करण्याची माझी अत्यंत प्रबळ अिच्छा आहे आणि त्यासाठीं Humanistic मंडळ सुरू करण्याचा माझा विचार आहे ह्या मंडळाचे उद्देश लवकरच प्रसिद्ध करण्यांत येतील. यद्यपि पूर्वी माझे ते अुद्देश सर्व जग हिंडून आल्यावर प्रसिद्ध करण्याचा विचार होता." अशा ह्या विटाळाचा आपणांस केव्हां विटाळ वाटणार ?

लेखांक २० वा.



नेपाळास शल्य सलूं लागलें !

(१९२८)

हा त्याचा अफगाणिस्थान—हा आमचा नेपाळ ! दोन्हीं संख्या, क्षेत्रफळ, परंपरा, शौर्य, स्वातंत्र्य अित्यादि वृत्तांनीं तुल्यबळ असतां अफगाणिस्थानचा अेकाअेकीं चोहींकडे अितका अुदो अुदो कां व्हावा—अितकी महत्त्वाकांक्षा तो प्रकटपणें कां धरूं शकतो, युरोपांतील महाशक्तिशाली राष्ट्रांशीं समानतेनें संधि-विग्रह घट्टं विघट्टं शकण्याची शक्ति त्यांत कुठून संचरली—आणि हा आपला नेपाळ अिंग्रजांच्या ताटाखालचें मांजर होऊन जगांत कोणाशींही बोलण्याची धमक न धरितां खालीं मान घालून कां बसला आहे, हा अत्यंत लाजिरवाणा स्थितिभेद, हें विषारी शल्य, आमच्या नेपाळीय बंधूंच्या मनास शेवटीं सलूं लागलें खरें !

आजपर्यंत ज्या अत्यंत अनुकूल परिस्थितींत नेपाळला आंतर राष्ट्रीय राजकारणानें ढकलित आणिलें आहे, त्याची जाणिव किंवा नेणीवहि स्पष्टपणें त्यास होऊं नये अितक्या चैतन्यहीन स्थितीस आपले हे वीरवर ज्ञातिबंधु पोंचले होते. स्वतःच्या अवनतीची जाणिवहि नष्ट होण्यासारखी दुसरी भयंकर अवनति नाहीं ! आंत रुपलेल्या शल्याची कळ लागणेंहि, व्यथा होणेंहि बंद होतें, तेव्हां त्याच स्थितीस मरण म्हणतात ! नेपाळास स्वतःच्या महत्वाची राष्ट्र या दृष्टीनें त्याच्या अस्तित्वाचीहि जाणीव नाहींशी झालेली होती. हिंदु स्वातंत्र्याचा ध्वज त्याच्या हातांत होता—पण तो नेपाळ स्वतः निश्चेतन होऊन पडल्यासारखा दिसत होता. हें पाहून विव्हल अंतःकरणानें आह्मीं त्यास हलवूं लागलों: ढवळूं लागलों: व्याकुळ आशेनें आणि भयंकर भीतीनें आणि तळमळत हांक मारूं लागलों, "ऊठ ! नेपाळा, ऊठ ! आणि या तुझ्या दाराशीं ठोठवण्यास आलेल्या भारताच्या भाग्यश्रीचें स्वागत कर !"

हिंदुजातीच्या व्याकुळ आशेच्या स्पर्शासरशीं नेपाळचें हृदय थरथरूं लागलें. त्या महान् महत्वाकांक्षेचे प्रतिध्वनि हळूं हळूं आणि अस्पष्टपणें कां होईना पण त्याचे हृदयांतून उठूं लागले.

नेपाळ जागूं लागला. किंचित् डोळे उघडूं लागला. त्यास जपानची कावूलची, अिराणची, अितकेंच काय पण अेवढ्याशा तिबेटची परिस्थिति दिसली; स्वतःची दिसली आणि विषाद वाटूं लागला कीं, अरे हें काय! मी स्वतंत्र आहें ना? हा हिंदु स्वातंत्र्याचा ध्वज माझे हातांत देऊन मला देवानें हिंदुस्थानच्या राज्यश्रीच्या भवितव्यतेवर पहारा करण्यासाठीं अिथें नेमिलें आहे ना? मग मी असा अेखाद्या अंगचोर किंवा आळशी सैनिकासारखा पहाऱ्यावर तो ध्वज हातांत धरीतच उभ्या उभ्या डुलक्या काय घेत बसलों आहें! हा अफगाण आपल्या सामर्थ्याची नागली जगाच्या बाजारांत ओरओरडून विक्री करीत आहे आणि माझे हे गहूं देखील तसेच पडून! हा अत्यंत लाजिरवाणा स्थितिभेद, हें विषारी शल्य नेपाळला सलूं लागलें खरें!

त्याचें प्रत्यंतर जर कोणास पहाणें असेल तर त्यांनीं गुरखासंघाचें मुखपत्र जें "गुरखा संसार" त्यांतील आजकालचे लेख पहावे. नेपाळी लोकांचा संघटित असा हाच अेक संघ आहे. त्याचें नांव 'गुरखा संघ' असें जरी आहे आणि जरी "नेपाळ संघ" ह्मणून नेपालीय यच्चवत् हिंदुमात्राला संघटित करणारा संघ त्यांनीं लवकरच काढावा अशी आह्मांस उत्कट अिच्छा आहे, तरी नेपाळी बंधूंत आमच्या भावभावनांचें प्रतिबिंब किती पडत आहे तें अजमावण्यास या नेपाळच्या अनन्य संघाच्या उद्गारांवांचून आपणांस दुसरें साधन नाहीं. या गुरखा संघाचें "गुरखा संसार" हें मुखपत्र आहे, अितकेंच नव्हे तर नेपाळीय बंधूंनीं चालविलेल्या अवघ्या दोन तीन पत्रांत तेंच प्रमुख आहे. त्याचें चालकत्व श्री. सुभेदार चंदनसिंग या सुशिक्षित आणि महायुद्धामध्यें युरोपांत मोठमोठ्या ब्रिटिशादिक सैनिक अधिकाऱ्यांत रुळलेल्या आणि रणांगणांत तावून सुलाखून आलेल्या अेका सैनिक संपादकाकडे, अेका वीर-लेखकाकडे आहे. या पत्राचा प्रसार गुरखा जनतेंत, नागरिकांत आणि सैनिकांत

झालेला आहे; यावरून तें गुरखा समाजाच्या प्रवृत्तींचें सध्यांच्या परिस्थितींतील अेकच उपलब्ध असलेलें प्रामाणिक द्योतक आहे, हें सर्वांच्या ध्यानांत यअेलच.

हें पत्र त्याच्या गेल्या महिन्यांतील (२९ जून १९२८) अंकांत अेके जागीं लिहितें कीं:—

"..... रोगी जिवंत आहे तोंवरच त्यास काय तें औषध देण्याचा उपयोग! ही बिचारी गुरखा जाति—आज तिला वेळेवर औषध जो देअील तोच तिचा खरा त्राता. दुःख, दारिद्र्य, अज्ञान या रोगांनीं ती ग्रस्त आहे. त्यावर आतां तत्काल अुपाय केला पाहिजे. हें कर्तव्य राजाचें आहे. आणि त्या राजासहि ज्यांचे साह्याविना चालतां यावयाचें नाहीं, त्या राष्ट्रांतील सर्व शिक्षित आणि विचारवान् समाजाचें आहे.

"राजाचे हातांत बल, धन, अधिकार, अवसर, सर्व साधनें असतात. त्यांच्या द्वारें तो थोड्याच कालांत राष्ट्राचें कल्याण करूं शकतो. सुशिक्षित समाजाचेंहि कर्तव्य आहे कीं, त्यानें प्रजेच्या सुखदुःखांची पुकार राजापर्यंत पोंचवून संघटनेच्या बळानें त्यास राष्ट्रीय प्रगतीस साह्य करण्यास वेळेवर भागहि पाडलें पाहिजे. राजानें नेहमीं ध्यानांत बाळगावें कीं, प्रजा सदासर्वदा चूप बसूं शकत नाहीं. प्रजेनें ध्यानांत ठेवावें कीं, आरडाओरड केल्यावांचून प्रत्यक्ष माता देखील मुलास दूध देत नाहीं. ज्या देशांत राजा प्रजेच्या हिताची जाणीव सोडून स्वेच्छाचारी होतो, त्या त्या देशांत कोणा ना कोणा तरी दिवशीं प्रचंड खलबळ अुडून राजविद्रोहाच्या ज्वाळा अुठतात; क्रांतियुद्धें होतात. त्या क्रांतियुद्धांत राजा, प्रजा आणि त्यांचा देश ह्यांची सर्वांची राखरांगोळी होण्याचाहि संभव असतो. यासाठीं असा प्रकार आमच्या नेपाळांत घडूं नये ह्मणून आह्मीं अीश्वराची करुणा भाकित आहों! (अर्थात् नेपाळचा राजा स्वदेशीय, स्वधर्मीय, आहे ह्मणूनच तिथें प्रजेंत आणि राजांत परस्परांविषयीं अितकी चिंता वाटते. नेपाळचा राजा हिंदूचा खरा राजा आहे. "घरांत शिरला चोर तया मीं मानियला राजा" असा प्रकार नेपाळांत कांहीं झालेला नाहीं! ह्मणून अितकी करुणा तरी भाकावयाची.)

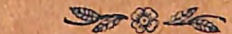
आमची आमच्या गोरखा जातीस, आमच्या समाजास, आमच्या देशास, सुशिक्षित बंधूंस अशी आग्रहाची विनंति आहे कीं, हे बंधूंनों, ज्याप्रमाणें आपलें घर, वाडी, बैल, अलंकार, मत्ता आपली समजून तिच्या संरक्षणासाठीं आणि प्रवर्धनासाठीं झटतां, त्याच प्रकारें आपल्या देशालाहि आपलाच आहे हें ओळखून त्याचें संरक्षण करणें आपण आपलें कर्तव्यच समजलें पाहिजे. ज्याप्रमाणें आपला पुत्र, पुत्री, आजी, बहीण, अिष्टमित्र यांना संकटांतून बचाविण्यासाठीं आपला जीव देखील धोक्यांत घालून झुंजण्यास आपण प्रवृत्त होतों, अगदीं तसेंच आपण आपल्या जातीसहि तितक्याच ममत्वानें आपली समजून तिच्या अुद्धारासाठीं प्राणाचा पण लावून झुंजलें पाहिजे. माझा देश हें माझें घर आहे, माझा किल्ला आहे, माझी जाति आहे, माझें कुटुंब आहे, माझ्या देशासाठीं माझा प्राणहि अर्पण करणें माझें कर्तव्य आहे असा विचार प्रत्येक गुरखा नरनारींचे मनांत येअील, जेव्हां स्वदेशाभिमानाची ज्योत त्यांच्या हृदयांत प्रज्वलित होअून अुठेल, तेव्हां देशोन्नतीला फार वेळ लागणार नाहीं. सुशिक्षित समाजानें आतां जातिसंघटनाचा डंका वाजविला पाहिजे. राजकारण आणि शिक्षण, दोन्ही शक्ति त्यांच्यांत समवेत झाल्या पाहिजेत. नुसत्या शिक्षणाला काय जाळावयाचें आहे! राजा आणि प्रजा या दोन शक्ति संयुक्त बलानें देशोन्नति करण्यासाठीं जेव्हां पुढें येतात, तेव्हां ती किती सहज आणि सत्वर होते, तें जपानच्या अुदाहरणावरून आपणास सहज शिकतां येअील!"

अशी प्रस्तावना करून या पत्रांत त्याच्या देशभक्त संपादकांनीं जपानच्या अितिहासाचें समालोचन करणारी अेक लेखमाला चालू केली आहे. त्यांत येत जातां हें दाखविलें आहे कीं, "जें जपान अेका पत्रास वर्षांपूर्वी आज नेपाल आहे त्याहून नसलें तरी तितकेंच अवनत होतें आणि अमेरिकेच्या मूठभर सैनिकांना बघतांच भयानें थरकापून गेलें, तेंच जपान आज त्याच अमेरिकेस जड होऊन बसलें आहे. तसेंच नेपालहि, राजा प्रजा जन संयुक्त बलानें यत्न करतील तर, जगांत कां नांव काढणार नाहीं!"

आह्मींहि आमच्या नेपालीय बंधूंस प्रतिज्ञेवर सांगूं शकतों कीं, नेपाळ जपानपेक्षां अधिक बलिष्ठ होऊन बसेल; कारण जपान चार कोटि आहे; पण नेपाळच्या मागें २२ कोटि हिंदु आहेत; नेपाल बावीस कोटि आहे ! जर चाणक्याच्या दृष्टीची अेक ज्योत नेपाळच्या दृष्टीच्या दीपांत कोणी पेटवील तर हा अुभा हिंदुस्थान नेपालचा आहे ! नेपाल हिंदुस्थानांत विलीन होअून हिंदुस्थानच होणारा आहे ! ! या आजच्या नेपालांत ती शक्ति आहे; त्यांतही परिस्थितीनें ती शक्ति सांगतां येत नाहीं अितकी वाढविली आहे. आतां केवळ तींत विश्वास हवा ! धाडस हवें ! नेपाळांतच नव्हे तर अुभ्या भारतांत तें हवें !

आणि ह्मणूनच तें अुत्पन्न होण्यासाठीं नेपाळनेंच नंव्हे तर आपण सर्वज-णांनीं हा नेपाळचा डाव पणास लावून आतां खेळला पाहिजे. त्याची कुठें थोडी चेतना अुत्पन्न होत आहे हें वरील अुताऱ्यावरून दिसून येअील. पण ती शतपटीनें अधिक जाज्वल्यतेनें आणि शीघ्रतेनें प्रवर्धमान झाली पाहिजे तर अुपयोग ! नाहीं तर "गुरखा संसार" च्या कर्त्यांनीं ह्मटल्याप्रमाणें 'रोगी मेल्यावर वैद्य काय कामाचा' ही भारताच्या भाग्योदयाची येणारी महान् सुवर्णसंधि हातांतून निसटण्याचे आधीं नेपाळचा डाव अचुक पडला पाहिजे ! तो अेकच हुकमी पत्ता आतां आपल्या हातांत अुरलेला आहे. पण तो हुकुमी अेक्का आहे. वेळेवर टाकिला तर डाव जिंकलाच ह्मणून समजावें. पण तीव्र दुःखाची गोष्ट कीं, हें अजून कोणीच लक्षांत घेत नाहीं. जो तो चुलबोळकीं खेळण्यांत गुंतलेला ! जिकडे तिकडे नुसती ट्रांव ट्रांव चाललीं आहे. जो रामबाण तो भात्यांत असून त्याचा ज्याला त्याला विसर आणि बोरूचे बाण सोडून लुटपुट्या लढायांत जो तो दंग ! नेपाळ हा आजच्या भारताचा चंद्रगुप्त आहे—त्यास चैतना देणाऱ्या चाणक्याचें काम, देवा ! आतां तूं तरी कर.

लेखांक २१ वा.



गुरखा संसार आणि "श्रद्धानंद"

(१९२८)

मराठी 'श्रद्धानंदां'त नेपाळच्या जागृतीविषयीं आणि भारतीय राजकारणांत नेपाळचें केवढें परिणामकारक साधन आज आपल्या हिंदुजातीचे हातीं आहे याची जाणीव हिंदुमात्रास करण्यासाठीं जे लेख येतात, त्याविषयीं पुष्कळ सद्गृहस्थांकडून विचारण्यांत येतें कीं, हे विचार नेपाळी जनतेस कसे पोहोंचणार. या प्रामाणिक शंकेचें समाधान करण्यासाठीं आह्मी प्रथम हें अुत्तर देतों कीं, नेपाळचा आपल्या अेकमात्र स्वतंत्र हिंदुराज्याचा अत्यंत महत्त्वाचा अुपयोग हिंदुजातीच्या भाग्योदयाचे कार्यीं करणें न करणें हें अेकट्या नेपाळचे हातीं नाहीं. त्या विषयाची जाणीव नेपाळेतर हिंदूंस–महाराष्ट्रासहि होणें तितकें अवश्य आहे कीं जितकें ती जाणीव स्वतः नेपाळच्या आपल्या स्वबंधूंस होणें अवश्य आहे. यासाठीं मराठी 'श्रद्धानंदानें' महाराष्ट्रांत तरी त्या प्रश्नाकडे सर्वत्रांचें लक्ष आकर्षून घेण्याची कामगिरी जरी केली, तरी तें अुपयुक्तच आहे; परंतु त्या शंकेस दुसरें अुत्तर असें आहे कीं, नेपाळच्या प्रसिद्ध पुढाऱ्यांशीं कांही अंशीं तरी विचारविनिमय या लेखांच्या द्वारें अधिक चालू झाला आहे. प्रथम मराठी श्रद्धानंदाच्या मराठी लेखांचें हिंदी पत्रें भाषांतर करीत; तें कधींकधीं गुरखा जनतेंतही वाचलें जाअी. पण आतां 'हिंदी श्रद्धानंद' निघाल्यानें ते विचार तत्काल गुरख्यांतील नेपाळबाहेरच्या प्रांतांत वसलेल्या लोकांत वाचले जातात. पण हिंदी न जाणणाऱ्या अशा आपल्या नेपाळीय हिंदुबंधूंसाठींहि तें वाचावयास मिळावें ह्मणून "गुरखाली" भाषेतच या दोन तीन वर्षांत निघालेलें वृत्तपत्र जें 'गुरखा संसार' तेंही पण केव्हां केव्हां–'श्रद्धानंदां'तीलच लेखांचें भाषांतर करण्याची देशहितैषी तत्परता दाखवीत असतें. 'गुरखा–संसारा'ची आणि त्याच्या वीर–विद्वान अशा गुरखा संपादकांची ओळख

आमच्या वाचकांस 'शल्य सलूं लागलें' या ताज्या लेखांत करून देण्यांत आलीच आहे. त्या वृत्तपत्रांत 'गुरखाली' भाषेंत सध्यां 'श्रद्धानंदां' तील "नेपाळच्या महाराजांचें कर्तव्य" हा लेख भाषांतर केला जात असून त्याचे आरंभीं खालीं अुद्धत केलेली संपादकीय टीप दिलेली आहे, तीवि-षयीं आह्मीं संपादकांचे आभारी आहोंत. तीवरून 'श्रद्धानंद'चें हृद्गत नेपा-ळच्या अंतःकरणांत कसें प्रतिबिंबित होअूं लागलें आहे हें वाचकांच्या ध्यानांत येअीलच. अुलट पक्षीं नेपाळचें हृद्गत नेपालेतर हिंदुहृदयांत प्रतिबिंबित व्हावें म्हणून आह्मीही गुरख्यांच्या त्या प्रमुख 'गुरखा संसार' पत्रांतील आण 'Hymalayan Times' मधील लेखांचा संदेश मराठी आणि हिंदी श्रद्धानंदांतून देत असतोंच.

गुरखा संसारकर्ते त्या टिपणींत लिहितातः—

"खालीं छापीत असलेला लेख मुंबअीचें प्रसिद्ध समाचार पत्र 'हिन्दी श्रद्धानंदा'च्या ता. २३ जून १९२८ च्या अंकांतून अुध्दृत केलेला आहे. या समाचार पत्रांत गुरखा जातीच्या अुन्नतीविषयीं प्रायः अति मनोहर आणि विचारणीय लेख प्रकाशित होत असतातः ज्यांचा अनुवाद आह्मी समयीं समयीं "गोरखा संसारा"च्या वाचकवर्गाच्या लाभार्थ प्रकाशित करीत राहणार आहोंत."

लेखांक २२ वा

—:*:—

नेपाळला काय वाटतें ?

(१९२८)

'गुरखा समाचार' पत्र आपल्या अफगाणिस्थानविषयक अग्रले-खांत लिहितें कीं, "अफगाणिस्थान आणि नेपाळ भारतवर्षाचीं दोन शेजारी

स्वतंत्र राज्यें होत. अफगाणिस्थान मुसलमानी राज्य आणि नेपाळ हिंदु; भारतवर्षाच्या दोन मुख्य जाति ज्या हिंदु-मुसलमान, त्या या दोनहि स्वतंत्र राज्यांच्या वरच्या वाअीट स्थितीच्या, कीर्तीच्या, उन्नतीच्या, अवनतीच्याबाबतीं अनुक्रमें चिंतित असतात. हिंदूंना नेपाळचा अभिमान वाटतो, मुसलमानांना काबुलचा, परंतु दुर्दैवानें नेपाळच्या हालचालींचा पता जगताला तर राहोंच पण प्रत्यक्ष हिंदुस्थानला-नव्हे सर्व नेपाळी जनतेला- देखील लागत नाहीं. पण काबुलला कांहीं सुधारणा झाली कीं, लगेच सर्व जगत्भर त्याचा डंका वाजविण्यांत येतो.

खरें झटलें असतां सभ्यता, धनधान्य, जनसंख्या, या सर्व गोष्टींत नेपाळ बरचढ असतांहि या समयीं जो मान आणि मर्यादा काबूलच्या बादशहाची, त्यानें सर्व जगभर जो प्रवास केला आणि यरोबरीनें टर्की, रशिया, जर्मनी, अिटली अित्यादि राष्ट्राधिपतींशीं जीं संगनमतें केलीं, त्यामुळें त्याचा जगांत होत आहे त्या मानानें नेपाळचा मान आज जगांत किती तरी कमी होत आहे !

मानवी सभ्यतेंत काबुलापेक्षां आह्मीं हिंदु धर्मावलंबी लोक किती तरी पुढें आहोंत. पण 'जंगली' ह्मणून गाजलेल्या या काबुलनें गेल्या पांच दहा वर्षांत किती भिन्न भिन्न सुधारणा केल्या-किती आश्चर्यजनक कार्य केलें !

पशावरचें 'सरहद्द' पत्र ह्मणतें कीं, काबुलांत विद्याप्रसार अनिवार्य (Compulsory) करण्यांत आला आहे. बालबालिकांना शाळेंत घाडलेंच पाहिजे. विश्वविद्यालय उघडलें जात आहे. सर्व देशांत दूरध्वनि (Telephone) बिनतारी, मोटारमार्ग चालू आहत. टाकसाळ, नोटा सुधारत अहेत. पडद्याच्याविषयीं जुन्या लोकांचा मतभेद असतांहि सुधारणा होणार आहे. अिटलींतून १०० मोटारी अलिकडेच आल्या. व्यापार जोरावत आहे. शिल्पशास्त्र वाढत असून जर्मन, फ्रेंच आदिक अनेक शिक्षक आणवून शिक्षण देण्यांत येत आहे. तुर्कस्थानमधून सैनिक शास्त्रज्ञांचा विशिष्ट संच (Staff) आणवून अफगाण सेना युरोपच्या तोडीस तोड देणारी करण्यांत येत आहे जगांतील राष्ट्रांचे प्रतिनिधी काबुलला येऊन रहात असून काबूलचे राजदूत तिकडे रहात आहेत.

प्रतिवर्षी शेकडों अफगाणी तरुण युरोप अमेरिकेंतून शिकून काबुलला येत आहेत !"

'असंतोषःश्रीयोर्मूलम्' ! नेपाली मनांत सध्यांच्या विमूढ अवस्थेविषयीं किती असंतोष उत्पन्न होत आहे, हें वरील गुरखाली भाषेंतील उताऱ्यावरून दिसेलच; आणि त्यांतच भावी क्रांतीचें बीज आहे ! वरील उताऱ्यांतील अका-वाक्याविषयीं मात्र अेक आग्रहाची सूचना करणें आहे कीं, 'भारतवर्षाच्या शेजारीं नेपाल आहे' अशीं भ्रमोत्पादक वाक्यें आह्मीं चुकून देखील लिहूं नयेत ! नेपाल भारतवर्षाचे शेजारीं नाहीं, नेपाल भारतवर्षाचें आंत आहे. नेपाल भारतवर्षाचा अेक अवयव आहे ! नेपाल आणि भारतवर्ष दोन नाहींत. अंगांगी भावानें संबद्ध झालेलें तें अेक अेकजीवि राष्ट्र आहे. बंगाल भारतवर्षाचे शेजारीं आहे हें ह्मणणें जितकें चुकीचें, तितकेंच नेपाल भारताचा शेजारी ह्मणणें चुकीचें आहे ! शत्रू तसें ह्मणोत ! पण कुलभंगाचें, गृहभंगाचें, तें पाप आमच्या-हातून तरी स्वप्नांतहि चुकून देखील घडणार नाहीं, अशी आह्मी सदोदित दक्षता बाळगिली पाहिजे हें आह्मीं गुरखा संसाराच्या स्वदेशाभिमानी हिंदु पुढाऱ्यांस सांगणें नकोच. सहजगत्या शीख आणि हिंदु, नेपाल आणि हिंदुस्थान अशीं वाक्यें लेखनांत पडतात, पण तीं फार घातक असतात !

शीख हिंदु आणि शीखेतर हिंदु हें वाक्य बरोबर आहे. पण शीख आणि हिंदु हें वाक्य चुकीचें आणि कुलोच्छेदक आहे; कारण शीख हिंदूच आहेत. तसेंच नेपाली भारतवर्ष आणि नेपालेतर भारतवर्ष असें वाक्य चालूं शकेल; पण नेपाळ आणि भारतवर्ष हें वाक्य गृहोच्छेदक आहे; कारण नेपाळ भारत-वर्षांतर्गतच आहे.

लेखांक २३ वा

—**—

नेपाळा ! तुला राज्य करण्याची आवश्यकता तरी अजून वाटत आहे ना ?

(२० सप्टेंबर १९२८)

काकोऽपि जीवति चिराय बलिंच भुङ्क्ते !'

पुण्याच्या प्रख्यात 'केसरी' पत्रांत नेपाळची वर्तमानस्थिति प्रत्यक्ष अलीकडेच पाहून आलेल्या प्रसिद्ध वैमानिक कॅप्टन पटवर्धन यांची भेट आणि त्या प्रसंगीं त्यांनीं दिलेली कांहीं माहिती छापण्यांत आलेली आहे. वैमानिक पटवर्धन हे वैमानिक विषयांत तज्ज्ञता मिळवून यूरोपमध्यें आणे नंतर कांहीं दिवस अफगाणिस्थानांत विमान विभागांत प्रत्यक्ष नौकरी करून नांवाजलेले आहेत. उभ्या हिंदुस्थानांत या नवीन कलेचा आणि शास्त्राचा अभ्यास करून त्यांत प्राविण्य मिळविणाऱ्या अगदीं पहिल्या चार पांच गृहस्थांत पटवर्धन यांची गणना केली पाहिजे. आपल्या या ज्ञानाचा उपयोग आपल्या अेकमात्र स्वतंत्र हिंदुराज्याच्या अभ्युदयार्थ करावा अशी अत्यंत स्पृहणीय महत्वाकांक्षा धरून हा शूर देशभक्त अनेक कष्ट सहन करीत नेपाळास गेला आणि तेथील महाराजांस भेटला. पण त्याच्या ज्ञानाचा उपयोग करून घेण्याचे ठायीं महाराजांनीं त्यांस कळाविलें कीं,

विमानासंबंधीं त्यांना अद्याप आवश्यकता वाटत नाहीं !'

सहा सात हजार वर्षांपूर्वी कुबेराचें 'पुष्पक' विमान उसनें घेऊन देखील अेकदां त्यांत बसण्याची आणि तें अयोध्येस घेऊन येण्याची आवश्यकता श्रीरामचंद्रांस वाटली होती. पण सहा सात हजार वर्षें उलटलीं तरी नेपाळच्या महाराजांस विमानांची आवश्यकता अद्याप वाटत नाहीं ! युरोपमध्यें लहान मुलांची 'उडती' (Fly) म्हणून अेक सायकलच्या पद्धतीची अेकेरी विमानें निघून

घरोघरीं तीं सायकलसारखीं दिसूं लागण्याची वेळ आली, तरी नेपाळास अेकाहि वैमानिकाची किंवा विमानाची आवश्यकता अद्याप वाटत नाहीं ! अफगाणिस्थानला विमानी विद्या आपल्या देशांत आणण्याची अितकी घाअी झाली कीं, तीं विमानें आपल्या घरीं करण्याचे कारखाने काढण्याचें ज्ञान संपादन करून येण्यासाठीं त्यानें स्वतःचे लोक परदेशांत पाठविले असतांहि ते परत येण्याची देखील वाट न पाहतां अिटलीसारख्या परस्थ राष्ट्रांतील तज्ज्ञांस हजारों रुपये देऊन स्वदेशांत त्यानें आणविले आणि उत्तमोत्तम विमानें परदेशांतून विकत घेतलीं; पण त्या अफगाणच्या अजूनहि अगदीं बरोबरीनें असलेल्या हिंदु नेपाळास, स्वतःच्या पौरुषानें तीं विद्या संपादन करून आलेल्या स्वदेशीय आणि स्वधर्मीय वैमानिकासहि उत्तेजन देण्याची 'आवश्यकता अद्याप वाटत नाहीं !' ज्या कॅप्टन पटवर्धनांची आवश्यकता अहिंदु अफगाणिस्थानास वाटली, त्यानें त्यांस नौकरीवर ठेवून घेतलें, तेंच पटवर्धन म्लेंछ सत्तेपेक्षां स्वकीय हिंदु सत्तेसच प्रबळ करण्याची महनीय आकांक्षा धरून नेपाळास गेले असतां त्या हिंदूंच्या स्वतंत्र राजास त्यांची आवश्यकता वाटली नाहीं ! त्यांना दार बंद करून निरोप देण्यांत आला !

जगतामध्यें भूयुद्ध आणि समुद्रयुद्ध दुय्यम प्रतीला पोंचविणाऱ्या आणि ह्यापूनच आगामी युद्धांतून ज्या युद्धसाधनांचें महत्त्व सर्व साधनांहून अत्यंत अुत्कट होणारें आहे, ज्या वैमानिक बळाची वाढ करण्यासाठीं कोट्यावधि रुपये पाण्यासारखे खर्चून प्रचंड विमानें भयंकर शस्त्रास्त्रांनीं सज्ज करून ठेवण्यांत अिंग्रजादिक राष्ट्रें गुंग झालीं आहेत, त्या वैमानिक साधनाची नेपाळाच्या महाराणांस अजून आवश्यकताच वाटत नाहीं ? महाराज, तुम्हांस विमानाची आवश्यकता अजून वाटत नाहीं; पण

निदान राज्य करण्याची आवश्यकता तरी अजून तुम्हांस वाटत आहे ना ?

कां शेवटच्या बाजीरावासारखी आठ नऊ लाख रुपयांची भृति (पेन्शन) घेअून

ब्रह्मावर्तास हरिद्धरि क्षणत बसण्याचें मनांत येत आहे ? जर तसें नसेल, जर अजून तुह्मांस स्वतंत्र हिंदूंच्या स्वतंत्र राज्याचें हें श्वेत छत्र डोक्यावर जड झालेलें वाटत नसेल, तर विमानांवांचून चालेल कसें ? अजून आवश्यकता वाटत नाहीं क्षणजे काय ? हजार वर्षांपूर्वी अरबस्थानांत मुसलमानी वादळ शुरुतांच तें प्रकरण आहे काय हें समजून घेण्याची हिंदूंना आवश्यकता 'अजन' वाटली नाहीं; त्यावेळीं बलुचिस्तान, अफगाणिस्तान दोन्हींही हिंदूंचींच होतीं. तेव्हांच जर ती आवश्यकता वाटती तर अरबांना अरबस्थानापुढें पाऊलही टाकूं न देण्याची संधी हिंदूंना साधणें शक्य होतें. पण तेव्हां ती आवश्यकत, 'अजून' वाटली नाहीं ! तिकडची वार्ता देखील मिळविली नाहीं. जेव्हां बलुचिस्तान गिळून ते अरब सिंधवर आदळले आणि अफगाणिस्तान गिळून पंजाबच्या हृदयांत त्यांचा पंजा शिरला तेव्हां मग ते कोण, हें जाणण्याची आवश्यकता हिंदूंना थोडी थोडी वाटूं लागली ! जर प्रथमच आपण अुलट स्वाऱ्या चढविल्या असत्या, जशा चंद्रगुप्तानें चढविल्या, तर ही दशा होती कां ? पण 'अजून' आवश्यकताच वाटली नाहीं ! त्याला काय करावें ! पुढें मुसलमानांनीं बंदुका आणि दारू मोठ्या आणि नवीन प्रमाणावर आणली; पण ती कला त्यांच्या पूर्वी नसली तरी तत्काल शिकण्याची हिंदूंना आवश्यकताच वाटली नाहीं ! अुभें हिंदुस्थान मुसलमानांनीं गिळल्यावर मग डोळे अुघडले तरी देखील बहुतेक बंदुका परदेशांतून अिकडे येत. हिंदु कारागिरांच्या आणि अधिकाऱ्यांच्या हातीं स्वतंत्रपणें त्या आयुधांचे कारखाने फार थोडे चालत. पुढें युरोपच्या पलटणी आल्या. पण युरोप कुठें हेंही जाणून घेण्याची 'अजून' आवश्यकता वाटली नाहीं. मग त्या पलटणीच्या युद्धपद्धतीस शिकण्याची गोष्ट दूरच ! स्वदेशाची अर्धी पूर्व अर्धी दक्षिण युरोपनें गिळली तेव्हां कुठें हिंदूंना पलटणीची थोडी आवश्यकता भासूं लागली. तेव्हां ही पलटणी ठेवण्याची त्यांच्या चालकत्वाची कला तरीही युरोपियनांचेच हातीं होती. ते परकीय लोक स्वदेशांत येअून स्वतःच राजे होअून बसतों हिंदूंना आयुधादिकांची 'अजून' आवश्यकता वाटली नाहीं. आतां स्वातंत्र्य गेल्यावर

वी वाटूं लागली! स्वातंत्र्य जाऊन ब्रिग्रजांचें राज्य झाल्यावर आतां ब्रिग्रजांच्या विधिमंडळांत आह्मीं ठराव आणतों कीं, आह्मांस सैनिक शिक्षण पाहिजे! स्वतःच्या सेना नामशेष झाल्यावर सेनापति होण्याची आवश्यकता आली असें आह्मांस वाटतें. असलेलीं स्वराज्यें गेल्यावर स्वराज्याच्या योजना करण्याची वेळ आली असें आह्मीं समजतों. ब्रह्मावर्तांला गेल्यानंतर बंड करून उठतों! मेल्यानंतर औषध पितों!! हिंदूंचा हा मागचा अितिहास, ही पिढिजाद अंगीं मुरलेली घरखुडाऊ ढिलाअी, ही भंगड गुंगी, हा घरकोंबडेपणा, महाराज, तुह्मांस दिसत नाहीं कां, डसत नाहीं कां? विमानांची आवश्यकता ह्मणे 'अजून' वाटत नाहीं! मांडीवर मांडी चढवून सहा हजार वर्षांपूर्वीच्या रामाच्या पुष्पक विमानाच्या गप्पा झोडण्याची आवश्यकता मात्र प्रत्यहीं आह्मांस वाटते!

विमानांची अजून आवश्यकता नाहीं खरीच. अिंग्लिशांचीं विमानें खालून, रशियाचीं विमानें वरून, चीनची विमानें पूर्वेकडून आणि अफगाणिस्तानचीं विमानें पश्चिमेकडून भयंकर स्फोटकांचे आणि विषारी वायूंचे वर्षाव करीत कळपचे कळप नेपाळवर उडून, चढून त्यांच्या परस्पर झुंजीच्या भयंकर अंधकारांत नेपाळचा—या स्वतंत्र हिंदु राष्ट्राचा श्वास बंद करून तें बुडवून टाकण्याची शुभ संधि अजून प्रत्यक्षतः थोडीच आली आहे! ती आली, नेपाळही महाराष्ट्रादिक प्रांताप्रमाणें कोणत्यातरी परकीय साम्राज्यानें स्थापिलेल्या विधिमंडळांत नेपाळच्या परतंत्र प्रजेचे प्रतिनिधि, आज जसे आह्मी याचना करतों तसे जेव्हां ठराव आणतील कीं नेपालच्या दोन तीन विद्यार्थ्यांस वैमानिक विभागांत घ्याल कां? आणि परकीय गव्हर्नर सांगेल कीं, अेकदम दोन तीन नाहीं 'फार तर अर्धा पाअून विद्यार्थी दर सिंहस्थीं घेत जाऊं!"—तेव्हां तुह्मांस विमानांची आवश्यकता पटेल! राज्य गेल्यावर जशी आह्मांस आतां राज्याची हौस येत आहे, तशी तुमचीं दांत नखें उपटलीं जाऊन, जेव्हां नेपाळ निःशस्त्र, निर्वीर्य होअील, तेव्हां त्यास विमानादिक शस्त्रांच्या आवश्यकतेची वेळ आली असें वाटूं लागेल! भवितव्यतेचें असें धोरण दिसतें! नाहींतर हे भिकेचे डोहाळे आह्मांस कां आठवते! आह्मीं हें जाणून आहों कीं, वास्तविक पाहतां नेपाळास—

आवश्यकता वाटत नाहीं असें नसून भीति वाटत आहे

कीं जर आपण विमानादिक शस्त्रास्त्रें सज्ज करूं लागलों, तर आपणावर कोणा शनीची वक्रदृष्टि होईल. पण आह्मीं ह्मणतों अशी भीति वाटणें हेच भिकेचे डोहाळे होत. भिऊन जर लाभ होता तर गोष्ट निराळी; पण आज भिऊनही मरण, न भिऊनही मरण अशी स्थिति आहे. मग म्या तरी कां? "किमुत मुधा मलिनयशः कुरुध्वे" आज जर नेपाळचें भाग्य उघडावयाचेंच असेल, तर भीति सोडल्यानेंच तें उघडण्याचा, भीति धरून राहण्यापेक्षा शतपट अधिक संभव आहे. भीतीनें मात्र मृत्यु निश्चित आहे. तो अफगाण पहा, अजून नेपाळची आणि त्याची बरोबरी आहे. अजून त्याचा घोडा स्पर्धेत फार दूर गेला नाहीं. अफगाणनें भीति सोडली आणि नेपाळनें ती सोडली नाहीं हाच सध्यां काय तो फरक आहे. अजून जर नेपाळ भीति सोडून शूरासारखा पुढें सरसावेल तर अफगाणास गांठून, मागें टाकून, अेका महत्तम राष्ट्राच्या राजश्रीचा स्वामी होईल! निदान शूरास साजेल असें कांहीं तरी नांव जगांत ठेवून जाईल. हो वेळ अशी आहे कीं, 'आहे तितकें जतन करावयाचा' उत्तम मार्ग ह्मणजे 'पुढें आणिक मिळविण्यासाठीं' साहसाच्या कर्मक्षेत्रांत उडी घेणें हाच होय. घरकोंबडेपणानें आहे तेंही बुडणार हें निश्चित. श्री. पटवर्धन सांगतात कीं, नेपाळमध्यें जुन्या प्रकारच्या तोफा ओतण्याचा अेक कारखाना आहे. त्या तोफांचे कारखान्यांत अेक जर्मन शिल्पी आणून आधुनिक सुधारणा राबविण्याचा नेपाळ विचार करीत असल्यामुळें अिंग्रज जरा रागावला आहे!

तें कां? नेपाळवर अिंग्रज रागवूं शकतो—अेक जर्मन आणून नवीन तोफा नेपाल करूं लागला ह्मणून!—पण त्या अमीरानें लढाअू मोटारी, लढाअू विमानें, लढाअू सेनानी, लढाअू तोफा शेंकड्यांनीं यूरोपांतून आणल्या, जर्मन, अिटालियन, रशियन, तुर्क या अिंग्रजांच्या विपक्षीय राष्ट्रांतील शेंकडों निवडक सैनिक, अधिकारी आणि शिक्षक बोलावून सैनिक सज्जतेच्या कारखान्याचा नुसता घणघणाट अुसळविला, सरसीनेवर अिंग्रजांच्या नाकावर नवे किल्ले बांधण्याचा अुपक्रम केला; पण अिंग्रज त्याच्यावर नाहीं तो कुठें रागावला? यावरून नेपाळ

रागावून येतो, रागास भीक घालतो म्हणून अिंग्रज नेपाळवर रागावतो! ही गोष्ट अुघड होत नाहीं काय? जर खरोखरज अिंग्रज असा आततायीपणानें रागवत असेल, तर नेपाळनें अमीराप्रमाणेंच त्या रागास धाब्यावर बसवून पुढें पाअूल टाकलें पाहिजे. अिंग्रज-नेपाळ मित्र राष्ट्रें म्हणवितात. मग नेपाळची शक्ति वाढत आहे हें पाहून अिंग्रजांस वैषम्य कां वाटावें? आणि जर तें खरोखरच वाटत असेल तर ही मैत्री तरी काय कामाची! शत्रु जें करतो तेंच जर मित्र करील, तर मग तो रागावला तरी अधिक तें काय करणार!! अिंग्रजांच्या भिवयीच्या कोनाच्या सुताच्या आधारानेंच जर नेपाळ लटकत असेल, तर हिंदुस्थानांतलि मांडलिक राज्यांत आणि नेपाळांत फरक तो काय!!

खरी वस्तुस्थिति आहे आहे कीं, अिंग्रज रागावतो म्हणून नेपाळ भीत नाहीं तर नेपाळ भितो म्हणून अिंग्रज रागावतो.

तेव्हां नेपाळच्या प्रगतीचें मार्गांत खरी धोंड म्हणजे अिंग्रजांचा राग नसून आमची स्वतःची भीति—भ्याडपणा हीच आहे. जर अिंग्रजांचा राग ही धोंड असती तर अमीराचा मार्ग तिनें अडविला असता. अिंग्रजांना राग आला तरी त्याची चिंता न करितां आज जगांत अितर राष्ट्रें जगत आहेतच कीं नाहीं! अिंग्रजांचा लोभ नाहीं म्हणून कांहीं रशिया मेला नाहीं, जपान बठला नाहीं, चीन हटला नाहीं, अफगाण हरला नाहीं. पण नेपाळलाच तेवढी ही अडचण कां? नेपाळांत साहस नाहीं म्हणून! नाहीं तर नेपाळचे महाराज अिंग्रजांचे अंगणांतलि कोंबड्यासारखे कलकत्त्याच्या कुंपणापर्यंतच येअून परत कां गेले! नेपाळांतील प्रातीनिधि देशोदेशीं जाअून राष्ट्राराष्ट्रांशीं संधि स्थापून आपलें स्वातंत्र्य चरितार्थ कां करीत नाहींत! आज अिंग्रजांशीं असलेली मैत्री तोडलीच पाहिजे असें नाहीं; पण अिंग्रजांची वाटत असलेली अन्याय भीति मात्र सोडली पाहिजे, हें सांगण्याचें आमचें मुख्य विधेय आहे. दोन मुख्य गोष्टी नेपाळच्या राजकार्य धुरंधरांनीं आज अगदीं आपल्या मनांत वज्रलेखणीनें खोदून ठेविल्या पाहिजेत. भीतभीत राहिलों तर जगूं हा भ्रम आहे. म्हणूनच नेपाळनें ध्यानांत ठेवण्याची पहिली गोष्ट ही कीं, आज जर नेपाळ अफगाणिस्थानासारखें पराक्रमी साहस न

करील तरच नेपाळ नामशेष होण्याचा अधिक संभव आहे,

जें आहे तेंच राखूं ह्मणून ह्मणणाऱ्या घरकोंबडेपणानें जें आहे तेंही तो गमावून बसेल. दार अुघडून नेपाळ बाहेर न आला तर दुसरे त्याचीं दारें फोडून आंत घुसण्यास थोडेंच सोडणार आहेत! चोराच्या भीतीनें पांघरूण ओढून निजणाऱ्या भ्याड गृहस्थाचें धन तो अधिकच निश्चितपणें लुटतो. तुह्मीं परदेश-गमन केलें नाहीं ह्मणून परक्यांचा संग तुह्मांस चुकला का? तुह्मीं त्यांचेकडे गेले नाहीं, तरी ते तुमच्याकडे येअून तुमच्या घरांत घुसतातच! तुमच्या देशांत ते घुसून त्यालाच "परदेश" करून टाकला कीं, त्यांनीं! परदेशांत जाणें नाहीं कारण त्यानें 'संस्कृति' विटाळते; पण परके स्वदेशांत शिरून या देशांतच त्या संस्कृतीला शिवले त्याची वाट काय? अरबस्थान किंवा अिंग्लंड आज जशी म्लेंच्छ भूमि आहे, तशीच हिंदुस्थानहि म्लेच्छभूमीच झालेली नाहीं का? घराला घर नेटलें, मंदिराला मशिद, स्मशानाला कबरस्थान, धर्मासनच नव्हे तर सिंहासनच देखील बाटलें ना! ह्मणून आतां आहे तेंच राखावयाचें असेल तरीहि पुढें अधिक मिळविण्यासाठीं बाहेर पडलेंच पाहिजे! पराक्रमी साहस करून चोर दारें फोडीतों न थांबतां तो अर्ध्या रस्त्यावर आहे तोंच दार अुघडून, बाहेर पडून, चार सावांशीं संधिसूत्र लावून, सहाय्य घेअून त्यास वाटेवर आपणच जाअून गांठला पाहिजे! नाहींतर चोरांच्या घणाखालीं दार फुटून अेकाअेकीं त्याचे हातीं पडावें लागेल. तुह्मीं दार उघडलें नाहीं ह्मणून तो जात नाहीं हें निश्चित. आणि नेपाळनें जी दुसरी गांष्ट ध्यानांत ठेवावयाची ती ही कीं, जर कधीं नेपाळास कोणाची भीति बाळगण्याची कधीं कमी आवश्यकता असेल तर ती आज आहे! अशी सुवर्णसंधि आलेली आहे. नेपाळच्या आजुबाजूस सर्व पक्षविपक्षांचे गट बांधले जात आहेत. तिकडे रशिया, अिकडे चीन, तिकडे अफगाण, खालीं अिंग्रज! परस्पर टोलवाटोलवी, परस्पर छेदाछेदी, परस्पर सुंदाला उपसुंद उठवून शहाला शह देऊन, अनुकूल तेथें सूत्र जमवून, 'स्वतः' मोकळे होण्याची ही केवढी आणि आजवर कधींही न आलेली संधि!! याचाही ज्यांना उपयोग करून घेतां

येत नाहीं, तीं जिवंत माणसेंच नव्हेत. फार काय सांगावें? ती पहा नेपाळच्या अंगणापर्यंत आग आली! तो तिबेट हलला की! कर्झनपासून तिबेटांत ब्रिटिशांनीं वस्तान ठोकलें. तारा, दूरध्वनि, वाफ विद्युत इत्यादि सुधारणा दिल्या-तिबेटांतील तरुण परदेशांत गेले. कोणास पत्ता नाहीं. पण आंतून सुरुंग भरत होता. तो उडाविण्याची किल्ली—वात—सगळी अिंग्रजांस वाटलें आपल्याच हातीं आहे. पण अितक्यांत रशिया उठला, चीन अुठला. आणि तिबेटाला आग लागली; अिंग्रजांस नको तिथेंच—नको तशीच! तिबेटांत शेतकरी दंगे करून उठत आहेत. कर देत नाहींत. चीनच्या सैनेस साह्य घेऊन बंड उभारत आहे. चीनमधून क्रांतीची लाट तिबेटांत आली. नेपाळच्या आंगणांत आली. चीनची स्थिति झाली तीच तिबेटाची बोलतां बोलतां होणार. रशियाचीं तत्वें, रशियाचीं शस्त्रे, रशियाचे सेनानी, तिबेटला कसलें स्वस्थ बसूं देणार! त्यांची आग नेपाळच्या आंगणांस भिडली, तरीहि आमच्या महाराजांना कशाचीच 'अजून आवश्यकता' वाटत नाहीं. ह्मणून विचारतों कीं, राज्य करावयाची तरी अजून आवश्यकता वाटते आहे ना! बसेल तर पुढचें बोलणें!!

आणि तें पुढचें बोलणें हें आतां या किंवा त्या व्यक्तींशीं नाहीं. महाराज-तरी अेक व्यक्तीच! राष्ट्राचें बळ नसलें तर ते काय करणार! आणि राष्ट्राचें बळ असलें तर त्यांनीं ह्मटलें तरी अैकतो कोण, अडणार काय? ह्मणून आतां नेपाळच्या भवितव्यतेविषयींचें पुढचें बोलणें, हे नेपाळी तरुण हो, आह्मीं तुह्मांशीं बोलणार.

आह्मीं तुह्मांस विचारतों कीं, नेपाळच्या या म्याडपणाची, विमानें नको ह्मणण्याची, या कलकत्त्याहून परत जाण्याची, या घरकोंबडेपणाची लाज तुह्मांस वाटत नाहीं कां! तो अमीर जगांत गाजला आणि आपलें हें गुरख्यांचें स्वतंत्र हिंदुराज्य—यास जगांत कोणी भीक घालीत नाहीं. याची लाज तुह्मांस वाटत नाहीं का? तरुण नेपाळा, जर वाटत असेल तर ऊठ आणि कार्यास लाग. त्या कार्याच्या रूपरेषेविषयींचें पुढचें बोलणें आतां तुह्यांशींच बोलावयाचें. सुदैवानें तुह्मांसही लाज थोडबिहुत वाटत आहे ह्मणून श्री. पटवर्धनांनीं संदेश सांगितला आहे,

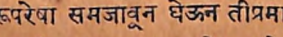
त्यावरून दिसतें. पटवर्धन ह्मणतातः—

"नेपाळच्या तरुण पिढीविषयीं राष्ट्रानें आशा निश्चितपणें बाळगावी. तरुण गुरखा वृद्ध गुरख्याच्या जुन्या पुराण्या जळमट्या मतांना कंटाळला असून त्यांच्या डोक्यांत प्रत्यहीं नवविचारांची खळबळ सुरू आहे. शेजारच्या अनेक राष्ट्रांचा बडेजाव उघड्या डोळ्यांनीं पहात असतां समुद्रगमनासारख्या (समुद्रगमन निषिद्धतेच्या) शास्त्राधाराचा वृद्ध नेपाली जो खल करीत आहेत त्याचा त्यांस वीट आला आहे. परदेशांत जावें व तेथून ज्ञान, विज्ञान, कला मिळवून नेपाली हिंदु राष्ट्र अखंड जगतांत गाजवावें अशी त्यांना महत्वाकांक्षा उत्पन्न झाली आहे."

तथास्तु! कार्याची रूपरेषा समजावून घेऊन तीप्रमाणें हिंदुजातीच्या उद्धारार्थ बद्धपरिकर होणारा नेपाली तरुण उत्पन्न होत आहे. आतां त्याच्याशींच हें आमचें बोलणें आहे.

लेखांक २४ वा.

आनंदाची बातमी!



नेपाळांत रजय घटनेची आणि लोकसभा स्थापण्याची प्रगट चळवळ चालू झाली!

(सप्टेंबर १९२८)

श्री. सुमेदार ठाकूर चंदनसिंह ह्या प्रसिद्ध देशभक्त हिंदु संघटनाभिमानी 'तरुण गुर्खा' संपादकांच्या नेतृत्वाखालीं नेपाळच्या महाराजाधिराजांनीं नेपाळांत अिंग्लंडप्रमाणें नियंत्रित राजसत्तेची स्थापना करावी ह्मणून प्रगटपणें चळवळ चालू झाली आहे. 'तरुण गुर्खा' पत्रांत ते लिहितात.—

"नेपाळ आणि नेपाळेतर हिंदुस्थान अेक, अखंड आणि अविच्छेद्य राष्ट्र आहे. राज्यांच्या चंचल-उलाढालीनें आमचा जातीय दैवी आत्मा दुभंगूं शकत नाहीं. मुसलमान संघाच्या उत्तर पश्चिम घाल्यापासून हिंदु संघाचा बचाव झाला पाहिजे.....तें उत्तरदायीत्व नेपाळचें आहे. ह्मणून प्रथमतः नेपाळनें निर्भयपणें आपली शक्ति वाढविली पाहिजे. त्यायें सूतोवाच ह्मणजे नेपाळांत विधि-नियंत्रित राज्यसत्ता (Constitutional Monarchy) स्थापन करणें हें होय....अिंग्लंडप्रमाणेंच राजा सर्वश्रेष्ठ राहील. बाकी सर्व अधिकार लोकसभा चालवील. हें महत् कार्य संपादन करण्याची बुद्धि, विवेक, शक्ति देवतास्वरूप महाराज समशेरजंग बहादुर यांना अीश्वर देवो. हिंदु लोकांचें

घरचें घर पेटलें आहे.

आतां त्वरीत धांवलें पाहिजे. ह्मणून अविलंबेंकरून सर्व गुरखा जातीच्या स्त्रीपुरुषांच्या अनुमतीनें एकच मागणी, एकच पुकार झाला पाहिजे कीं राज्य-घटना स्थापा! गुर्खा नरनारींच्या सह्यांसह अेक प्रचंड आवेदन (Memorial) धाडण्यांत येणार. त्यास सया द्या! बहु संमतीनें तरूण गुरख्याचे संपादक स्वतः आवेदन पत्र प्रजा-प्रतिनिधी शिष्टमंडळांसह नेऊन महाराजांचे हातीं देतील.!"

आमच्या नेपाळी बंधूंच्या या कार्यास सर्व हिंदु लोकांनीं पाठींबा दिला पाहिजे. नेपाळच्या प्रश्न रंगत चालला. आजपर्यंतचें अरण्य रोदन व्यर्थ गेलें नाहीं. अजून अनेक अद्भूत घटना घडावयाच्या आहेत. हा नुसता सूतोवाच आहे. आतां

येत्या हिंदु महासभेनें

अेक स्वतंत्र ठरावांत नेपाळच्या ह्या मागणीस पाठिंबा द्यावा. वास्तविक पहातां राष्ट्रीय सभेनेंच हा ठराव करावयास हवा. पण त्यांना सध्यां सायमन कमिशनच्या धुक्यापुढें दुसरें कांहीं दिसणार नाहीं. जवाहिरलाल नेहरूंच्या

स्वातंत्र्य संघानें तरी

यांच्या भावी भारताच्या व्याख्येंत नेपाळ, गोमांतक, पांडेचरी यांचा स्पष्ट निर्देश करावा. ब्रिटिश भारत ह्मणजेच भारत ही खुळी कल्पना त्यांनी तरी सोडून द्यावी.

नेपाळच्या लोकसभेच्या

ह्या मागणीस ओश्वर सहाय्य करो! आणि अफगाणिस्थानच्या अुन्नतीच्या वेगाहून द्रुततर वेगानें नेपाळास यशश्री माळ घालो! कारण नेपाळ आह्मां हिंदूंचा आज सांस्कृतिक पीडमॉट आहे—निदान होऊं शकेल! केवळ साहस मात्र पाहिजे!

रत्नागिरी हिंदुसभा आणि नेपाळीय आंदोलन

हिंदुसंघटणात्मक नेपाळीय आंदोलनाचा अगदीं प्रथमपासूनच उत्कट पुरस्कार करीत आलेल्या रत्नागिरीच्या हिंदुसभेनें त्या आंदोलनानें आक्रमिलेल्या वरील मन्वंतराची बातमी ऐकून तात्काळ राज्यघटना स्थापक चळवळीचे पुढारी श्री. ठाकूर चंदनसिंह यांस तारेनें अभिनंदन कळवून सहानुभूतीच्या फुलाची ह्मणून पांच रुपयांची नोट धाडली आहे.

लेखांक २५ वा.

—*—

स्वतंत्र नेपाळ व 'श्रद्धानंद'

रत्नागिरी हिंदु सभेची तार

(११।१०।२८)

नेपाळांत लोकनियंत्रित राज्यघटनेची मागणी करण्याची जी चळवळ चालू झालेली आहे, तिला पाठिंबा देण्याची रत्नागिरी हिंदु सभेची जी तार गेलेली आहे तिला 'तरूण गौर्ख्या' चे संपादक श्री. सुभेदार चंदनसिंह यांनी उत्तर धाडलें आहे त्यांत ते खालील महत्वाचीं विधानें करतातः—

"I feel highly encouraged by your fraternal remarks. I wish to assure you that in the evolution of Nepal I see a vision of the future rise & greatness of the Hindu World.

I need hardly say that not only I myself but the entire community I represent are fully aware of the invaluable fraternal support we are receving through the able writings of the popular "Shraddhanand" of Bombay."

"तुह्मां देशबांधवांच्या सहानुभूतीमुळें मला किती तरी अुत्तेजन मिळत आहे! नेपाळच्या शक्तिविकासांत मला अुभ्या हिंदू जगताच्या भविष्यत् भाग्यश्रीचें दृश्य दिसत आहे! हें कांहीं सांगावयास नको कीं, मींच नाहीं पण या मताचा आमचा नेपालीय समाजचे समाज मुंबअीच्या प्रख्यात 'श्रद्धानंद' पत्रांतील समर्थ लेखांतून नेपालीय आंदोलनास जी प्रबळ चालना आणि पाठबळ मिळत आहे त्याची कृतज्ञ जाणीव बाळगीत आहे."

लेखांक २६ वा.

—*—

नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदु राज्यांत नवीन सुधारणांची योजना

(१९२८ आक्टो.)

[नेपाळच्या हिंदु राज्याविषयीं आजवर सुप्त असलेला गाढ अभिमान 'श्रद्धानंदां' तील वारंवार चालविलेल्या चेतावणीनें खडबडून जागृत होत आहे, याचेंच प्रत्यंतर म्हणजे आमचे बंगलोरचे अुत्साही मित्र श्री. नाडकर्णी ह्यांनी तेथील व अन्यत्र अुत्तरदायी व सधन गृहस्थांच्या सम्मतीनें खालील निवेदन नेपालच्या प्रधानांकडे पाठविलें आहे तें होय. त्याचें भाषांतर आह्मीं खालीं देत आहों. परमेश्वराजवळ प्रार्थना अेवढीच कीं, त्यांत यश द्यावें. सं. श्र.]

हिज हायनेस जनरल महा राजा सर चंद्र समशेर जंग बहादूर, नेपाळचे मार्शल व मुख्य मंत्रि कांटमांडू, ह्यांचे चरण सेवेसी नम्र विज्ञापना,

" अत्यंत शास्त्रीय साधनांनीं व पद्धतींनीं व त्याचबरोबर आधुनिक सुधारणेंतील दुःखें व कलह टाळून नेपाळची शेती संघटितपणें सुधारल्यानें नैसर्गिक साधनांची वृद्धि केल्यानें जगांतील भरभराटीस चढलेल्या राष्ट्रांमध्यें नेपाळास स्थान लाभलेलें पाहाण्याची अुत्कंठा लागल्यामुळें, मी व माझे कांहीं मित्र ह्यांचा, अेकेक रुपयाचा भाग असलेली अेक कोट रुपयांचें अधिकृत भांडवल असलेली लिमिटेड कंपनी स्थापण्याचा विचार आहे. ही मंडळी अशा रीतीनें चालविण्यांत येवील कीं, कोणाही व्यक्तीला किंवा व्यक्तींच्या समूहाला वैयक्तिक लाभाकरितां नेपाळच्या नैसर्गिक साधनांचा लाभ घेतां न येतां, नेपाळच्या सेवेकरितां ह्या भांडवलाच्या आधारावर आधुनिक व्यापारी पद्धतीचा पुरेपूर लाभ करून घेतां यावा. ह्या मंडळीस होणाऱ्या लाभाच्या मुख्य भागाचा विनियोग नेपाळमध्यें रस्ते करणें व इतर वाहतुकीचीं साधनें वाढविणें, शाळा,

रुग्णालयें, पाटबंधारे अित्यादींकडे होऊन बाकीच्या भागाचा विनियोग भागीदार, मंडळीचे चाकर, कामगार व गिऱ्हाअिक ह्यांस प्रमाणानें लाभ वाटण्याकडे होअील. ह्याच हेतुस्तव पुढील घटना आखण्यांचें आह्मीं ठरविलें आहे:—

ज्या संचालक—मंडळामध्यें [बोर्ड ऑफ डायरेक्टर्स] भागदारांनीं निवडलेले निम्मे व आपण निवडलेले निम्मे असे संचालक असतील व ज्यांचा अध्यक्ष आपणांकडून निवडला जाअील अशा संचालक—मंडळाकडे ह्या लिमिटेड मंडळीची सर्व सत्ता राहील. अुद्योगधंद्याच्या प्रत्येक शाखेची व्यवस्था, व्यवस्थापक—मंडळ पाहील. ह्या व्यवस्थापक मंडळामध्यें भागीदारांचे २, आपल्या वतीचा १, कामगारांचा १ व गिऱ्हाअीकांचा अेक असे सभासद राहतील. ह्याखेरीज आपल्यास पसंत असलेला संचालकांनीं निवडलेला अेक व्यवस्थापक राहील.

केवळ लाभाची वाटणी पुढील प्रमाणांत होअील:—नेपाळ सरकार ५० टक्के, भागीदार ३० टक्के, कामगार १० टक्के व गिऱ्हाअीक १० टक्के.

खनिज पदार्थांचा अुपयोग करणें व अुद्योगधंद्यांची वृद्धि करणें ह्या कार्यांच्या भरीला मंडळी शेतकऱ्यांना व अितरांना प्रतिवर्षी ७॥ टक्के किंवा त्यापेक्षां कमी व्याजानें भांडवल पुरवील व आजारी, वृद्ध, बेकार ह्यांच्या अिन्शुअरन्सची व्यवस्था करील. विद्युत शक्तीची वाढ करून विद्युतचा स्वस्त पुरवठा करण्याकडे ही मंडळी लक्ष देअील व टाकाअू पदार्थांपासून आल्कोहोल व गॅस सिद्ध करील.

ह्या सर्व गोष्टी सहजसाध्य होऊन नेपाळच्या राज्यास त्याचा लाभ मिळावा ह्मणून आह्मांस पुढील सवलती मिळाव्या:—

(१) स्टेट बँकेचें काम ह्या मंडळीकडे सोंपवणें व नेपाळच्या राज्याचा सर्व पैसा बिनव्याजी ह्या बँकेंत ठेवणें.

(२) ह्या बँकेंत पैसे ठेवणारे व पॉलिसी होल्डर्स ह्यांना त्यांच्या पैशाविषयीं हमी देणें.

(३) नेपाळच्या अरण्याचा अुपयोग करण्याचा व वृद्धि करण्याचा अधिकार देणें.

(४) खनिज पदार्थ काढण्याचा अधिकार देणें.

(५) ह्या मंडळीकरितां लागणारी भूमि, पाणी अित्यादि देणें.

(६) ह्या मंडळीकरितां आयात कराव्या लागणाऱ्या मालावर जकात (आपल्या राज्यांत ती असल्यास) नसावी.

ह्या योजनेपासून होणारे लाभ अुघड असून त्यांचा अुल्लेखहि करण्यास नको. ते लाभ थोडक्यांत असे:—

(१) प्रतिवर्षी दोन लाख रु. चा लाभ नेपाळच्या सरकारी कोषांत पडेल.

(२) लोकांच्या बाढत्या भरभराटीबरोबर अप्रत्यक्षपणें सरकारी कोषाची बाढ होअील.

(३) ज्या आपल्या 'चंद्र' पदवीची तुलना श्रीरामचंद्राशीं आपली जनता करीत आहे व श्रीरामचंद्र प्रभुप्रमाणें आपण नेपाळवर राज्य करीत आहां अशी जी नेपाली जनता मोठ्या अभिमानानें ह्मणत आहे त्या जनतेची भरभराट होअील; ती स्वर्गतोषी बनेल.

आपणांस एक पैहि ह्या मंडळाच्या भांडवलांत न घालावी लागतां केवळ ज्या सवलती बाल त्याच्या मोबदला हें सर्व कांहीं मिळेल.

जर आवश्यक असेल तर ह्यासंबंधीं चर्चा करण्याकरितां आपण जो नेमाल त्या अधिकाऱ्यास वा आपणांस भेटण्यास मी सिद्ध आहे. ह्या पत्राच्या प्रति सर्व वृत्तपत्रांकडे व पुढाऱ्यांकडे त्यांच्या मतांकरितां—कारण तीं आह्मास मार्गदर्शक व्हावींत व कार्यास सत्वर लागण्यास उपयोगी पडावीं ह्मणून पाठवीत आहें.

नेपाळ वैभवसंपन्न होवो व त्याची भरभराट होवो व त्याबरोबरच आपणांसहि आयुरारोग्य लाभो अेवढीच परमेश्वराजवळ प्रार्थना आहे. "

०

लेखांक २७ सावा.

—*—

अफगाणिस्थान आणि नेपाळ.

(आक्टोबर १९२८)

[खालील अेका मुसलमान सद्गृहस्थाचें विचारणीय पत्र आह्मी मुद्दाम साग्र देत आहोंत. पत्रांतील रोंख जरी विरोधात्मक असला, तरी तो फार विचारणीय आहे. मुसलमानांच्या विचारी लोकांच्या डोक्यांत कसली सुखस्वप्नें घोळत आहेत हें त्यावरून सिद्ध होतें आणि मुसलमानांच्या अराष्ट्रीय वृत्तीचें आणखी अेक नवें प्रत्यंतर मिळतें. त्याचप्रमाणें नेपाळच्या आज अुद्यांच्या राजकारणांतलें आत्यंतिक महत्व परपक्षियांच्या दृष्टींतूनही कसें प्रतीत होतें हेंहि कळतें. आतां आमच्या या मित्रानें जें आव्हान ह्मणून दिलें आहे त्याचें अुत्तर भावी काल व हिंदूंची जागृत झालेली कर्तव्यशक्तीच देअील अेवढें आह्मीं त्यांस आश्वासन देतों. सं. श्र.]

रा. श्रद्धानंदकर्ते ह्यांस,

अफगाणिस्थानचें वाढतें सामर्थ्य व वैभव पाहून आपणहि आपल्या स्वतंत्र हिंदु राज्याला चेतना देतां; परंतु त्याचा काय अुपयोग ? कुठे अफगाणिस्थान आणि कुठे तो तुमचा भिकार, रानटी, जंगली नेपाळ ! अर्थात् वाघ आणि कोल्हा यांची कधीं तरी बरोबरी होअील काय ? तुलनाच केली तर अफगाणिस्थान नेपाळला शंभर पटीनें भारी आहे व होअील. परवांच पाहिला ना अमीरांचा केवढा गौरव झाला तो आणि होत आहे ? परंतु तुमच्या नेपाळचें चुकूनसुद्धां कोणत्याहि वर्तमानपत्रांत नांवसुद्धां येत नाहीं. बरें असो. अफगाणिस्थान आज नेपाळच्या पांच पटीनें मोठा आहे; तर नेपाळचा भला मोठा भाग आज अिंग्रजांच्या ताब्यांत आहे. नेपाळच्या अंगांत जर पुरुषार्थ असता, तर गेल्या महायुद्धांत नेपाळनें जें अिंग्रजांना अमूल्य साह्य केलें त्यासाठीं आपला सिमला, मसुरी, डेहराडून, आलमोरा, नैनीताल, गोरखपूर, गोंडा, चंपारण्य, बस्ती, कमाअू वगैरे प्रदेशाची

मागणी नसती का केली ! नेपाळ म्हणजे ब्रिग्रजांच्या ताटाखालचें मांजर आहे. नांवानें स्वतंत्र परंतु कृतीनें गुलाम आहे. नेपाळचे किती तरुण आज परदेशांत आधुनिक सैनिक, राजकीय, शैक्षणिक, यांत्रिक शिक्षण घेत आहेत याचा जर आपण खुलासा कराल तर आह्मां मुसलमानांवर अुपकार होअील. अफगाणिस्थानचे पांच हजार तरुण जर्मनी, फ्रान्स, ब्रिटली, रशिया ब्रित्यादि देशांत निरनिराळ्या विषयांत शिक्षण घेत आहेत. अफगाणिस्थानांत सैनिक शिक्षण सक्तीचें आहे तसें नेपाळांत आहे काय ? अफगाणिस्थानला परराष्ट्रीय राजकारण आहे तसें नेपाळास कां नाहीं ? हेंच का नेपाळचें स्वातंत्र्य ? आज अफगाणिस्थानची शैक्षणिक, सैनिक, वैमानिक प्रगति झपाट्यानें होत आहे हें जगजाहीर आहे; तर तुमचा नेपाळ स्वस्थ झोंपा काढीत आहे. नेपाळमध्यें दळणवळणाची व वाहतुकीच्या साधनांची भयंकर गैरसोय आहे तशी अफगाणिस्थानची मुळींच नाहीं. अफगाणिस्थानांत आगगाड्यांची व मोटर रस्त्यांची सुधारणा झपाट्यानें होत आहे. तेथें खनिज पदार्थ पुष्कळ आहेत तर नेपाळांत मुळींच नाहींत. अफगाणिस्थानचे सध्यांचे अमीर जर्मनी, रशिया, ब्रिटली, फ्रान्स वगैरे देशांतून तज्ञ माणसें पगारी आणून अफगाणिस्थानची क्रांतिकारक सुधारणा मोठ्या धुमधडाक्यानें करीत आहेत. मोठ मोठे यांत्रिक कारखाने, गिरण्या, आधुनिक सैनिक साहित्याचे कारखाने मोठ्या प्रमाणांत आज अफगाणिस्थानांत आहेत तर तुमच्या नेपाळची काय तयारी आहे ? नेपाळाला ब्रिग्रजाच्या हुकूमावांचून कांहीं सुद्धां करतां येत नाहीं, तेथें तुह्मी हिंदु लोक ओरडून व आणखी लिहून काय होणार ! नेपाळाची राज्यपद्धति किती कुचकामाची आहे ! तींच सुधारण्याचा प्रयत्न करा म्हणजे झालें. अितर गोष्टी कशाला हव्यात ! नेपाळचें अुत्पन्न काय तें दीन कोटि तर अफगाणिस्थानचें अुत्पन्न पन्नास कोटींचें (?) आहे व आतां तर बेक अब्जावर (?) जाअील. अफगाणिस्थान लवकरच बलुचिस्थान घेअील; मग आरमाराची अडचण भासूं लागल्यावर पंजाब व सिंध प्रांतहि घेतल्याविना राहाणार नाहीं व दुसऱ्या बाजूनें तिबेटहि घेण्यास मार्गे पुढें पाहाणार नाहीं. मग नेपाळची काय घडगत होअील याचा आपण

मेहेरबानी करून खुलासा कराल तर फार अुपकार होतील. नेपाळला आरमाराची तर मुळींच संधि नाहीं. बरें नेपाळच्या पाठीमागें कोण आहे ? सयाम, चीन कीं जपान ! अफगाणिस्थानच्या पाठीमागें अिराण, तुर्कस्थान, रशिया, अरबस्थान, अिजिप्त वगैरे स्वतंत्र राष्ट्रें वाटेल तें साह्य करण्यास सिद्ध आहेत. आज हिंदुस्थानांतील किती हिंदूंना नेपाळविषयीं प्रेम व कळकळ वाटत आहे ? ही कळकळ वाटत असती तर ' श्रद्धानंद ' शिवाय दुसऱ्या कुठल्याही हिंदु वर्तमानपत्रांत नेपाळचा अुल्लेख कां येत नाहीं ? हिंदूंचें जगाच्या पाठीवर तरी अेकादें स्वतंत्र, प्रबळ, वैभवसंपन्न राष्ट्र आहे काय ? असल्यास ' श्रद्धानंद ' कारांनीं खुलासा करावा असें मी आव्हान करतों. सयाम आहे नाहीं सारखाच. आज सयामच्या अेका बाजूला फ्रान्सनें लचका तोडला आहे तर दुसऱ्या बाजूला अिंग्रजांनीं लचका घेतला आहे. अशा दुहेरी कैचींत आपलें दिवस ' हरी हरी ' ह्मणत कंठित आहे आणि शिल्लक राहिलेल्या सयामला लुटण्याकरितां बँकॉकला ' ईस्ट अिंडिया कंपनीसारखी अेक युरोपियन कंपनी गेली आहे हें हिंदु संघटणवाल्यांना समजूं नये ह्याचें मोठें आश्चर्य आहे. मग त्याची हालचाल कां नाहीं ! असो. आपणाला हें चव्हाट वाचण्याचा कंटाळा येअील. परंतु आपणांला हें आव्हान आहे त्याचा आपण विचार कराल अशी आशा आहे. जशी मुसलमानी राष्ट्रांची जूट, संघटणा, सामर्थ्य वाढत आहे तसें तिबेट नेपाळच्या स्वाधीन झालेला बरा. कारण अिंग्रजांपेक्षां नेपाळचें व तिबेटचें साम्य आहे. नेपाळ, चीन, जपान अित्यादि राष्ट्रांत प्रेम, जूट, संधान झाल्यास आशिया खंडाला निराळेंच वळण लागेल.

आपला
सय्यद हुसेनखान

लेखांक २८ वा.

—*—

नेपाळ अिकडे लक्ष देअील काय ?

रा. आनंदकर्ते हांस,

'अफगाणिस्थान व नेपाळ' या पत्रांत मी जे चार वेडेवांकडे शब्द लिहिले आहेत ते केवळ हिंदु लोकांना हिणविण्याच्या अुद्देशानें किंवा दुष्ट बुद्धीनें लिहिले नाहींत; तर नेपाळ हें चिमुकलें स्वतंत्र हिंदु राज्य असतां त्याची हालचाल मुळींच नाहीं यांचें कारण काय असावें हें कळून यावें म्हणून. ह्याकरितां आज हिंदजनता पारतंत्र्यांतून मुक्त होण्यासाठीं आटोकाट प्रयत्न करीत आहे; तर नेपाळ स्वतंत्र असून सुद्धां आपल्या स्वातंत्र्याचा योग्य अुपयोग करून घेत नाहीं ही अत्यंत मोठ्या दुःखाची गोष्ट आहे. आजपर्यंत अफगाणिस्थान ह्मणजे अेक जंगली, रानटी, मागासलेला देश होता व जगहि अफगाणिस्थानचें अस्तित्व मान्य करायला सिद्ध नव्हतें; परंतु गेल्या दहा वर्षांत अफगाणिस्थाननें आधुनिक सुधारणांचा तीव्र प्रसार केल्यामुळें आज अफगाणिस्थानला विशेष महत्व प्राप्त झालें आहे. जसें अफगाणिस्थानला महत्व प्राप्त झालें आहे तसें नेपाळला नाहीं का होणार ! होअील; सहज होअील; परंतु परावलंबीपणा साफ सोडून दिला पाहिजे; निर्भय वृत्ति धारण केली पाहिजे. अुच्च महत्वाकांक्ष व साहस असेल तर नेपाळ वैभवसंपन्न होण्याला फार वेळ लागणार नाहीं.

नेपाळ परदेशगमन निषेध समजून आपलें भयंकर नुकसान करीत आहे. अजून तरी नेपाळनें होतकरू तरुणांना जर्मनी, फ्रान्स, रशिया, अिटली, जपान, अमेरिका अित्यादि देशांत यांत्रिक, वैमानिक, सैनिक, कलाकौशल्य, व्यवसाय अित्यादिकांचें शिक्षण संपादण्यासाठीं पाठविणें अत्यंत आवश्यक आहे. नेपाळला जर आपलें स्वातंत्र्य स्थिर टिकावें व वैभवसंपन्न व्हावें असें वाटत असेल तर देश, काळ, वर्तमान स्थितींचें निरीक्षण करून आधुनिक सुधारणेचें पाअूल झपाट्यानें पुढें टाकलें पाहिजे ! नेपाळ आज पूर्ण स्वतंत्र असून सुद्धा

अिंग्रजांच्या तंत्रानें वागत आहे, परंतु हें त्यास अुन्नतिकारक नाहीं. नेपाळ आपला तोफखाना सुधारण्यासाठीं जर्मन अिंजिनियरला आणणार होतें; परंतु अिंग्रजांना घुस्सा आल्यामुळें त्यानें आपला तोफखाना सुधारण्याचें सोडून दिलें, यांत नेपाळचा मात्र कमकुवतपणा व परावलंबीपणा स्पष्ट दिग्दर्शीत होतो. नेपाळनें अेक नव्हे पन्नास जर्मन तज्ञ आणिले म्हणून अिंग्रजांच्या पोटांत कां दुखावें हेंच समजत नाहीं. समजा, अुद्यां अेकाचा राष्ट्रानें नेपाळवर स्वारी केली तर नेपाळचा बचाव कोणी करायचा? नेपाळनें कीं अिंग्रजांनीं! अुदाहरणार्थ, अिंग्रजांचें व रशियाचें युद्ध झुंपलें तर अिंग्रजांनीं स्वसंरक्षणाअेवजीं स्वस्थ बसावें व फ्रान्स अिंग्रजाचें रक्षण करावें असें कुठें झालें आहे काय? नाहीं; मग अिंग्रजांनीं नेपाळच्या सुधारणेच्या आड कां यावें याचें अुत्तर नेपाळसरकारनें व हिंदु जनतेनें—जर हें सत्य असेल तर—अिंग्रजांना अवश्य विचारावें व अिंग्रजांनींहि या गोष्टीचा खुलासा करावा.

गेल्या महायुद्धांत नेपाळनें अिंग्रजांना अमोल्य साह्य केलें आहे. अिंग्रजांच्या जिवाचें संकट नेपाळनेंच घालविलें. पॅरीसवरचा जर्मनीचा प्रसिद्ध हल्ला गुरखा वीरांनींच परतविला व आजहि अिंग्रजांच्या प्रत्येक आणिबाणीच्या वेळीं गुरखेच अिंग्रजांच्या अुपयोगी पडत आहेत. तेव्हां नेपाळचा फार मोठा सुपीक तेवढा भाग आज अिंग्रजाच्या ताब्यांत आहे तो नेपाळला परत दिला पाहिजे होता. कृपा म्हणून नव्हे; तर नेपाळच्या अधिकाराचा आहे म्हणून! परंतु अेवढी कुठें कृतज्ञता अिंग्रजांजवळ आहे! तेव्हां नेपाळनेंच आपल्या प्रदेशाचा हट्ट धरून मागणी केल्याविना अिंग्रज देणार नाहींत हें नेपाळसरकारनें खूप ध्यानांत ठेवावें.

नेपाळसारख्या स्वतंत्र राज्याला परराष्ट्रीय राजकारण नाहीं ही अेक मोठ्या शरमेची गोष्ट आहे. तेव्हां वेळींच सावध होअून निरनिराळ्या देशांत आपल प्रतिनिधी ठेवणें फार जरूरीचें आहे. नेपाळचें पोष्ट व तारखातें अिंग्रजांच्याहातीं आहे ही गोष्ट सत्य असल्यास, नेपाळचें दुर्दैव अद्याप संपलें नाहीं अेसेंच म्हटलें पाहिजे. यासुद्धां तरी नेपाळनें आंतरराष्ट्रीय पोष्ट युनियनचे सभासद व्हावें.

नेपाळ आणि चीन

नेपाळ सरकारनें अेक मोठी चूक केली आहे ती ही कीं, चीनच्या विजयी तरुण राष्ट्रीय सरकारला अभिनंदनाचा व प्रेमाचा संदेश पाठविला पाहिजे होता. कारण त्या योगानें नेपाळविषयीं चीनचा आदर द्विगुणित झाला असता व होअी-लहि. तेव्हां अजून तरी नेपाळनें चीनला प्रेमाचा व अभिनंदनाचा संदेश अवश्य पाठवावा. कारण चीनशीं स्नेहसंबंध ठेवल्यानें नेपाळला फार हितावह होणार आहे. अैन संकटाचे व फार जरुरीचे वेळीं नेपाळला जर कोण बाटेल तें साह्य करणारा असेल तर तो चीनच. तेव्हां चीनशीं ह्याच वेळीं स्नेहसंबंध जोडणें व सलोख्याचा संधी करणें नेपाळला फार पोषक होअील, या गोष्टीकडे नेपाळ सरकारनें अवश्य लक्ष द्यावें. व वहात्या गंगेंत हात धुवून घेण्याची हीच वेळ आहे ह्मणून आपली पुराणी निष्क्रियतेची नीति बदलून वैभवाप्रत नेणारी सक्रिय नीति अवलंबली पाहिजे. नेपाळेश्वर अिकडे लक्ष देतील काय ?

नेपाळ सरकारला अेक सूचना करावीशी वाटते ती ही कीं, नेपाळची सध्यांची जी राज्यपद्धति अगदीं टाकाअू आहे ती ताबडतोब मोडून हल्लींच्या काळाला योग्य अशी नवीन राज्यव्यवस्था अस्तित्वांत आणावी. कारण जी जुनी पद्धत आहे तिच्या योगानें नेपाळची प्रगति होण्याचे स्थलीं नाश होण्याचाच अधिक संभव आहे.

नेपाळची राज्यघटना सिद्ध करण्याकरितां नेपाळ सरकारनें अेक मण्डळ (कमिशन) नेमावें. त्या मंडळाचे सभासद अेकजात हिंदु विद्वान्, राजकारणी मुत्सद्दी असे असावेत व त्यांनीं सांप्रतच्या काळाला योग्य अशी नेपाळची राज्य-घटना तयार करून ती नेपाळाधिपतींनीं व मुख्य प्रधानांनीं कृतींत आणावी.

नेपाळकडे अेक शिष्टमंडळ जावें. त्यांत ब्रिटिश हिंदुस्थानांतील दहा वजनदार हिंदु पुढाऱ्यांचीं नांवें मी सुचवीत आहे. त्याला गुरखा जनता, नेपाळाधिपति मुख्य प्रधान व तमाम हिंदु लोक संमती देतील अशी आशा आहे. तीं नांवें पुढील-प्रमाणें:—पं. मालवीय, लाला लजपतराय, सर शंकरन् नायर, प्रो. छबलानी, दे. केळकर, डॉ. मुंजे, वि. सावरकर, प्रो. रामदेव, भाअी परमानंद, डॉ. सत्यपाल.

स. हु. जोशी

लेखांक २९ वा.

'तरुण गोरख्या' : तळमळ आणि या महिन्याचा कार्यक्रम.

'श्रद्धानंदा' च्या वाचकांस माहीत आहेच कीं, सुभेदार चंदनसिंग यांनीं "तरुण गोर्खा" नांवाचें नवीन पत्र गेल्या दोन तीन महिन्यांपूर्वी गोर्खाली भाषेंत काढलें आहे. सुभेदार ठाकुर चंदनसिंग यांच्या प्रमुख पुरस्कारानें स्थापन झालेल्या आणि आज तीन चार वर्षें नेपाली समाजाच्या नेतृत्वाची धुरा धारण करणाऱ्या "गुरखा संघ" नांवाच्या संस्थेचें "गुरखा संसार" नांवाचें अेक पत्र आहेच, जें ठाकूर चंदनसिंह यांनींच प्रथमापासून संपादून सुस्थित स्वरुपास आणलें होतें.

"गुरखा संसारांत" श्रद्धानंदांतील नेपालीय लेखांची भाषांतरेंही येत. शेवटीं "नेपाळा ऊठ आणि या दारांशीं ठोठावीत असलेल्या भारताच्या भाग्यश्रीचें स्वागत कर" या 'श्रद्धानंदां'तील लेखांचें भाषांतर गुर्खाली भाषेंत ज्या अंकांत प्रसिद्ध झालें त्या अंकानंतर लवकरच ठाकूर चंदनसिंगांनीं "गुरखा संसाराचे" संपादकत्वाचें त्यागपत्र दिलें. कारण "संघाचें" संसार हें मुखपत्र; ब्रिंग्रज सैन्यांतील अनेक गुरखा अधिकारी समितींत असलेले; तेव्हां त्या पत्रांतील प्रगामी क्रांतिकारी विचारांचें दायित्व त्या सर्वांवर पडण्याचा संभव. संघाविषयीं गुप्त पोलिस विभागाच्या (C. I. D.) कपाळालाही शंकेखोर आठ्या पडत चाललेल्या; अशा स्थितींत सर्व गुरख्यांस अेकत्रिक बांधण्याचें अेक कार्य तरी करीत असणाऱ्या आणि त्या मानानें उपयुक्त आणि ह्मणूनच अनइय असणाऱ्या "गुरखा संघास" या "गुर्खा संसारांतील" लेखांनीं कांहीं मळमळ सुद्धन अस्वस्थता वाटूं नये अेतदर्थ ठाकूर. महाशयानीं, संसा-

राची " बेडी तोडून त्या पत्राच्या संपादकत्वाचें त्यागपत्र देऊन तेजस्वी प्रगामी शक्तीचें द्योतक अशा रक्तवर्णीय वेषांत नटलेल्मा व रक्त उसळवून सोडणाऱ्या देवदूताची तुतारी फुंकीत चाललेला आपला " तरुण गोरखा " काढला. गोरखा समाजावर अेकंदरींत समाजतः पडलेल्या राष्ट्रीय औदासिन्य, राष्ट्रीय अज्ञान आणि राष्ट्रीय चैतन्याचा अभाव यांच्या छायेचें आवरण त्या संकलित समाजाचें मुखपत्र जें ' गुरखा संसार ' त्यावर आणि गुरखा संघावर पडावें हें सहाजिकच होतें; परंतु तरुण गुरख्याच्या मनांत जी आतां अेक महान् महत्वाकांक्षा उदय पावत आहे, अंगांत जी अेक अखिल हिंदु उत्थानाची ऊर्मी उसळत आहे आणि सर्व जगाच्या तिरस्कारास आपण आपल्या कृतीनें आणि कृतिशून्यतेनें पात्र होत आहोंत, हें पाहून या मानी हिंदु रक्तांत जी असह्य तळमळ, जी उत्क्षोभक खळबळ उत्पन्न होत आहे त्याचें प्रतिबिंब, मरणोन्मुख जुन्याची बेडी तोडून विमुक्त झालेल्या या उदयोन्मुख नव्या ' तरुण गुरख्यां 'त उमटावें हेंही सहाजिक आहे ! ज्या विचारांचा दुंदुभी अेकदा अेकच " श्रद्धानंद " आजवर निर्भेनें दुमदुमवीत आला, त्याचीच ललकारी देणारें रणशृंग फुंकीत " तरुण गोरखा " ही त्याचे लाजूस येऊन उभा राहिल्यानें त्या आकांक्षेचें रणगीत आतां किती तरी रंगू लागत आहे. जागृतीचा तीर नेपाळास अगदीं नेमका लागला. हिंदूंच्या भावी भाग्यश्रीचें दिव्य दर्शन पाहण्यास साक्षी मिळाला. जें आम्हांस सलतें तेंच गोरख्यांस सलूं लागलें. जो आमच्या डोळ्यांत खुपतो, तोच तरुण गोरख्यांचे डोळ्यांत खुपूं लागला. आमच्या या अरण्यांतील रोदनाचाही ध्वनी नेपाळच्या सिंह गुहेंत शेवटीं अेकूं गेला. आतां आमच्यावरील कार्य व्याकुलतेचा भार किती तरी हलका होत आहे !

" तरुण गोरखा " पत्राच्या ह्मणजे तरुण गोरख्यांचे मनास नेपाळच्या आजच्या मानहीन जीवनाचें शल्य कसें सलूं लागलें आहे आणि उद्यांच्या भाग्यश्रीच्या स्वयंवराचे भयंकर दिव्यांत जगतानें तोंडांत बोट घालून राहावें असें कांहीं महान् कृत्य, असें कांहीं शककृत्व, असा कांहीं विक्रम गाजवणाऱ्या अखिल हिंदु आकांक्षेनें त्यांचें हृदय कसें फुरफुरूं लागलें आहे त्याची

थोडी कल्पना त्या पत्राच्या खालील कांहीं उताऱ्यांवरून आमच्या नेपालेतर हिंदु बंधूंस येअील.

नेपाळी गुरख्यांस पौर विभागांत घेण्यांत येऊं नये ह्मणून हिंदुस्थान सरकारनें जी आज्ञा काढली आहे ती आह्मीं खालीं दिलेल्या पत्रांत बाहेर आली आहेः—

डिव्हिजनल ट्रान्सपोर्टेशन सुपरिंटेन्डंट भुसावळ, यांजकडून
नागपूरचे स्टेशन सुपरिंटेन्डंट ह्यांस,

पत्र क्र. ता. १९।१०।२६ चें अि. टी. २०।१४७.

सैन्येतर विभागांत गुरख्यांच्या नेमणुकीसंबंधीं

वरील प्रकरणासंबंधीं हिंदुस्थानसरकारनें खालील आज्ञा सोडली आहेः—

(१) सैन्य व सैनिक पोलिस पथक ह्यांशिवाय कोठेंहि नेपाळ राष्ट्राच्या गुरख्यांना सरकारी जागा देण्यांत येऊं नयेत. सैन्यांत व सैनिक पोलिसांतहि सम्मत झालेल्या संख्येपर्यंतच घेण्यांत यावें.

(२) सध्यां अितर सरकारी विभागांत चाकरीस असलेल्या नेपाळी गुरख्यांना कामावरून काढण्याची आवश्यकता नाहीं; परंतु ह्यापुढील भरती बांबविण्यांत यावी.

ह्यापुढें कोणाहि गुरख्यास कोणाच्याहि जागेवर न नेमण्याकडे लक्ष असावें. पत्र पावल्याचें कळवावें.

आपल्या आक्टोबर १९२८ च्या अंकांत "तरुण गोरखा" पत्रांत "स्वातंत्र्य संग्राम" नांवाच्या अग्रलेखांत नेपालची राजपद्धती सुधारण्याविषयीं आणि अिंग्रजांनीं "नेपाळी लोकांस सैनेत तेवढें दहावीस रुपड्यावारी नोकऱ्या द्याव्या; पण पौर (Civil) विभागांतील धनत्तर नोकऱ्या मात्र देऊं नयेत" ह्यां वरील पत्रांतील आज्ञेप्रमाणें जे जे अन्याय नेपाळी जनतेवर चाल

विले आहेत त्यासंबंधीं तीव्र निषेध व्यक्त करीत संपादक ह्मणतात, "आज प्राण गेला जावो; पण जातीय सेवा न सोडली पाहिजे. आपण अेक कोटी गुरखे आहोंत! आपल्या जातींत कांहीं अुपजत वैगुण्य नाहीं! आपला देश तर काश्मीरसारखा अेक स्वर्ग आहे! पण वैगुण्य जें आहे तें शासन पद्धतींत—राष्ट्रव्यवस्थेंत आहे! आतां नुसती सुधारणा, सुधारणा, ह्मणून ओरडून भागावयाचें नाहीं! आतां जर आपल्या वंशजांचें कल्याण हवें असेल, तर अेकदम प्रत्येक गोर्खा नरनारींनीं स्वतंत्रतेची प्रबल अिच्छा धरून या स्वातंत्र्य संगरासाठीं कंबर कसावी. चोरून चोरून आतां किती दिवस सहन करणार! राजकीय बेडी तुटल्याविना न समाजसुधार, न विद्याप्रचार, न देशोन्नति, यथासांग होणारी आहे! तेव्हां त्या बेडीसच प्रथमतः तोडली पाहिजे! चुप, चुप अेसें म्हणत आम्हांस तुम्ही किती दिवस दाबून ठेवणार? असा अुपदेश देणारे देशद्रोही आहेत! चुप काय म्हणून? मरणाच्या भयासाठीं? अेक ना अेक दिवस मरणें आहेच! पण अीश्वराच्या आज्ञेसाठीं, स्वराष्ट्राच्या कल्याणासाठीं, स्वज्ञातीच्या अुद्धारासाठीं मरणें—अहो हें केवढें सौभाग्य! अेक येशू मेला असतां जगास गवसणी घालण्याची शक्ति ख्रिस्तधर्मात आली. कंस ह्मणाला कृष्णास मारीन—पण मेला कंस! रावणासारख्याची तीच गति! हें प्रत्यक्ष माहिती असतां शुभ कार्यांत नुसत्या राक्षसी डरकावण्यास भिअून जो रेंगाळेल तो गुरखा नव्हे! तो मनुष्य नव्हे! तुम्ही गुरखे दहा बारा रुपड्यांसाठीं भाडोत्री लढण्यांत—माना कापण्यांत आणि कापून घेण्यांत भूषण मानतां! पण स्वदेशासाठीं मरण्यास मात्र भितां! अहो ही केवढी लाज! हें केवढें लांछन! निरंकुश शासनाचा अंत करा! मग तें पोपचें असो वा झारचें असो! राजनैतिक स्वतंत्रता आमच्या नेपाळास पाहिजे! आम्हांस वाटेल तशा सुधारणा आम्हीं करूं! आमच्यावर कोणी तिऱ्हाअितानें डोळे वटारतां कामा नये! हे नेपाळी तरुणहो, जा घरोघर फिरा आणि सांगा, नेपाळा अूठ! स्वातंत्र्यसंग्रामार्थ अूठ!"

प्रस्तुत या पत्रांत "भारतीय सुधार आणि गोर्खा जाति" या शीर्षकाखालीं अेक विद्वत्तापूर्ण लेखमाला चालू आहे. त्यांतील मुख्य विषेयास आमचा

पूर्ण पाठिंबा आहे. जे लाखों नेपाली बंधू नेपाळेतर भागांत वसत आहेत, त्यांचा या भारतावर अितर कोण्याही भारतीयाअितकाच अधिकार आहे. राज्याच्या चंचल घडामोडींनीं नेपाळीय भारत आणि नेपाळेतर भारत असे दोन तुकडे जरी पाडले, तरी नेपाळी हिंदू आणि नेपाळेतर हिंदू हे अुभयतः प्रथम भारतीय आणि नंतर नेपाळी– नेपाळेतर आहेत. भारतांतील सर्वसंपत्तीवर राष्ट्रीय दृष्ट्या नेपाळाचाही आंशिक अधिकार आहेच. यासाठीं इंग्रजांनीं नेपाळी बंधूंस भारतांत "Foreigner" (परकी) ह्मणून संबोधून नेपाळीय भारतीयांत आणि नेपाळेतर भारतीयांत फूट पाडण्याचा दुष्ट प्रयत्न जो आजवर चालविला होता त्याचा आह्मी तीव्र निषेध करितों. ह्या उभ्या हिंदुस्थानांत जर कोणी खरा Foreigner (परकी) असेल तर तो इंग्रज आहे. आणि तो खरा परकी आमच्या रक्तामांसाच्या सख्या नेपाळी बंधूंस सांगतो कीं, या भारतांत तूं परकी! घरच्या धन्यास दारचा सांगतो कीं, घरांत तूं चोर आणि मी धनी!

वरील कांहीं उतार्‍यावरून "तरुण गोरख्याच्या" हृदयाची तळमळ किंचित् व्यक्त होअील. आतां त्यांच्या सध्यांच्या कार्यक्रमाविषयीं आह्मांस अेवढी विनंति करणें आहे कीं, त्यांनीं या वर्षाच्या कलकत्त्याच्या राष्ट्रीय सभेस अवश्य जावें. अेव्हांपासून:—

(१) शेकडों गुरख्यांनीं राष्ट्रीय सभेचे सभासद व्हावें.

(२) डिसेंबरांत राष्ट्रीय सभेंत गुरख्यांनींहि प्रतिनिधी निवडून द्यावेत. गुरखासंघ इत्यादि संस्थाचे वतीनें किंवा दार्जिलिंग, कलकत्ता, बनारस इत्यादि स्थानिक राष्ट्रीय सभा मंडळांनीं आपल्या प्रतिनिधींत गुरख्यांचीं नांवें अवश्य घालावींत.

(३) यापुढें नेपाळीय आंदोलनाविषयीं बोलतांना "गोरखा" हा आंशिक शब्द न वापरतां, नेपाळी राष्ट्र, नेपाळ सेना, नेपाळी जनता असे शब्द वापरावे. कलकत्त्याचीं प्रमुख संघटनाभिमानी 'श्रीकृष्ण संदेश,' 'स्वतंत्र',

'मतवाला' आदिक पत्रांनीं कलकत्यासच नेपाळी प्रतिनिधी राष्ट्रीय सभेंत घालतां येतील अशी व्यवस्था सत्वर करावी आणि लोकमत जागृत करावें.

(४) राष्ट्रीय सभामंडपांत प्रत्येक प्रांताप्रमाणें "नेपाळ" म्हणून एक विभाग राखून ठेवावा. जरी या वर्षी तो पुरा भरला नाहीं तरी निदान नेपाळाची स्मृती तरी तो जागृत ठेवील! राष्ट्रांत नेपाळ आहे ही आठवण तरी राष्ट्रास राहील! या कार्मी 'श्रीकृष्ण संदेश'चे श्री. गर्द्रे इत्यादि संघटनाच्या कलकत्त्याच्या पुढाऱ्यांनीं अगदीं त्वरित राष्ट्रीय सभावाल्यांशींच चर्चा करून व्यवस्था करून घ्यावी.

(५) कलकत्त्याच्या राष्ट्रीय सभेबरोबर जी हिंदु सभा होईल, तींतहि ठाकूरसिंगाच्या तरुण गोरखा पक्षानें जाऊन नेपाळविषयीं लोकमत जागृत करावें. आगामी मार्च अेप्रिलांत हिंदुमहासभा होईल तींत ठाकूर चंदनसिंगासुद्धां शक्य तितक्या गोरख्यांनीं प्रमुखपणें भाग घ्यावा, भाषणें द्यावींत. भारतीय अशा प्रत्येक चळवळींत तरुण गुरखा पक्षानें अगदीं प्रमुखपणें पुढाकार घ्यावा व जर अितर जुनीं खोडें त्यांस बाजूस ठेवूं लागलीं तर भांडण तंडण झालें तरी चिंता नाहीं, पण भारतीय संस्थांत नेपाळची जन्मसिद्ध अधिकाराची जागा जिंकून घ्यावी.

(६) सायमन कमिशनपुढें जें पत्र शिखादिक मंडळी आपल्यापुरती विशिष्ट मतधारा आदिक अधिक अधिकार मागत आहेत तींवर गोरख्यांनाही—नेपाळाकाहि अिंग्रजी भारतांत त्यांची जी मंडळी आहेत त्यांना नेपाळी मतदारसंघादिक प्रकारें विशिष्ट अधिकार दिले पाहिजेत हें अगदीं अवश्य आहे. त्याचप्रमाणें गोरख्यांच्या नोकरीवरील अिंग्रजी विभागांतील निर्बंध अुठले पाहिजेत—नेपाळांस विधिमंडळांतून आणि विधि समितींतून राखींव जागा असल्या पाहिजेत. भारत वर्षांत दहा लाख गुरखा आहे! त्यांनीं भारत वर्षांत प्रत्येक सार्वजनिक संस्थांत आणि चळवळींत शिखांप्रमाणेंच आपलें अस्तित्व दाखविलें पाहिजे! पुढाकार आणि भाग घेतला पाहिजे!

(७) अिंग्रजी भारतांत असलेल्या नेपाळी बंधूंनीं या अेकदोन महिन्यांत अितका हा सध्यांचा कार्यक्रम पार पाडावा. त्यासहच जिथें जिथें नेपाळी तरुण आढळेल तिथें तिथें त्यास अफगाणाकडे बोट दाखवून ह्मणावें, " तें बघ ! त्याहून अधिक कर तर तूं जातीचा नेपाळी–तर हिंदु ! " अशा प्रकारचा धुमधडाका अुडवून **शासन विधान मागावें; परराष्ट्रांशीं संधिविग्रहाचा स्वतंत्र राष्ट्राचा अधिकार प्रत्यक्षपणें गाजवावा** आणि जसा गेल्या वर्षाचा तुच्छ अफगाण आजचा प्रबळ अफगाण झाला, तसा आजचा तुच्छ नेपाळ पुढील पांच वर्षांत प्रबळ करावा ! हिंदुस्थानचा मुकुटमणि व्हावा ! अजून वेळ आहे ! आरंभही ठीक झाला आहे. परमेश्वर पाठीशीं अुभा आहे. तेव्हां नेपाळा अूठ व ' मुख्य राज्यं समृद्धं. '

लेखांक ३० वा.

—*—

नेपाळच्या नव्या महाराजांना आपल्या हिंदु बांधवांच्या सहानुभूतीहून दुसरें कांहीं अेक अधिक संतोषप्रद नाहीं.

(श्रद्धानंद ८ फेब्रुवारी १९३०)

नेपाळचे विगत प्रधान महाराज चंद्रसमशेर जंग वारल्यानंतर त्यांचे जागीं त्यांचे बंधु राणा भीम समशेर जंग हे नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदु राज्याचे मुख्य प्रधान झालेले आहेत ही बातमी वाचकांना कळलेलीच आहे. नेपाळच्या राणा वंशाचा असा नियम असतो कीं, वंशांत जो ज्येष्ठ असेल तो महाराज पदाचा उत्तराधिकारी होतो; मग तो पुत्र असो वा भ्राता. त्या नियमानुसार चंद्र समशेर जंगांचे पश्चात् त्यांच्या कुलांतील ज्येष्ठ पुरुष त्यांचे बंधु भीम समशेर जंग हेच

असल्यानें त्यांस मुख्य प्रधानपदाचा अभिषेक नेपाळांत मोठ्या उत्साहात झाला. हे पूर्वी मुख्य सेनापति (कमांडर-इन्-चीफ) होते. नेपाळमध्यें सध्यांच्या घटनेनुरूप महाराजाधिराज श्री ५ त्रिभुवन विक्रमदेव हे सिंहासनाधीश्वर समजले जातात. आतां त्यांचे मुख्य प्रधानमहाराज श्री ३ भीम समशेर जंग हे झाले. आणि जो मुख्य प्रधान असेल त्याचा भावी उत्तराधिकारी-म्हणजेच त्यांच्या कुलांतील त्याच्याहून दुसऱ्या प्रतीचा जो ज्येष्ठ पुरुष असेल तो मुख्य सेनापती पदावर नेमिला जातो.

नेपाळचे विगतमहाराजांनीं नेपाळचें स्वातंत्र्य-शक्ति अखंड राखली; अितकेंच नव्हे तर तिची किंचित मात्र वृद्धीहि केली हें खरें आहे. पण तरीहि जगांतील सर्व जाती आणि राष्ट्रें आणि त्यांतहि अेशियांतील आपले सर्व शेजारी शतकांचीं अंतरें अेकेक वर्षांत आक्रमित असतां त्यांच्या त्या प्रगतीचे मानानें गेल्या प्रधानांचे राजवटींत नेपाळची प्रगति लज्जास्पद मंदतेनें झाली असें मोठ्या खेदानें म्हणावें लागतें. महाराज चंद्र शमशेर जंग नेपाळवर शासन करीत असतांच चीन-तो अेशियांतील अर्फामी सुस्त-अेकाअेकीं खडबडून अुठला. आणि आज दहा वर्षांच्या तुमुल रणकंदनानंतर आणि यादवीनंतरहि न थकतां प्रगतीच्या मार्गावर सारखा अग्रेसरच होत आहे. चीनच्या सैनिकानें तोड्याच्या बंदुका फेकून मशिनगन्स घेतल्या, मांचूंची परकी बादशाही अुखडून टाकून स्वदेशीय लोकसत्ता स्थापिली, परक्यांची हांजी हांजी करणें बंद करून त्यांसच "हात आटपा!" म्हणून अप्रतिवार्य आज्ञा दिली. बैलगाडी सोडून चीनची राष्ट्रशक्ति विमानांतून प्रगतीची पाठ पुरवीत चालली. तिकडे अफगाण 'अमीरा' चा अफगाण 'बादशहा' झाला. युरोपांतील तो आजारी तुर्क युरोपांतील प्रबळ आणि प्रगमनशील स्वतंत्र नागरिक झाला. रशियांतील अनियंत्रिय राजसत्तेची अनियंत्रित समाजसत्ता झाली-झारचा लेनीन झाला! सर्व बाजूंनीं अशी प्रागतिक स्थित्यंतरें वैमानिक वेगानें ज्या कालावधींत चालली होतीं आणि चाललीं आहेत, त्या कालावधींत नेपाळ अजूनहि त्या आपल्या जुन्यापुराण्या खटाऱ्यांतच र र करीत चालला होता, ही गोष्ट नेपाळाच्या प्रधानांच्या काय

आणि नेपाळच्या प्रजेच्या कायअकर्मण्यतेचीच साक्ष होय असें ह्मटल्यावांचून गत्यंतर नाहीं. अर्थात या विधानांत हेंहि विधान अंतर्भूत झालेलेंच आहे कीं, अधिक प्रगति झालेली नाहीं ही जरी तीव्र खेदाची गोष्ट आहे, तरीहि विगत महाराजांनीं निदान नेपाळचें असलेलें स्वातंत्र्य तरी गमावलें नाहीं आणि ज्या विषम परिस्थितींत आणि ज्या आंतील अकर्मण्य दुर्बलता आणि बाहेरील प्रबळ आक्रमण यांच्या पेंचांत सध्यां आपली हिंदु जाति सांपडली आहे त्या बिकट प्रसंगीं नेपाळनें आहे तें तरी राखलें ही गोष्टहि थोडी फार समाधानाचीच होय. आणि अेवढ्यासाठीं देखील विगत महाराज चंद्र समशेर जंग बहादूर यांची आठवण सर्व हिंदुजाति कृतज्ञभावानेंच काढीत राहील.

परंतु आतां नवीन महाराजांपासून हिंदुजाति ह्याहून अत्याधिक पराक्रमाची अपेक्षा करीत आहे. नुसतें जिवंत राहिलेंच पाहिजे; पण नुसतें जिवंत रहाण्यापेक्षां आतां कांहीं जिवंत राहिल्यासारखें नांव गाजविलें पाहिजे. आहे तें तर जतन केलेंच पाहिजे; पण जें गेलेलें तें आणि नवीन मिळवलेंहि पाहिजे. हिंदूंचें राष्ट्र जगांतील अितर प्रबळ राष्ट्रांप्रमाणें आणि प्रबळ राष्ट्रांत प्रगतींत आणि पराक्रमांत प्रमुख स्थानीं स्थापिलें पाहिजे.

ही आकांक्षा, अतिशयोक्ति, वायफळ वल्गना आहे ह्मणून ह्मणतां? कां? चार कोटी अिंग्रज अर्ध्या जगावर राज्य करतात ते काय आकाश फाडून आले आहेत कीं काय? हा चीन पहातां पहातां प्रबळ झाला. लाखों सैनिकांच्या सेना उत्तमांतील उत्तम शस्त्रास्त्रांनीं सज्ज होऊन त्यांत वावरत आहेत. तो जपान, तो चिमटीअेवढा अफगाणिस्थान?—आणि आह्मी हिंदु २२ कोटी असून आह्मीं अेक राष्ट्र, प्रबळ राष्ट्र, निदान जगांतील दोन दोन कोटींच्या अिटाली फिटाली सारखे तरी प्रबल राष्ट्र होऊं ह्मणून ह्मणतांच अतिशयोक्ति कां व्हावी? आणि तो वायफळ वल्गना आहे असें हिंदूंनाच कां वाटावें?

हिंदूंची अंतरबाह्य दुर्बलता फार निराशाजनक आहे, ह्मणून ही भलतीच अिच्छा, ही वायफळ वल्गना होय असें तुह्मांस वाटतें नाहीं? तें खरेंच. आपली प्रस्तुतची अंतर्बाह्य दुर्बलता ही अत्यंत निराशाजनक आहे—परंतु त्या निराशेला

आणि त्या दुर्बलतेला जीं कारणें झालीं आहेत त्या सर्व कारणांत मुख्य कारण म्हणजे हें होय कीं, अेखादी मोठी अिच्छा करण्याची देखील कुवत, हे हिंदूंनो, तुमच्यांत अशी राहिली नाहीं! आपल्या दुर्बलतेचें अर्धें कारण म्हणजे आपल्या राष्ट्राची अिच्छाशक्तिदेखील मारली गेली. हें २२ कोटींचें हिंदु राष्ट्र प्रबळतम होईल ही आशाच नव्हे तर तें तसें होणें ही अिच्छा देखील तुम्हांस अशी वायफळ वाटूं लागली! अेक मुसोलिनी, अेक लेनीन, अेक नेपोलियन, अेक कमाल, अघटित आकांक्षा धरणारा आणि त्यासाठीं प्राण हातावर घेऊन निघणारा अेकेक पुरुष काय करूं शकतो तें तुम्हांस दिसत नाहीं का? यांत धोका आहे? असेल! पण नुसत्या मरत जिवंत रहाण्यापेक्षां अशा दैवी उन्मादाच्या धोक्यांत येणारें मरणच खरें जिवंत रहाणें होय. नाहीं तर 'काकोऽपि जीवति चिराय बलिंच भुक्ते' त्या कावळे चिमण्या कांहींहि म्हणोत; पण गरुड हेंच वांच्छिणारः— "मंथायाची विषधरविषें हांव ती रत्नकामीं॥ माध्यान्हीच्या दिनमणिवरी धांवती दिव्यगामी॥ झंजा झोके मज अनुभवूं हेंच उल्हास वाटे॥ काकस्वार्थी करट घरिंच्या जीवणे मृत्यु देते॥ १॥

नेपाळच्या महाराजांनीं तशी कांहीं महान आकांक्षा धरावी, कांहीं थोर पराक्रम करावा, हिंदूंच्या राष्ट्रांचें नांव जगद्राष्ट्रामध्यें पुन्हां अेकदां उज्वल करावें अशी आमची उत्कट इच्छा आहे. नेपाळीय आंदोलनाच्या गेल्या ४ वर्षांच्या प्रयत्नांनीं नेपाळच्याविषयीं अखिल हिंदु जगतांत जी ममत्व बुद्धि उत्पन्न झाली आहे, ती आतां अेक नवीन शक्ति नेपाळच्या महाराजांचे तूणीरांचें बळ पूर्वीहून पुष्कळ अधिक पटीनें वाढवीत आहे. तिचा कुशल उपयोग त्यांनीं केल्यास नेपाळच्या शत्रूंस आतां पूर्वी अितक्या धिक्काराने किंवा उपेक्षेनें नेपाळास वागवितां येणें शक्य नाहीं. नेपाळच्या वृद्धीवरच नव्हे तर स्थितीसहि ह्या बळाचा पुष्कळ उपयोग होण्यासारखा आहे. म्हणून आतां नेपाळनें 'संशयात्मा विनश्यति' हें ध्यानांत धरून कर्तव्यसंगरांत संधि साधतांच धीटपणें पुढें पाऊल टाकावें—नव्हे ती संधि जुळवून, शोधून, साधून आणावी. नवीन महाराजांस त्यांच्या राज्यसूत्रधारणाच्या या आनंददायी पण अत्यंत उत्तरदायि प्रसं-

गाचे संधीस अखिल हिंदु जनतेचे वतीनें आह्मीं हा सूचक संदेश देणें हेंच नेपाळच्या अेकमात्र स्वतंत्र हिंदु राष्ट्राविषयीं आणि महाराजाविषयीं आह्मांस वाटत असलेल्या राष्ट्रीय ममतेचें आणि राष्ट्रीय आशेचें खरें द्योतक समजतों.

नेपाळचे महाराजांचें शुभचिंतनपर संदेश हिंदुस्थानांतील बऱ्याच हिंदुसभाकडून गेले आणि बऱ्याच हिंदु पत्रांनीं महाराजांच्या अभिनंदनपर लेख लिहिले ही गोष्टहि अखिल हिंदुमात्रांत नेपाळच्या भवितव्याविषयीं जी अेक पूर्वी नसलेली ममत्वबुद्धी आणि विश्वास उत्पन्न झाला आहे त्याचीच दिग्दर्शक आहे. त्या सर्व लेखपत्रांत आणि महाराजांनीं त्यांपैकीं ज्यांस प्रत्युत्तरें धाडलीं, त्या प्रत्युत्तरात रत्नागिरीच्या हिंदुसभेनें महाराजांस धाडलेल्या अभिनंदनपर ठराव आणि त्यास महाराजांचें आलेलें प्रत्युत्तर हीं आमच्या ह्या लेखांतील विधेयांचा प्रामुख्यानें अनुवाद करणारीं असल्यामुळें तीं दोन्हींहि खालीं देत आहों.

रत्नागिरी हिंदुसभा आपल्या ठरावांत ह्मणतेः—

'The Ratnagiri Hindu Sabha offers its sincere condolence on the death of the renowned Prime Minister of Nepal H. H. Chandra Samsher Jung Bahadur. Nevertheless the Sabha feels much relieved in learning that the mantle of the departed great man has fallen on no less worthty shoulders. The recent awakening of the Pan-Hindu conciousness as manifested in the ever advancing Hindu Sanghatan movement has made all Hindus look to Nepal, the only independent and Powerful Hindu kingdom and as such constituting in herself a rich promise of mighty future of Hindu race. May Her arms be stroug. May she discern-

the great destiny that awaits Her, if but she dares well in championing the cause of the Hindu race. As the first immediate step towards the realisation of that goal we press Your Highness on this occasion that an independent attitude be forthwith taken by Nepal with regard to foreign relations and international status of an equal amongst equals to be demanded and asserted by Her in the international commity of free nations. Let Her immediately establish direct and independent communications and connections with Germany, Russia, America, France, Turkey and all other independent powers of the world as Afganistna has recently done. Nepal's position, influence and strength cannot but be immensely and at once augmented by such a step as that. The late Prime Minister got the independence of Nepal recognised by the Birtish. Let the very first step of Your Highness be to get that recognised throughout the world and make Nepal an active and powerful factor of the world. Let the Hindu banner of Nepal represent the Hindu race in every capital of the world. Let Nepal remember that situated as we are She is at once the shield and the sword of the Hindu race. May God give Her the farsight and the strength and above all the venturous

push that alone can raise nations to greatness and glory, is the earnest prayer of Your Highness's loyal brothers in religion, race and country all over Hindustan."

"नेपाळच्या विगत मुख्य प्रधानांच्या मृत्युबिषयीं रत्नागिरी हिंदुसभा आपली समवेदना प्रकट करीत आहे. तथापि त्यांच्या अधिकाराची सूत्रें त्यांच्याकडून कोणत्याहि प्रकारानें कमी नसलेल्या अेका थोर पुरुषांचे हातीं पडत आहेत ही तिला त्यांतले त्यांत समाधानाची गोष्ट वाटत आहे. हिंदुसंघटनाच्या विवर्धमान आंदोलनामुळें अखिल हिंदुजगत् हिंदूंचें अेकमात्र स्वतंत्र राज्य ह्मणून आणि त्यायोगेंच हिंदूंच्या भवितव्यतेचा अेक प्रबल आधार ह्मणून नेपाळकडे बघूं लागलें आहे. नेपाळचे बाहू प्रबल असोत! आणि हिंदुत्वाच्या कार्याचें आणि उद्दिष्ट आकांक्षेचें धुरंधरत्व करण्यास नेपाळ धजेल आणि नीट-धीटपणें धजेल, तर जें अेक महान भवितव्य त्याचे सन्मुख त्याची वाट पहात आहे, त्याचें मर्म नेपाळचे हृदयांत नीट ठसो! या ध्येयाच्या प्राप्त्यर्थ निदान पहिली गोष्ट ह्मणून जी नेपाळनें तत्काळ केली पाहिजे असें आमचें आग्रहाचें सांगणें आहे ती ही कीं, जगांतील प्रमुख राष्ट्राशीं नेपाळनें स्वतंत्रपणें राष्ट्रीय व्यवहार चालू करावे. आणि जागतिक राजकारणांत आणि राष्ट्रसंघांत आपलें स्वतंत्र अस्तित्व आणि अधिकार स्थापावे, जगास जाणवावे, जर्मनी, रशिया, अमेरिका, फ्रान्स, टर्की, इत्यादि स्वतंत्र राष्ट्राशीं जसें अफगाणिस्थानानें केलें तसें नेपाळनेंहि स्वतंत्रपणें दळणवळण आणि संधिसंबंध घडवून आणले पाहिजेत. अशा घननेनें नेपाळची शक्ति आणि वजन तत्काळ पुष्कळ पटीनें वाढल्यावांचून राहणार नाहीं. विगत मुख्य प्रधानांनीं नेपाळचें स्वातंत्र्य ब्रिटिशांकडून मान्य करून घेतलें. विद्यमान मुख्य प्रधाल ते आतां सर्व जगाकडून मान्य करून घेवोत आणि जगांतील राजकारणांत नेपाळलाहि अेक प्रबळ आणि कर्त्या घटकाचें स्थान प्राप्त करून देवोत. जगांतील प्रत्येक मोठमोठ्या राजधान्यांतून नेपाळचा ध्वज हिंदु स्वातंत्र्याचा प्रतिनिधी ह्मणून फडकूं द्या. नेपाळनें सदोदित स्मरण ठेवावें

कीं, प्रस्तुत स्थितींत नेपाळ हा हिंदुत्वाची ढाल आणि तरवारहि आहे. महाराजांचे जातिबंधु, धर्मबंधु, आणि स्वदेशबंधु असलेले उभ्या हिंदुस्थानांतील कोटि कोटि हिंदु जनता हीच प्रार्थना करीत आहे कीं, देव नेपाळला ती दूरदृष्टि, ती शक्ति म्हणि विशेषत्वेंकरून ती निर्भय उठावणी, ती घाडसी प्रेरणा देवो कीं, प्रमुखतः जिच्यामुळें राष्ट्रें भाग्याला आणि गौरवाला चढूं शकतात !"

रत्नागिरी हिंदुसभेच्या वरील ठरावास महाराजांचे अमात्य श्रीमान मरिचीसिंह यांचे हस्तें खालील उत्तर आलें आहेः—

KATHMANDU
NEPAL.
10 th January 30

To

The Secretary,
Hindu Sabha,
Ratnagiri.

Dear Sir,

It was with no small pleasure that His Highness received your kind letter of the 31 st December conveying the resolution passed by the Ratnagiri Hindu Sabha expressive of their loving thoughts and cordial good wishes about Nepal and her rulers. Nothing could be more touching or more gratifying than to be favoured with such token of love and affection of our co-religionists. His Highness appreciates it very much and offers

you and through you to the members of the Sabha his most hearty thanks.

Yours sincerly
Marachi Mansingh
Bada Kaji
Private Secretary to
His Highness the Maharaj,
Nepal.

" ज्या पत्रांत रत्नागिरी हिंदुसभेनें नेपाळच्या आणि त्याच्या शासकांसंबंधीं हार्दिक शुभेच्छा आणि कळकळीचे विचार प्रदर्शित केले होते तें आपलें पत्र वाचून महाराजांना कितीतरी आनंद झाला. आमच्या धर्मबंधूंच्या या अशा स्नेहाची आणि प्रेमाची जोड आह्मांस मिळावी याहून अधिक संतोषाची आणि समाधानाची दुसरी गोष्ट काय असणार ! महाराज तें पूर्ण जाणून आहेत आणि ह्मणूनच त्याविषयीं रत्नागिरी हिंदुसभेचे ते आभार मानीत आहेत."



परिशिष्ट.

१९२३ असवीचा आंग्ल नेपालीय संधि.

अिंग्लंड आणि नेपाळ यांच्यामध्यें पूर्वीचा जुना संधि अि. स. १८१५ व्या वर्षी झाला. त्यानंतर महत्वाचे फेरफार घडविणारा असा जो नवीन संधि अि. स. १९२३ च्या डिसेंबर महिन्यांत झाला आणि आजही ज्याच्या आधारावरच त्या दोन राष्ट्रांचे परस्पर संबंध बहुशः निगडीत झालेले आहेत, तो संधि असाः—

सन १८१५ असवीचा सिगोलीचा संधि झाल्यानंतर आजपर्यंत नेपाळ सरकार आणि ब्रिटिश सरकार यांचेमध्यें मित्रत्व आणि शांतता नांदत आली असल्यामुळें आणि त्या दिनावधींत नेपाळनें ब्रिटिश सरकारशीं आणि ब्रि. सरकारनें नेपाळशीं खरी मैत्री आणि प्रेम यांनीं युक्त असें वर्तन केलेलें असल्यामुळें शंभर वर्षांवर टिकून राहिलेल्या या दोन्ही राष्ट्रामधल्या स्नेहाला वज्रलेप करण्यास्तव या दोन्ही सरकारनीं हा मैत्रीचा नवा संधी करण्याचें मान्य केलें आहे.

(१) नेपाळ सरकार आणि ब्रिटिश सरकार यांमध्यें अविच्छिन्न संधि आणि मित्रता राहील आणि स्वराष्ट्रीय व्यवस्था आणि परराष्ट्राशीं संबंध या दोन्ही विषयांत परस्परांत असलेल्या स्वातंत्र्याला दोन्ही सरकारें सादर मान्यता देतील.

(२) सिगोलीचा संधि आणि त्यानंतरचे उपसंधि यांतील अितर व्यवस्था दोघेही तशीच चालवितील.

(३) या दोन्ही सरकारच्या सीमेवरील राज्यांशीं सहानुभूती आणि मित्रता राहावी ह्मणून त्यापैका कोणास त्या राष्ट्राशीं जर अेखादें वर्तन करण्याचा संभव आला कीं, ज्यायोगें दोन्ही राष्ट्रांतील मैत्रींत बिघाड होण्यासारखा आहे तर हीं दोन्हीं सरकारें असें मान्य करताहेत कीं, अशा वेळीं प्रथमतः ते परस्परास ही अडचण कळवितील आणि शक्यतों ती टाळण्याचा उद्योग करतील.

(४) अेकाच्या प्रदेशांतून दुसऱ्याच्या प्रदेशांत शांतता भंग करण्याचा प्रयत्न कोणासही करतां येऊं नये अशी व्यवस्था शक्यतों दोन्हीं सरकारें आपापल्या प्रदेशांत करतील.

(५) दोन्ही सरकारांत चालत आलेली रीती, मैत्रीच्या विचारांत घेऊन असें ठरविण्यांत येत आहे कीं, नेपाळचें सामर्थ्य आणि हित असुरक्षीत राहूं नये ह्मणून ब्रि. हिंदुस्थानांत किंवा त्या हिंदुस्थानमार्गे जीं शस्त्रास्त्रें, सैनिक, साधनें, दारू गोळा इत्यादि युद्ध सामुग्री नेपाळ मागवील, तीं मागविण्यास नेपाळला स्वतंत्रता असावी. ही व्यवस्था नेपाळच्या मैत्रीस्तव असल्यानें जोंवर या शस्त्रसामुग्रीच्या पुरवठ्यामुळें हिंदुस्थान सरकारास भय वाटत नाहीं तोंवर ती चालूं राहील. आज तसें नाहीं. हा विश्वास ब्रि. सरकार प्रदर्शित करीत आहे. आणि नेपाळ सरकार हें स्वीकार करीत आहे कीं; अशा प्रकारें आणलेलीं युद्धसामुग्री नेपाळ बाहिर धाडण्यांत येणार नाहीं.

(६) नेपाळसरकारच्या सर्वसाधारण कामानिमित्त जें सामान मागविलें जाईल आणि जें व्यापाराकरितां किंवा अेकमात्र हक्काकरितां (Monopoly) नेपाळनें घेतलेलें नाहीं असें सर्व सामान ब्रिटिश हिंदुस्थानांतून विना कर नेपाळास धाडण्यांत येईल.

(७) नेपाळ सरकारचे वतीनें स्वस्ति श्रीमद्धाति प्रचण्ड इत्यादि श्रीमहाराज चंद्रसमशेरजंग बहादूर राणा, मुख्य प्रधान फिल्ड मार्शल नेपाळ आणि ब्रिटिश सरकारचे वतीनें नेपाळ राजसभेंतील ब्रि. राजदूत ले. कर्नल ओकोनेर यांच्या स्वाक्षरीसह हें संधिपत्र निश्चित झालें आहे. आज स्थान खांटमांडू विक्रम संवत् १९८० इ. स. १९२३ इत्यादि.

या संधीनंतर आंग्ल नेपालीय संबंधांत प्रसिद्धपणें असा फारसा फरक झालेला नाहीं; परंतु अफगाणिस्थानाची ब्रि. हिंदुस्थानसरकारशीं जी आतां शेवटची लढाई झाली तींत नेपाळनें इंग्लिशास सहाय्य दिलें त्याच्या परिवर्तनांत ह्मणा किंवा अन्य कांहीं गुंतागुंतीनें ह्मणा परंतु नेपाळला इंग्रजांनीं १० लक्ष रुपये वार्षिक खंडणी द्यावी असें ठरलें आहे अशी सर्वसाधारण समजूत आहे. या "खंडणी" च्या सोनेरी बेड्या परराष्ट्रीय संबंधांत नेपाळची गति अडविण्यास किंवा अडखळविण्यास कारणीभूत होतात कीं काय अशी भीति नेपाळच्या प्रत्येक हितचिंतकास वाटावी हें साहजिक आहे.